

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Rahela Jurković

INTEGRACIJA OSOBA POD MEĐUNARODNOM ZAŠTITOM U HRVATSKO DRUŠTVO

DOKTORSKI RAD

Mentorica:

Dr. sc. Marijeta Rajković Iveta, doc.

Zagreb, 2018. godina

University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

Rahela Jurković

INTEGRATION OF PERSONS UNDER INTERNATIONAL PROTECTION IN CROATIAN SOCIETY

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Dr. Marijeta Rajković Iveta, assistant professor

Zagreb, 2018

O MENTORICI

Marijeta Rajković Iveta je diplomirala etnologiju i povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je i doktorirala 2010. g. s tezom: *Primorski Bunjevci: migracije (1918. – 1939. godine), translokalizam, akulturacija, identitet*. Na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju istog Fakulteta zaposlena je od 2004. g., a trenutno je u statusu docentice. Od 2017. g. predstojnica je *Katedre za manjinske kulture i zajednice* na navedenom Odsjeku. Dr. sc. Rajković Iveta sudjelovala je u izradi novog dodiplomskog i diplomskog studija, u okviru kojega je osmislila i uvela dva kolegija: *Antropologija migracija* i *Identiteti manjinskih kultura*. Od 2014. godine predaje na poslijediplomskom doktorskom studiju etnologije i kulturne antropologije gdje je osmislila i uvela kolegij *Suvremene hrvatske migracije u globalnom kontekstu*. Od 2010. predaje u sklopu nastavnog programa *Croaticum – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik* Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Sudjelovala je u istraživanju na sedam znanstvenih projekata, od toga na četiri međunarodna. Bila je članica nekoliko domaćih i međunarodnih znanstvenih i organizacijskih odbora znanstvenih skupova, od kojih se izdvaja konferencija: *Contemporary Migration Trends and Flows on the Territory of Southeast Europe*, održana 2016. g. u Zagrebu. Izlagala je na tridesetak domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova. Objavila je jednu autorsku knjigu, jednu koautorsku knjigu, suurednica je četiri znanstvene monografije, tri zbornika radova te hrvatskog prijevoda njemačke knjige. Autorica je preko tridesetak znanstvenih i stručnih radova (na hrvatskom, engleskom, španjolskom i češkom jeziku). Usavršavala se na seminarima i radionicama za istraživanje migracijske, manjinske i identitetske problematike u Njemačkoj, Mađarskoj, Španjolskoj, Argentini. Dobila je četiri nagrade: dvije domaće (Hrvatskog etnološkog društva u kategoriji znanstveni i nastavni rad i grada Senja) i dvije inozemne (za knjigu godine i najbolju knjigu u tri godine). Osim toga, mentorirala je tri grupe studenata koji su dobili godišnje nagrade Filozofskog fakulteta i nagrade Hrvatskog etnološkog društva. Sudjelovala je u raznim vidovima stručne etnološke djelatnosti (muzejskoj, arhivskoj i sl.) te popularizaciji struke. Članica je međunarodnih i domaćih strukovnih organizacija. Od 2017. g. tajnica je i članica Upravnog odbora Hrvatskog etnološkog društva. Znanstveni interes dr. sc. Marijete Rajković Iveta su: migracije (posebno suvremene migracije) i postmigracijski fenomeni, manjinske zajednice, historijska antropologija, studije granica te korištenje tradicijske kulture u suvremenosti. U registru znanstvenika MZO RH upisana je pod brojem 265080.

SAŽETAK

Osobe pod međunarodnom zaštitom su izbjeglice koje su dobile ili azil ili supsidijarnu zaštitu u Republici Hrvatskoj. Ciljevi rada su, na osnovi etnografija pojedinačnog, istražiti kako se te osobe integriraju u hrvatsko društvo, kako se zakoni koji se odnose na integraciju provode u praksi, te kako pojedine organizacije ili kolektivi sudjeluju u procesima integracije osoba pod međunarodnom zaštitom. Istraživanje je zasnovano na metodi utemeljene teorije, a u radu su korištene tradicionalne kvalitativne etnografske metode: terensko istraživanje, promatranje, sudioničko promatranje i polustrukturirani intervjui. Uloga lokalnih organizacija u integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom istražena je i kroz dvije studije slučaja: kulinarsku zadrugu Okus doma i nogometni klub Zagreb 041. Rezultati provedenih kvalitativnih istraživanja pokazali su da je integracija dinamičan proces koji, s jedne strane, ovisi o kvaliteti institucionalne infrastrukture koju društvo prihvata osigurava osobama pod međunarodnom zaštitom, te, s druge strane, o samoj osobi. Pokazalo se da je od samih osoba pod međunarodnom zaštitom u značajnoj mjeri ovisila uspješnost ostvarenja interakcijskih veza s drugim članovima zajednice, od kojih su se ključnima za integraciju pokazali odnosi s domicilnom stanovništvom. Institucionalna infrastruktura integracije, koju čine zakoni i institucije koje ih provode, pokazala je određene nedostatke, u smislu neprovođenja zakona. Učenje hrvatskog jezika i kulture uz ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu i pristup obrazovnom sustavu pokazali su se najslabijim karikama lanca koji je država zakonski dužna osigurati osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj. Istraživanje integracije je tako dalo uvide ne samo u živote osoba pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj, već i uvide u funkcioniranje institucija pa time i samog hrvatskog društva u razdoblju provođenja istraživanja: od veljače 2015. do kraja ljeta 2017. godine. Hrvatsko zakonodavstvo se u istraženom slučaju nije provodilo u cijelosti ili je provođenje ovisilo o političkom kontekstu, a odgovornost institucija u određenim slučajevima skoro pa nije postojala. Istraživanje je, nadalje, pokazalo i međusobne utjecaje pojedinih područja integracije: uspostavljene ili neuspostavljene društvene veze izbjeglica s članovima lokalne zajednice utječu na rezultate koji oni ostvaruju na područjima smještaja, zapošljavanja, obrazovanja. Pokazalo se i da možemo govoriti o egzistencijalnoj dimenziji integracije u hrvatsko društvo, a nju čini poznavanje hrvatskog jezika i pronalazak posla koji će biti dovoljno plaćen da pokriva elementarne životne potrebe i troškove osoba pod međunarodnom zaštitom.

Ključne riječi: osoba pod međunarodnom zaštitom, izbjeglica, azilant, azil, integracija.

SUMMARY

Integration of persons under international protection is one of the current political and social issues in the European Union and Croatia, as its member state but also a country that, in autumn and winter 2015/2016 became part of the migrants' movements across, what the European Commission calls, the Western Balkan route. The persons under international protection are the refugees who have been granted asylum or subsidiary protection in Croatia. Their integration in society depends upon the rights they, as refugees, have in the Republic of Croatia and how these rights are implemented, as well as upon the support and assistance in integration provided to them by institutions, organisations, local communities and citizens. The research approach used in this dissertation is the ethnography of particular, that served as a basis for getting deeper and more comprehensive insights and answers to the following research goals: finding out what integration means to those who got international protection in Croatia and what are their experiences of integration, how, according to them, the integration-related legislation has been implemented, and how non-governmental organisations and individuals participate in and support the process of their integration into Croatian society. The research has been based on the grounded theory and traditional qualitative ethnographic methods: field research, observation, participant observation and semi-structured interviews. The role of local organisations in the integration of persons under international protection has been also researched within two case studies: the culinary cooperative Taste of Home and the football club NK Zagreb 041.

The research that is foundation of this work was conducted between February 2015 and September 2017. By the end of the research period, according to the official data, Croatia granted international protection to 327 persons. Some of them were the persons whom I interviewed one or several times, and some of them I followed during the period of several months or during the whole period of the research. My informants are persons of different educational background (from accomplished elementary school to accomplished faculty), different occupations (cook, sportsman, musician, professional truck driver, lawyer, housewife, activist), different age (from 19 to 42) and different situations they were living in Croatia (as single persons, in family or in a homeless shelter). Their countries of origin are: Afghanistan, Congo, Nigeria, Pakistan, Senegal, Syria and Somalia. Most of them went through traumatic life experiences on their way from their countries of origin to Croatia, followed by difficult times spent in asylum seekers centre while waiting for the decision about asylum. In that centre

they spent from one month to more than a year. The traumatic experiences and memories of refugees are not acknowledged nor taken care of by legislation that is the backbone of Croatian integration policy.

For my informants, refugees, integration mainly means adaptation to a new culture, learning local language and getting to know the culture of the society they got asylum in. For none of them, except for a Syrian family, Croatia was a destination country, and even the Syrian family came to Croatia within the framework of the relocation programme of the European Union (EU), that was “distributing” asylum seekers from Greece to other EU countries. Some of my informants did not like the term integration as it constantly reminded them that they were refugees, the status which most of them did not like to have and identity they mostly did not want to accept. Instead, they wanted to be regarded as human beings, and not as a special category of asylum seekers or asylees. One informant said it in this way: “I want to be regarded as any other Croatian citizen who lives here and goes through same difficulties as other people. I want to talk about what is going on in Croatia, and not about asylum seeking any more”.

The results of the qualitative research that I conducted have shown that integration is a dynamic process that depends, on the one hand, on the quality of the institutional infrastructure that Croatian society provides to people under international protection and, on the other hand, on the individuals who got the protection. It has been shown that the persons under international protection (refugees) have a core influence on the success of their interaction with other members of the community, of whom the key ones have been members of the host society. The institutional infrastructure of integration consists of the legislation that grants rights to refugees and institutions which implement that legislation. A person who got the international protection in Croatia and is recognised by the state as a refugee is entitled to the same rights as Croatian citizens, except the right to vote on national or local elections. The research has shown that the main Croatian legislative act that grants the rights to refugees and also refers to their integration in Croatian society, Act on International and Temporary Protection (Official gazette 70/2015), has been partially implemented. Its implementation is the most problematic in the areas that refugees consider as essential and having the top priority for integration: provision of state-supported Croatian language and culture courses. Learning Croatian language and culture, together with exercising the rights to the health care and access to the education system, have proved to be the weakest loops of the chain that the state is legally obliged to provide to the persons it granted the international protection. The courses of Croatian language, history and

culture, whose attendance for persons under international protection is even a legal obligation, have not been organised regularly, and even when, in rare occasions, organised, they were provided within insufficient 70 hours (for comparison: the Netherlands provided 600 hours and Norway initial 300 hours of the integration programmes that mainly involved language courses). Other areas of integration that have shown deficiency in law implementation have been the access to health and access to educational system. Legislation that exists “on paper” but is actually not implemented sheds light not only on life of refugees in Croatia during the researched period, but also on the functioning of the institutions, and therefore the Croatian society itself. In the researched case, Croatian legislation was not implemented fully or its implementation depended on the political context, while the responsibility of institutions in some cases almost did not exist. Inefficient bureaucracy and administrative barriers that my informants encountered in Croatia, which they could not easily understand without explanations that their new friends from the host society were giving them, are depicted in the example that one informant gave me, describing a situation in the hospital: “To the one who is in pain, who is sick and urgently needs medical care, you say to come next week? So, the person can die and you do not care for strangers? First and foremost, it is necessary to take care of sick persons, and procedures should come later... That doctor did not care about us... somebody could die because of too many procedures”.

The research has also shown that people under international protection do not always want to be viewed as a special category of asylum seekers or asylees, and that they want to be accepted only as human beings. All the informants wanted to participate in the society and work, while finding a job that would enable them to cover their basic needs proved to be the next problematic area of integration. Non-governmental organisations and individuals, from or outside these organisations, were most helpful to them in finding a job. Certain organisations and collectives participating in the integration of refugees have shown to be helpful to certain asylees, and it can be concluded that all of them are useful in integration. Non-governmental and international organisations most frequently referred to by the informants as the ones who assisted them in integration, especially in job search, in Croatian society were the following ones (in alphabetic order): Are You Syrious, Centre for Peace Studies, Croatian Red Cross, Rehabilitation Centre for Stress and Trauma Zagreb. Some informants, referring to their experiences in other countries, have suggested that there should be more organisations that help refugees and asylum seekers, and that they should employ more people instead of relying on the volunteers and their free time, that these organisations usually engage in their work of assisting integration of

refugees. They should also apply an individual approach to people, what some of them claim to do, but the research has shown that in reality the individual approach to refugees is often not happening. Furthermore, organisations or groups of people that do not have integration as one of their goals are beneficial in integration as well, such as sport clubs. Football and cricket, i.e. sport in general, showed to be areas of the greatest potential for integration because sport does not divide people and, while playing sport, everyone speaks the same language. Food, or its preparation and consumption, has also proved to be a means capable of connecting people that would otherwise not approach each other and start communicating. Researched case studies, the culinary cooperative Taste of the Home and the football club NK Zagreb 041, have therefore shown to be organisations with a significant potential to create spaces where people under international protection could find something like a family environment, what most of the informants lacked in their life in asylum.

Of many integration dimensions that migration scholars refer to in their work, interaction dimension showed to be the most important for refugees that are supposed to integrate into Croatian society: the interaction, that refers to their connections to local people and new friends from the host society, helps them in many areas that integration involves. Besides that, this research acknowledges the importance of existential dimension of integration, that other scholars do not recognise as such, probably as they mostly conducted their research in wealthier countries of Europe or other parts of the “developed” world. The existential dimension of integration into Croatian society refers to learning Croatian language and possibility of getting a job that would cover core needs and basic life costs that a person who got international protection in Croatia encounters once the state’s assistance in covering the costs of rent of apartment expires, two years after the international protection is granted to the person.

This research has also opened further research questions regarding the integration of refugees in Croatia and it has demonstrated, on the one side, the need to include Croatia in broader European research projects on integration and, on the other side, the need to involve cultural anthropologists in multidisciplinary research teams, with an aim of comprehending all the facets that the integration of refugees into society involves.

Keywords: person under international protection, refugee, asylee, asylum, integration.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Tko su osobe pod međunarodnom zaštitom?	1
1.2. Ciljevi istraživanja.....	4
1.3. Korišteni termini i struktura rada	6
2. TEORIJSKA POLAZIŠTA I DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA	8
2.1. Dimenzije, definicije i područja obuhvaćena integracijom.....	8
2.2. Europska empirijska istraživanja integracije osoba pod međunarodnom zaštitom.....	13
2.3. Istraživanja o osobama pod međunarodnom zaštitom u Republici Hrvatskoj	16
3. IZVORI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	21
4. ZAKONSKI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZA INTEGRACIJU I ORGANIZACIJE KOJE RADE NA PODRUČJIMA INTEGRACIJE OSOBA POD MEĐUNARODNOM ZAŠTITOM	28
4.1. Povijest sustava međunarodne zaštite u Hrvatskoj	28
4.2. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti	30
4.3. Institucionalna infrastruktura za provedbu integracije	35
4.3.1. Rad Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo....	35
4.4. Organizacije koje rade na integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom.....	44
4.4.1. Hrvatski Crveni križ (HCK).....	45
4.4.2. Zemljani - Are You Syrious? (AYS).....	53
4.5. Zaključna razmatranja	62
5. ISKUSTVA INTEGRACIJE OSOBA POD MEĐUNARODNOM ZAŠTITOM	67
5.1. Uvod	67
5.2. Razlozi i načini dolaska u Hrvatsku	68
5.3. Boravak u prihvatilištima za tražitelje azila	74
5.4. Dobivanje azila i ostvarivanja prava koja imaju osobe pod međunarodnom zaštitom .	77
5.4.1. „Ako nemaš prijatelja, ovdje možeš umrijeti“	78
5.4.2. Prvi predsjednik Društva Afrikanaca u Hrvatskoj	83
5.4.3. „Život je tamo gdje ljudi žive“	88
5.4.4. Umjetnik-glazbenik iz Konga	94
5.4.5. Somalci u Zagrebu	100
5.4.6. Sirijska obitelj	107
5.4.7. Azilant u Prihvatilištu za beskućnike	113

5.4.8. Ostvarivanje prava osoba pod međunarodnom zaštitom: komparativna analiza proživljenih iskustava.....	117
5.5. Što je integracija za osobe pod međunarodnom zaštitom i kako ih prihvaća lokalna zajednica?	122
5.6. Zaključna razmatranja	130
6. STUDIJE SLUČAJA: OKUS DOMA I NK ZAGREB 041	135
6.1. Okus doma.....	135
6.1.1. Priča o hrvatskom Okusu doma	137
6.1.2. Radionice kuhanja Okusa doma	140
6.1.3. Priče i jela kuhara Okusa doma.....	145
6.1.4. Transnacionalnost društvenog polja Okusa doma.....	155
6.1.5. Okus doma na internetskim stranicama	157
6.2. Nogometni klub Zagreb 041	163
6.2.1. Nastanak NK Zagreba 041	164
6.2.1.1. Bijeli anđeli	166
6.2.2. Organizacija i aktivnosti Kluba.....	173
6.2.3. Utakmice Kluba.....	177
6.2.4. Suradnja s tražiteljima azila i uključenost azilanata u rad NK Zagreb 041	180
6.2.4.1. Trener Kluba	185
6.2.4.2. Igrač Kluba.....	193
6.2.5. Analiza studije slučaja NK Zagreb 041	194
6.3. Zaključci o istraženim studijama slučaja.....	197
7. ZAKLJUČAK.....	201
LITERATURA	207
PRILOG A: Akcijski plan za integraciju izbjeglica u hrvatsko društvo 2017. - 2019.	218
ŽIVOTOPIS AUTORICE	226

1. UVOD

1.1. *Tko su osobe pod međunarodnom zaštitom?*

Osobe pod međunarodnom zaštitom su osobe koje su dobile zaštitu Republike Hrvatske na osnovi toga što su predstavnicima hrvatske izvršne vlasti (Ministarstva unutarnjih poslova) dokazale da „osnovano strahuju od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja zbog čega ne mogu ili ne žele prihvatiti zaštitu zemlje svog državljanstva ili uobičajenog boravišta“ te su time dokazale da su izbjeglice u smislu Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. g., tzv. Ženevske konvencije i priznao im se azil odnosno status azilanta u Republici Hrvatskoj (usp. čl. 4. i 20. Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti¹ i Konvenciju o statusu izbjeglica iz 1951. g.). Osim azilanata, osobe pod međunarodnom zaštitom su i „državljeni trećih zemalja ili osobe bez državljanstva“ koje nisu dokazale predstavnicima hrvatske izvršne vlasti da su izbjeglice u smislu Ženevske konvencije, ali su dokazale da „postoje opravdani razlozi koji ukazuju da će se povratkom u zemlju podrijetla osobe suočiti sa stvarnim rizikom trpljenja ozbiljne nepravde“ te zbog toga nisu mogle ili nisu željele „prihvatiti zaštitu te zemlje“ (usp. čl. 4. i 21. Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti i Gil-Bazo 2006:10-11). Pri tome (prema istom Zakonu, čl. 21.) „ozbiljna nepravda podrazumijeva prijetnju smrtnom kaznom ili smaknućem, mučenje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje te ozbiljnu i individualnu prijetnju životu civilnog stanovništva zbog proizvoljnog općeg nasilja u situacijama međunarodnog ili unutarnjeg oružanog sukoba“. U Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti takvim se osobama priznaje status stranaca pod supsidijarnom zaštitom. Međutim, može se zaključiti da su osobe pod međunarodnom zaštitom, bilo oni azilanti ili stranci pod supsidijarnom zaštitom, u svojoj biti izbjeglice.

Pišući o problematici izbjeglica i izbjegličkih studija, Milan Mesić je već 1994. g. spomenuo Francisa Fukuyamu i njegovu izjavu o tome kako će se nastupajuća era suočiti s tri globalna svjetska problema: izbjeglicama, iscrpljivanjem zaliha nafte i terorizmom (Mesić 1994: 113). Izbjeglice odnosno izbjeglištvo ipak nisu samo problem modernog doba; mogli bismo reći da je stanje izbjeglištva konstanta povijesti čovječanstva.

¹ Narodne novine 70/2015.

U Leksikonu migracijskoga i etničkoga nazivlja (Heršak 1998) izbjeglice se definiraju kao: „osobe koje zbog ratnih opasnosti, političkog nasilja i inih nevolja 'bježe' iz zemlje ili kraja i traže zaklon u drugome kraju ili zemlji“, a „stanje/vrijeme dok je izbjeglica u drugom kraju naziva se 'izbjeglištvom'; za razliku od 'egzila', koji je nastao kao zakonska kaznena mjera i podrazumijeva stanovit izbor, odlazak je izbjeglica samonametnut, i najčešće nužna posljedica kakve prinude ili nasilja; izbjeglica nema druge nego napustiti svoju zemlju ili kraj“ (Heršak, 1998:90).

Isti *Leksikon* donosi kratku povijest izbjeglištva u koju svrstava slučajeve poput izbjeglištva u starom Egiptu, biblijsku predaju o odlasku Marije i Josipa s novorođenim Isusom u Egipat, izbjeglištvima vezanim uz hrvatske krajeve u 13. i 15. stoljeću, pa do bližih „izbjegličkih valova“ u svijetu i Hrvatskoj koji su se događali u 20. stoljeću (usp. Ibid.).

Izbjeglice su bile i tema mnogih literarnih djela. Jedno od njih, koje sam čitala u vrijeme početaka mog istraživanja, „Noć u Lisabonu“ Ericha Marie Remarquea, nastalo 1961. g., činilo mi se vrlo aktualnim i primjenjivim na izbjeglice koje sam upoznala u Hrvatskoj, koji su tada bili uglavnom tražitelji azila, većina bez ispravnih ili ikakvih dokumenata kojima bi im odlazak u bilo koju drugu zemlju bio moguć. Remarque, koji je u svom djelu pisao o izbjeglicama koji su bježali iz Europe prije Drugog svjetskog rata i nastojali se domoći brodom, preko obala Portugala, tada obećane zemlje Amerike, na početku svog romana piše ovo:

„Obala Portugala postala je zadnja nada bjeguncima kojima su pravda, sloboda i tolerancija značili više od doma i sredstava za život. To su bila vrata prema Americi. Ukoliko ih nisi mogao doći, bio si izgubljen, osuđen da iskrvariš u džungli konzulata, policijskih stanica i vladinih ureda, gdje su odbijali vize, a radne je dozvole i dozvole boravka bilo nemoguće dobiti; džungli internacijskih logora, birokratskih procedura, osamljenosti, nostalgije za domom i poražavajuće univerzalne indiferentnosti. Kao što je uobičajeno u doba rata, straha i patnje, individualno ljudsko biće je prestalo postojati; samo je jedna stvar nešto značila: ispravna putovnica“² (Remarque 2014:4).

² Prijevod autorice dijela teksta engleske verzije Noći u Lisabonu iz 2014. g.

Tematikom izbjeglica bavila se, između ostalih, i Hanna Arendt svojim pionirskim radom (usp. Petrović, 2016) na području izbjeglištva. Referirajući se na njen poznati esej naslovljen „Mi, izbjeglice“, Giorgio Agamben tvrdi:

„Osim što se javlja kao jednako gorući problem, kako u Europi, tako i drugdje, izbjeglica je i u kontekstu neumoljive erozije nacije-države i generalnog rastakanja tradicionalnih pravno-političkih kategorija možda jedina zamisliva figura ljudi našeg vremena“ (Agamben 1995: 100).

Prema zadnje dostupnim informacijama Agencije Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR-a, www.unhcr.org), na svijetu je 2016. g. bilo 65,6 milijuna prisilno raseljenih osoba³, od kojih 22,5 milijuna izbjeglica. Te je godine 55% svih izbjeglica dolazilo iz Sirije (5,5 milijuna), Afganistana (2,5 milijuna) i Južnog Sudana (1,4 milijuna). Zemlje koje primaju najviše izbjeglica su: Turska (2,9 milijuna), Pakistan (1,4 milijun), Libanon (milijun), Islamska Republika Iran (979.400), Uganda (940.800) i Etiopija (791.600 izbjeglica). Godine 2015. prvi je puta prijeđen prag od 60 milijuna raseljenih osoba širom svijeta, a na kraju 2015.g. broj od 3,2 milijuna ljudi koji su u „industrializiranim zemljama“ čekali odluku o priznavanju azila bio je „najveći ukupan broj koji je UNHCR ikada zabilježio“, kao što je i ukupan broj izbjeglica i broj interno raseljenih osoba bio „najveći ikad zabilježeni broj“, prema informacijama s hrvatskih internetskih stranica UNHCR-a (www.unhcr.hr). Porast broja tražitelja azila i izbjeglica danas je u Europi i Hrvatskoj jedno od glavnih političkih i društvenih pitanja, posebno nakon humanitarne migracijske krize (usp. Čapo, 2015) i balkanskog koridora (usp. Hameršak i Pleše, 2017) kretanja izbjeglica od Grčke do Zapadne Europe, točnije Njemačke, koji su se događali od rujna 2015. g. do ožujka 2016. g.

Vraćajući se temi osoba koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj, trenutno važeće hrvatsko zakonodavstvo, kako sam navela, razlikuje dvije kategorije takvih osoba: azilante i strance pod supsidijarnom zaštitom. Obje te kategorije osoba pod međunarodnom zaštitom imaju ista prava i obaveze, definirana Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, s razlikom da se dozvola boravka u Republici Hrvatskoj azilantu izdaje na vrijeme od pet

³ Prisilno raseljene osobe za UNHCR obuhvaćaju tražitelje azila, izbjeglice i osobe koje su raseljene unutar svoje države (unutarnje izbjeglice ili prognanici, prema Heršak, 1998).

godina, a strancima pod supsidijarnom zaštitom na vrijeme od tri godine (Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, čl. 75.).

1.2. Ciljevi istraživanja

Doktorsko istraživanje područja suvremenog izbjeglištva i izbjeglica koje su u Hrvatsku došle uglavnom nakon 2010. g. započela sam u veljači 2015. g, na način da sam pratila događanja vezana uz tu temu, pričala s osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu i onima koji su bili tražitelji te zaštite u Hrvatskoj. S obzirom na kompleksnost i tematike i širine problematike koja se uz nju veže, vrlo brzo sam odlučila fokusirati istraživanje na integraciju osoba koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj, prilazeći temi iz kulturnoantropološke perspektive koja je do tada bila a i ostala, do trenutka sažimanja rezultata mojih istraživanja u doktorsku disertaciju, gotovo pa neistraženo područje znanstvenog interesa.

Od 2006. do kraja lipnja 2017. godine Republika Hrvatska je odobrila međunarodnu zaštitu za 327 osoba te se time obvezala omogućiti im određena prava koja čine osnovu njihovog integriranja u društvo. Samo u 2016. g. odobrena je međunarodna zaštita za 99 osoba, što je bilo značajno povećanje u odnosu na prethodne godine. Usporedbe radi, 2013. g. međunarodnu zaštitu su dobile 24 osobe, 2014. g. 25 osoba, a 2015. g. 43 osobe. U periodu od sedam godina, od 2006. do 2012. g., međunarodnu zaštitu su dobile ukupno 82 osobe. U prvih šest mjeseci 2017. g. međunarodna je zaštita odobrena za 54 osobu⁴, a sredinom lipnja te godine još je 657 osoba bilo u statusu tražitelja međunarodne zaštite, od kojih se 513 nalazilo u Prihvatilištu za tražitelje međunarodne zaštite u Zagrebu, a 88 u Prihvatilištu u Kutini. Od 327 osoba koje su dobile međunarodnu zaštitu, 224 je muškaraca i 103 žene. Najviše osoba pod međunarodnom zaštitom (172) je u dobnoj skupini od 18 do 34 godina, slijede oni u dobnoj skupini od 0 do 17 godine (98 osoba) i potom oni stariji od 35 godina (57 osoba)⁵.

⁴ Ministarstvo unutarnjih poslova,

<https://www.mup.hr/public/documents/Statistika/Statistika%20C4%8Dki%20pokazatelji%20tra%C5%BEitelja%20me%C4%91unarodne%20za%C5%A1tite%20prema%20dr%C5%BEavljanstvu%20i%20spolu%20u%202017.%20godini%20do%2030.06..pdf> (pristup 31. 8. 2017.).

⁵ Izvor informacija o broju tražitelja azila sredinom lipnja 2017.g. i njihov razmještaj po prihvatilištima preuzet je od predstavnice Ministarstva unutarnjih poslova, s prezentacije održane na Međunarodnoj konferenciji „Prakse integracije imigranata u lokalnim zajednicama u Europi“, koju je organizirao Grad Zagreb 21. lipnja 2017.g. u Zagrebu.

Cilj disertacije je etnološkim i kulturnoantropološkim metodama istražiti kako se osobe koje su u Republici Hrvatskoj dobile međunarodnu zaštitu integriraju u hrvatsko društvo. Istraživanje je provedeno na način da sam bilježila njihova življena iskustva dolaska, istraživala njihove pojedinačne prakse integracije u hrvatsko društvo, te komparirala prava koja im zakonski pripadaju s iskustvima provedbe tih istih prava u praksi odnosno istražujući osobna iskustva ostvarivanja prava osoba pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj.

Disertacija i provedena istraživanja zasnovana su na metodi utemeljene teorije, čije je najznačajnije obilježje „da ne kreće od postojeće teorije koju pokušava testirati, nego se okreće prikupljanju podataka koji će pružiti razumljivu i dostatnu osnovu za oblikovanje novih društvenih teorija“ (Škrbić Alempijević et al., 2016). Premda sam, kao mnogi drugi etnolozi, išla na teren bez ikakvih hipoteza želeći da me sami podaci dovedu do teorije (usp. Rajković Iveta, 2010), glavne postavke istraživanja do kojih sam došla nakon nekoliko provedenih intervjua su da integracija ovisi o spremnosti društva primitka da prihvati osobe pod međunarodnom zaštitom kao njene ravnopravne članove, te da ona ovisi o provođenju zakona na način da se njihovom primjenom ona olakšava i potiče. Stoga su specifični ciljevi disertacije istražiti, odnosno odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

- Koja su iskustva integracije i što uopće taj pojam znači za osobe koje bi se trebale integrirati u hrvatsko društvo jer su u Hrvatska dobile međunarodnu zaštitu?
- Provede li se hrvatski zakoni na način koji olakšava ili otežava integraciju tih osoba?
- Koja je uloga pojedinih organizacija ili kolektiva u integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom?

Odgovori na ova istraživačka pitanja prikupljeni su na temelju etnografije pojedinačnog kakvu je zagovarala Abu-Lughod (1991) smatrajući da antropolozi trebaju biti oprezni s generaliziranjem iz dva razloga: prvi je taj što je generaliziranje, kao dio profesionalnog diskursa o „objektivnosti“ i stručnosti neizbježno jezik moći, a drugi je razlog taj što je generaliziranje jezik onih koji se čine da stoje sa strane i van onoga što opisuju. Istražujući tijekom razdoblja od dvije i pol godine tematiku suvremenih izbjeglica u hrvatskom društvu, brzo sam shvatila da je upravo generaliziranje (*oni muljaju, oni ne žele učiti hrvatski, oni žele pobjeći iz Hrvatske* – izjave koje bih često čula, čak i od onih kojih su isticali humanost i „ljubav prema bližnjemu“ kao svoj glavni moto i osnovu svog rada s izbjeglicama) ono što u svom istraživanju trebam izbjeći. Tijekom istraživanja susretala sam se s poteškoćama kako ostati

nepristrani istraživač koji se drži sa strane, neosjetljiv na priče i potrebe ljudi s kojima sam pričala pa time, vraćajući se na Abu-Lughodinu tvrdnju, generalizacija nikako nije mogla biti jezik kojim ću pisati ovu disertaciju. Parafrazirajući dalje Abu-Lughodine teze o etnografiji pojedinačnog, cilj ovog doktorskog rada bio je istražiti kako se prava koja osobe pod međunarodnom zaštitom imaju u Hrvatskoj ostvaruju i koju podršku u integraciji tih osoba pružaju organizacije koje im pomažu ili bi htjele pomoći, te kako se sve to odražava na pojedince koji žive svoje individualne živote osoba pod međunarodnom zaštitom (azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom) u Hrvatskoj i upisuje u njihova proživljena iskustva i u konačnici njihove riječi koje prenosim na stranice ovoga rada.

1.3. Korišteni termini i struktura rada

Osim pojma osobe pod međunarodnom zaštitom koji sam prethodno objasnila, u radu ću koristiti i sveobuhvatniji termin, termin **izbjeglice**. Kada iznosim etnografsku građu, koristit ću često i termin koji je bio uvriježen među kazivačima i svim prisutnima na terenu i oko terena, tijekom cijelog mog dvoipolgodišnjeg istraživanja, a taj termin je **azilant**. Osim što označava osobu koja je dobila azil u Hrvatskoj, taj se termin često, osim u jeziku kazivača, koristi i u javnom i medijskom diskursu kao opći naziv za osobu koja je dobila bilo koji oblik međunarodne zaštite u Hrvatskoj, pa time uključuje i stranca pod supsidijarnom zaštitom. Osim azilanta, koristit ću i termin **tražitelj azila** koji se i službeno i u svakodnevnom razgovoru koristi za osobu koja je u Hrvatskoj zatražila međunarodnu zaštitu i još uvijek čeka na odluku Ministarstva unutarnjih poslova na dobivanje pozitivnog rješenja (koje se često puta moji kazivači navodili s riječi **pozitiv**) ili negativnog rješenja (**negativa**) na njihov zahtjev. Često puta se riječ **papir** ili **papiri** koristila kada su se kazivači referirali na pozitivno rješenje zahtjeva za azil ili dozvolu boravka ili potvrdu nekog službenog identifikacijskog dokumenta koji su imali iz svoje zemlje podrijetla ili općenito neki službeni dokument. U radu ću koristiti i riječ **Porin**, kada se referiram na neslužbeni naziv „Prihvatilišta za tražitelje međunarodne zaštite u Zagrebu“, koji se nalazi u prostorijama nekadašnjeg hotela Porina, smještenog u južnom dijelu grada Zagreba, kvartu Dugavama. Hotel je bio u vlasništvu Hrvatskih željeznica, a 2011.g. (usp. Župarić-Iljić, 2013a) je postao prihvatilište za tražitelje azila⁶. Inače, tijekom istraživanja

⁶ U kolovozu 2017.g., i dalje su se na nekoliko mjesta u gradu Zagrebu mogle vidjeti oznake koje pokazuju smjer kretanja za: „3*Hotel Porin“.

razdoblja, u Hrvatskoj su za tražitelje azila bila otvorena dva prihvatilišta: osim Porina u Zagrebu, drugo je prihvatilište bilo smješteno u Kutini. Na kraju, termin **otisak prsta** (engl.: fingerprint) pokazat će se često prisutan u pričama kazivača i ponekad životno važan jer on znači da u onoj zemlji Europske unije u kojoj ga tražitelj azila ostavi, ta je zemlja, po tzv. Dablinskoj uredbi⁷, nadležna za odlučivanje hoće li ta osoba dobiti azil ili ne.

Rad je podijeljen u sedam dijelova. Nakon ovog prvog, uvodnog dijela, u drugom dijelu se izlažu teorijska polazišta rada i ukratko predstavljaju dosadašnja provedena istraživanja o integraciji migranata, s posebnim naglaskom na integraciju izbjeglica, u međunarodnim i domaćim radovima. U trećem dijelu se objašnjavaju izvori i metodologija istraživanja, da bi se u četvrtom dijelu objasnili aktualni zakonski okvir i prava koja osobe pod međunarodnom zaštitom imaju u Republici Hrvatskoj. U tom dijelu se opisuje i institucionalna infrastruktura za provedbu integracije, uključujući i rad i iskustva nekih od međunarodnih i nevladinih organizacija čiji djelokrug rada obuhvaća pomoć pri integraciji azilanata. U petom, ujedno najopširnijem dijelu rada donosim iskustva integracije kako su ih proživjeli i doživljavaju sami azilanti. Šesti dio rada obuhvaća dvije studije slučaja: kulinarski kolektiv i zadrugu Okus doma i udrugu odnosno Nogometni klub Zagreb 041, dvije u biti nevladine organizacije koje među svojim ciljevima imaju integraciju izbjeglica. Sedmi dio rada je zaključni dio, u kojem sažimam rezultate istraživanja i iznosim zaključna razmatranja.

⁷ Više o tome vidjeti na: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/examination-of-applicants_en.

2. TEORIJSKA POLAZIŠTA I DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

O integraciji imigranata u europskim zemljama počelo se pisati kasnih 1970-ih i ranih 1980-ih godina. Europske su države osmišljavale integracijske politike koje su definirale načine uključivanja imigranata u društvo primitka i istodobno pokušavale izbjeći asimilaciju i segregaciju koje su prethodile politikama integracije (usp. Geddes 2003; Brochmann i Hammar 1999). Integracijske su politike nastojale povezati imigrante iz drugih kultura s društvima u koja su došli na način uzajamnog prilagođavanja i prihvaćanja, a s porastom takvih politika rastao je i broj znanstvenih istraživanja i promišljanja o tome što sve integracija treba uključivati (npr. Favell, Geddes, Penninx, Heckmann i Schnapper, Hollifield, itd). Mnogi se znanstvenici slažu s Castles et al. da je integracija imigranata i izbjeglica kompleksan proces koji zahtijeva interdisciplinarni znanstveni pristup; da jedna, općenito prihvaćena definicija, teorija ili model integracije ne postoji te da koncept integracije „nastavlja biti kontroverzan i uzrokom žustrih debata“ (Castles et al. 2002: 21). U skladu s tom tvrdnjom, za polazište istraživanja i kasnije razradu dobivenih rezultata koristila sam više teorijskih pristupa i radova kulturnih antropologa, sociologa, politologa, psihologa, ekonomista... U nastavku ovog poglavlja ukratko prikazujem ona teorijska polazišta koja su mi na početku mog istraživanja ukazala na širinu područja integracije koju trebam zahvatiti; utvrđena znanja na koja sam se vraćala tijekom analize građe dobivene istraživanjem i koja su mi pomogla oblikovati vlastite zaključke koje se odnose na specifičan kontekst mog istraživanja: integraciju, u punoći njenog značenja, kako je proživljavaju i doživljavaju osobe koje su dobile međunarodnu zaštitu u Republici Hrvatskoj.

2.1. Dimenzije, definicije i područja obuhvaćena integracijom

U recentnijim europskim istraživanjima znanstvenici su dolazili do identificiranja dimenzija koje sadrži integracija imigranata u društvo. Tako je Esser (2001, prema Penninx i Garcés-Mascareña 2016a:13) identificirao četiri dimenzije integracije: kulturalizaciju (sličnu socijalizaciji), smještaj (označuje poziciju u društvu), interakciju (znači društvene odnose i mreže) i identifikaciju (pripadanje), pri čemu je u zadnjoj dimenziji, identifikacijskoj, naglasak bio na subjektivizaciji integracijskog procesa, tj. percepciji integracije s polazišta samih migranata. Heckmann i Schnapper (2003, prema Ibid.) razlikovali su strukturnu, kulturnu (akulturaciju), interakcijsku i identifikacijsku dimenziju integraciju. Iz takve perspektive, prema Penninx i Garcés-Mascareña (Ibid.), integracijska dinamika i brzine bile su različite za

svaku od dimenzija, dok su procesi strukturne marginalizacije i nejednakosti postajali za integraciju ključni.

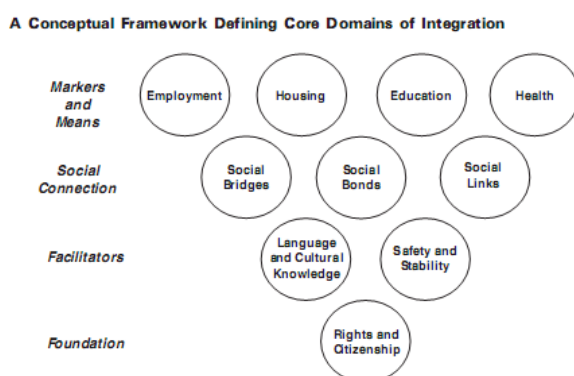
Penninx, kulturni antropolog koji se bavi integracijom imigranata, definirao je integraciju kao „proces postajanja prihvaćenim članom društva“ (Penninx 2007:10). Nadalje, on govori o tri dimenzije integracije koje će se prožimati i kroz njegove daljnje radove u koautorstvu sa sociologinjom Garcés-Mascareñas (2016a, 2016b): pravno-političkoj, društveno-ekonomskoj i kulturno-religijskoj dimenziji. Pravno-politička dimenzija integracije odnosi se na pravo na boravište i politička prava koja imaju imigranti, pri čemu pozicija imigranta ima dvije ekstremne točke: na jednoj je pozicija iregularnog imigranta koji nije dio društva primitka u pravno-političkom smislu, no može biti njegovim dijelom u druge dvije dimenzije, a druga krajnja točka je imigrant koji je postao državljanin zemlje u koju je imigrirao. Između ta dva pola nalazi se mnoštvo raznih oblika pravno-političkih statusa koji su se zadnjih godina u Europi, prema Penninx i Garcés-Mascareñas, samo umnožavali. Društveno-ekonomska dimenzija integracije obuhvaća, prema navedenim autorima, pristup i sudjelovanje imigranata u onim domenama društveno-ekonomskog života koje su važne za bilo kojeg drugog rezidenta. Istraživanja ove dimenzije obuhvaćaju pitanja poput ovih: imaju li imigranti jednak pristup institucionalnoj infrastrukturi pri nalaženju posla, smještaja, obrazovanja i zdravstvene skrbi? Kulturno-religijska dimenzija integracije odnosi se na područje *percepcija i praksi* imigranata i društva primitka (2016b:159) kao i na njihove recipročne reakcije na razliku i različitost. Ukoliko se „novopridošlice“ vide kao različiti ili ih takvima doživljava društvo primitka, Penninx i Garcés-Mascareñas smatraju da oni mogu težiti tome da dobiju u skladu s tim i prepoznato mjesto u društvu. S druge strane, društvo primitka može ili ne mora prihvatiti kulturnu ili religijsku različitost. I ovdje autori uočavaju dva ekstrema: na jednom je situacija u kojoj se nova raznolikost može odbaciti, a od imigranata zahtijevati da se adaptiraju i asimiliraju u monokulturna i monoreligijska društva, dok je druga krajnja situacija ona u kojoj se svi etnički identiteti, kulture i gledišta prihvaćaju, u pluralističkim društvenim sustavima, jednako. Između ta dva pola također je puno varijanti, a jedna od njih je pozicija da se određeni oblici različitosti prihvaćaju u domeni privatnog, ali ne i u domeni javnog prostora (Ibid.). Autori zaključuju da interakcija samih imigranata i društva primitka određuje pravac i privremene rezultate integracijskog procesa, pri čemu je njihov odnos fundamentalno nejednak u pogledu pozicija moći i izvora kojima raspolažu. Društvo prihvata, a posebno njegova institucionalna struktura i reakcija na „novopridošlice“, ima daleko odlučujući utjecaj na integracijski proces od onoga koji imaju sami imigranti.

Penninx smatra da je važno promatrati i tri razine na kojima se događa integracija: pojedinac, organizacija i institucija (Penninx 2007:11-12). Na razini pojedinca mjerila integracije su imigrantov smještaj, posao i obrazovanje, kao i njena ili njegova društvena i kulturna adaptacija u novo društvo. Na razini organizacije prisutan je kolektiv imigrantske grupe koja predstavlja mobilizirane resurse i ambicije te koja može postati prihvaćeni član civilnog društva (i potencijalni partner integracijskih politika), ili se može izolirati i biti isključena od društva prihvata. Na razini institucija ključne su dvije vrste institucija. Prve su opće javne institucije (nacionalne i lokalne), kao što su obrazovne, zdravstvene ili one koje se bave tržištem rada, koje bi trebale služiti svim građanima jednako. Ta prva vrsta institucija, prema Penninxu, može sprječavati pristup ili jednakost imigranata i etničkih manjina na dva načina: mogu ih formalno kompletno ili djelomično isključiti ili im mogu formalno omogućiti pristup no sprječavati ga kroz načine rada, ne uzimajući u obzir specifične karakteristike situacija migranata uzrokovane njihovom migracijskom poviješću, kulturnom i vjerskom pozadinom, ili jezikom. Stoga je funkcioniranje ovih općih javnih institucija od velike važnosti jer „se upravo na ovoj razini zrcale koncepti integracije i isključenosti“ (Ibid. 12). Druga vrsta institucija bitnih za integraciju su specifične institucije koje se sastoje od ili rade za imigrantske grupe. Najčešće su to institucije primarno aktivne u sferi privatnoga; u područjima kulture, religije, obrazovanja i drugih aktivnosti, no njihovo se djelovanje može proširiti i na javnu sferu i one mogu postati važni akteri civilnog društva. Ovakve specifične institucije mogu postati prihvaćeni dijelovi društva ili se mogu izolirati ili ostati neprepoznatljive i isključene iz šireg društva (Ibid.).

Sljedeća teorija koja se za moje istraživanje pokazala relevantnom i na koju se dosta istraživača referiralo posljednjih godina (usp. Pittaway et al. 2009, Valenta i Bunar 2010, Kirkwood et al. 2014, Smith 2015) bio je tzv. okvir (nazvat ću ga teorijskim okvirom) do kojega su na osnovi dostupne literature i provođenjem kvalitativnih istraživanja na primjeru izbjeglica u Velikoj Britaniji došli psiholozi Ager i Strang (2004 i 2008). Teorijski okvir čini deset područja identificiranih ključnima upravo za integraciju izbjeglica – dakle, za razliku od istraživanja Penninxa i drugi navedenih autora, ne bilo kojih imigranata, već onih kojima se i sama bavim, osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu u zemlji u koju su imigrirali. Deset područja važnih za integraciju izbjeglica autori su rasporedili u četiri grupe. Prvu grupu nazivaju „markeri i sredstva“ i u njih ubrajaju: zapošljavanje, smještaj, obrazovanje i zdravstvo (Ager i Strang 2004:3). Ova područja su općeprihvaćena kao ključni faktori integracijskog procesa. Označena su kao „markeri“ jer je uspjeh u njima znak pozitivnih integracijskih

rezultata, te kao „sredstva“ jer će uspješnost na tim područjima vjerojatno pomoći i širem integracijskom procesu izbjeglica. Drugu grupu područja ili indikatora važnih za integraciju Ager i Strang su nazvali „društvene veze“ (eng. *connections*) i ona obuhvaća: „društvene mostove“ (eng. *bridges*), „društvene spona“ (engl: *bonds*) i „društvene povezanosti“ (engl.: *links*). Ova grupa naglašava važnost društvenih odnosa za razumijevanje integracijskog procesa te objašnjava što integracija predstavlja za ljude koji je žive. Društvene spona označavaju veze unutar zajednice definirane kroz etnički, nacionalni ili vjerski identitet; društveni mostovi označavaju veze s članovima drugih zajednica, dok društvene povezanosti označavaju veze s institucijama, uključujući službe državne i lokalnih vlasti (Ibid. 4). Treća grupa područja važnih za integraciju, budući da se radi o faktorima koji pomažu u integraciji, nazvana je facilitatorima i uključuje dva područja: jezik i znanje o kulturi te sigurnost i stabilnost. Kod sigurnosti i stabilnosti, pokazalo se da se izbjeglice osjećaju bolje živeći na lokacijama koje su doživljavali kao mirne (Ager i Strang 2008:183). Također, za mnoge je osjećaj osobne sigurnosti bio od najveće važnosti te su često puta naglašavali da se ne mogu osjećati integrirano tamo gdje se ne osjećaju fizički sigurno. Četvrta grupa indikatora nazvana je „temelj“ i sadrži samo jedno područje: „prava i državljanstvo“ jer ona predstavljaju osnovu na kojoj se zasnivaju očekivanja od integracije i obaveze prema procesu integracije.

Slikovno prikazan, Agerov i Strangov okvir integracije izbjeglica ima oblik grozda, s napomenom da su autori naglasili da nijedna grupa područja integracije nije važnija od neke druge niti okvir sugerira da se integracija treba odvijati prema određenom redoslijedu ostvarivanja integracije u pojedinim područjima (Ibid. 5).

Shema 1: Indikatori integracijskog okvira Agera i Strang, izvor: Ager i Strang, 2008:170

Iz navedenog teorijskog okvira autori su izveli i definiciju integracije koja glasi:

“Pojedinaac ili grupa su integrirani u društvo:

- kada postižu javno poznate rezultate unutar područja zapošljavanja, smještaja, zdravstva, itd. koji su jednaki onima koje postiže šira zajednica društva primitka;
- kada su društveno povezani s članovima (nacionalne, etničke, kulturne, vjerske ili druge) zajednice s kojom se identificiraju, s članovima drugih zajednica i s relevantnim javnim uslugama i državnim funkcijama; te
- kada imaju dostatne jezične kompetencije i poznavanje kulture, te dovoljan osjećaj sigurnosti i stabilnosti da bi se s pouzdanjem mogli uključiti u to društvo na način koji je u skladu s pojmovima nacije i državljanstva zajedničkim s tim društvom.“ (Ibid. 5).

Ipak, Ager i Strang su naglasili da se, ako bi se mjerilo prema takvoj definiciji integracije, mnoge izbjeglice i općenito imigranti u Ujedinjenom Kraljevstvu (gdje su autori provodili istraživanje) ne bi mogli smatrati integriranim u društvo te se stoga navedena definicija treba smatrati više kao cilj prema kojemu treba težiti (Ibid. 6). Moje je istraživanje pokazalo istinitost ove zadnje pretpostavke jer se moji kazivači ne bi uklopili u sve stavke navedene definicije, a ipak se ne bi moglo reći ni da su iz tih razloga potpuno neintegrirani u hrvatsko društvo.

Na teorijski okvir koji su razvili Ager i Stranger kasnije su se u svojim istraživanjima referirali, između ostalih, Pittaway et al. (2009). Oni su njihov teorijski okvir primijenili kod istraživanja iskustava integracije izbjeglica u Australiju. Rezultati njihovog istraživanja pokazali su postojanje barijera koje mogu sprječavati uspješnost integracije izbjeglica, kao što su: rasizam, strah od predstavnika vlasti i policije, diskriminacija kod zapošljavanja zbog nedostatka „australskog“ radnog iskustva, neprepoznavanje prethodno stečenih obrazovnih i profesionalnih kvalifikacija i dr. (Ibid. 138, 141). Rezultati tog sociološkog istraživanja u kontekstu Australije pokazali su se u nekim dijelovima slični rezultatima do kojih sam u svojim kulturnoantropološkim kvalitativnim istraživanjima u hrvatskom kontekstu došla, a najviše u sljedećem, što su autorice utvrdile ovim riječima: „Ljudi osjećaju potrebu biti sposobnima doprinijeti svojoj novoj zemlji, ponovo preuzeti kontrolu nad svojim, vlastitim životima i ponovo steći svoje dostojanstvo i svoju slobodu“ (Ibid. 144).

2.2. Europska empirijska istraživanja integracije osoba pod međunarodnom zaštitom

Europska empirijska istraživanja integracije osoba pod međunarodnom zaštitom, osim već navedenih istraživanja o dimenzijama i područjima integracije, obuhvaćaju i radove o politikama integracije, pojedinim segmentima integracije ili određenim nacionalnim kontekstima. U nastavku donosim pregled radova koji su se pokazali relevantnima za moje istraživanje.

Sociolozi Valenta i Bunar proveli su komparativno istraživanje politika integracije izbjeglica u Norveškoj i Švedskoj. Osim podjele integracije na kulturnu, stambenu (engl.: *residential*), ekonomsku i socijalnu integraciju imigranata i izbjeglica, kod integracije je, prema njima, bitan i kontekst primanja imigranata koji uključuje tri elementa: politike vlade države primitka prema imigrantima (koje mogu biti od neprijateljskih i indiferentnih do velikodušnih i snažno podržavajućih politika); stavove društva primitka i predrasude prema imigrantima; te kvalitete svojstvene samoj imigrantskoj zajednici (Valenta i Bunar 2010:466). Autori su istražili specifične politike vlada Norveške i Švedske prema izbjeglicama. Tako, na primjer, u Norveškoj penaliziraju one izbjeglice koji ne pohađaju obaveznih 300 sati norveškog jezika i kulture, a švedska vlada ostavlja odluku o penaliziranju na lokalnim vlastima pa se događa da neke općine penaliziraju izbjeglice, a druge ne (Ibid. 473).

Sociologinje Mestheneos i Ioannidi (2002) provele su istraživanje u tadašnjih 15 država članica Europske unije (EU) o preprekama na koje nailaze izbjeglice u procesu integracije, fokusirajući se na perspektive samih izbjeglica i njihove osobne strategije preživljavanja i integriranja. Pokazalo se da je za većinu njih integracija proces učenja kako prihvatiti novo društvo i kako u njemu biti prihvaćen, no neke izbjeglice su i negativno reagirale na riječ „integracija“, kao ekvivalentu „asimilaciji“ ili prisiljavanju da se postane isti kao pripadnici dominantne kulture (Ibid. 306).

Wouters i Labrecht (2008), politolog i ekonomista, bavili su se preprekama koje u nastojanju da budu poduzetnici susreću izbjeglice u Belgiji. Prema njima, poduzetništvo imigranata općenito bila je tema brojnih znanstvenih istraživanja, posebno tzv. „etničko poduzetništvo“, no istraživanja poduzetništva izbjeglica kao posebne grupe imigranata bila su malobrojna (Ibid. 897). Prema autorima, izbjeglice se općenito u znanstvenim radovima promatralo kao integralni dio imigrantske populacije i o njima se nije odvojeno raspravljalo.

Pitajući se treba li uopće pitanje zapošljavanja izbjeglica odvojeno promatrati, Wouters i Labrecht su iznijeli razlike između izbjeglica i imigranata koje imaju posljedice na započinjanje i vođenje njihovih vlastitih poslova, njihov pristup samozapošljavanju i interesu za njega (Ibid. 897-898), a koja su se i u mojem istraživanju pokazala većim dijelom točnima:

- „ - Društvena je mreža izbjeglica u novoj zemlji primitka obično manje ekstenzivna od mreže koju imaju imigranti. Izbjeglice često bježe iz svoje zemlje kao pojedinci te dolaze iz različitog spektra zemalja (Gold 1992).
- Izbjeglice bježe iz svoje zemlje jer su tamo bili proganjani. Posljedično, za njih obično nije moguće da se vrate u svoju zemlju kako bi dobili kapital ili rad za svoj posao.
- Izbjeglice su iskusili traumatične događaje u svojoj zemlji i na putu izbjeglištva, a takva iskustva mogu biti uzrok psiholoških problema koja sprečavaju oslanjanje na samog sebe i samozapošljavanje (Bernard 1977; Hauff i Vaglum 1993).
- Izbjeglice često moraju napustiti svoju zemlju bez da znaju gdje idu, stoga imaju i manje mogućnosti pripremiti unaprijed svoj boravak u zemlji primitka (Gold 1988).
- Još jedna posljedica njihovog neočekivanog bijega je da nisu bili u prilici puno toga uzeti sa sobom. Često su morali ostaviti vrijedne stvari iza sebe, kao što je financijski kapital i potvrde o obrazovanju.
- Mnoge izbjeglice nisu podobne kao plaćena radna snaga. To se odnosi i na izbjeglice koje imaju vještine i kvalifikacije vezane uz jednu zemlju i koji, u normalnim uvjetima, ne bi nikada napustili svoju zemlju (Gold 1988).“

De Vroome i Van Tubergen (2010), kulturni antropolog i sociolog, istraživali su integraciju izbjeglica na tržište rada u Nizozemskoj, primjenjujući teorije ljudskog i društvenog kapitala te vodeći računa o faktorima koji su specifični za izbjeglice: zdravstveni problemi uzrokovani izbjeglištvom (npr. depresija) te politike prihvata i integracije (dužina boravka u izbjegličkom prihvatnom centru i pohađanje integracijskih programa). Njihovo je istraživanje pokazalo da je obrazovanje izbjeglica koje su stekli u državi primitka važnije za njihovo zapošljavanje od onoga koji su stekli prije, u zemlji podrijetla ili nekoj drugoj zemlji. Kao zaključak izvede da bi oni koji donose politike trebali omogućiti izbjeglicama stjecanje obrazovanja u državi primitka. Istraživanje je pokazalo i da na ekonomsku inkorporiranost u nizozemsko društvo pozitivno utječe poznavanje nizozemskog jezika i radno iskustvo izbjeglica u toj zemlji. Stoga je vrlo vjerojatno da će politike koje podupiru učenje jezika i pomoć oko pronalaska posla imati

dugotrajne pozitivne posljedice na ekonomsko iskustvo izbjeglica, tj. njihovu integraciju na tržište rada (Ibid. 397). Među pozitivne faktore ekonomske integracije izbjeglica spada i uspješno završen integracijski program (pri čemu se uspješnost mjeri stjecanjem diplome), te društveno povezivanje izbjeglica: stvaranje veza s članovima većinskog dijela društva. Pokazalo se i da zdravlje izbjeglica značajno utječe na njihovu ekonomsku integraciju te i dužina boravka u prihvatilištu za tražitelje azila: problemi sa zdravljem i duži boravak u prihvatilištu negativno utječu na ekonomsku integraciju izbjeglica, a često su oni međusobno povezani (zdravstveni problemi pojavljuju se kod onih koji duže ostaju u prihvatilištu).

Komunikologinja Pajnik je (2012) istražila integraciju stranaca (uključujući tražitelje azila i azilante) na temelju „intervjua i fokus grupa koja su obuhvatila 150 migranata“ i bila provedena 2009. g. u šest zemalja: Cipru, Finskoj, Italiji, Mađarskoj, Njemačkoj i Sloveniji. Cilj je bio propitati sâm koncept integracije, kao i političku orijentiranost upravljanja migracijama, pružajući nove uvide u ono što je nazvala „kontradikcijama integracije“, te polazeći od postavke da su imigranti koje je istraživala jeftina radna snaga europskih društava (Ibid. 146). Njezino je istraživanje pokazalo da je integracija radnika iz trećih zemalja uvjetovana papirologijom kao što su radne dozvole, potvrde o prebivalištima i sl. Migranti uglavnom rade slabo plaćene poslove koji su ispod razine njihovih vještina i obrazovanja. Osim toga, integracijske se politike, a posebno one koje se odnose na rad migranata, ne pokušavaju suprotstaviti podjeli „stranac-državljanin“, već se čine da upravo perpetuiraju tu podjelu, budući da je cilj tih politika zaštititi državljane društva primitka (Ibid. 159).

Stuart i Mulvey (2014), geografinja i politolog, istražili su utjecaj privremenog (petogodišnjeg) statusa koja osoba dobiva kao izbjeglica na integraciju i to iz perspektive samih izbjeglica koja je, prema njima, često odsutna iz širih debata o pitanjima izbjeglica i politike državljanstva (Ibid. 1035). Prema ovim autorima, glavna razlika u debatama koje su se vodile u literaturi o pitanju integracija izbjeglica bila je između strukturne integracije i akulturacije. Strukturna integracija znači sudjelovanje u glavnim institucijama društva, kao što su tržište rada i stambeno zbrinjavanje, dok se akulturacija više odnosi na razvijajuće identitete i kulture (Ibid. 1025). Ovo istraživanje na neki način potvrđuje ono što je i presjek pregleda recentnijih istraživanja pokazao: vrlo malo je kulturnoantropoloških istraživanja provedeno koja bi prikazala integraciju iz perspektive samih izbjeglica, osoba koje su dobile međunarodnu zaštitu u zemljama potpisnicama Ženevske konvencije na kojoj se ta zaštita temelji. Moj rad je upravo nastao i kao odgovor na ono što mi se nametalo kao pitanje i potvrđivalo tijekom provođenja

istraživanja: previše je „Drugih“, uglavnom predstavnika lokalnog stanovništva, koji govore o tome kako jest izbjeglicama, što oni trebaju, žele... a premalo prostora za njihove vlastite glasove i mišljenja o integraciji u hrvatsko društvo.

Kao zaključak iznesenog pregleda europskih empirijskih istraživanja, istaknula bih važnost multidisciplinarnosti u provođenju istraživanja o integraciji izbjeglica i, općenito, imigranata u društvo, jer ono omogućuje sagledavanje iz više raznih kutova onoga što sve integracija znači i koja su sve područja u njoj isprepletena. Pri tome je moj rad pokušaj davanja doprinosa kroz ono što su Marcus i Fischer (2003:35-36) utvrdili kao znanstveni doprinos moderne antropologije - etnografski istraživački proces i njegova dva opravdanja: zahvaćanja kulturne raznolikosti i kulturne kritike nas samih.

2.3. Istraživanja o osobama pod međunarodnom zaštitom u Republici Hrvatskoj

Istraživanje o osobama pod međunarodnom zaštitom u Republici Hrvatskoj počinje u periodu kada se o sustavu azila odnosno međunarodne zaštite u Hrvatskoj počelo govoriti, a to je bilo nakon 2001. godine, kada je Hrvatska započela proces pridruživanja Europskoj uniji pa time i prihvaćanja zakonodavstva Europske unije. No budući da su osobe pod međunarodnom zaštitom u biti pravno priznate izbjeglice, ukratko ću se osvrnuti na istraživanja u hrvatskoj znanosti o izbjeglicama i prognanicima s područja bivše Jugoslavije. Sociolog Milan Mesić je bio među prvima koji su istraživali izbjeglice i prognanike u Hrvatskoj ranih 1990-ih godina. Njegovo istraživanje i anketiranje prognanih i izbjeglih rezultiralo je studijom čiji naziv dovoljno govori: „Osjetljivi i ljuti ljudi“ (1992). Ratnih i poratnih 1990-ih godina u hrvatskoj su etnologiji nastali brojni radovi iz područja ratne etnologije, „o političkim ritualima, simboli ratnika, ratnoj svakodnevnici, smrti u ratu i posmrtnim obredima, izbjeglicama i njihovim iskazima, strahu običnih ljudi u ratnom vrtlogu“ (Černelić i Rajković Iveta 2010:11). Kako je kontekst tih istraživanja i kontekst mog istraživanja, premda vremenski ne toliko udaljeni, ali prema svojoj društvenoj, pravnoj i kulturnoj pozadini u značajnoj diskrepanciji, radovi hrvatskih etnologa iz 1990-ih godina pokazali su se kao eventualna područja komparacije za neka daljnja istraživanja, ne toliko relevantna za ovaj rad.

O novijoj problematici svjetskog izbjeglištva koje utječe i na hrvatske prilike počelo se intenzivnije pisati od 2006. g., kada je objavljena stručna studija „Azil u Hrvatskoj:

integracijske politike“ autora Benčić, Bosanac, Miletić, Parić i Župarić-Iljić. Radi se o „integracijskom priručniku“, kako ga nazvali autori, koji je rađen u vrijeme kada u Hrvatskoj niti jednoj osobi nije bila odobrena međunarodna zaštita. Stoga je on napisan kao neka vrsta preporuka za razdoblje koje je uslijedilo nakon što je te iste godine odobren i prvi azil u našoj zemlji. Priručnik se temelji na metodologiji koju je koristilo Europsko vijeće za izbjeglice i prognanike (ECRE), a zasnivalo se na pet područja integracije: stvaranje društva dobrodošlice, stjecanje prava, građanske integracije, ekonomsko-socijalne integracije i kulturne integracije (Ibid. 4). Autori su naveli i da je osnovni cilj integracijskog procesa „da integrira imigrante u društvo na način da postanu njegov funkcionalni dio i da sudjeluju jednakopravno u razvoju tog društva koje im mora osigurati priliku za neovisan, siguran i dostojanstven život“ (Ibid. 8) te su pojasnili tri modela prema kojima različite države svijeta ispunjavaju taj cilj: model asimilacije, model socijalne uključenosti/isključenosti i model multikulturnog društva⁸.

Pitanjima zaštite izbjeglica na razini Europske unije (EU), izbjegličkom krizom, premještanjem tražitelja azila i preseljenjem izbjeglica pod zaštitom UNHCR-a bavila se politologinja Baričević (2013b, 2013c, 2015). Autorica je i u svojoj doktorskoj disertaciji (2013a) istražila hrvatski sustav azila, njegovu harmonizaciju s pravnom stečevinom (*acquis communautaire*) EU te općenito analizirala politike migracija i azila u Europi. Istražila je i kako su reforme hrvatskog sustava azila, nastale uslijed pristupanja RH Uniji, u srpnju 2013. g., utjecale na prava izbjeglica u Hrvatskoj i koju je ulogu u zaštiti izbjeglica imala EU. U zaključku dokorskog istraživanja Baričević je istaknula da je Unija (p)ostala organizacija koja je uspjela ukinuti univerzalni karakter ljudskih prava izbjeglica i proširiti takvu negativnu „logiku“ na rastući broj drugih država, ne samo Europe, već i svijeta. Problem je vidjela i u nemoći postizanja da sve EU države članice primijene adekvatno zajedničku pravnu stečevinu na području azila te u tzv. Dablinskom sustavu koji određuje da se u prvoj zemlji Unije na čije tlo stupi tražitelj azila rješava pitanje odobrenja njegove (ili njezine) međunarodne zaštite. Samo četiri godine nakon objave ovog dokorskog rada, svjedoci smo da su brojni tražitelji azila iz Austrije, Njemačke i drugih zemalja Zapadne Europe deportirani u Hrvatsku jer su u Hrvatskoj ostavili otisak prsta (što su osporili mnogi tražitelji azila s kojima sam u proljeće i

⁸ Nakon 2006. g. objavljuju se i druge slične studije nevladinih i međunarodnih organizacija, koje su često bile rezultati provođenja projekata financiranih uglavnom sredstvima međunarodnih i međuvladinih organizacija (uključujući Europsku uniju). Takve studije, budući da izlaze van okvira mog istraživačkog interesa i vremena u kojem sam provodila svoje istraživanje, ne navodim u ovom radu.

ljetu 2017. g. pričala) na putu svog prolaska balkanskim koridorom u razdoblju od rujna 2015. g. do ožujka 2016. g.

Godine 2013. objavljen je i zbornik „Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj“, urednika Drage Župarića-Iljića, u kojoj nekoliko autora (sociolozi, politolozi, pravnici...) detaljno opisuje razvoj zakonodavnog okvira sustava azila, institucionalne i sociokulturne aspekte istog tog sustava, stavove javnosti i domaćih aktera prema problematici azila u Hrvatskoj te iskustva razvoja sustava i politika azila u susjednim zemljama regije. Zbornik je nastao kao rezultat suradnje hrvatske znanstvene institucije koja se bavi istraživanjima migracijskih i etničkih tema, Instituta za migracije i narodnosti, i organizacija civilnog društva koje su nadzirale prava i potrebe izbjeglica: Centra za mirovne studije i Kuće ljudskih prava Zagreb.

Provedeno je i nekoliko istraživanja o medijskim prikazima i stavovima hrvatskih građana o tražiteljima azila i izbjeglicama. Tako su sociolozi Župarić-Iljić i Gregurović (2013) proveli istraživanje među studentskom populacijom Sveučilišta u Zagrebu o stavovima prema tražiteljima azila i o percipiranoj društvenoj, kulturnoj i zdravstveno-ekonomskoj prijetnji koju oni predstavljaju. Pokazalo se da tražitelje azila kao kulturnu prijetnju vide studenti tehničkih znanosti, koji se politički pozicioniraju desno ili krajnje desno i koji su uvjereni vjernici, a kao društvenu prijetnju ih vide, uz navedene, i studenti koji nemaju ili imaju samo jednog prijatelja stranca u Hrvatskoj. Tražitelje azila kao zdravstveno-ekonomsku prijetnju doživljavaju samo oni koji studiraju tehničke ili prirodne znanosti. Istraživači su izrazili sumnju u adekvatnu upoznatost studenata s problematikom i statusom tražitelja azila te utjecaj koji na njihove stavove imaju mediji pa su stoga i pozvali na daljnje istraživanje koje bi obuhvatilo i širu, a ne samo studentsku populaciju. Gregurović, Kuti i Župarić-Iljić (2016) istražili su stavove i percepcije lokalnog stanovništva Istočne Hrvatske prema imigrantima, uključujući tražitelje azila. U rujnu 2013. g., kao dio šire studije o interetničkim odnosima, autori su metodom ankete na uzorku od 1.100 odraslih ispitanika istražili stavove lokalnog stanovništva Istočne Hrvatske prema imigrantima, uključujući tražiteljima azila. Pokazalo se da ispitanici ne mogu odlučiti predstavljaju li tražitelji azila ekonomsku prijetnju (u obliku tereta poreznim obveznicima ili pada cijena nekretnina koje su blizu prihvatilišta za tražitelje azila) ili sigurnosnu prijetnju. S druge strane, ispitanici većinom ne smatraju da su tražitelji azila politička prijetnja niti prijetnja globalnom ekonomskom razvoju Hrvatske. Većina ispitanika bila je i indiferentna prema mogućim utjecajima kulture tražitelja azila na hrvatsku kulturu (Ibid. 108). Pokazalo se i da

mlađi ispitanici, kao i obrazovaniji ispitanici imaju pozitivnije stavove prema imigrantima općenito. Nadalje, autori smatraju da, kao rezultat nedovoljno razvijenog sustavu integracijskih politika i mjera u Hrvatskoj (Ibid. 92), tražitelji azila i neregularni migranti doživljavaju Hrvatsku kao zemlju tranzita.

Etnolozi i kulturni antropolozi Pozniak i Petrović (2014) istražili su korištenje represivnih politika i tehnologija nadzora tražitelja azila u Hrvatskoj. Etnografsko terensko istraživanje proveli su u bivšem hotelu Porin, današnjem prihvatilištu za tražitelje azila u Zagrebu u zagrebačkoj četvrti Dugave, a ono je pokazalo kako se, kao posljedica djelovanja pojedinaca, tražitelji azila mogu kriminalizirati i početi doživljavati prijetnjom za sigurnost pa se time i uloga prihvatilišta može promijeniti od utočišta do područja nesigurnosti koje se onda mora dodatno osigurati sigurnosnim tehnikama i primjenom administrativnih pravila koja ograničavaju slobodu kretanja tražitelja azila. Isto tako, tranzitni karakter prihvatilišta stvara od njega „nemjesto“ (Augé 1995, prema Pozniak i Petrović 2014:63) u kojem dominira međusobno nepovjerenje između samih tražitelja azila, ali i između njih i administracije koja upravlja prihvatilištem, i u kojem sigurnosne tehnologije stvaraju zonu izvanrednog stanja „u kojem je lako mijenjati i suspendirati prava“ (Ibid. 65).

Župarić-Iljić i Mlinarić (2015) istraživali su opća pitanja statusa stranih maloljetnika bez pratnje u Hrvatskoj, s naglaskom na pravo na učenje jezika i obrazovanje i to u fazi postmigracije i njihove daljnje tranzitne migracije. Autori smatraju da su učenje jezika i uključivanje u obrazovni sustav jedna od najvažnijih dimenzija integracije, a koja se do sada otežano provodila kod svih kategorija izbjeglica i nezvezano za njihovu dob (odrasle izbjeglice, djecu izbjeglice i maloljetnike bez pratnje) (Ibid. 342). Isto tako, zbog tranzitnog karaktera boravka stranih maloljetnika bez pratnje u Hrvatskoj, zaključili su da se njihovoj integraciji pridaje „tek sekundarna važnost“ (Ibid. 356) te da se minorizira njihova potreba za učenjem hrvatskog jezika i uključivanje u obrazovni sustav.

Na temelju svoje doktorske disertacije, Petrović (2016) je objavio opsežnu studiju u kojoj je analizirao masovno izbjeglištvo, koncepte biopolitike i politizacije biološkog života te kako se oni odnose na suvremene politike, prakse i diskurse o izbjeglicama. Iz studije izdvajam ono što se tijekom mog istraživanja, dubinskim intervjuima i sudioničkim promatranjem postupka traženja i odbijanja azila pokazalo na nekoliko primjera točnim: „Tražitelji azila su već unaprijed osuđeni kao lažljivci, tzv. lažni tražitelji azila i prikriveni ekonomski migranti.

Kao subjekti koji se lažno predstavljaju, oni se percipiraju kao prijetnja, sigurnosni rizik. U konačnici, riječ je o opasnom miješanju koncepata pri kojem tražitelj azila, ilegalni imigrant, terorist, lopov poprimaju zajednički identitet... Paranoidni odnos prema tražiteljima azila i izbjeglicama ukazuje da su u razvijenim, industrijaliziranim zemljama uznapredovali procesi zatvaranja političkih granica te nedostatak političke volje i sposobnosti za rješavanje globalnih problema i pitanja“ (Ibid. 303).

U etnološkoj i kulturnoantropološkoj studiji, Jurković i Rajković Iveta (2016) propitale su dimenzije integracije azilanata u hrvatsko društvo koje ima kolektiv „Okus doma“, analizirajući ga pri tome i kroz teoriju transnacionalnog društvenog polja i medijski diskurs. To je ujedno bio prvi antropološki rad temeljen na kvalitativnoj metodologiji o integraciji azilanata u hrvatsko društvo. Dijelovi tog rada, budući da su dio ovog doktorskog istraživanja, inkorporirani su u šesto poglavlje disertacije, u studiju slučaja o Okusu doma. O tom kolektivu je i Grubiša (2016) napisala diplomski rad nastao na temelju istraživanja koje je provedeno istovremeno kada i moje. U njemu je autorica pisala o pozitivnim primjerima integracije migranata, članova kolektiva Okusa doma, odnosno načinima upisivanja njihovih iskustava u prostor i život grada Zagreba.

Kao i prethodno navedena istraživanja europskog konteksta, tako su mi i navedena istraživanja hrvatskog konteksta i sustava međunarodne zaštite pružila uvide u dotad istražene segmente integracije i različite istraživačke pristupe nužne i korisne za cjelovito sagledavanje područja koje istražujem. Uz to su me i uputila u ona područja koja moje istraživanje pokušava obuhvatiti, a to je cjelokupnost onoga što se osobama pod međunarodnom zaštitom nudi u društvu i refleksija o tome, a posebno o integraciji samih osoba koje bi se trebale integrirati, izraženoj kroz njihove priče, poglede, razmišljanja, opisana sjećanja i osjećanja.

3. IZVORI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Integracija osoba pod međunarodnom zaštitom u hrvatsko društvo uvjetovana je pravima koji oni u Republici Hrvatskoj imaju, kvalitetom provedbe tih prava te podrškom i pomoći koju im pružaju institucije, organizacije, lokalna zajednica i građani u tome da se oni osjećaju prihvaćenim članom društva (usp. Penninx 2007).

Izvori istraživanja su mi stoga bili zakoni i drugi službeni dokumenti kojima se regulira status azilanta ili stranca pod supsidijarnom zaštitom u Hrvatskoj, publikacije koje su na temu integracije izdale razne institucije i organizacije, uključujući one nevladine, kao i konferencije, seminari, prezentacije o izbjeglicama, migracijama, integraciji... koje su od veljače 2015. g. do kolovoza 2017. g. održavane u Zagrebu. Tijekom tog vremena provela sam brojne otvorene intervjue s ljudima koji su bili ili predstavnici institucija i organizacija ili pojedinci koji rade s azilantima, dok sam neke i intervjuirala. Želeći dobiti širu perspektivu pitanja izbjeglištva u svijetu i Europi, u okviru svog istraživanja sudjelovala sam na dvije ljetne škole: prva se održavala od 6. do 16. srpnja 2015. g. u Sarajevu i bavila se pravima izbjeglica, s fokusom na Zapadni Balkan („International Summer School on Refugee Law – Western Balkans in Focus“⁹), a druga je bila kulturnoantropološki fokusirana škola na temu kultura, migracija i granica („International Postgraduate Summer School: Culture, Migration, Border“¹⁰), a održavala se od 5. do 16. srpnja 2016. g. na grčkom otoku Lesbosu u Grčkoj, otoku blizu Turske koji je 2015. g. bio jedan od glavnih točaka kretanja velikog broja izbjeglica na putu od Turske prema Zapadnoj Europi. Pokazalo se poslije da su neki od mojih kazivača kratko boravili na tom otoku, u izbjegličkom kampu koji sam i sama posjetila u okviru sudjelovanja na ljetnoj školi. Pohađanje obje ljetne škole dovelo me je u doticaj s korisnom literaturom, ali i praktičnim iskustvima bitnima za moje istraživanje. Osim navedenih izvora, potrebnih za razumijevanje pozicije osoba pod međunarodnom zaštitom i prava koja imaju, glavni izvor ove disertacije bio je terenski rad koji se sastojao od upoznavanja osoba koje istražujem, sudjelovanje s njima u raznim aktivnostima (uključujući pružanje pomoći kao što je pisanje pisama za ostvarenje prava koja im pripadaju ili odlazak u institucije kada bi im neko pravo bilo uskraćeno), promatranje aktivnosti u kojima oni sudjeluju, druženje i razgovori s njima, te polustrukturirano intervjuiranje s ciljem prikupljanja njihovih proživljenih iskustava. Neki od azilanata koji su mi bili kazivači često su puta bili predmetom medijskih prikaza i dokumentarnih filmova te sam i

⁹ <http://cis.unsa.ba/bs/programi/cjelozivotno-ucenje/ljetne-skole/> .

¹⁰ <https://summer-schools.aegean.gr/MigBoard2016> .

te materijale koristila u svom istraživanju i radu. Intervjue s osobama pod međunarodnom zaštitom vodila sam na engleskom, francuskom i hrvatskom jeziku (ovisno o jeziku koji su sugovornici odabrali), a transkripte sam poslije sama prevodila na hrvatski jezik. U radu su svi kazivači anonimizirani te sam pri tome koristila ili njihove funkcije (kada je riječ o predstavnicima institucija ili organizacija ili osobama pod međunarodnom zaštitom u prikazanim studijama slučaja), općenite opise (npr. kazivač iz određene zemlje ili obitelj) ili pseudonime. Općeniti opisi i pseudonimi odabrani su u dogovoru s kazivačima. Dva kazivača, osobe pod međunarodnom zaštitom (koje su se često i u javnosti pojavljivala pod svojim pravim imenima), rekla su mi da slobodno mogu koristiti njihova imena tako da sam kod njih koristila njihova prava imena (ali ne i prezimena).

Iako sam na početku istraživanja namjeravala pokazati iskustva integracije oba spola, to se pokazalo neizvedivim. Osobe koje sam intervjuirala su bi bili uglavnom muškarci i tome su dva razloga. Prvi je razlog većinska prisutnost muškaraca azilanata, tijekom cijelog razdoblja mog istraživanja, na raznim događanjima koja su imala veze s izbjeglicama, migrantima ili strancima u Hrvatskoj. Kako sam intervju radila uglavnom s osobama koje sam već poznavala i koje sam obuhvatila u istraživanju kroz sudioničko promatranje, pokazalo se da su najaktivniji i „najvidljiviji“ bili muškarci koji su dobili međunarodnu zaštitu. Moji pokušaji da dođem do ženskih kazivačica, s obzirom da je rod sastavni dio migracijskoga procesa i da ga teorije migracija moraju uvrstiti u svoja istraživanja (usp. Rajković Iveta 2016:184), rezultirali su tri puta neuspjehom. Neuspjesi u dogovaranju intervjua s kazivačicama bili su sljedeći. Somalka koju sam upoznala na jednom od događanja nije pristala razgovarati sa mnom i to prvi put zbog nepoznavanja hrvatskog i engleskog jezika, a drugi put nije htjela razgovarati niti uz pomoć njenog suzemljaka koji je trebao biti prevoditelj. Oba puta sam pokušala intervju dogovoriti preko Somalca jer direktni kontakt s njom nisam imala. Druga poznanica, podrijetlom iz Libije, koju sam upoznala i viđala uglavnom na događanjima vezanim uz Afriku i za koju nisam niti znala da ima status azilantice (već sam to slučajno naknadno saznala), nije odgovorila na moju zamolbu za intervjuom koju sam joj poslala u poruci preko Facebooka. S trećom azilanticom, podrijetlom iz Irana, koju sam upoznala u Integracijskom centru udruge Are You Syrious?, intervju nisam održala jer mi je jednom odgodila dogovoreni datum, a drugi put je taj termin otkazala jer je, kako mi je napisala u *WhatsApp* poruci, u isto vrijeme naknadno pozvana na jedan intervju za posao. U odgovoru na poruku zamolila sam je da mi se javi ako će biti slobodna za intervju nakon razgovora za posao, no nije se javila. Tijekom 2016. g. preko poznanika sam upoznala ženu iz Turske, srednjih 40-ih godina, koja je tada već četiri godine

imala azil u Hrvatskoj, koji je dobila zajedno s drugim članovima svoje obitelji: dvoje djece i suprugom. Posjetila sam je, dva-tri puta, u njihovom hrvatskom domu i čak sam joj preko poznanika pronašla posao frizerke, što joj je bila profesija u Turskoj. No naše druženje je naprasno prekinuto jer mi je suprug rekao (na hrvatskom jeziku) da sam „neprijateljica obitelji“, za što je jedino moguće obrazloženje bilo to što sam njegovoj supruzi pomagala u pronalasku posla pa sam time možda ugrožavala do tada uspostavljene odnose unutar obitelji i njenu poziciju domaćice i osobe ovisne o mužu koji zarađuje za život, iako je on radio zajedno s njom posao preprodaje robe na Hreliću, zagrebačkom sajmu rabljene robe. Ne želeći ulaziti dublje u razloge prekida našeg poznanstva, dodala bih samo da s azilanticom iz Turske nisam uspjela pričati o integraciji u hrvatsko društvo te tako nisam uspjela ni istražiti kako se njihovo dvoje djece integrira u hrvatsko društvo. Ipak, uspjela sam intervjuirati dvije žene, od kojih je jedna bila tražiteljica azila i kuhala je na radionici Okusa doma, a druga je bila žena iz Sirije koja je s obitelji dobila azil i koju sam intervjuirala zajedno s njenim suprugom koji je, zbog njenog nedovoljnog poznavanja engleskog i hrvatskog jezika, uglavnom pričao tijekom našeg polustrukturiranog intervjua. Tako sam ukupno intervjuirala devet osoba koje su dobile međunarodnu zaštitu (od kojih sam s nekima provodila više dopunskih i kontrolnih intervjua), dvoje tražitelja azila i četrnaest osoba koje su bile ili predstavnici institucija i organizacija koji rade na integraciji ili su bili sudionici događanja vezanih uz istražene studije slučaja.

Istraživanje je polazilo od metode utemeljene teorije. Prema Charmaz, utemeljena teorija je metoda provođenja kvalitativnog istraživanja koja iz podataka dobivenih istraživanjem gradi induktivne analize i na taj način stvara konceptualne okvire ili teorije (2011:187). Ova metoda dijeli s etnografskim istraživanjem „terenske strategije, tehnike promatranja, razgovora, intervjua, vođenje bilježaka“ (Škrbić Alempijević et al. 2016: 62). Polazište istraživanja bilo je skupljanje „bogatih podataka“ (Charmaz 2011:13) i to na osnovi intervjua, sudioničkog promatranja i etnografskih studija slučaja, koje su obuhvatile osobe koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj i osobe koje su s njima radile ili na drugi način sudjelovale u njihovoj integraciji u društvo. Istraživanje je obuhvatilo komponente prakse utemeljene teorije, kako su ih definirali njeni začetnici, Glaser i Strauss:

- „ - Istovremeno skupljanje podataka i analizu,
- Konstruiranje analitičkih kodova i kategorija iz podataka, a ne iz prethodno definiranih i logikom deduciranih hipoteza,

- Korištenje stalne komparativne metode, koja uključuje stvaranje komparacija u svakom dijelu analize,
- Napredovanja u razvoju teorije tijekom svakog koraka skupljanja podataka i analize,
- Pisanje bilješki radi elaboriranja kategorija, specificiranja njihovih osobina, definiranja odnosa između kategorija i identificiranje pukotina,
- Uzorkovanje kojem je cilj gradnja teorije, a ne predstavljanje populacije,
- Provođenje pregleda literature nakon razvoja neovisne analize.“ (Glaser i Strauss 1967, Glaser 1978 i Strauss 1987, prema Charmaz, 2011:5).

U svom istraživanju sam ipak izvršila pregled dostupne literature na temu izbjeglica prije provođenja većine intervjua, kako bih imala što kvalitetnije polazište za osmišljavanje pitanja za intervjue, no dostupnu literaturu sam koristila samo za otvaranje vidika, nikako ne i za njihovo sužavanje.

Istraživanja koja su podloga i polazište ovog doktorskog rada provodila sam koristeći tradicionalne etnografske metode: terensko istraživanje, promatranje, sudioničko promatranje i polustrukturirane intervjue. Kod opisivanja mog ulaska i boravka na terenu, među osobama čiju sam integraciju istraživala, koristila sam figuru tropa, etnografsku retoričku figuru koja je „zapravo 'literarno realistički' način oblikovanja iskustva koji pokazuje kako je iskustvo koje donosimo s terena 'osobno i locirano u osobu etnologa', kako je etnografsko istraživanje zapravo proces kojeg etnolog 'prati u njegovom nastajanju', odnosno kako se 'uzbudljivost i kompleksnost svakodnevnice ne može zahvatiti teorijskim modelima koji počivaju na organizacijskim strukturama, 'tipičnim' individuama, referentnim konceptima i zazivanjem kolektivnog'...“ (Kondo 1990:7-8, prema Potkonjak 2014:68). Osim toga, „gustim opisivanjem“ (Geertz 1998) nastojala sam dati uvide u sve što sam promatranjem i sudjelovanjem zapažala ne samo u studijama slučaja već i u druženju s azilantima i tražiteljima azila. Na taj sam način htjela postići ono što su Marcus i Fischer objasnili sljedećim riječima:

„Etnografija je istraživački proces u kojemu antropolog pomno motri, bilježi i uključuje se u svakodnevni život druge kulture – iskustvo koje se označava kao metoda terenskog rada – pa potom piše izvještaj o toj kulturi, naglašavajući detaljan opis. Ti izvještaji su glavni oblik u kojemu postupci terenskog rada, druga kultura, te osobna i teorijska promišljanja etnografa postaju dostupni profesionalcima i ostalom čitateljstvu“ (2003:33).

U istraživanju sam koristila kombinaciju dviju strategija kvalitativnih istraživanja: sudioničku i ne-sudioničku tehniku spoznavanja (usp. Potkonjak 2014:71). Sudioničkom metodom sam nastojala steći znanje dijeleći s osobama pod međunarodnom zaštitom njihove životne situacije koje se tiču njihove integracije u hrvatsko društvo, a ne-sudioničku tehniku koristila sam kada sam nastojala biti distancirana od situacije promatranja, no ne i prikrivena, te sam se suzdržavala od interakcije. Ponekad bih odabirala razinu „poistovjećivanja sa zajednicom“, koja karakterizira aktivno sudjelovanje u kojemu istraživač nije potpuni član zajednice, a ponekad bih odabirala razinu potpunog sudjelovanja u kojemu istraživač preuzima sve uloge koje mu zajednica dodjeljuje (Ibid.).

Prema Emersonu et al. (1995), etnološko terensko istraživanje podrazumijeva etnologov ulazak u društvo koje istražuje i upoznavanje s ljudima koji su u njemu te redovito i sustavno zapisivanje onoga što promatra i uči dok sudjeluje u dnevnim rutinama života onih koje istražuje (1995:1). Moje terensko istraživanje obuhvatilo je etnografsko bilježenje sudioničkog promatranja dvaju studija slučaja, ali i svih događanja u kojima sam mogla sudjelovati a odnosila su se na živote mojih kazivača u Hrvatskoj. Tako sam jedno kratko vrijeme i volontirala za jednu organizaciju pomažući tražiteljima azila i azilantima učiti hrvatski jezik ili pripremiti prezentaciju azilanta i tražitelja azila iz Somalije o njihovoj zemlji. Nekima sam i osobno pomagala, pišući im pisma na hrvatskom jeziku namijenjena institucijama od kojih nisu dobivali pomoć ili od kojih su tražili određenu pomoć. S nekima sam i odlazila u neke institucije kako bih im pomogla ostvariti pravo koje im je pripadalo, a čija provedba je negdje „zapinjala“. Jednog kazivača sam spojila sa sportskim klubom u kojem je počeo ostvarivati značajne rezultate i van Hrvatske. Dugotrajnost praćenja određenih osoba ukazala je i na važnost provođenja istraživanja koje vremenski duže traje za dobivanje uvida o integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom kao dinamičnom procesu. Tijekom cijelog razdoblja istraživanja pisala sam kratke crtice (*jottings*, usp. Ibid. 19) koje su mi kasnije pomogle u konstrukciji punih terenskih bilježaka. Kodiranje bilješki i pretvaranje bilješki u tekst bila je završna faza mog terenskog istraživanja.

Cilj provođenja polustrukturiranih intervjuva bilo je dobiti uvid u življena izbjeglička iskustva kazivača o glavnim aspektima njihove integracije u društvo koji uključuje mjesto, vrijeme, događanja, ljude, aktivnosti i predmete (Spradley 1979, prema Roulston 2010:19). Kao polazište za osmišljavanje pitanja za intervju poslužio mi je teorijski okvir do kojeg su u svom kvalitativnom istraživanju o integraciji izbjeglica došli Ager i Strang (2004) i koji se sastojao

od deset ključnih područja (prethodno detaljnije opisanih) koja su se pokazala važnima za integraciju izbjeglica, podijeljenih unutar četiri grupe. Taj je teorijski okvir u biti bila „teorija srednjeg dometa“¹¹ (Ager i Strang 2008:167), a takve se teorije sastoje od „apstraktnih objašnjenja određenih društvenih fenomena utemeljenih na podacima“ (Charmaz 2011:7) te su se od „velikih“ socioloških teorija iz sredine 20. stoljeća razlikovale upravo prema svojoj utemeljenosti u sustavno analiziranim podacima (Ibid.). U svojoj teoriji srednjeg dometa o integraciji izbjeglica, Ager i Strang su istraživanjima došli do sljedećih indikatora važnim za integraciju izbjeglica u društvo: zapošljavanje; smještaj; obrazovanje; zdravstvo; veze izbjeglica sa zajednicom definiranom kroz etnički, nacionalni ili vjerski identitet; veze s članovima drugih zajednica; veze s institucijama, uključujući službe državne i lokalne vlasti; jezik i znanje o kulturi; sigurnost i stabilnost; prava i državljanstvo.

Osim sudioničkog promatranja i provođenja polustrukturiranih intervjua, istraživanje je obuhvatilo etnografske studije slučaja, kao studije koje su čvrsto utemeljene u etnografovom prisutnosti (*being there*) u vremenu i prostoru onih koje etnograf ili etnografkinja proučava, učeći iz obostranog iskustva i vlastite umještenosti (*situatedness*) unutar društvenog svijeta (Ó Riain, 2009: 303). Swanborn (2010: 13) je definirao studiju slučaja kao studiju društvenog fenomena koja se provodi unutar granica jednog društvenog sustava (kao što su ljudi, organizacije, grupe) i prirodnog konteksta u kojem se proučavani fenomen događa, a sastoji se od promatranja fenomena unutar određenog perioda ili, alternativno, kroz naknadno skupljanje informacija, vodeći računa o razvoju fenomena tijekom određenog vremena. Istraživač se u studiji slučaja fokusira na opis i objašnjenje društvenih procesa koji se otkrivaju između osoba koje sudjeluju u njemu: ljudi s njihovim vrijednostima, očekivanjima, mišljenjima, percepcijama, kontroverzama, odlukama, međusobnim odnosima i ponašanjem (Ibid. 13). Nadalje, prema Swanbornu, istraživač obrađuje podatke vođen prvotno širokim istraživačkim pitanjem te nakon nekog vremena formulira preciznija istraživačka pitanja, držeći jedno oko otvorenim za neočekivane aspekte procesa i suzdržavajući se od prethodno dogovorenih procedura i operacionalizacije. U studiji slučaja istraživač koristi nekoliko izvora podataka, od kojih su glavni: dostupni dokumenti, intervjui s kazivačima i promatranje sa sudjelovanjem. Disertacija je obuhvatila dvije studije slučaja odnosno dva „društvena fenomena“: kolektiv Okus doma i Nogometni klub Zagreb 041 jer oba u svoje aktivnosti uključuju azilante, odnosno osobe pod međunarodnom zaštitom. Kod studije slučaja Okusa doma koristila sam i analizu

¹¹ Na engl. „middle-range“ theory. Hrvatski prijevod preuzet iz Kasapović (2013:68).

medijskog diskursa, točnije tematsku (diskurzivnu) analizu sadržaja (Bryman 2012:528-536) internetskih verzija dnevnih tiskovina koji su pisali o Okusu doma i ispod kojih su bili komentari, odnosno stavovi “širokog čitateljstva”, koje su ostavljali čitatelji pod pravim ili lažnim imenima.

Plan istraživanja obuhvatio je tri etape koje su se tijekom istraživanja djelomično i vremenski isprepletale. Prva etapa je uključila pregled i analizu dosadašnjih istraživanja (s naglaskom na kvalitativna istraživanja), postojeće zakone i propise koji reguliraju status, prava i obaveze osoba pod međunarodnom zaštitom prije i nakon pristupanja Hrvatske u Europsku uniju. U prvoj etapi istraživanja napravila sam i pregled i analizu dokumenata koje su na tu temu objavile razne druge institucije (uključujući nevladine organizacije), te analizu statističkih podataka o osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu. Na osnovi dosadašnjih spoznaja, navedenih podataka i navedenog teorijskog okvira za „mjerjenje“ integracije izbjeglica u društvo, razradila sam pitanja za intervju. Druga etapa istraživanja obuhvatila je terenski rad, provođenje intervjua te sudjelovanje s promatranjem. Sudioničko promatranje prožimalo je već i vrijeme početka istraživanja jer je obuhvatilo moje sudjelovanje na događanjima vezanim uz izbjeglice, a pogotovo njihovu integraciju, kao i događanja vezana uz dvije studije slučaja koje su uključene u doktorsko istraživanje: „Okus doma“ i „NK Zagreb 041“. Treću etapu istraživanja činio je proces analize prikupljenog etnografskog materijala, kodiranje („imenovanja segmenata podataka na način da ono istovremeno kategorizira, sumira i objašnjava svaki dio podatka“, usp. Charmaz 2011:43), uspoređivanje s postojećim teorijama te oblikovanje teorijskog koncepta prema rezultatima dobivenim istraživanjem.

4. ZAKONSKI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZA INTEGRACIJU I ORGANIZACIJE KOJE RADE NA PODRUČJIMA INTEGRACIJE OSOBA POD MEĐUNARODNOM ZAŠTITOM

Ostvarivanje prava na međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj podrazumijeva i ostvarivanje prava koja su ključna za integraciju osobe koja je dobila tu zaštitu u društvo. Može se reći da su ta prava osnovna infrastruktura za integriranje azilanata u hrvatsko društvo. U ovom poglavlju donosim kratki pregled povijesti azila u Hrvatskoj, trenutni zakonski okvir koji propisuje koja sve prava osobe imaju te pregled rada Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo i tzv. Akcijski plan za integraciju koji bi trebao biti usvojen, a koji možda najbolje odražava koje sve probleme hrvatske institucije i organizacije u integraciji smatraju nužnima rješavati u razdoblju od 2017. do 2019. godine. Na kraju poglavlja donosim kratak osvrt na organizacije koje rade na integraciji azilanata u Hrvatskoj, s opsežnijim osvrtom na dvije od njih: Hrvatski Crveni križ i Udrugu Zemljani – Are You Syrious?.

4.1. Povijest sustava međunarodne zaštite u Hrvatskoj

Kako sam navela u poglavlju o dosadašnjim istraživanjima, povijest hrvatskog sustava azila bio je tema istraživanja više autora (Baričević 2013b, Župarić-Iljić 2013a). Sama povijest azila za moje se istraživanje pokazala ne toliko relevantna koliko trenutno važeći Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti¹² na koji se detaljno u ovom poglavlju referiram. U ovom dijelu rada stoga donosim samo kratki pregled sustava međunarodne zaštite (azila) u Hrvatskoj.

Premda od 1992. godine potpisnica Ženevske konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. g., Republika Hrvatska (RH) je provedbu tog međunarodnog pravnog dokumenta provodila na rudimentarnoj razini i nije priznavala institut osobne zaštite i pojedinačnog tražitelja azila (usp. Baričević 2013b). Tako niti jedna osoba od njih 309 koje su u Hrvatskoj zatražile azil u periodu od 1997. do 2004. godine nije ostvarila pravo na zaštitu (Ibid. 119). Prvi će azil RH dodijeliti tek u 2006. g. i to na osnovi zakonodavstva koje je moralo biti usklađeno s onim Europske unije jer je zemlja od 2001. g. bila u procesu pridruživanja Uniji, što je značilo i usvajanje europskog

¹² Narodne novine 70/2015.

zakonodavstva. Prvi Zakon o azilu usvojen je 2003. g. stupivši na snagu 1. srpnja 2004. godine, no:

„unatoč tome što su vladajući izrazili spremnost na zaštitu međunarodnih standarda i ispunjavanje europskih zahtjeva, čini se da nije bilo spremnosti za prihvaćanje promjena koje je zaštita izbjeglica mogla nositi: promjene u sustavu populacije te troškove i pritiske na domaće ekonomske, tržišne, socijalne i druge uvjete. Rasprave među elitama pokazale su da se najveći dio vladajućih i oporbe (svih ideoloških pozicija) ponajprije brinuo za troškove izbjegličke zaštite – posebice u vremenima kada su elite percipirale da je problem zaštite iz devedesetih godina 'konačno' riješen“ (Ibid.).

Od 2004. g. do 2008. g., kada je stupio na snagu Zakon o azilu¹³, Hrvatska je zaprimila više od 637 zahtjeva za azilom, a odobrila je bila samo jedan, već spomenuti, iz 2006. g. Prakse nepriznavanja azila bile su predmetom kritike Europske komisije koja je kao jedno od ključnih mjerila za zatvaranje jednog od pregovaračkih poglavlja za pristupanje Europskoj uniji odredila „pristup potpuno funkcionalnom azilnom postupku“ za sve tražitelje azila (Ibid. 120). Do kraja 2014. g. odobreno je 133 zaštite¹⁴ potvrđujući da su učinjeni određeni pomaci u priznavanju azila nakon kritika Komisije i donošenja Zakona iz 2008. g., no područje integracija azilanata bilo je na svojim počecima pa je Baričević (Ibid. 121) zaključila da „nezainteresiranost političkih elita za razvoj sustava i nastojanje da se prihvaćanjem europskih pravila o azilu ne optereti državni proračun“ bila i dalje temeljna odlika hrvatskog sustava azila.

Zakon o azilu zamijenjen je novim zakonom 2015. g., „po hitnom postupku“, zbog „obveze usklađivanja s Direktivom 2013/32/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 26. lipnja 2013. o zajedničkim postupcima za priznavanje i oduzimanje međunarodne zaštite... i Direktivom 2013/33/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 26. lipnja 2013. o utvrđivanju standarda za prihvrat podnositelja zahtjeva za međunarodnu zaštitu... do 21. srpnja 2015. godine“ (Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Prijedlog zakona, siječanj 2015. g.). To je ujedno i trenutno važeći Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti¹⁵ koji regulira prava i

¹³ Narodne novine 79/07, izvor: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_07_79_2474.html.

¹⁴ Prema službenoj statistici MUP-a, izvor: <https://www.mup.hr/UserDocsImages/Dokumenti/stranci/2015/azil2014.pdf>.

¹⁵ Narodne novine 70/2015, izvor: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_06_70_1328.html.

obaveze tražitelja međunarodne zaštite i osoba koje su ostvarile pravo na tu zaštitu u Republici Hrvatskoj.

Prema zadnje dostupnim podacima MUP-a, u razdoblju od početka 2006. g. do kraja lipnja 2017. g. 327 osoba su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj, od kojih 224 muškaraca i 103 žena. Od svih osoba koje su dobile međunarodnu zaštitu, nešto više od polovice (njih 172) bilo je u dobi između 18 i 34 godine.

U sljedećem podpoglavlju detaljnije analiziram trenutno važeći Zakon koji je stupio na snagu početkom srpnja 2015. godine, u njegovom dijelu koji regulira pitanja prava i integracije osoba pod međunarodnom zaštitom.

4.2. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (Narodne novine br. 70/2015) određuje prava i obaveze osoba koje dobiju međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj: azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom. Status azila ili status stranca pod supsidijarnom zaštitom osoba stječe s danom uručenja odluke o odobrenju međunarodne zaštite. Od toga dana ona ima sljedeća prava (čl. 64. Zakona):

1. Pravo na boravak u Republici Hrvatskoj,
2. Pravo na spajanje obitelji,
3. Pravo na smještaj,
4. Pravo na rad,
5. Pravo na zdravstvenu zaštitu,
6. Pravo na obrazovanje,
7. Pravo na slobodu vjeroispovijesti,
8. Pravo na besplatnu pravnu pomoć,
9. Pravo na socijalnu skrb,
10. Pravo na pomoć pri integraciji u društvo,
11. Pravo na vlasništvo nekretnine sukladno Konvenciji iz 1951., te
12. Pravo na stjecanje hrvatskog državljanstva sukladno propisima koji reguliraju stjecanje državljanstva.

Obaveze azilanta i stranca pod supsidijarnom zaštitom su:

1. Poštivanje Ustava, zakona i drugih propisa Republike Hrvatske,
2. Prijava prebivališta u roku od 15 dana od uručenja odluke o odobrenju međunarodne zaštite,
3. Nošenje dozvole boravka i njeno prednošenje (davanje na uvid) zakonom ovlaštenim osobama,
4. Pohađanje tečaja hrvatskog jezika, povijesti i kulture.

Zakon određuje da će Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP) „azilantu ili strancu pod supsidijarnom zaštitom pružiti opće informacije o pravima i obvezama koje stječe odobrenjem međunarodne zaštite u roku od osam dana od dana uručenja odluke, na jeziku „za koji se opravdano pretpostavlja da ga razumije i na kojem može komunicirati“.

Svako od navedenih prava i obaveza razrađeno je od 65. do 77. članka Zakona, a ovdje sažimam svako od njih, kako su definirani stavkama navedenih članaka Zakona, uz napomenu da su izostavljena detaljnija objašnjenja budući da nisu predmet niti ulaze u opseg ove disertacije. Sažetke članaka Zakona navodim stoga što su bili ključni za provođenje terenskog istraživanja i propitivanje, na osnovi etnografije pojedinačnog, kako osobe pod međunarodnom zaštitom ostvaruju u Hrvatskoj prava koja po Zakonu imaju. U sljedećem paragrafu, zbog jednostavnijeg praćenja, riječ „osoba“ znači osoba koja je dobila azil ili osoba koja je dobila supsidijarnu zaštitu.

Pravo na boravak u Hrvatskoj osoba stječe od dana uručenja odluke o odobrenju međunarodne zaštite, a dokazuje ga dozvolom boravka. Ono će se ukinuti ako osoba iseli iz Hrvatske ili neprekidno boravi u inozemstvu duže od šest mjeseci, a da o tome prethodno nije obavijestila MUP. Pravo na spajanje obitelji osoba ima s članovima obitelji i pod uvjetima koji su posebno definirani Zakonom, dok maloljetno dijete osobe koje nije zasnovalo vlastitu obitelj „slijedi pravni položaj zakonskog zastupnika kojem je odobrena međunarodna zaštita“. Pravo na smještaj osoba ima u slučaju da ne posjeduje novčana sredstva ili stvari veće vrijednosti. To se pravo ostvaruje na temelju zahtjeva koje osoba podnosi Centru za socijalnu skrb, prema mjestu svog prebivališta, koje onda donosi odluku o ostvarenju prava na smještaj koji se pokriva iz državnog proračuna u razdoblju od najduže dvije godine od dana uručenja odluke o odobrenju međunarodne zaštite. Ukoliko odbije osigurati smještaj, osoba će izgubiti pravo na smještaj. Ako Centar za socijalnu skrb utvrdi da osoba ostvaruje prihod, posjeduje imovinu ili ima

nekoga tko je uzdržava, odredit će da osoba sudjeluje u plaćanju troškova smještaja. Pravo na rad znači da osoba može raditi u Republici Hrvatskoj bez pribavljanja posebnih dozvola za rad. Isto tako, ta osoba ima i pravo na „obrazovanje odraslih vezano uz zaposlenje, stručno usavršavanje i stjecanje praktičnog radnog iskustva pod istim uvjetima kao i hrvatski državljani“. Pravo na zdravstvenu zaštitu osoba stječe sukladno propisu kojim se uređuje zdravstveno osiguranje i zdravstvena zaštita stranaca u Republici Hrvatskoj, a troškovi te zaštite plaćaju se iz državnog proračuna. Pravo na obrazovanje podrazumijeva pravo osobe na osnovno, srednje i visoko obrazovanje te obrazovanje odraslih pod istim uvjetima kao i hrvatski državljani. Osim toga, osoba ima pravo na priznavanje inozemnih obrazovnih kvalifikacija pod istim uvjetima kao i hrvatski državljani, a ako „iz opravdanih razloga“ nije u mogućnosti dostaviti potrebnu dokumentaciju kojom dokazuje inozemnu kvalifikaciju, provest će se „procjena ranije stečenih kompetencija“ („prior learning“, dodatno se navodi u Zakonu) koje će provesti nadležna tijela „sukladno propisima kojima se uređuju regulirane profesije i priznavanje inozemne stručne kvalifikacije“. Pravo na slobodu vjeroispovijesti znači da se osobi „jamči sloboda življenja i odgoja djece u skladu s njegovim vjerskim uvjerenjima“. Pravo na besplatnu pravnu pomoć ima u slučaju odluke nadležnog ministarstva o prestanku ili poništenju međunarodne zaštite. Pravo na socijalnu skrb osobe istovjetno je pravu koje imaju hrvatski državljani, ili kako je to u Zakonu navedeno, osoba „ima pravo na socijalnu skrb sukladno propisima kojima se uređuje područje socijalne skrbi hrvatskih državljana“. Pravo na pomoć pri integraciji u društvo definirano je kroz dva članka Zakona i, budući da se radi o području koje je tema ovog doktorskog istraživanja, to pravo je posebno obrađeno u niže navedenom paragrafu. Od ostalih gore navedenih prava koje osobe imaju, pravo na vlasništvo nekretnine sukladno Konvenciji iz 1951. nije posebno razrađeno Zakonom, dok se kod prava osobe na stjecanje hrvatskog državljanstva sukladno propisima koji reguliraju stjecanje državljanstva razrađuje samo način stjecanja tog prava ako osoba ne može „iz objektivnih razloga pribaviti službene isprave zemlje podrijetla potrebne za stjecanje hrvatskog državljanstva“. Tada će se u obzir uzeti službene isprave Republike Hrvatske i „druge isprave kojima raspolaže, a na temelju kojih se može procijeniti ispunjava li uvjete za stjecanje hrvatskog državljanstva“. Obaveze osoba nisu posebno razrađene Zakonom, osim što se, vezano uz obavezu nošenja i predocjenja isprava, definira način izdavanja dozvola boravka i putnih isprava. Osobi koja je dobila azil izdaje se tako dozvola boravka na vrijeme od pet godina, a osobi koja je dobila status stranca pod supsidijarnom zaštitom izdaje se dozvola boravka na vrijeme od tri godine. Azilant može podnijeti i zahtjev za izdavanje putne isprave

koja se izdaje na vrijeme od pet godina, dok se strancu pod supsidijarnom zaštitom može izdati posebna putna isprava za stranca, sukladno odredbama Zakona o strancima.

Zakon o strancima (NN 130/11, 74/13) regulira na koji način svi stranci, uključujući i osobe pod međunarodnom zaštitom, mogu ostvariti pravo na stalni boravak (nakon 5 godina privremenog boravka u RH) dok Zakon o državljanstvu (NN 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/2015) propisuje da hrvatsko državljanstvo „prirođenjem“ može steći stranac koji „živi u Republici Hrvatskoj s prijavljenim boravkom 8 godina neprekidno do podnošenja zahtjeva i ima odobren status stranca na stalnom boravku“.

Osoba koja je dobila status azilanta ili stranca pod supsidijarnom zaštitom u Hrvatskoj (i dalje u ovom paragrafu: osoba), ima pravo na pomoć pri integraciji u društvo te obavezu pohađanja tečaja hrvatskog jezika, povijesti i kulture. Ova prava i obaveze definirane su u Zakonu u člancima 74. (*Učenje hrvatskog jezika, povijesti i kulture*) i 76. (*Uključivanje u društvo*). Članak 74. određuje da je osoba „obvezna pohađati tečaj hrvatskog jezika, povijesti i kulture radi uključivanja u hrvatsko društvo“ čiji se troškovi plaćaju iz državnog proračuna. Ukoliko ne ispuni tu obavezu, „nadoknadić će troškove tečaja ministarstvu nadležnom za obrazovanje“. Članak 76. definira da postupak uključivanja osobe u društvo obuhvaća „postupanja, odnosno ostvarivanja prava iz članaka 64. do 77. ovoga Zakona“, koje sam sažela u prethodnom i ovom paragrafu. Člankom se dalje navodi da osoba „ima pravo na pomoć pri uključivanju u društvo najduže tri godine od uručenje odluke“ te da ta pomoć „uključuje: 1) Izradu plana integracije za azilanta ili stranca pod supsidijarnom zaštitom s obzirom na njegove individualne potrebe, znanja, sposobnosti i vještine; 2) Pružanje pomoći azilantu ili strancu pod supsidijarnom zaštitom radi ostvarivanja izrađenog plana, te 3) Nadzor nad izvršenjem plana“. Navedene aktivnosti provodi MUP, dok Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske (ULJPPNM) „provodi koordinaciju rada svih ministarstava, nevladinih organizacija i dugih tijela koja sudjeluju u postupku uključivanja u društvo azilanta ili stranca pod supsidijarnom zaštitom u okviru Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo i pripadajuće Radne skupine“.

U razgovoru sa službenicom MUP-a, vođenom krajem ljeta 2017. g., koja radi na poslovima integracije osoba pod međunarodnom zaštitom, pokušala sam saznati ono što iz Zakona nije bilo lako zaključiti odnosno kako Zakon funkcionira u praksi. Prva moja nejasnoća odnosila se na spomenuti plan integracije koji se veže uz pomoć pri uključivanju u društvo.

Sugovornica mi je objasnila da ja taj plan više namijenjen službenicima MUP-a kao neka vrste kontrole da je osoba „sve obavila“ (dobila smještaj, prijavila se na HZZ, Centar za socijalnu skrb, krenula na tečaj hrvatskog jezika...) i da je dalje mogu uključivati u sljedeće aktivnosti. Plan se ne dijeli s osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu, ali se radi na osnovi informacija o obrazovanju, zanimanju, interesima... koji službenici saznaju od njih tijekom razgovora nakon što dobiju zaštitu. Saznala sam i da je MUP nešto poput kontakt-točke na kojoj osobe dobivaju prve informacije i otkuda ih se upućuje dalje, no za ostvarivanje prava koje zakonom dobivaju osobe pod međunarodnom zaštitom zadužene su i odgovorne institucije nadležne za svako od tih područja prava. Interni podaci i neke vrste neformalnih dosjea koje o osobama pod međunarodnom zaštitom vode službenici MUP-a dokumenti su koji ne izlaze izvan te institucije (u javnost) i mogu se dati na uvid samo „strankama u postupku“, tj. osobama na koje se odnose.

Saznala sam i da osobe pod međunarodnom zaštitom ne dobivaju smještaj odmah od dana uručenja odluke o međunarodnoj zaštiti već da na smještaj moraju čekati mjesec dana i više te da za to vrijeme čekanja imaju pravo i dalje boraviti u prihvatilištu. Problem sa smještajem je taj da postoji samo pet državnih stanova koji se koristi za te svrhe (ostali stanovi u državnom vlasništvu su devastirani) pa se stoga stanovi moraju pronalaziti na tržištu. Kada se stan nađe, Centar za socijalnu skrb potpisuje ugovor o najmu stana s njegovim vlasnikom, a nepisano pravilo je da za najam stana, ako je riječ o samcu, Centar plaća 1.500 kuna i uz to plaća i režije za stan. Iako je pronalazak smještaja u nadležnosti Centra za socijalnu skrb, u početku su službenici MUP-a pomagali preko oglasa naći privatne stanove za smještaj osoba. Kasnije, kako je rastao broj osoba koje su dobivale međunarodnu zaštitu, u pronalazak stana uključila se Isusovačka služba za izbjeglice (poznatija po engleskoj kratici JRS¹⁶ koju stoga dalje koristim u tekstu) no ta se suradnja između Centra za socijalnu skrb i JRS-a odvija na neformalnoj razini, što znači da nije regulirana ugovorom ili nekim drugim pravno važećim dokumentom.

Kada je riječ o obavezama učenja hrvatskog jezika, povijesti i kulture, saznala sam da su od 2011. g. do kolovoza 2017. g. organizirana samo dva tečaja hrvatskog jezika, svaki u trajanju od 70 sati, pri čemu polaznici prvog tečaja nisu mogli ići i na drugi tečaj. Iz MUP-a su ukazivali da to nije dovoljno, no Ministarstvo znanosti i obrazovanja je inzistiralo samo na tih 70 sati, pri čemu je, kako je navela moja sugovornica, bilo nejasno na koje se zakonske akte

¹⁶ Od engl.: „Jesuit Refugee Service“

pozivaju. Članak Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti koji određuje da ona osoba koja ne pohađa tečaj treba nadoknaditi troškove tečaja ministarstvu nadležnom za obrazovanje se ne provodi jer nema „provedbenih mehanizama“. U razgovoru sam saznala i da je prema pretpostavkama MUP-a otprilike 10% ljudi koji su dobili azil napustilo Hrvatsku, no o tome nemaju točne podatke niti vode evidenciju. Nakon pet godina od dobivanja zaštite osobe mogu produžiti boravak u Hrvatskoj dobiven na osnovi azila, odnosno nakon tri godine mogu produžiti boravak dobiven na temelju supsidijarne zaštite, jer ni azil niti supsidijarna zaštita nisu vremenski ograničeni već traju sve dok traju okolnosti na osnovi kojih su ih osobe dobile. MUP ne dobiva informacije o tome tko je od osoba pod međunarodnom zaštitom već ostvario pravo na državljanstvo¹⁷, no službenica MUP-a je znala za par ljudi koji su ga dobili.

4.3. Institucionalna infrastruktura za provedbu integracije

Institucionalnu infrastrukturu za provedbu integracije osoba pod međunarodnom zaštitom u hrvatsko društvo predstaviti ću kroz rad Stalnog povjerenstva za provedbu integracije, koje okuplja sve institucije i organizacije direktno ili indirektno uključene u sustav; kroz Akcijski plan provedbe koji je trenutno u tijeku dovršenja i usvajanja, te kroz detaljnije predstavljanje rada dvaju organizacija koje sudjeluju u integraciji: jedna je međunarodnog karaktera (Hrvatski Crveni križ), a druga je građanska inicijativa koja je od lokalne, hrvatske postala globalna (Udruga Zemljani - Are You Syrious?).

4.3.1. Rad Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo

Stalno povjerenstvo za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo osnovano je u travnju 2013. g., Rješenjem Vlade Republike Hrvatske¹⁸. Povjerenstvo čini predsjednik (ravnatelj Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina) i članovi, predstavnici „resornih tijela“ odgovornih za područje obrazovanja, zdravlja, socijalne politike, rada i zapošljavanja, kulture, stanovanja, unutarnjih poslova, vanjskih i europskih poslova, regionalnog razvoja i fondova Europske unije, te po jedan predstavnik Državnog ureda za Hrvate izvan Republike

¹⁷ Prema Zakonu o hrvatskom državljanstvu (NN 53/91, čl. 8. i NN 130/2011, čl. 2.), hrvatsko državljanstvo može steći stranac koji neprekidno boravi 8 godina u Republici Hrvatskoj; ima odobren status stranca na stalnom boravku; poznaje hrvatski jezik i latinično pismo, hrvatsku kulturu i državno uređenje; te iz čijeg se ponašanja može zaključiti da poštuje pravni poredak i običaje u Republici Hrvatskoj.

¹⁸ Izvor informacija o Stalnom povjerenstvu: *Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine.*

Hrvatske, Državnog ureda za obnovu i stambeno zbrinjavanje i Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske. Povjerenstvo je bilo osnovano u cilju učinkovite provedbe mjera integracijske politike utvrđene *Akcijskim planom za uklanjanje prepreka u ostvarivanju pojedinih prava u području integracije stranaca za razdoblje od 2013. do 2015. godine*. Prema *Planu*, Radna skupina Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo osnovana je u „svrhu operativne provedbe planiranih zadaća i izvještavanja Stalnog povjerenstva o tijeku provedbe i mogućim poteškoćama vezanima uz provedbu planiranih aktivnosti“. Iz jednog od zadnje dostupnih dokumenata vezanih uz rad Povjerenstva, prijedloga *Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine* koje je bilo otvoreno za elektronsko savjetovanje s javnošću u ožujku 2017. g., saznaje se da se Radna skupina „tijekom godina po potrebi dopunjavala novim članovima te ju danas čine stalni predstavnici nadležnih ministarstava, središnji državni uredi, Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ), Vladin ured za udruge, predstavnici organizacija civilnoga društva - Hrvatski Crveni križ, Centar za mirovne studije, kao i međunarodne i druge organizacije koje su direktno uključene u rad s ovom kategorijom stranaca i to: Institut za migracije i narodnosti; Isusovačka služba za izbjeglice – JRS; UNHCR, a po potrebi i drugi“. U Rješenju kojim je Vlada RH osnovala Povjerenstvo određeno je da ono ima obavezu sastajati se dva puta godišnje, a po potrebi i češće. U Izvješćima Povjerenstva za 2014. i 2015. godinu navedeno je da se ono u svakoj od tih godina sastalo dva puta. Međutim, u 2016. g. se, „zbog nestabilnosti Vlade“¹⁹ nije sastalo niti jedanput. Javno dostupno Izvješće za tu godinu ne postoji pa se može zaključiti da Izvješća o radu Povjerenstva za 2016. g. neće ni biti. U srpnju 2017. g. održana je prva godišnja sjednica Povjerenstva, o kojoj se na internetu može saznati da bi „prijedlog novog *Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine*... uskoro trebao biti upućen u Vladinu proceduru te će njegovim donošenjem pristup ovoj problematici [uključivanja u društvo azilanata ili stranaca pod supsidijarnom zaštitom, op.a.] biti sustavniji i organiziraniji“.

U Izvješću o radu Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo u 2014. godini²⁰ navedeni su, između ostalog, i „izazovi“ hrvatskog sustava integracije. Među velikim „izazovima“ prepoznate su „obrazovne ustanove zbog učenja hrvatskoga jezika“. Naime, prema tadašnjem Akcijskom planu, učenje hrvatskog jezika za odrasle trebali

¹⁹ Izvor: izlaganje predstavnice Ureda za ljudska prava na Okruglom stolu „Izazovi i primjena dobre prakse u integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom“, održanog u Zagrebu 13. lipnja 2017. g., u organizaciji UNHCR-a i Hrvatskog Crvenog križa.

²⁰ Izvor: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2015/233%20sjednica%20Vlade//223%20-%2023b.pdf>.

su provoditi uredi državne uprave u županijama, pučka otvorena učilišta, osnovne škole i druge ustanove koje imaju odobrenje za izvođenje programa osnovnog obrazovanja odraslih. ULJPPNM u Izvješću navodi da nije

„dobio relevantne podatke, osim sljedećih komentara Ministarstva unutarnjih poslova: 'Poteškoće se javljaju prilikom upisa tražitelja azila u obrazovni sustav, jer ne znaju hrvatski jezik te ih pojedine škole odbijaju upisati iz razloga što ne mogu s njima uspostaviti komunikaciju niti odgovarajući napredak. Problem sporazumijevanja prisutan je i kod azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom, kao i stoga što se djeci u praksi ne omogućuje dodatno učenje hrvatskoga jezika i drugih nastavnih predmeta, što je zakonski propisano kao obveza'. Nadalje, Ministarstvo unutarnjih poslova je u svom očitovanju također istaknulo 'problem prilikom upisa azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom na fakultete zbog informacijskog sustava koji se strogo dijeli na hrvatske i strane državljane, uslijed čega dolazi do problema prilikom podnošenja zahtjeva za upis na fakultet.

Kao najveći problem, ipak, istaknut je tečaj hrvatskoga jezika za odrasle azilante i strance pod supsidijarnom zaštitom koji se ne provodi od kraja 2011. godine...

Osim prethodno navedenog izazova u Izvješću su istaknuti problemi u praksi prilikom upisa tražitelja azila u obrazovni sustav, s obzirom da isti ne govore hrvatski jezik te ih pojedine škole odbijaju upisati iz razloga što ne mogu s njima uspostaviti komunikaciju niti ostvariti odgovarajući napredak.

Problem pri sporazumijevanju prisutan je i kod azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom, a djeci se navodno u praksi ne omogućuje dodatno učenje hrvatskoga jezika i drugih nastavnih predmeta, što je zakonski propisano kao obveza.

Također, prilikom upisa azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom na fakultet, zbog informacijskog sustava koji strogo dijeli hrvatske i strane državljane, dolazi do problema prilikom podnošenja zahtjeva za upis na fakultet. Problem se javlja i u slučaju priznavanja ranije stečenih znanja i kompetencija i nemogućnosti dokazivanja istih.

Navedene probleme i izazove potrebno je dodatno razmotriti i pronaći odgovarajuća rješenja u narednoj godini.“²¹

²¹ Ibid.: 4, 13, 14.

Sljedeći prepoznati problem bio je vezan uz zdravstvenu zaštitu tražitelja azila, azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom,

„koji je navodno nastao stupanjem na snagu Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj. Sukladno odredbama ovog Zakona, tražitelji azila, azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom nisu osiguranici obveznog zdravstvenog osiguranja, već ostvaruju pravo na zdravstvenu zaštitu za koju sredstva u državnom proračunu osigurava Republika Hrvatska, odnosno Ministarstvo zdravlja snosi troškove zdravstvene zaštite. Sukladno navedenome, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje raskinuo je ugovore s domovima zdravlja koji su pružali zdravstvenu zaštitu tražiteljima azila, te zdravstvena zaštita tražitelja azila nije osigurana na drugi način; azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom nisu upisivani u informacijski sustav te im se iz tog razloga ne izdaju uputnice, recepti i računi, uslijed čega ih liječnici ne primaju kao pacijente, osim u hitnu ambulantu... Tijekom rasprave istaknuto je također da prestankom statusa osiguranika obveznog zdravstvenog osiguranja azilanti nailaze na probleme prilikom traženja zdravstvene usluge kod liječnika opće prakse koji ih ne mogu upisati odnosno kada im u ljekarnama ne mogu izdati lijek. Stoga je Stalno povjerenstvo usvojilo zaključak sukladno kojem je Ministarstvo zdravlja bilo dužno žurno izraditi detaljne upute o postupanju navedenim pružateljima zdravstvenih usluga do donošenja Izmjena i dopuna Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj, koje su sukladno Programu za preuzimanje i provedbu pravne stečevine EU za 2015. godinu predviđene za II kvartal...“²².

U Izvješću iz 2014. g. zaključeno je i da „Republika Hrvatska mora izraditi novu kvalitetnu migracijsku politiku²³, u kojoj će sva resorna tijela biti jednako uključena, budući da je vrlo važno da se stranci, posebno ranjive skupine, uspješno integriraju u hrvatsko društvo.“²⁴

U Izvješću Povjerenstva za 2015. g.²⁵ navedeno je da je na sjednici održanoj u svibnju

²² Ibid.:11-12.

²³ Do izrade odnosno usvajanja nove migracijske politike do rujna 2017. g. još nije bilo došlo te je tada važeća Migracijska politika RH za razdoblje 2013. – 2015. g. bila ujedno i zadnja važeća migracijska politika RH.

²⁴ Ibid.:14.

²⁵ Izvor:

<https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20radu%20Stalnog%20povjerenstva%20za%20provedbu%20integracije%20stranaca%20u%20hrvatsko%20dru%C5%A1tvo%20u%202015.%20godini.pdf>

te godine predstavnik Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS) predstavio *Program učenja hrvatskoga jezika, povijesti i kulture za azilante i strance pod supsidijarnom zaštitom radi uključivanja u hrvatsko društvo*, usvojen u prosincu 2014. godine i objavljen u Narodnim novinama. U postupku javne nabave organiziranom početkom 2015. g. odabrane su ustanove u nekoliko hrvatskih gradova u kojima se nalaze azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom, koje će provoditi tečaj hrvatskoga jezika za osobe pod međunarodnom zaštitom. U tijeku je bilo potpisivanje ugovora između MZOS-a i tih ustanova, a početak provođenja tečaja predviđen je bio za 1. lipanj 2015. g. Izvješće obuhvaća i detaljne informacije o raspravi vođenoj na temi preseljenja 50 sirijskih izbjeglica u Republiku Hrvatsku. Na jednom od mjesta u Izvješću stoji i ovo:

„Unatoč činjenici da u Republici Hrvatskoj postoje pozitivni propisi kojima je integracija stranaca regulirana kroz razna strateška područja, izrada jedinstvenog dokumenta poput Akcijskog plana te osnivanje Stalnog povjerenstva i njegove Radne skupine pridonijelo je sustavnijem i organiziranim pristupu problematici integracije stranaca u hrvatsko društvo. To su pokazala dosadašnja izvješća o provedbi Akcijskog plana i o radu Stalnog povjerenstva. Stoga je preporuka ULJPPNM-a da se na isti način postupa i u narednom razdoblju. Iz navedenog razloga, izradi novog akcijskog plana odnosno sličnog dokumenta trebalo bi pristupiti što je moguće prije.

Međutim, nova migracijska politika još nije usvojena, a ona predstavlja pravnu osnovu za usvajanje novog integracijskog dokumenta.

Također, potrebno je detaljno razmotriti način na koji bi se novi dokument izradio u smislu definiranja ciljnih skupina, budući da je dosadašnji Akcijski plan svojim mjerama obuhvaćao sve kategorije stranaca, s posebnim fokusom na ranjive skupine (azilante i strance pod supsidijarnom zaštitom). Očigledno je da će se Republika Hrvatska u narednom razdoblju morati znatno više fokusirati na ranjive skupine stranaca, odnosno na osobe pod međunarodnom zaštitom, tj. izbjeglice“²⁶.

Tema obje sjednice Povjerenstva 2015. godine bila je i izrada infoletka, odnosno „Vodiča kroz integraciju stranaca u hrvatsko društvo“ koju je izradila „ad hoc radna skupina“ Stalnog povjerenstva sastavljena od

„predstavnik svih relevantnih tijela, koji su izradili tekstove po strateškim područjima.

²⁶ Ibid.:10-11.

ULJPPNM je tekstove objedinio, također je ažurirao određene podatke nakon usvajanja novog Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti te je angažirao prevoditeljicu koja je tekst prevela na engleski i francuski, sukladno zaključku s posljednje sjednice Stalnog povjerenstva. Prisutnima je predložen finalni primjerak Vodiča kroz integraciju stranaca u hrvatsko društvo, koji je tiskan dvojezično u 200 primjeraka. Potrebno je utvrditi kome i gdje će se on dijeliti.

Također, tekst vodiča bit će dostupan na hrvatskom, engleskom i francuskom u PDF verziji, koju će ULJPPNM proslijediti tijelima radi objave na službenim mrežnim stranicama. Time bi se dodatno osigurali vidljivost i dostupnost svih nužnih informacija strancima, jer je vodič usmjeren na sve kategorije stranaca, ponovno s posebnim fokusom na ranjive skupine²⁷.

Spomenuti „Vodič kroz integraciju stranaca u hrvatsko društvo“²⁸ iz 2015. g. ima 55 stranica i sastoji se od sljedećeg sadržaja: Riječ dobrodošlice, O Republici Hrvatskoj, Reguliranje statusa, Zapošljavanje i rad stranih državljana u Republici Hrvatskoj, Stanovanje, Obrazovanje, Socijalna skrb, Zdravstvena zaštita stranaca, Organizacije civilnoga društva. U Riječi dobrodošlice, koju potpisuje Branko Sočanac, predsjednik Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo, stoji ovo:

„Poštovani,

želite živjeti, raditi, studirati u Republici Hrvatskoj? Pred vama je vodič koji smo pripremili da vas na kratak i jasan način vodi kroz prava i obveze u cilju integracije u hrvatsko društvo. Ovaj vodič sadrži osnovne informacije o Republici Hrvatskoj, kako biste stekli uvid u to kakvo društvo vas očekuje. Savjetujem vam da proučite koja su vaša prava u sustavu socijalne skrbi, zdravstvene zaštite, rada i zapošljavanja, učenja hrvatskoga jezika, obrazovanja te smještaja i stanovanja.

Obratite pažnju na kontakte i obratite se nadležnim tijelima i službama kako bi vaša integracija u novo društvo tekla što lakše, brže i s pozitivnim rezultatom.

Izvidite mogućnosti stvaranja novih kontakata, uključivanja u razne društvene i kulturne aktivnosti, posebno kroz rad civilnoga društva.

²⁷ Ibid.: 12.

²⁸ Dostupan na:

<https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Vodi%C4%8D%20kroz%20integraciju%20-%20Osno%20vne%20informacije%20za%20integraciju%20stranaca%20u%20hrvatsko%20dru%C5%A1tvo.pdf> .

Pozivamo vas da postanete odgovornim i aktivnim građaninom Republike Hrvatske, a mi ćemo vas u tome podržati i pomoći vam. Stvarajmo svi zajedno uspješno i raznoliko društvo, u kojem prevladavaju demokracija, mir i tolerancija.

Dobrodošli u Hrvatsku!“

Budući da se sadržajem “Vodič” ne odnosi izričito na osobe pod međunarodnom zaštitom, smatram da ga nije potrebno posebno analizirati, odnosno da njegova analiza može biti predmetom nekog sljedećeg istraživanja. Istaknula bih samo da mi je sugovornica iz MUP-a zadužena za integraciju potvrdila da se upravo taj „Vodič“ uručuje osobama koje dobiju u Republici Hrvatskoj međunarodnu zaštitu te da je preveden na nekoliko jezika: engleski, francuski, arapski i farski.

U ožujku 2017. g. objavljen je *Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine* i to na internetskom portalu e-savjetovanje, s namjerom da se prikupi mišljenje „zainteresirane javnosti“ o tom dokumentu prije no što ga Vlada RH usvoji. U opisu savjetovanja navedeno je ovo:

„U svrhu reguliranja migracijskih kretanja u Republici Hrvatskoj Vlada Hrvatske utvrdila je na sjednici održanoj 1. veljače 2013. godine Migracijsku politiku Republike Hrvatske za razdoblje 2013. - 2015., koju je Hrvatski sabor usvojio na sjednici 22. veljače 2013. godine. Svrha navedenog dokumenta bila je osigurati da migracijska kretanja u Republici Hrvatskoj budu u korist gospodarskog, socijalnog i kulturnog razvitka države i društva. Kao i ostale zemlje članice Europske unije (u daljnjem tekstu: EU), Hrvatska nudi mogućnost strancima, odnosno državljanima članica EU, ali i trećih zemalja, da se obrazuju, rade te se stalno nastanjuju na njezinom teritoriju. Pritom je potrebno istaknuti da migracijska kretanja uključuju i pitanja tražitelja međunarodne zaštite i osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita (azilanata i osoba pod supsidijarnom zaštitom) što je svakako potrebno uzeti u obzir pri reguliranju statusa i vrste boravka stranih državljana na teritoriju Republike Hrvatske. Povod kreiranja mjera ovog Akcijskog plana je posebna ranjivost osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita te je cilj pružiti im pomoć i zaštitu kako bi lakše prebrodili tešku situaciju izbjegličke krize koja ih je pogodila, a koja je zatekla ne samo zemlje članice EU nego i našu državu.“

Iz gore citiranog teksta vidljivo je da se novi Akcijski plan, za razdoblje od 2017. do 2019. g., referira na „Migracijsku politiku Republike Hrvatske za 2013. - 2015.“, strateški dokument iz čijeg je naziva vidljivo da je bio na snazi do kraja 2015. godine. Nova migracijska politika, čiju su nužnost donošenja zagovarali članovi Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo, na svojim sjednicama u 2014. i 2015. godini, do ožujka 2017. g. nije bila donesena. Novi Akcijski plan, koji se tako referira na migracijsku politiku čije je razdoblje provedbe okončano, i koji se isključivo odnosi na integraciju osoba pod međunarodnom zaštitom, sadrži ciljeve i mjere čije provođenje treba tim osobama olakšati pristup pravima koja imaju. U Prilogu A na kraju rada prikazan je sažeti Akcijski plan, s njegova 23 cilja i 59 mjera, te navedenim nositeljima i sunositeljima provođenja tih ciljeva i mjera u razdoblju od 2017. do 2019. godine, s napomenom da početkom rujna 2017. g. taj Plan još nije bio stupio na snagu. Akcijski plan zadnji je pregled, moglo bi se reći, uočenih problema u provedbi prava koje osobe pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj imaju. S obzirom na brojnost mjera, može se zaključiti da je najviše potrebno napraviti na tri područja: pristupu obrazovanju „svim dobnim skupinama s ciljem nastavka obrazovanja i zapošljivosti“, ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu i praćenju provedbe integracije.

Na javno elektroničko savjetovanje koje je bilo otvoreno o tom Akcijskom planu od 14. do 30. ožujka 2017. g. mogao se javiti bilo tko (građani, organizacije, itd.) i ostaviti svoj komentar ili preporuke za izmjene Plana, pri čemu bi to odmah bilo i zabilježeno i javno vidljivo na internetskoj stranici e-savjetovanja²⁹. Svoje opće komentare o Akcijskom planu ostavile su samo tri nevladine organizacije: Zemljani - Are You Syrious? (AYS), Kuća ljudskih prava Zagreb i Centar za mirovne studije (CMS) i jedna institucija: Ured pučke pravobraniteljice. Osvrnuvši se na to da bi se novi Akcijski plan trebao temeljiti na rezultatima prethodnog Plana, da su mnoge mjere novog Plana neučinkovite te da je nejasno kako će se financirati rad udruga koje Plan uključuje, AYS je zaključio:

„Predloženi koncept Akcijskog plana nedorečen je, ne definira jasne i mjerljive kriterije uspješnosti provedbe, u mnogim slučajevima jasno ne definira financiranje provedbe i u ovom obliku predstavlja puko zadovoljavanje forme, a ne istinsku namjeru države da učinkovito integrira u društvo osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita“³⁰.

Kuća ljudskih prava Zagreb „ukazala je i upozorila“ na nedostatak mjera koje bi se odnosile na

²⁹ Izvor: <https://esavjetovanja.gov.hr/Econ/MainScreen?entityId=4994>

³⁰ Ibid.

posebno ranjive skupine, kao što su osobe koje su se suočile s traumama u zemlji podrijetla ili na putu; nedostatak mjera koje bi se „posebno odnosile na uključivanje žena“ te na nedovoljno uključivanje lokalne zajednice „koja je izuzetno bitna u procesu integracije koji treba biti dvosmjernan i uključiv“.

Iz opširnog komentara koji je ostavio CMS, izdvajam sljedeće:

„Mjere Akcijskog plana popis su redovitih i neambicioznih poslova kojima država uspostavlja minimalne prakse vlastita djelovanja, dok je integracija osoba s međunarodnom zaštitom u drugom planu ili posve neuočljiva... Smjer koji Akcijski plan postavlja je gotovo u potpunosti usmjeren na socijalna prava te stavlja velika očekivanja na osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita, u pogledu vlastite integracije. U uvodnom dijelu teksta navodi se kako je integracija dvosmjernan proces koji uključuje djelovanje obiju strana, no u ovom dokumentu mjere su uglavnom usmjerene na djelovanje i očekivanja spram osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita. Osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita ne smiju biti tretirane kao „socijalni slučajevi“, a država bi u razvojnom pogledu njihovo uključivanje u učenje hrvatskoga jezika, sustav obrazovanja i na tržište rada trebala gledati kao prioriteta područja integracije... Zalažemo se za to da se ovaj dokument odnosi na sve strance, no mišljenja smo da ako je odlučeno da se odnosi na jednu kategoriju - onda i sam tekst treba pratiti tu kategoriju i biti dosljedan tome....“³¹.

Ured pučke pravobraniteljice, nakon dužeg osvrtnja na migracijsku politiku RH i izostanak takve od 2015. g., koja bi uključivala sve migrante i strance u RH, zaključuje ovo:

„Akcijski plan ... u sebi sadrži konkretne, korisne i mjerljive alate koji mogu poboljšati integraciju ovih osoba [osoba pod međunarodnom zaštitom, op.a.], i pronalazimo ih u gore spomenutim područjima i pokazateljima uspješnosti integracije. Međutim, usmjeren je na trenutno vrlo malu skupinu ljudi, budući je u 2016. godini u RH odobrena međunarodna zaštita za 100 osoba, a do veljače 2017. godine, po programu premještanja i preseljenja, u RH je premješteno ukupno 19 osoba. Unatoč očitom trendu porasta broja zahtjeva za međunarodnu zaštitu (sredinom siječnja 2017. godine RH je postavila novi zalog za premještanje 50 osoba, od toga 30 osoba iz Grčke, a 20 iz Italije), za očekivati je da se broj osoba pod međunarodnom zaštitom u budućem razdoblju ipak neće značajno povećavati. Stoga se donošenje Akcijskog plana sa 60-ak konkretnih mjera

³¹ Ibid.

usmjerenih ka integraciji stotinjak osoba, za koje trenutačno ne postoje pouzdani podaci žive li trajno ili ne na području RH, čini neučinkovitim trošenjem resursa, naročito imajući u vidu već opisani nedostatak sveobuhvatnih politika i strategija migracija i integracija svih stranaca u hrvatsko društvo... Podržavamo planiranje aktivnosti s ciljem integracije osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u hrvatsko društvo, bez obzira na njihov trenutni mali broj, no istovremeno smatramo kako je šteta ne iskoristiti ovu priliku, a imajući u vidu resurse utrošene u izradu dokumenta i one koji će biti utrošeni na njegovu provedbu, za dokument proširiti na mjere za integraciju svih stranaca“³².

Komentar Ureda pučke pravobraniteljice o tome da je Akcijski plan usmjeren ka integraciji stotinjak osoba, dodala bih samo to da Akcijski plan ne ograničava broj osoba kojima je potrebna pomoć u integraciji na njih „stotinjak“, već na sve one osobe koje su zadnjih godina dobile međunarodnu zaštitu u Republici Hrvatskoj, a kojih je do kraja lipnja 2017. g. bilo 327. Osim toga, sredinom lipnja 2017. g. još je oko 600 osoba u prihvatilištima čekalo na odluku o dobivanju međunarodne zaštite u Hrvatskoj.

4.4. Organizacije koje rade na integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom

Tijekom istraživanja, u razgovoru s osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu, susretala sam se s imenima više organizacija koje su sudjelovale u pomaganju tim osobama u integraciji: Centrom za mirovne studije (CMS), Hrvatskim Crvenim križem, Isusovačkom službom za izbjeglice (Jesuit Refugee Service – JRS), Rehabilitacijskim centrom za stres i traumu (RCT), Udrugom Zemljani – Are You Syrious? (AYS). Većina mojih kazivača azilanata znala je samo za kratice naziva tih organizacija: AYS, CMS, JRS, RCT, osim što su za Hrvatski Crveni križ koristili naziv te međunarodne organizacije na engleskom jeziku: „Red Cross“. Te su organizacije uglavnom pružale slične (besplatne) usluge azilantima: pomoć oko učenja jezika, pomoć oko ostvarivanja prava koja im zakonski pripadaju, pomoć oko pronalaska posla i slično. RCT je posebno bio aktivan u području spajanja poslodavaca i azilanata i pomagao je azilantima oko pronalaska zaposlenja, dok je JRS „pomagao“ Centru za socijalnu skrb pronaći

³² Ibid.

stanove u kojima bi mogli živjeti azilanti prve dvije godine nakon što im se „uruči“ odluka o pozitivno riješenom zahtjevu za azil.

U nastavku prikazujem detaljnije dvije od tih organizacija: Hrvatski Crveni križ (HCK) i Udrugu Zemljani – Are You Syrious? (AYS). Razlog odabira te dvije organizacije je taj što se one nalaze na dva suprotna pola kada je riječ o dugotrajnosti njihove prisutnosti i djelovanja u Hrvatskoj. Prva je organizacija aktivna na području današnje Hrvatske „u službi humanosti od 1878.“³³ dok je druga organizacija nastala 2015. godine, kao rezultat spontane reakcije ljudi i građanske inicijative pružanja pomoći izbjeglicama koje su se našle na balkanskom migracijskom koridoru tijekom jeseni i zime 2015. g.. Javne ovlasti, djelatnosti i financiranje HCK-a „kao nacionalnog društva Crvenog križa na teritoriju Republike Hrvatske“ definirani su hrvatskim Zakonom iz 2010. g., dok je AYS registriran kao udruga građana u studenom 2015. g. Istraživanje ove dvije organizacije provedeno je metodama intervjuiranja, analize medijskih i internetskih napisa i sudioničkog promatranja.

4.4.1. Hrvatski Crveni križ (HCK)

Na mrežnim stranicama HCK-a³⁴ vidljivo je da ova organizacija ima Odjel za azil i migracije te da „zaposlenici i volonteri Hrvatskog Crvenog križa pomažu azilantima i osobama pod supsidijarnom zaštitom tijekom procesa integracije u društvo, pri upoznavanju lokalne zajednice, ostvarivanju prava i pronalaženju posla. Kao članica Međunarodne federacije Crvenog križa i Crvenog polumjeseca, Hrvatski Crveni križ naglašava važnost osiguranja pristupa i pružanja humanitarne pomoći svim ranjivim skupinama migranata, bez obzira na njihov status, poštujući njihovo dostojanstvo i pravo na različitost, te potičući njihovo socijalno uključivanje i integraciju u društvo“.

U novinskom članku iz kolovoza 2015. g., pod naslovom „Evo što vole u Hrvatskoj oni rijetki azilanti koji ostanu živjeti ovdje“, izvršni predsjednik HCK-a je izjavio:

„Na osnovi dosadašnjih iskustava vidimo da je Hrvatska samo prolazna točka migranata na putu prema ekonomski puno bogatijim zemljama Europe. Gotovo 95 posto njih samo

³³ Izvor: <http://www.hck.hr/hr/kategorija/izbornik-tko-smo-povijest-84>, pristupljeno 15.6.2017.

³⁴ Informacije koje se navode u tekstu bile su dostupne na navedenim mrežnim stranicama 12.6.2017.

prođe kroz Hrvatsku. Oni koji ostanu ovdje, na neki način iznenade se kvalitetom života u Hrvatskoj. To se ne odnosi možda na gospodarski kontekst, ali se odnosi na način života kakav se ovdje živi, mirno je i sigurno, osjeća se povezanost među ljudima. Azilanti se dobro osjećaju kada ih prihvati sredina. Teško je govoriti o punoj integraciji tih ljudi u kratkom razdoblju, ali dugoročno je to moguće“ (Ožanić 2015)³⁵.

U istom članku se navodi da HCK ima veliku ulogu u „socijalizaciji izbjeglica“, što je potkrijepljeno i nadopunjeno sljedećom izjavom izvršnog predsjednika: „Hrvatski Crveni križ ima dobro razvijene mehanizme koji tim ljudima pomažu da izgrade normalan i kvalitetan život. Otvoreno moramo priznati da katkada postoje problemi s lokalnom sredinom koja dosta teško prihvaća, primjerice, ljude drukčije boje kože, ali to su predrasude koje se mogu preoblikovati uz pomoć različitih aktivnosti koje mi u HCK-u kontinuirano i provodimo“.

U svibnju 2017. g. provela sam polustrukturirani intervju sa stručnom suradnicom HCK-a za integraciju stranaca. Razgovarale smo u jutarnjim satima, u Integracijskoj kući HCK-a koja se nalazi u blizini Glavnog autobusnog kolodvora u Zagrebu, u kojoj nije bilo puno ljudi. U razgovoru sam saznala da Crveni križ već 7 godina provodi program integracije za ljude koji su dobili međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj, što znači da im pomažu u integraciji u onim dijelovima „gdje je sustav malo zakazao i gdje se u praksi teško provodi. Što znači: od tečaja hrvatskog jezika, pomoć djeci u učenju, pratimo ih u institucije kada to ljudi sami ne mogu odraditi, ne znaju jezik, ne znaju latinično pismo, i onda im mi pomazemo putem naših volontera, educiranih volontera koje već imamo pripremljene za te svrhe.“ To je program koji financira UNHCR, a Crveni križ im je provedbeni partner. Osim toga, kroz taj program pružaju „pomoć pri upisivanju u vrtiće, škole, na fakultete... uključujemo ih u naše projekte za osposobljavanje, znači da su otvoreni tržištu rada i da se ljudi koji su dobili međunarodnu zaštitu mogu prijaviti na Zavod za zapošljavanje“. Naime, ako osoba ne može dokazati da ima neku kvalifikaciju na osnovi koje bi lakše dobila posao preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ-a), onda ih oni osposobljavaju ili ih uključe u neke projekte i pomažu im pri traženju posla. To znači da razgovaraju s poslodavcem, a imaju i potpisani sporazum s Hrvatskom udrugom poslodavaca prema kojemu ih oni obavještavaju o slobodnim radnim mjestima i potrebama tržišta.

³⁵ Izvor: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/evo-sto-vole-u-hrvatskoj-oni-rijetki-azilanti-koji-ostanu-zivjeti-ovdje-20150803> - pristupljeno 22.5.2017.

HCK je provodio program osposobljavanja u 2016. g., a 2017. g. se nisu mogli prijaviti jer su bili promijenjeni uvjeti prijave tako da ga provode neke druge nevladine organizacije. No postoje i mjere HZZ-a preko kojih se ljudi također mogu uključiti u tečajeve za osposobljavanje, a to su „pomoćna zanimanja za kvalifikacije“.

Na pitanje koliko iz njihovog iskustva traje integracija osoba pod međunarodnom zaštitom, dobivam odgovor da traje duže godina, pet, šest; te da osobe koje su dobile taj status nisu izašle iz njihova programa: „nismo ih izbacili, i dalje smo s njima u kontaktu, pratimo njihovu integraciju i nakon te dvije godine koliko imaju pravo od države da im financira stan“.

HCK vodi statistiku ljudi koji prolaze kroz njihov program integracije i od kazivačice, koja se integracijom bavi od 2010. g., saznala sam da je oko 190 ljudi prošlo kroz njihov program. Tek kad ljudi „odu na privatni smještaj“ više se bave s njima. Ono što konkretno rade opisala je ovako: „nakon mjesec-dva, kada se nađe adekvatan smještaj [osobi koja je dobila međunarodnu zaštitu, op.a.], s kolegicom iz MUP-a idemo na preseljenje i tada mu ponudimo taj naš program da se za par dana, kada se sredi u stanu, javi kod nas u naš program i onda mu nudimo tu pomoć. Naravno da ima ljudi koji mogu to sve sami odraditi: otići na MUP, promijeniti osobnu iskaznicu, otići u Zavod za zapošljavanje. Ako osoba još govori engleski jezik, on dobije „Vodič kroz integraciju“ gdje mu točno piše gdje mora ići. Ukoliko osoba to ne može sama odraditi, onda se mi tu uključujemo i mi mu pomažemo kod ostvarivanja tih svojih socijalnih prava.“ Tada ide s njim ili njom ili stručna suradnica za integraciju ili volonter Crvenog križa, kako kazivačica kaže: na HZZ, u Centar za socijalnu skrb gdje podnosi zahtjev za zajamčenu jednokratnu pomoć, zahtjev za besplatni gradski prijevoz, pravo na zdravstvenu zaštitu. No dodala je da oni nisu zdravstveni osiguranici već imaju zdravstvenu zaštitu što znači da s „osobnom iskaznicom MUP-a idu kod doktora. I tu je mali problem jer doktori ne prepoznaju tehnički način kako ih uvesti u kompjuter jer naši svi državljani imaju zdravstveno osiguranje, a ovo je zdravstvena zaštita, ali u istom obimu kao i zdravstveno osiguranje, samo nisu prepoznatljivi kao ta kategorija ljudi kod dolaska kod liječnika. I onda mi im moramo objašnjavati da imaju pravo... Zato što oni nemaju stalnog doktora nego mogu ići u bilo koju ustanovu, nisu zdravstveni osiguranici i ne moraju imati izbornog liječnika“. Zato HCK traži od Ministarstva da se to promijeni, da nemaju stalno probleme s „nazivanjem“ pojedinih liječnika jer je Ministarstvo zdravstva „slalo nalog kako uvesti te ljude i kako sve troškove liječenja slati Ministarstvu, no taj nalog nije došao do svakog liječnika“. Ipak, misli da su (HCK, op.a.) na dobrom putu da se to promijeni.

Pitajući stručnu suradnicu HCK-a, nakon što mi je rekla da su u kontaktu s obitelji koja je prva dobila azil u Hrvatskoj, mogu li dobiti kontakt tih ljudi, odgovorila je: „Znate što, to je sad već *malo onako*. Ja moram kontaktirati s tim ljudima da vidim da li oni to žele. Najčešće ljudi.. sad su već ušli u neku integraciju i rade, nemaju vremena, znate, i to je onda već *onako malo...*“.

Kada sam joj rekla kako mi je jedan od azilanata rekao da je odlučio da više neće davati intervju, rekla mi je: „ima vas jako puno koji radite na tu temu i onda uvijek stavljamo te ljude koji su, 'ajmo reći, primjeri dobre prakse jer s drugim ljudima ne znam da li bi se uopće moglo komunicirati jer ima još puno ljudi koji još nisu naučili hrvatski jezik, ne govore engleski pa onda uvijek iste ljude angažiramo pa je ljudima već malo i previše. Znate, to ipak dugo traje, ipak je azil već deset godina i otpočeka, znate, kad je bio prvi, svi su skočili, svi mediji su tražili...pa onda, znate, prije par godina su ljudi baš bili potrošeni jer su svi htjeli nekakve filmove snimati, stalno u medijima.. kako su se ljudi integrirali pa, velim, malo je to ljudima već previše“.

Nastavljajući dalje naš razgovor, saznala sam da je jedan dio (četvrtina ili trećina) ljudi koji su dobili azil napustio Hrvatsku jer se nisu mogli zaposliti i „bila su njihova očekivanja od Hrvatske puno veća, shvatili su da nakon dvije godine kada izađu iz *plaćene* integracije, da s plaćom od 2.500-3.000 kuna ne mogu preživjeti jer moraju si plaćati stan, nemaju tu socijalnog kapitala, nekoga tko bi im pomagao i morali su napustiti Hrvatsku... i zbog toga što su to ljudi s nižim rangom obrazovanja i morali su prihvatiti poslove koji su i tako plaćeni. A s tim novcem ne možete baš egzistirati, onda ste na margini opet“.

Imaju primjere gdje su se žena i muž zaposlili, takve dvije-tri obitelji, djecu studente, „dobre studente“. Navela je i primjer mladić iz Armenije koji je kao maloljetnik došao u Hrvatsku i 2010. dobio azil, uspio se upisati na fakultet, iako je bilo dosta problema, no završio je fakultet, informatiku u Rijeci i završava drugi fakultet, diplomski studij ekonomije. Sustav školstva nije bio „prepoznao“ njegovo obrazovanje jer je imao trogodišnju gimnaziju nakon završene osnovne škole koja u Armeniji traje devet godina. Nije mogao upisati fakultet jer u Hrvatskoj gimnazija traje četiri godine „i tako je bilo dosta problema. Tu je i UNHCR dosta odigrao veliku ulogu, koji je bio dosta uporan... i mi smo tražili da ga se testira i na kraju je primljen na fakultet i uspio je dva fakulteta završiti i stvarno je primjer dobre prakse“. Moja kazivačica je nastavila s navođenjem drugog dobrog primjera integracije: „Imamo tako još

jednu studenticu koja je završila ruski, onda je došla s diplomom iz Moldavije, ustvari nije iz Moldavije nego je iz pokrajine u Moldaviji, Transnistrije, koja nije priznata od cijelog svijeta, ta država, osim od Rusije i oni joj tu nisu htjeli nostrificirati diplomu. Ustvari, rekli su joj da joj mogu priznati ako će nastaviti daljnje školovanje, ali bio je problem što nastaviti dalje ako je netko završio fakultet u zemlji porijekla. I onda smo isto tako godinu dana izgubili dok smo obilazili sve institucije, agenciju za nostrifikaciju, i na kraju smo se obratili Sveučilištu Pravnog fakulteta [*sic*], povjerenstvu koje je donijelo odluku da može upisati petu godinu diplomskog studija na Filozofskom fakultetu da bi joj se priznala njena diploma i završila je ruski i fonetiku.“ Ona je tu i radi, ali ne s ruskim „nije mogla nikako dobiti posao, radila je u jednoj privatnoj školi stranog jezika gdje baš joj nisu plaćali onako kako je... gledajte, tržište je takvo kakvo je, ona je to prihvatila, ali za plaću od 2.600 kuna raditi, predavati, mislim da je stvarno degradacija profesije, po meni. Nažalost, sad eto radi na nekim nižim poslovima, još niže plaćenim, ali... to je sad trenutno takva situacija...”.

Na pitanje što bi bila uspješna integracija, moja je sugovornica odgovorila sljedeće:

„Ja kažem da je uspješna integracija kada obitelj, ako se radi o obiteljima, ili samcu nekom koji može živjeti od svog rada, koji više nije ovisan o socijalnim davanjima od države, koji se snašao u Hrvatskoj, stekao nekakve prijatelje i neko okruženje gdje ima razvijenu tu socijalnu mrežu, gdje može sam odlučivati, sam donositi odluke i biti, velim, neovisan o tim socijalnim davanjima. Znači da ima primanja onakva kakva zaslužuje i da može normalno živjeti. Da li će to trajati godinu, dvije ili deset kod nekih ljudi, kod nekih možda cijeli život, to ovisi malo i o osobi, ali i o sustavu koji, velim, nije baš fleksibilan u nekim momentima jer prema ovim osobama trebate gledati ponašanje za svakoga, ovdje je svaka priča različita. Znači sustav je dao neki minimum njima njihovih prava, ali kad malo duže radite i kad radite u praksi pokazalo se da taj sustav nije prilagođen baš tim ljudima koji dolaze iz tih različitih zemalja, različitih kultura, prvo od školstva pa nadalje. Trebalo bi biti tu malo fleksibilnije jer, velim, ljudi dolaze različitog obrazovanja i sustav bi to trebao prepoznati. To njihovo formalno završeno školovanje koje, eto, ljudi nisu ni donijeli dokumente, a imaju fakultete i srednje škole. Kako to prepoznati? Kako to priznati?“.

S druge strane, zanimalo me je što bi rekla o osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu, a nisu se uspjele integrirati. Dobila sam ovakav odgovor: „Ima ih dosta koji su, 'ajmo

reć', socijalni slučajevi, koji žive od tih socijalnih davanja, nemaju kapacitet da nauče jezik, nemaju završenu ni osnovnu školu u zemlji porijekla i vrlo teško se integriraju. Nažalost, imat ćemo i takvih osoba“. Zanimalo me kako objašnjava razloge tome, na što je rekla:

„Naprosto nema razloga, isto kao i kod nas, u našoj državi, što imate ljudi koji nisu završili školu, koji se nisu integrirali u svom društvu, a još njima jezik nije barijera k'o ovim ljudima. Ovim ljudima je i to problem jer naprosto ne znaju gramatiku svoje zemlje i teško im je učiti hrvatski jezik, ili su bolesni i imaju mentalnih problema, mentalno je zdravlje u pitanju... Nisu beskućnici zato što postoji i prenoćište Crvenog križa ukoliko izgube taj stan nakon dvije godine, nisu se zaposlili, mogu se smjestiti u prenoćište, ali takvi ljudi dosta često i odlaze, ne javljaju nam se, i ne znamo na kraju ishod nekih ljudi“.

Sugovornica je navela primjer ljudi koji dolaze iz Ruske Federacije i kojima je puno lakše, „jezik im je bliskiji, latinično pismo im nije nepoznanica, i puno brže se... bolje su motivirani da se integriraju, zato što, velim, nije im to tako strana kultura. Isto tako ljudi iz arapskih zemalja, recimo iz Sirije naročito, dolazi dosta visokoobrazovanih ljudi, vrlo brzo nauče jezik, isto tako iz Iraka, a dok iz nekih zemalja, Eritreje, Somalije... tu se već ljudi teže uključuju, vrlo im je teško integrirati se i treba im puno više vremena nego ovim ljudima“.

Na pitanje što bi se trebalo napraviti da se poboljša sustav i olakša integracija osobama pod međunarodnom zaštitom moja sugovornica odgovara:

„Kontinuirani tečaj hrvatskog jezika koji bi trebao biti stalan, da se ljudi stalno mogu uključivati, a ne čekati po godinu, dvije da se uključe na tečaj hrvatskog jezika. Za to vrijeme se ljudi već zaposle i nemaju vremena kasnije, ako su se zaposlili, ići na taj tečaj nego bi trebalo da čim ljudi dobiju status da ih se odmah uključuje prvi mjesec da krenu na taj tečaj i da ne bude ograničenje koliko sati hrvatskog jezika treba. Ne treba svakom isti broj sati. Nekome treba više, nekom treba manje. Znači ne može netko nakon 70 sati reći „prvi stupanj si odradio“ jer nekome treba 170 sati za prvi stupanj. Nekome će biti dovoljno sedamdeset. Ljudi koji dolaze iz Ruske Federacije njima je dosta, ali ljudi koji dolaze iz Somalije, Eritreje, Afganistana, njima treba duplo više sati. Znači treba gledati individualno, pristup treba biti drugačiji, ne može se učiti preko engleskog jezika ako ljudi ne znaju engleski jezik. Znači treba prilagoditi učenje hrvatskog jezika osobi koja sjedi preko puta vas. Znači, krenuti kroz slikovnice. Mi kroz slikovnice radimo,

prilagođavamo taj program jer ljudi nemaju kapacitet. Onda druga stvar je vezana za to zdravstvo što sam Vam rekla, koji su problemi u zdravstvu. Znači dati im neke iskaznice, ne mora biti iz socijalnog osiguranja, neka bude iz zdravstvene zaštite ali da bude kod doktora prepoznatljivo, da ga tehnički može uvesti u kompjuter i da zna kome šalje račune. Znači to je jedan problem koji treba opet riješiti, Ministarstvo zdravstva sa svojim institucijama: domovima zdravlja i svim ustanovama koje pružaju liječničke usluge. Imamo problem upisa na fakultete, opet nisu ta kategorija ljudi prepoznata, jer na fakultetima imate hrvatske državljane i strance. Oni jesu stranci, ali oni nisu došli u Hrvatsku studirati, oni su dobili zaštitu i oni ne idu u tu kategoriju, a ne mogu ići ni u kategoriju hrvatskih državljana. Ne mogu položiti maturu jer ako djeca dođu u trećem ili četvrtom razredu srednje škole, kako će on znati eseje i sve ovo od prvog razreda srednje škole? Znači to im je problem, a to je državna matura koja se traži za upise na fakultete. Ima problema i kada su djeca tu završila srednju školu, a nisu dobila hrvatsko državljanstvo. I onda bi trebalo tu kategoriju azilant ubaciti u kompjuter i... ta djeca imaju ista prava kao i naša. Ako zadovoljavaju i imaju uvjete za upis bez plaćanja, znači ako su ušli u tu kvotu upisa, ne bi trebalo biti problema kod upisa, a i dalje imamo problema, i dalje idemo na fakultete i objašnjavamo, i tražimo od Ministarstva da nam pomogne u rješavanju takvih pojedinačnih slučajeva zato što ih nema puno“.

Na pitanje ima li nešto što dobro funkcionira, dobivam sljedeći odgovor: „Znate što moram pohvaliti? Jedino u vrtić nam dobro funkcioniraju upisi, to je na lokalnoj razini, s Gradskim uredom za predškolski odgoj imamo dobru suradnju, mi kad god preseljavamo neku obitelj na neku lokaciju javljamo u Gradski ured i mi to kontaktiramo s Gradskim uredom, podnosimo zahtjeve s roditeljima, odlazimo u vrtić, upisujemo i to možemo reći da je stvarno na jednoj razini bez problema, da nije uopće problem. Djeca imaju pravo na upis i upisuju se u najbližem vrtiću.“ To je besplatno „jer su roditelji najčešće kada dobiju status nezaposleni“... i „to funkcionira, 'ajmo reć', od samog početka dosta dobro funkcionira, ja sam u kontaktu s Gradskim uredom i uvijek kada imam neko dijete samo im pošaljem upit, mail, zahtjev i oni odobravaju odmah u prvi vrtić i to u roku dva-tri tjedna rješavamo. Naravno, mora dijete obaviti zdravstveni pregled, cjepivo ako nije primilo, to malo razvuče taj upis, ali inače što se samog Ureda i vrtića tiče, to funkcionira.“

Zanimalo me je i viđenje predstavnice HCK-a o tome tko ima najvažniju ulogu u integraciji osobe pod međunarodnom zaštitom u hrvatsko društvo, na što mi je odgovorila:

„Ja kažem uvijek da je integracija 50% država što vam daje, 50% osoba koja se želi integrirati. Znači ne može vam nitko pomoći u integraciji ako vi niste motivirani, ako se vi ne želite uključiti. Znači mora biti obostrano i s vaše strane morate se potruditi jer gdje god došli, u bilo koju zemlju gdje ste dobili status, morate se angažirati, morate biti motivirani i morate imati želju da jednog dana i naučite jezik i zaposlite se i da živite od svog rada. Znači nije sve samo na institucijama, puno ovisi o tim osobama, jer evo sad' je krenuo tečaj hrvatskog jezika nakon godinu i pol, od 88 osoba koje su bile na listi da moraju krenuti na tečaj, 39 se upisalo. Svi su bili obaviješteni. E, sad, koji su razlozi ovih koji nisu otišli? Ja nemam vremena svakog sad ponaosob pitati jer svi su obaviješteni, svi znaju da je tečaj krenuo, mogli su se upisati, tjedan dana su imali mogućnost upisa u Vodnikovoj [jednoj od škola stranih jezika u Zagrebu, op.a.] i prilagođeni su čak programi poslovnim ljudima. Znači ako radite u dvije smjene, kada radite ujutro idete popodne na tečaj, kada radite popodne, idete ujutro na tečaj. E sad, zašto neki ljudi nisu došli na upis i ne idu na tečaj, to samo oni znaju. To su ljudi koji zadnjih par godina nisu išli na tečaj... To je sad prvih sedamdeset sati, iza toga će ići ponovo opet drugih sedamdeset sati, samo to ovisi o *Vodnikovoj* [školi stranih jezika, op.a.] i o Ministarstvu obrazovanja kako će dalje sklapati ugovor s kojom školom stranog jezika jer oni isto rade putem javne nabave pa to zna potrajati“.

U Integracijskoj kući HCK-a u kojoj smo imale razgovor također su održavali tečajeve koji su vodili volonteri HCK-a, no „slab je odaziv, ljudi se isto malo opuste, ne možete ih motivirati“. Kazivačica dodaje:

„Mi isto naš program integracije unapređujemo, svake godine, iz mjeseca u mjesec, pokušavamo uvesti neke novitete, neki bolji rad s našim korisnicima, da njima pomognemo i olakšamo, svake godine organizirano i ljetovanje za djecu i tražitelje azila, prošle godine smo počeli prvi puta, a za azilantsku djecu već godinama to radimo, ljetovanje preko Gradskog društva Crvenog križa Zagreb koji ima u Novom Vinodolskom smještaj za djecu pa svake godine organiziramo sedam dana ljetovanja. Financiramo dosta djeci koja su uključena u nastavni program izlete, maturlna putovanja, ekskurzije raznorazne, jer u školama sada imate više djece koja su na socijalnoj skrbi pa ne želimo da se ta djeca izdvajaju ili da uzimaju mjesto nekakvom hrvatskom građaninu koji je isto u potrebi pa onda mi pokušavamo da mi platimo troškove, a da ono drugo dijete ide na teret škole. Tako da tu isto uskačemo, ne želimo razdvajati tu djecu, da se osjećaju da ne mogu biti dio društva. Isto tako za djecu koja

pokazuju veliki interes za nekim sportskim aktivnostima, njih uključujemo u neke klubove, sportske klubove za koje su zainteresirani. Godinama smo plaćali jednom dječaku iz Kazahstana tenis, treninge tenisa jer je mali izuzetno pokazao zanimanje i volju... baš je htio to i onda smo mi snosili troškove. Sad već zadnjih par mjeseci roditelji to plaćaju i dogovorili su s klubom jer je dijete prepoznato kao jako dobar tenisač pa i klub je nešto uspio, vjerojatno, financirati, njegove treninge.“

Na kraju, zanimalo me koliko osoba u HCK-u radi na integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj. Saznala sam da uz moju kazivačicu na tome radi još jedna njena kolegica (dakle, dvije osobe koje su zaposlene u HCK-u i primaju plaću za svoj rad) te volonteri. Fluktuacija volontera je „dosta velika“ jer se radi uglavnom o studentima i nezaposlenim osobama, no uvijek raspolažu sa šest do deset volontera te dva do tri puta godišnje održavaju („moraju odražavati“, kako mi je kazivačica rekla), edukaciju o integraciji za volontere.

4.4.2. Zemljani - Are You Syrious? (AYS)

Udruga „Zemljani – Are you Syrious?“, kako glasi puni naziv organizacije koja je poznatija pod svojim kraćim imenom - Are You Syrious? ili samo AYS, službeno je registrirana u Zagrebu u studenom 2015. g. Rad je udruge započeo i prije njene službene registracije, kao spontana građanska inicijativa ljudi koji su htjeli pomoći izbjeglicama na tzv. balkanskoj ruti krajem ljeta 2015. g. U kolovožu 2017. g., kako je bilo navedeno na Facebook stranicama Udruge³⁶, AYS je imao 200 volontera u raznim zemljama. Okupljaju timove koji šalju isporuke pomoći u Siriju, Tursku, Grčku, Makedoniju, Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Mađarsku, Italiju, Sloveniju, Austriju, Francusku, Njemačku i Hrvatsku. U Hrvatskoj, kako dalje piše, pružaju svakodnevnu pomoć izbjeglicama i tražiteljima azila. Razvili su neovisne integracijske programe za djecu i odrasle, kako bi olakšali njihov pristup obrazovanju, smještaju i radu. AYS provodi i „zagovaračke kampanje gdje god je to potrebno te se zalažu za otvorene granice i pravičan tretman svih migranata“. Jedna od njihovih glavnih aktivnosti je izrada dnevnih vijesti na engleskom jeziku koja su namijenjena volonterima i izbjeglicama koje putuju, ali i

³⁶ <https://www.facebook.com/areyousyrious/>.

novinarima i svima drugima koje tematika izbjeglištva zanima. Njihovu Facebook stranicu prati 37.166 ljudi, a 37.487 njih označilo je da im se stranica sviđa³⁷.

Prvi put sam došla u prostorije AYS-a u kolovozu 2017. g., „s vrata“, nenajavljeno i ne dogovarajući unaprijed sastanak telefonom ili elektroničkom poštom. Na adresi Brune Bušića 42, u Novom Zagrebu, nisam naišla na nešto što bi sličilo trgovini koju sam prethodno vidjela na fotografiji u jednom od članaka koji su objavljeni o AYS-u na internetu. No, na mjestu gdje se nalaze ulazna zvona stanara zgrade na tom kućnom broju, bila je nalijepljena naljepnica na kojoj je pisalo: „ARE YOU SYRIOUS - ulaz sa stražnje zgrade“, nacrtana je bila strelica koja je sugerirala kretanje iza zgrade i napisan je bio broj mobitela. Taj mi je na naljepnici otisnut broj mobitela posebno privukao pažnju, kao kontrast sve prisutnijem trendu danas, da od raznih institucija, organizacija i poduzeća primite anonimne odgovore na vaša pitanja, odgovore na kojima niti jedna osoba nije potpisana, a kamoli da se ostavlja bilo kakav telefonski broj za kontakt. Broj mobitela koji je jasno pisao uz ime ove organizacije bio je poput znaka odgovornosti u tom sveopćem društvenom trendu bježanja od onoga što se naziva „osobna odgovornost“.

Otišla sam iza zgrade i ubrzo ugledala ulaz u prostorije AYS-a koji sam prepoznala s fotografije. Ušla sam u prvu prostoriju u kojoj je sjedilo par žena s hidžabom na glavi i jedan muškarac. Nitko od njih nije govorio hrvatski jezik, no na engleskom jeziku su mi rekli da se netko tko bi mi mogao pomoći, vjerojatno osoba koja priča hrvatski jezik, nalazi „dolje“, u podrumskom dijelu. No, odlučila sam pričekati da ta osoba dođe u prizemlje i sjela sam na fotelju do muškarca koji je komunicirao sa svojim mobilnim uređajem. Na zidovima prostorije bile su razne slike, uglavnom ulja na platnu koja su odavala dojam da su radovi umjetnika amatera. Prostor je imao i prostoriju na katu s uredskim namještajem, koji se mogao vidjeti jer nije bilo zida između donjeg i gornjeg dijela, te prostor u podrumu što se moglo zaključiti po spiralnim stepenicama koje su vodile do tamo i po glasovima koji su dolazili iz tog prostora. Iz te donje prostorije ubrzo je došla gospođa koja je govorila hrvatski, dopredsjednica AYS-a. Nakon što sam se predstavila, rekla mi je da slobodno razgovaram s ljudima koji tu dolaze, odvela me je i u podrum pokazati odjeću i stvari koje su tamo imali, objasnila što rade s tim stvarima, usput me upoznavajući sa svima koji su bili tamo. Uglavnom su to bile majke s djecom, iz Sirije i Irana. Vratila sam se u prostor u prizemlju, ljudi su neprestano dolazili, bilo

³⁷ Informacije prema pristupu Facebook stranici 1. rujna 2017.

oni čiji je izgled sugerirao da bi mogli biti *stranci* ili oni za koje bi rekao da su *domaći*, no bilo je i onih za koje bi pomislio da su ovo drugo, dok su bili ono prvo. Dopredsjednica me je upoznala sa svakim tko bi ušao u prostorije. Takav doček, pristup, otvorenost i, rekla bih, manjak ikakvog straha ili sumnjičavosti, rijetko sam susretala kod organizacija ili institucija koje rade s izbjeglicama koje sam upoznala tijekom mog dvoipolgodišnjeg istraživanja. Ipak, tu otvorenost i sklonost pomoći u smislu povezivanja s ljudima naišla sam kod knjižničarke u jednoj osnovnoj školi u zagrebačkim Dugavama koja je bila prva u nizu osoba koje su me dovele do AYS-a. Ona me je povezala s učiteljicom u čiji razred idu djeca tražitelji azila, učiteljica mi je zatim dala kontakt jedne osobe iz AYS-a koju sam potom zamolila da me spoji s jednom obitelji s djecom koja je dobila azil, a ta mi je obitelj rekla o trgovini koju drži AYS na adresi Bune Bušića 42. Iako mi je potpredsjednica AYS-a poslije rekla da su prostorije na toj adresi iznajmili zbog blizine Porina i zbog funkcionalnosti prostora, naknadno mi se učinilo zanimljivo i ime ulice u kojoj se nalazi Integracijski centar AYS-a. Naime, Bruno Bušić je također bio azilant koji je 1960-ih i 1970-ih iz tadašnje Hrvatske dvaput „ilegalno“, s krivotvorenom putovnicom odlazio „u emigraciju“ u zapadnoeuropske zemlje i koji je „cijelo vrijeme svoje posljednje emigracije“ živio u Londonu (usp. Mirošević, 2011).

Kada sam drugi put došla u Integracijski centar AYS-a, tamo sam opet zatekla tražitelja azila koji je tamo bio i prvi put. Saznala sam da je bio podrijetlom iz Šri Lanke. On je bio i volonter AYS-a, pomagao im je oko zaprimanja robe u trgovini i ostalih stvari. U Centru je bila i volonterka iz Italije koju sam susrela i tijekom mog trećeg posjeta Centru, kada sam došla s namjerom da održim intervju s predsjednicom AYS-a, tj. Udruge Zemljani – Are You Syrious?.

Taj treći put, jednog petka poslijepodne, u Centru je bilo više tražitelja azila, među kojima i troje djece obitelji čiju sam majku vidjela kada sam prvi put došla u Centar. Ovoga puta te žene nije bilo, no tamo je bilo troje njene djece u dobi od oko 5, 13 i 17 godina. Dvoje veće djece već je odlično govorilo hrvatski jezik, s obzirom da su tek 6 mjeseci bili u Hrvatskoj, od kojih su 4 mjeseca proveli i u Porinu, ali i „među ljudima“, uglavnom u školi učeći jezik. Dječak od 17 godina iznenađujuće je dobro govorio hrvatski i objasnio mi je da su ih deportirali iz Njemačke jer su im rekli da su u Hrvatskoj ostavili „otisak prsta“, iako on kaže da u Hrvatskoj nisu ostavljali otiske prstiju kada su prolazili balkanskim koridorom zajedno s drugim izbjeglicama, njih oko 600.000. Rekao mi je i da je bio jako tužan kada je došao u Hrvatsku i da dva mjeseca nije izlazio iz sobe u Porinu. Onda su mu dogovorili da krene u školu i tamo je proveo tri ili četiri mjeseca, u gimnaziji. I njegova sestra, djevojčica od 13-14 godina, prilično

dobro je poznavala hrvatski jezik, išla je u osnovnu školu i rekla mi je da se zove Lovorka, da je to hrvatska verzija njenog sirijskog imena. U AYS-u je taj dan bio i tražitelj azila iz Bangladeša koji je upravo dobio dozvolu da može raditi u Hrvatskoj jer se njegov zahtjev za azil nije riješio u roku od devet mjeseci pa je time stekao pravo da, kao tražitelj azila, radi. Taj dan nitko od *domaćih ljudi* iz AYS-a nije bio u Centru. Malo poslije došla je predsjednica udruge kojoj je kolegica, dopredsjednica koju sam upoznala kada sam prvi put došla u AYS, prethodno rekla da ću doći kako bih je intervjuirala za svoje istraživanje. Započeli smo razgovor u gornjem dijelu Integracijskog centra, koji je služio kao mali ured. U jednom trenutku nas je prekinuo čovjek koji je donio uredski materijal, bilježnice i olovke za djecu te je ispitivao predsjednicu što još ljudima treba.

Uglavnom, svaki je moj boravak u AYS-ovom Integracijskom centru bio obilježen susretima s ljudima koji su bili tražitelji azila ili azilanti i donatorima koji su s vrata dolazili i pitali mogu li donijeti odjeću ili što bi (još) mogli donijeti ili bi već s vrećicama s odjećom u rukama ulazili po prvi puta u Centar.

U razgovoru s predsjednicom AYS-a saznala sam kako je ova hrvatska građanska i humanitarna inicijativa u manje od dvije godine uspjela postati globalna udruga za koju dnevno radi 50 volontera širom svijeta kako bi svakodnevno na Facebook stranicama AYS-a bile objavljene najnovije vijesti na engleskom jeziku o izbjeglicama na europskom i širem teritoriju.

Moja je kazivačica početak pokretanja inicijative opisala detaljno, a zbog važnosti koju smatram da njen iskaz ima, premda ne ulazi striktno u tematiku mog doktorskog istraživanja, no bitan je zbog šire dimenzije shvaćanja tematike o kojoj pišem, iznosim ga u cijelosti.

„U trenutku kada je sve krenulo, nas nekoliko, mi se nismo nitko međusobno poznavali... Ja konkretno, evo moja je priča krenula tako da sam bila kod tate na ručku neposredno nakon što sam se vratila s mora i u tom trenutku ovdje nitko nije pričao uopće o izbjegličkoj krizi, taj pojam se nije spominjao, nije se spominjalo da ti ljudi uopće postoje negdje u ovoj regiji. I onda sam slučajno naletjela, onako, listajući TV-kanale, na javljanje uživo iz Gevgelije, na granici Makedonije i Grčke, gdje je novinarka *Al-Jazeera*, onako potpuno izgubljeno, vidjelo se da uopće nitko ne vlada tamo situacijom, pokušavala prenijeti događaje na granici. U tom je trenutku nekoliko tisuća ljudi ostalo zaglavljeno na onome što će kasnije postati poznato kao izbjeglički kamp

Idomeni. To je bio sâm početak tog velikog migracijskog vala balkanskom rutom u ljeto 2015. g. I sad u tom kadru [pravi stanku u govoru, op.a.] se vidjela neka vojska, neka policija koja je sprječavala ljude da prođu, UNHCR koji im je, ovako [pokazuje rukom, op.a.], kao životinjama, bacao bočice vode preko tog kordona policije, užasno puno djece koja su plakala i negdje u pozadini zapravo tog kadra se onesvijestila jedna mlada žena. I tu su joj pritrčali nekakvi doktori, jedna mlada liječnica je onako potpuno histerično eksplodirala, derala se na njenog supruga ili dečka, tko je već bio. I ja sam to nekako gledala i mislila: ova je žena mogla biti moja mama, u nekom drugom trenutku, prije dvadeset godina, ovo smo mogli biti mi. I to me užasno potreslo. I onda sam krenula istraživati, tražiti, kopati po internetu postoji li ikakav način da se tim ljudima pruži nekakva pomoć. U tom trenutku niti jedna veća organizacija poput Crvenog križa ili UNHCR-a u Hrvatskoj zapravo nije prepoznavala što se događa. Oni su i dalje skupljali novac za neke udaljene afričke zemlje i za nekakve druge lokalne inicijative što je dakako pohvalno, ali nisam vidjela jednostavno mogućnost kako, na neki način, možda je to ono naše malo, kako se kaže, bjelačko pranje savjesti, možda uplatiti neku donaciju ili nešto pa, eto, da imam osjećaj da sam nešto napravila. I to mi nekako nije dalo mira, dva-tri dana sam se mučila i onda smo se prijateljica i ja našle i rekle smo: OK, ti ljudi su sada, koliko smo uspjele u međuvremenu shvatiti, došli do Srbije i spavali su na ulicama Beograda. I ja sam objavila jedan mali Facebook *post* gdje sam rekla: Iva i ja idemo u Beograd, tamo je trenutno toliko-i-toliko izbjeglica, nismo pronašli nikakav drugi način da im pomognemo, odnijeti ćemo nešto odjeće što možemo, a naš je cilj zapravo da im tamo kupimo što je više hrane i onih nekakvih bazičnih lijekova koji se mogu kupiti u apoteci bez recepta, znači za snižavanje temperature ili protiv boli. Poučeni iskustvom još iz poplava, znali smo da se preko granice ne može nositi nikakva humanitarna pomoć osim ako si registriran kao humanitarna udruga tako da smo mi odlučile najviše tih stvari kupiti u Srbiji, što je i jeftinije, na kraju krajeva“.

Kazivačica je dodala na tu svoju objavu na Facebooku da, tko želi pomoći, može uplatiti 10 ili 20 kuna, „ajmo skupiti svi zajedno što imamo pa idemo“. Taj njen „status“ na *fejsu* su njeni prijatelji dijeli dalje i to je „eksplodiralo“ tako da su u roku od 5 ili 6 dana kazivačica i njena prijateljica skupile 10.000 eura. Dodala je: „ja sam bila prestravljena, mi smo molili ljude da više ne dijele taj status jer, prvo, nisam znala što to znači porezno za mene, hoću li biti u problemima, kako ćemo sav taj novac distribuirati, mislim, mi smo dvije pojedinke [objašnjava uz osmijeh, op.a.], mi nismo velika udruga, nismo uopće nikakva udruga“.

I tako su njih dvije i još jedna gospođa koja im se pridružila, izvorna govornica arapskog jezika koja već dugo živi u Hrvatskoj, jer im je htjela pomoći s prevođenjem, sjele u auto i krenule za Beograd.

„Mi nismo imale pojma što radimo, budimo iskreni. To je bila apokalipsa, znači, to je bilo toliko ljudi, male djece, novorođenčadi, staraca... koji su spavali na cesti jer nisu imali ni šatore, ništa, na goloj zemlji... PTSP³⁸ mislim da mi se vrati kada se toga sjetim“.

U Beogradu su im se pridružili prijatelji od tamo s kombijem, i otišli su u supermarket, kupujući sve što bi našli na policama s dječjom hranom, policama s kruhom... kazivačica kaže da misli da su pola supermarketa bili pokupovali, te su potom otišli na mjesto gdje se dijelila pomoć. Sve su stvari koje su donijeli nestale u roku od 5 do 10 minuta. Shvatili su tada da to moraju raditi dugoročnije i planiranije ako žele napraviti neku razliku, a „sreća u nesreći je bila da je bilo još ljudi koji su na sličan način reagirali“. Između ostalih, spomenula je obitelj Juranić, Lejlu i Luku, koji su se najčešće i spominjali u medijima kada su pisali o AYS-u. Moja ih kazivačica tada nije poznavala, no oni su sa svojim prijateljima napravili sličnu stvar: vikend nakon odlaska moje kazivačice u Beograd, oni su to isto napravili na granici između Srbije i Mađarske. To je bio vikend kada je Mađarska odlučila zatvoriti svoje granice i „kada se cijela ta rijeka ljudi prelila zapravo do granice s našom zemljom“. Puno je tada drugih ljudi iz Hrvatske krenulo na granicu kako bi pomoglo pa su s vremenom neki, kao Lejla i Luka Juranić, počeli ljude povezivati i organizirati. Tada je od 4.000 do 6.000 ljudi dnevno prelazilo preko te granice i ta je njihova „jako neformalna, tada, inicijativa bila jedino mjesto, jedina točka gdje su oni mogli dobiti nekakvu pomoć“.

Od udruživanja pojedinaca koji se nisu poznavali, niti su bili neki „iskusni NGO ljudi“, koji su bili raznih profesija i različitih svjetonazora, koji su se upoznali „tamo, na terenu, u blatu, zajedno s tim svim drugim ljudima koji su dolazili“, „gdje su dijelili i tu neku sreću i očaj u tom trenutku“, koje je to povezalo, kao što ih je povezala i želja da pomognu ljudima, nastala je udruga Zemljani – Are You Serious?

³⁸ PTSP = posttraumatski stresni poremećaj.

Kada se „humanitarni kolaps“ dva tjedna nakon toga dogodio na granici između Hrvatske i Slovenije, mnogo više ljudi je nakon posla moglo otići tamo i vratiti se natrag. Kazivačica se prisjećajući tog vremena i kaže:

„I to su bile noći, najčešće se to događalo noću, kada su neki potpuno nepoznati ljudi ulazili jedni drugima u auto i išli na granicu, povezivali se međusobno preko Facebooka.. kada su nam nekakve bake koje su živjele u Zagrebu slagale doma sendviče sa svojim unukama i onako ih [pokazuje rukom, op.a] ubacivale samo u aute noću... to je zbilja bilo, meni, neko jedinstveno iskustvo. I zapravo ta ogromna želja toliko velikog broja ljudi da pomognu.“

Pričajući ova zadnja iskustva, glas je kazivačice odavao blagu ushićenost i oduševljenje izazvano prisjećanjem na opisane trenutke. Dodala je, glasom koji se polako spuštao na razinu manje emocionalne obojenosti:

„I mi danas kada pričamo da smo ksenofobna zemlja koja nije u stanju prihvatiti izbjeglice, zapravo zaboravljamo da su tisuće ljudi tada sudjelovale, na ovaj ili onaj način, u pružanju podrške“.

Imali su mjesto u Medici u Zagrebu gdje su prikupljali donacije građana. Na Radio-studentu imali su emisiju preko koje su objavljivali informacije koje im stvari trebaju tako da su ih ljudi donosili u Mediku. 200 volontera je u početku rada sudjelovala u svakom trenutku prvih mjeseci rada AYS-a. Njihovi su volonteri poslije radili i u drugim zemljama i izbjegličkim kampovima: Grčkoj, Francuskoj, na granici Srbije i Bugarske... Gdje god je trebalo slali su svoje volontere, ali isto tako su im se priključivali i volonteri iz drugih zemalja. Do ožujka 2016. g., dok se nije zatvorio balkanski koridor, AYS je uglavnom radio na terenu.

Kako su im ljudi sve više i više htjeli uplaćivati novac, osnovali su udrugu jer se nisu osjećali ugodno primati nečiji novac na svoje privatne račune: „jer kako čovjeku garantirati, osim svojim imenom i prezimenom, koje njemu možda ništa ne znači, da nećemo, ne znam, pobjeći na Bahame, nego da će to zaista biti uloženo za pomoć izbjeglicama?“.

Tada su svi skupa izglasali da se registriraju kao udruga tako da mogu imati knjigovodstvo, reviziju, i da računi budu čisti. Kazivačica i danas ima bund računa za stvari

koje je kupila u Beogradu, za slučaj da je netko traži dokaz na što je potrošila novac kada je s prijateljicom prvi put otišla pomoći izbjeglicama u Beograd.

Nakon što je udruga registrirana, moja kazivačica je prvo vodila tzv. info-tim koji je dijelio informacije među grupama volontera u Srbiji, Makedoniji, Sloveniji, Hrvatskoj, Grčkoj, Austriji... Već tada, u tim prvim tjednima njihova rada, i prije no što su registrirali udrugu, priča o AYS-u je postala međunarodna, na način da su počeli povezivati pojedince i neovisne grupe volontera koji su radili s izbjeglicama u drugim zemljama. Tako su izgradili neku vrstu mreže ljudi koja je međusobno dijelila informacije o tome što izbjeglicama treba, gdje se nalaze i kamo idu. I udruge koje su u raznim zemljama radile na terenu bile su uključene u tu mrežu kojoj je cilj bio brže kolanje informacija. Na Facebooku su počeli objavljivati dnevni sažetak svih vijesti sa svih granica u regiji, što i danas rade. Dnevno tim od 50-ak ljudi širom svijeta radi na izradi dnevnog sažetka vijesti koji se objavljuje na AYS Facebook stranicama. U tom timu su ljudi iz Kine, Amerike, Kanade, Velike Britanije, Italije, Francuske... To su uglavnom volonteri koji su nekada bili na nekom od „terena“, vratili se kući i željeli su „i dalje nekako sudjelovati“. Javili su se AYS-u i oni su im rekli da svaki dan kontaktiraju ljude s kojima su radili na terenu, javljaju informacije AYS-u koji onda to sve objavljuje u svom dnevnom pregledu vijesti na engleskom jeziku. I tako to funkcionira svaki dan: 30-ak ljudi prikuplja informacije, desetak ljudi ih oblikuju u dnevne vijesti i još imaju tim od sedam ljudi koji su izvorni govornici engleskog jezika i koji jezično pregledavaju i prepravljaju napisane vijesti. Svi oni to rade dobrovoljno, bez primanja ikakve novčane naknade za svoj rad.

U Hrvatskoj je u kolovozu 2017. g. za AYS radilo 50-ak volontera. Njih oko tridesetak bavilo se isključivo individualnim i grupnim radom s djecom smještenom u Porinu (učenje jezika, pisanje zadaća, priprema za školu). Desetak volontera brinulo se samo o Integracijskom centru (koji uključuje i besplatnu trgovinu za tražitelje azila i azilante) i o pružanju pravne i proceduralne pomoći ljudima nakon što dobiju azil. To znači da su im pomagali naći stan, prijaviti se na Zavod za zapošljavanje i slično. Obično se jedan volonter „veže uz jednu obitelj“ i sve s njima „odrađuje do kraja“. Kazivačica je rekla i da se dogovaraju međusobno oko toga s drugim organizacijama (Crvenim križem, JRS-om, CMS-om) i s MUP-om tko će s kojom osobom ili obitelji ići u koju instituciju gdje se osobe koje dobiju međunarodnu zaštitu moraju prijaviti kako bi ostvarili prava koja im pripadaju.

Hrvati najviše doniraju na način da donesu stvari koji im trebaju, a stranci im najviše uplaćuju novčane donacije. Imali su, na primjer, grupu ljudi koji su skupljali za njih novac u Kanadi. U dogovoru s donatorima, njihovim novcem su volonteri AYS-a opremili dva izbjeglička kampa u Grčkoj i nakon toga su poslali ljudima u Kanadu račune kao dokaze o utrošenim sredstvima. Imali su donaciju kojom su kupili mobilne tuševe i mobilnu kuhinju za ljude u Srbiji, a jednom velikom donacijom uspjeli su obnoviti izbjeglički kamp u provinciji Latakija u Siriji koji je bio izgorio u bombardiranju. U tom kampu je smješteno 5.000 ljudi koji nisu imali novca da napuste Siriju. Prije par mjeseci poslali su četiri kontejnera odjeće u Srbiju, što je bila zadnja pošiljka i na neki način kraj velikog skladišta koji su imali u zagrebačkoj Ilici. Kako je potreba za dijeljenjem robe opala, tako da su sva skladišta ispraznila i jedino imaju malo skladište u Integracijskom centru gdje tražitelji azila i azilanti dođu, odaberu i uzmu stvari, uglavnom odjeću, koja im treba.

Prema riječima moje sugovornice, ponekad kroz AYS Integracijski centar prođe dnevno 50, a nekad i 150 ili (samo) 10 ljudi. Kada smo razgovarale, u kolovozu 2017. g., u Porinu je bilo oko 500 ljudi i velika većina njih bi, prema riječima kazivačice, dolazila u Centar uzeti što im treba. Bilo je nekih koji su stalno u Centru jer „vole tu biti i onda nam i pomognu“. Puno mladih ljudi pomagalo je, na primjer, sortirati robu.

Najam prostora omogućio im je *Open Society Foundation* na čiji su se natječaj za donacije javili i dobili sredstva. Kazivačica dodaje: „bez toga ne bismo imali Integracijski centar“. Radilo se o jednogodišnjem financiranju bespovratnim sredstvima koje je isticalo u rujnu 2017. g. Kada su se prijavljivali na natječaj, „oni su rekli da su jako skeptični da li mi možemo ostvariti to što smo obećali. A mi smo rekli: ali mi to sve već radimo, to je dio stvari koje mi radimo. To ih je jako iznenadilo“. Dobili su sredstva i AYS im je nakon određenog vremena poslao izvještaj o svim provedenim aktivnostima i dokaze izvršenih financijskih transakcija. Nakon toga, donatorska organizacija im je odlučila produžiti ugovor o financiranju Integracijskog centra za još jednu, 2018. godinu.

Na području integracije azilanta, imali su projekt s Pučkim otvorenim učilištem u Zagrebu i Hrvatskom udrugom poslodavaca koji je uključivao program prekvalifikacije za neke tražitelje azila, za deficitarna zanimanja. Osposobljavanje su financirali donacijama građana, a Učilište „im je izašlo u susret“ i kompletan tečaj su odradili na engleskom jeziku. Dvadeset ljudi je završilo tečaj za varioce jer je u tom trenutku bila potreba da se zaposli dvadeset varioca.

Dio tih ljudi se zaposlilo i danas radi, a dio njih je otišlo u Njemačku. Namjeravaju i na jesen 2017. g. pokrenuti drugi krug prekvalifikacija osoba, za zanimanja kuhara, cvjećara, dadilja, i to ovaj put u suradnji s istim Učilištem i Gradom Zagrebom, s namjerom da se azilanti poslije zapošljavaju u poduzećima koja su pod upravom Grada, tj. u Zagrebačkom holdingu. U tom drugom krugu prekvalifikacija namjeravaju se i više fokusirati na žene. Takve programe razvijaju na osnovi onoga što su im „ljudi rekli da im treba“. Pomažu azilantima i individualno u traženju posla. Nastoje azilantima pružiti i edukaciju o hrvatskom tržištu rada. Ljudima koji su dobili stan, a još nemaju posao, nastoje pomoći i na način da ih uključuju u neke aktivnosti: vode ih u kina, muzeje, kazališta. Žele ih što više „tjerati iz kuće da upoznaje nove ljude i da se nečim bave u tom procesu čekanja pronalaženja zaposlenja“. Sve više pružaju i pravnu pomoć, ali to uglavnom rade za tražitelje azila kojima je odbijen zahtjev za azil. Svi pravnici rade za AYS također volonterski. Kazivačica kaže da će se u sljedećem periodu posebno posvetiti pravnoj podršci tražiteljima azila i azilantima, radu s djecom, pružanju informacija na međunarodnoj razini te pružanju psihološke pomoći za djecu i odrasle, i to ne samo izbjeglicama, već i volonterima koji su s njima radili ili rade.

4.5. Zaključna razmatranja

Prema trenutno važećem Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, osobe pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj imaju pravo na boravak u Republici Hrvatskoj, pravo na spajanje obitelji, pravo na smještaj, pravo na rad, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu vjeroispovijesti, pravo na besplatnu pravnu pomoć, pravo na socijalnu skrb, pravo na pomoć pri integraciji u društvo, pravo na vlasništvo nekretnine sukladno Konvenciji iz 1951., te pravo na stjecanje hrvatskog državljanstva sukladno propisima koji reguliraju stjecanje državljanstva. Imaju i obaveze, među kojima su poštivanje zakonodavstva Republike Hrvatske te pohađanje tečaja hrvatskog jezika, povijesti i kulture.

Iz dokumenata državne administracije o provedbi navedenih prava vidljivo je da su neka, osnovna od navedenih prava i obaveza, azilantima teško ostvariva (kao na primjer pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na obrazovanje i obaveza pohađanja tečaja hrvatskog jezika, povijesti i kulture), dok se o provedbi drugih prava (na primjer, pravo na spajanje obitelji, pravo na pomoć pri integraciji u društvo kako ga definira čl. 76. Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti) u službenim dokumentima piše malo ili se uopće ne piše.

Iako je osoba koja je dobila status azilanta ili stranca pod supsidijarnom zaštitom u Hrvatskoj obavezna pohađati tečaj hrvatskog jezika, povijesti i kulture, te čak plaćati penale (trošak tečaja) ako tu obavezu ne ispuni, iz javno dostupnih službenih izvješća, kao što su izvješća Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo, te iz razgovora s osobama koje sudjeluju u sustavu provedbe, jasno je da se takav tečaj ne provodi kontinuirano, a kada se provodi onda je to u nedovoljnom broju sati (70). Usporedbe radi, u Nizozemskoj se provode tzv. integracijski tečajevi u trajanju od 600 sati, od kojih se većina sati posvećuje učenju nizozemskog jezika (De Vroome i Van Tubergen 2010:382). U Norveškoj obavezni tečajevi jezika za izbjeglice traju početnih 300 sati i uključuju „informacije o norveškom društvu“ (Valenta i Bunar 2010:473), dok su norveške općine dužne ponuditi još do 2.700 dodatnih sati integracijskog programa onima koji za to imaju potrebu. Taj program, osim podučavanja jezika i norveške kulture, uključuje i individualnu pomoć izbjeglicama (pomoć oko traženja posla, prijave na obrazovne programe, itd.) i pronalazak posla (Ibid.). U Hrvatskoj se, nadalje, nepohađanje obaveznog tečaja hrvatskog jezika, povijesti i kulture do rujna 2017. g. nije naplaćivalo jer za to nije postojao „provedbeni mehanizam“.

Iz Izvješća Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo za 2014. g. uočava se i da su azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom imali problema pri upisu na hrvatske fakultete zbog, između ostalog, „informatijskog sustava koji se strogo dijeli na hrvatske i strane državljane“, premda su oni imali pravo na visoko školovanje pod istom uvjetima kao i hrvatski državljani. To potvrđuje ono što su Penninx i Garcés-Mascareñas (2016a:18) utvrdili kao moguće obrasce ponašanja na integracijskoj razini institucija: premda zakon garantira svima jednak pristup, institucije mogu sprječavati taj pristup ili onemogućavati pravične ishode koristeći povijesću ili kulturom određene načine djelovanja. Uočeni hrvatski problem je primjer kako moderne tehnologije mogu postati alatom kojim se, namjerno ili ne, stvaraju prepreke osobama pod međunarodnom zaštitom u ostvarivanju prava koja imaju. Osim toga, iz istog se Izvješća Stalnog povjerenstva uočava i da, unatoč tome što su imali pravo na zdravstvenu zaštitu „u istom opsegu kao i osiguranik obaveznog zdravstvenog osiguranja u Republici Hrvatskoj“ (kako se navodi u tada važećem Zakon o azilu iz 2007. g.), azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom nisu bili „upisivani u informatijski sustav“, zbog čega su nailazili na probleme prilikom traženja zdravstvene usluge kod liječnika opće prakse odnosno u ljekarnama im nisu mogli izdavati lijekove. Ovdje je nemogućnost registriranja osoba pod međunarodnom zaštitom u sustav kojem kao da upravljaju moderne tehnologije a ne ljudi, bio način na koji su javne institucije sprječavale ostvarenje njihovih prava zagwarantiranih zakonom.

Iz intervjuja koje sam vodila 2017. g. (na primjer s predstavnicom HCK-a) uočljivo je da su ti problemi i tri godine nakon Izvješća za 2014. g. i dalje bili prisutni unatoč tome što je u Izvješću pisalo da je „probleme i izazove“ na području učenja jezika i obrazovanja potrebno „dodatno razmotriti i pronaći odgovarajuća rješenja u narednoj godini“ te da je Stalno povjerenstvo „usvojilo zaključak sukladno kojem je Ministarstvo zdravlja bilo dužno *žurno* izraditi detaljne upute o postupanju pružateljima zdravstvenih usluga“. Svi navedeni primjeri pokazatelji su da temelj integracijske politike (usp. Ager i Strang 2008) – prava osoba pod međunarodnom zaštitom – u Hrvatskoj nije ni čvrst niti stabilan, a nužan je za ostvarenje integracije na drugim područjima, suprotno onome što su Ager i Strang (2004:28) utvrdili, da nijedno područje integracije nije važnije od drugoga. Naime, sprječavanje pristupa visokoškolskom obrazovanju osobama pod međunarodnom zaštitom uskraćuje mogućnost pronalaska poslova koji su bolje plaćeni. Osim toga, osjećaj da se neko pravo ima i istovremeno ne može ostvariti, neminovno dovodi osobu koja se nađe u takvoj situaciji u stanje (još) jedne vrste ne-građanina ili *denizensa* (usp. Agamben 1995 i Hammer prema Agamben, 1995:104). .

Osim navedenih problema u (ne)provedbi Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, uočljivo je kako pojedine strategije i politike (npr. migracijska politika) ili postupanja državne administracije ovise o političkom kontekstu i smjenama vlasti u zemlji te se onda tako u 2016. g. nisu održavali sastanci Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo, a do nove migracijske politike do rujna 2017. g. još nije bilo došlo te je Migracijska politika Republike Hrvatske za razdoblje 2013. – 2015. bila ujedno i zadnja važeća migracijska politika. Iz toga se može zaključiti da su navedeni problemi u provedbi ostvarivanja temeljnih prava osoba pod međunarodnom zaštitom, kao posebne kategorije stranaca koji žive u Hrvatskoj, marginalizirani ili manje važni od nekih drugih, „domaćih“ tema, kao što su izbori za predstavnike izvršne vlasti. Time status osobe čiji sâm naziv sugerira da treba biti zaštićena prelazi (još jednom) u status *denizensa*, ne-građanina (Ibid.).

Ovo nas, nadalje, navodi na zaključak da u slučaju osoba pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj, bez obzira što one na „papiru“ odnosno zakonski imaju prava koja im pripadaju, vrijedi ono što je Agamben (2006:109) također ustvrdio, da „u sistemu Države-nacije, takozvana se sveta i neotuđiva prava Čovjeka pokazuju lišenima bilo kakve zaštite i bilo kakve realnosti u onom trenutku u kojem ih nije moguće predstaviti kao prava državljanina neke države“. Osobe pod međunarodnom zaštitom, iako bi trebale biti zaštićene pravima koja su Zakonom propisana, ostaju hrvatski ne-državljanima pa su kao Drugi manje bitni, a državne

strategije o kojima ovise ne moraju se donositi jer nisu od ključne važnosti za funkcioniranje države i života državljana.

Nedostatke u funkcioniranju državnog sustava pokušavaju nadoknaditi međunarodne organizacije, građanske inicijative i nevladine udruge koje, svaka sa svojom unutarnjom logikom, većom ili manjom otvorenosti i fleksibilnosti djelovanja, pomažu osobama pod međunarodnom zaštitom „hodati“ kroz sustav i ostvarivati svoja prava. Neke od tih organizacija svjedoče i o javno nedovoljno prepoznatoj snazi pojedinaca koji dokazuju da Hrvatska i nije toliko ksenofobna zemlja kako se to iz medija i raznih političkih događanja može iščitati, te da postoje pojedinci koji su spremni donirati vlastita sredstva kako bi se pomoglo izbjeglicama i azilantima onda kada im to, iako zakonski utvrđeno, iz državnog ili europskog proračuna nije omogućeno. Takva jedna hrvatska nevladina organizacija, Udruga Zemljani - Are You Syrious? (AYS), uspjela je okupiti i volontere iz cijelog svijeta koji su, kako je navedeno na Facebook stranicama te Udruge, udruženo posvećeni pomaganju izbjeglicama i humanitarnom radu. I AYS i druga istražena organizacija, Hrvatski Crveni križ (HCK), imaju integracijske centre preko kojih pružaju usluge osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu. Obje organizacije pomažu tim osobama ostvariti prava koja im pripadaju tako što im služe kao jezični i kulturni posrednici u komunikaciji s institucijama koje trebaju potvrditi izbjeglici ostvarenje određenog prava. Tako te organizacije služe kao društveni mostovi koji azilantima služe kako bi se društveno povezali s institucijama od kojih zavisi početak njihove integracije na područjima smještaja, zapošljavanja, obrazovanja, zdravstva (usp. Ager i Strang 2004, 2008). Organizacije, s druge strane, potvrđuju postojanje problematičnih područja integracije koje je Stalno povjerenstvo za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo identificiralo u svojim godišnjim izvješćima. No one ukazuju i na nešto što Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti ne prepoznaje: potrebu izbjeglica za psihološkom pomoći. Na tu bi se potrebu trebalo odgovoriti, pri tome vodeći računa o onome što je Malkki (1995:510) ispravno primijetila: „premda su mnoge izbjeglice preživjele nasilje i gubitak koji su doslovno van onoga što većina ljudi može zamisliti, ne smijemo pretpostaviti da status izbjeglice u sebi i sam po sebi predstavlja prepoznatljivo, generalizirajuće psihološko stanje“. Zanimljivo je da je potrebu za psihološkom pomoći AYS prepoznao i kod osoba koje nisu izbjeglice: kod volontera koji rade s izbjeglicama. Uzrok te potrebe sažeto je prikazan riječima predsjednice AYS-a da doživi posttraumatski stresni poremećaj pri sjećanju na veliki broj izbjeglica svih dobnih skupina koje su spavale na cesti, na „goloj zemlji“ i koje nisu „imale ništa“. Sljedeće poglavlje disertacije, koje govori o integraciji iz perspektive samih osoba koje bi se trebale integrirati u hrvatsko

društvo, počinje upravo s onim što integracija azilanata, kako je definiraju državni propisi, zanemaruje: razlozima zbog kojih su osobe dobile međunarodnu zaštitu i opisom njihova puta do države koja im je dala tu zaštitu.

5. ISKUSTVA INTEGRACIJE OSOBA POD MEĐUNARODNOM ZAŠTITOM

5.1. Uvod

U prethodnom poglavlju izložila sam prava koja osobe imaju nakon što dobiju azil ili supsidijarnu zaštitu u Hrvatskoj, te koje poteškoće u ostvarivanju tih prava prepoznaju institucije koje su uključene u sustav provedbe Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (u nastavku poglavlja: Zakon) i organizacije koje pomažu osobama pod međunarodnom zaštitom u olakšanju njihove integracije u društvo. U ovom poglavlju, na temelju sudioničkog promatranja i intervjuiranja, donosim iskustva integracije samih osoba pod međunarodnom zaštitom; načine kako su oni (ne)ostvarivali prava koja imaju i poteškoće s kojima su se susretali u svom procesu integracije u hrvatsko društvo. Budući da se radi o prisilnim, a ne dobrovoljnim migrantima, ovo poglavlje počinje s dijelom koji opisuje razloge i načine njihova dolaska u Hrvatsku, kada i na kojoj osnovi su zatražili azil, te vrijeme provedeno u čekanju azila, u prihvatilištima za tražitelje azila u Zagrebu ili Kutini. Potom slijede opisi njihovih iskustava o procesu dobivanja azila i ostvarivanju prava koja im zakonski pripadaju te njihova shvaćanja samog koncepta integracije. Kazivače sam odabrala s ciljem prikaza etnografije pojedinačnog; prikaza življenih iskustava osoba različitih strukovnih profila (sportaša, kuhara, glazbenika, vozača kamiona, aktiviste, pravnika...) ili situacija u kojima se nalaze (samaca, obitelji, osobe u prihvatilištu za beskućnike). Sugovornici su birani i na način da predstavljaju različite države podrijetla pa su tako u radu istražene osobe podrijetlom iz sedam država: Afganistana, Konga, Nigerije, Pakistana, Senegala, Sirije i Somalije. Dob sugovornika je bila u rasponu od 19 do 42 godine, a obrazovni stupanj od završene osnovne škole do završenog fakulteta. U ovom poglavlju donosim osam življenih izbjegličkih priča o sugovornicima koje sam, u dogovoru s njima (kako sam objasnila u poglavlju o metodologiji), oslovila kao: Prince iz Nigerije, Kamran iz Pakistana, kazivač iz Senegala, Bongo iz Konga, Adam iz Somalije, supružnici iz Sirije i kazivač iz Afganistana. Prince iz Nigerije je rođen 1985. g., u Hrvatsku je došao 2011. g., a azil dobio 2012. godine. Kamran iz Pakistana je rođen 1989. g., u Hrvatsku je došao 2014. g. i te iste godine dobio azil. Kazivač iz Senegala i Bongo iz Konga isto su godište, 1990. g., došli su obojica u Hrvatsku 2014. g. i azil dobili 2015. godine. Adam iz Somalije rođen je 1998. g., u Hrvatsku je došao pred sam kraj 2015. g. i azil dobio 2016. godine. Obitelj iz Sirije koju čini suprug, rođen 1983. g., supruga rođena 1993. g. i troje djece u dobi od 2, 3 i 5 godina, došli su

u Hrvatsku u kolovozu 2016. godine i u rujnu iste godine dobili azil. Kazivač iz Afganistana rođen je 1975. g., došao je u Hrvatsku 2014. g., a azil dobio 2015. godine.

5.2. Razlozi i načini dolaska u Hrvatsku

Budući da su razlozi zbog kojih su izbjeglice napustile svoju zemlju i put koji su prošli do dolaska u Hrvatsku gdje im je priznat status osobe pod međunarodnom zaštitom dio njihovog života, bitnog za shvaćanje početka njihove integracije u hrvatsko društvo, ovu tematiku, koja se često neopravdano izostavlja kada se govori o integraciji, smatrala sam bitnom obuhvatiti svojim istraživanjem.

Svi moji kazivači, osobe koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj, prije dolaska u Hrvatsku prošli su više ili manje teška i traumatična životna iskustva, o kojima su neki imali potrebu govoriti, a drugi nisu željeli ni govoriti niti ih se prisjećati. Jedan od kazivača mi je rekao da nije spreman o tome govoriti i da će mi to možda nekom drugom prilikom reći.

Prince iz Nigerije uvijek je otvoreno pričao o razlozima napuštanja svoje zemlje. Njegovu priču sam čula i kada sam s grupom studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, posjetila prihvatilište Porin, a priču je ispričao i u dokumentarnom filmu „Putnici“ (Žaja 2014) u kojem je bio glavni protagonista te je donosim ovdje kao dijelove transkripta tog filma. U filmu je prikazan Prince koji priča svoju priču sjedeći, čini se, u dnevnom boravku iznajmljenog stana.

„Bio sam sa svojom braćom blizancima na ulici. Spremali smo se poći na večernju molitvu tog sudbonosnog dana. Kao i prilikom svakog napada, došli su kombijem. Jako su brzo vozili i vikali *Allahu akbar! Jihad!* Odmah su počeli sjeći ljude mačetama. Skočio sam u kanal, u vodu, u neki jarak. Ne znam kako sam uspio, ali uskočio sam u vodu... Nije se vidjelo je li tko u jarku. Voda je bila ustajala, puna razbijenih boca, prljava. Sa mnom se sakrio i prijatelj. Provirio sam da vidim što se događa. Vidio sam kako kolju ljude, a među njima su bila i moja braća. Što sam mogao učiniti? Ako izađem, mrtav sam. Ne znam što u tom trenutku osjećam... To je trajalo otprilike 10,15, 20 minuta... Samo sam htio provjeriti jesu li moja braća nekako preživjela. Onda su došli vojnici. Zovemo ih interventna, borbena postrojba. Kada su došli, pokušali su uvesti red.

Ali zapravo nisu uveli red. Kad su vidjeli ranjene ljude na tlu, koji još nisu bili mrtvi, počeli su pucati u njih, pljuvali su i vikali *Idi u pakao! Prihvati Muhameda ili umri!*

Opet sam se sakrio u jarku. Da su znali kako sam ih vidio kako ubijaju ljude, bio bih u golemoj nevolji. Odmah bi me upucali. Morao sam se vratiti u vodu [prekriva lice dlanovima i bolno uzdiše, op.a.]. Moja braća su bila mrtva. Stotine ljudi su poginule. Nakon tri-četiri tjedna pokušao sam to prijaviti, reći što sam vidio. Nisam bio jedini svjedok. Vidjeli smo da vojnici ubijaju ljude nakon odlaska *Boko Haram*a. Imao sam problema sa zapovjednikom koji je poslao interventnu postrojbu na mjesto napada. Imao sam problema s njim. Nekoliko puta su me uhitili. Tražili su da promijenim iskaz i kažem da nisam ništa vidio, inače će mi pobiti obitelj.“

Nakon ubojstva braće i prijetnji državnih službi, kazivač je morao napustiti svoju zemlju: putovao je do sjevera Nigerije, prema Nigeru i Libiji. O prelasku granice između Nigerije i Nigera govori: „Lako je prijeći granicu ako si musliman. Umjesto putovnice, dovoljno je pozdraviti sa *Selam alejkum*. Nakon toga možeš prijeći iz Nigerije u Niger“. U Libiji nije bilo lako biti Nigerijac jer je u zemlji bjesnio rat, a stigao je neposredno nakon Gadafiјеveг ubojstva pa su, kako govori, Libijci mislili da su svi crnci plaćenici i pucali su na sve njih. No, „ako imaš novca, možeš platiti i preživjeti.“. Iz Bengazija u Libiji ukrcao se na ribaricu koja je trebala stići u Italiju, no izbjegavajući europske patrolne brodove, ribarica je stigla u Hrvatsku. Završio je u Prihvatilištu za strance u Kutini.

Kamran iz Pakistana morao je svoju zemlju napustiti iz vjerskih razloga i problema koje je imao tamo kao katolik. Putovao je preko Irana, Turske, Grčke, Makedonije, Srbije... kako bi završio u Hrvatskoj, sasvim slučajno i neplanirano. Svoju je zemlju napustio u studenom 2011. godine, nakon čega je određeno vrijeme proveo po navedenim zemljama prije no što je 2014. g. završio u Hrvatskoj. Na granici između Pakistana i Irana proveo je dvadeset dana, da bi poslije toga četrdeset sati hodao do daljnjeg odredišta, bez kruha i vode. Sedam je dana nakon toga proveo u Iranu, bio je u grupi od oko osamdeset ljudi. Kako je ispričao, uhvatila ih je policija ili vojska i opet ih vratila na granicu između Irana i Pakistana. Onda su opet pobjegli. Došli su do Teherana, proveli tamo tri dana i nastavili put za Tursku, gdje je proveo dva mjeseca, čekajući da s nekim od krijumčara migranata prijeđe u Grčku. Put od Irana do Turske platio je oko 500 eura, a prijelaz iz Turske u Grčku koštao ga je oko 2.000 eura. Namjera mu je bila doći do Francuske i od tamo brodom (također krijumčarskim kanalima) otići u Kanadu gdje je imao rođake. Kanada je, osim toga, kaže, „zemlja snova svima“. Ali, kada je došao u Grčku,

nije imao više novca platiti nastavak puta za Francusku i dalje u Kanadu. U Grčkoj je našao posao i ostao tamo skoro dvije godine. Ostao bi i duže jer mu tamo nije bilo loše; upoznao je bio i puno dobrih ljudi koji su kao i on bili iz Pakistana i koji su mu pomagali kada je trebao, u vezi posla i smještaja. Osim toga, volio je Europu, kako kaže, jer su tu ljudi otvorenog uma, što je drugačije od onoga u Pakistanu. No, onda se u Grčkoj odjednom nešto počelo događati i neke su grupe, kao što je *Golden Dawn*³⁹, počele napadati, čak i ubijati strance. Osim toga, policija je počela „hvatati“ strance bez papira i stavljati ih u zatvor na tri godine. Morao je pobjeći, to je bilo u kolovozu 2013. g., i došao je u Makedoniju, pa u Srbiju, gdje mu je policija uzela sve novce koje je imao i vratila ga u Makedoniju gdje je proveo oko devet mjeseci, jer nije imao novaca za nastavak puta. U Makedoniji je živio ili u *džungli* ili kod prijatelja. U *džungli*, koja je improvizirano i ilegalno mjesto u divljini, blizu granica dvaju država, gdje se okupljaju i spavaju ljudi koji žele nastaviti put prema Zapadnim zemljama, svake bi skoro noći dolazila policija i onda bi svi bježali. Jedan prijatelj mu je pomogao i on je nakon devet mjeseci uspio iz Makedonije doći u Srbiju i dalje u Mađarsku, gdje je završio u zatvoru na dvanaest dana. Vratili su ga potom u Srbiju, gdje je opet završio u zatvoru pet dana. „To je kao zatvor iz pakla, jako je loše“ bilo tamo. Iz Srbije su ga vratili u Makedoniju, a Makedonci nazad u Grčku. Na grčkoj granici je zajedno s drugim migrantima ostao oko tri dana i onda su opet krenuli prema Makedoniji. Tamo je ostao deset dana i potom ga je jedan prijatelj, kako kaže, stavio u kamion, zajedno s još petero ljudi. Ljudi koji su ga smjestili u kamion rekli su mu da kamion ide u Francusku, a vozač kamiona nije znao za njih. No kamion je policija zaustavila u Splitu i pronašli su u njemu njega i druge krijumčarene migrante. To je bilo u travnju 2014. g. Odveli su ga u Zagreb, u Porin. Kada su ga uhvatili u Splitu, bio je, kaže, šokiran:

„Rekli su mi: nalaziš se u zemlji Europske unije, Hrvatskoj. Rekao sam im: gdje je ta zemlja? Odgovorili su: blizu Italije. Rekao sam [snižava glas kao znak razmišljanja, op.a.]: OK, [opet normalnim glasom nastavlja] onda želim ići u Italiju. Rekli su: ne, moraš ići u Zagreb. Stavili su nas u kombi, vozili smo se oko pet sati i doveli su nas u Porin, hotel“.

U početku je izbjegavao razgovor sa službenicima MUP-a u vezi traženja azila i nije htio „dati otisak prsta“ jer je čuo od drugih ljudi u Porinu da se ovdje teško dobivaju „papiri“.

³⁹ „Golden Dawn“ (na hrv.: „Zlatna zora“) grčka je nacionalistička politička stranka koja poziva na protjerivanje iregularnih imigranata i isključenost iz političke zajednice svih onih koji nisu Grci. Više o toj, „jednoj od najekstremnijih političkih formacija u Europi“, vidi u Ellinas (2013).

No, na kraju su ipak uspjeli doći do njega na način da su ga, prema njegovim riječima, u šest sati ujutro probudili i odveli u ured, uzeli mu otiske prsta i obavili intervju s njim, tijekom kojega je on zatražio azil. Četiri mjeseca nakon toga dobio je pozitivno rješenje o zahtjevu za azil. Uz osmijeh kaže da u biti nije htio ni zatražiti azil u Hrvatskoj (zbog glasina koje je o Hrvatskoj bio čuo kada je došao u Porin), a na kraju ga je dobio. Rekao je da je imao samo jedan intervju i da im je sve objasnio, probleme koje je kao katolik imao u Pakistanu, te im je pokazao i ožiljke koje je imao od pretrpljenog fizičkog napada. Sada kada ima *papire* ovdje, ne razmišlja više o odlasku u Kanadu. Europa mu se sviđa i želi ostati ovdje „jer imamo ovdje, u Europi, puno zemalja, možeš lako naći posao, u dobrim zemljama kao što su Njemačka, Austrija, Švedska, Danska, Norveška... to su stvarno dobre zemlje“. O Hrvatskoj ništa nije znao prije no što je došao ovdje, možda je samo znao za jednog nogometaša koji je igrao za Real Madrid, no više se ne sjeća njegovog imena. Nije znao ni gdje se Hrvatska nalazi, dok je bio u Pakistanu mislio je da je to možda neka zemlja u Južnoj Americi. Kada to priča, smije se: „Nitko nije znao za Hrvatsku. I bolje je da ništa ne znaš (*smije se*) jer je stvarno teško ovdje živjeti, nema posla, nema ničega“.

Bongo iz Konga, koji nije htio pričati o razlozima i političkim problemima, kako ih je nazvao, zbog kojih je morao napustiti svoju zemlju i grad u kojem je živio, Kinshasu, rekao mi je ipak da je došao u Hrvatsku „ilegalnim putevima, kao što i svi dolaze“. Tu se nije htio zadržati već je htio nastaviti put za Italiju i dalje u Francusku, koja mu je bila željena destinacija jer govori francuski jezik. No u Hrvatskoj su ga zaustavili u vlaku, „i tako, zatražio sam azil i odveli su me u Porin“.

Adam iz Somalije u svojoj je zemlji imao problema o kojima nije htio pričati, i zato ju je morao napustiti. S krivotvorenim dokumentima putovao je prvo avionom iz Somalije u Tursku, a od tamo se pridružio mnogima koji su brodovima stizali u Grčku. U Turskoj mu je osoba kojoj je platio za lažnu putovnicu oduzela tu istu putovnicu s kojom je došao u Tursku. Nije imao nikakve službene dokumente iz Somalije jer, kako je rekao, „mi nemamo vladu“. U Hrvatsku je došao u potrazi za mirom i novim životom. Bio je, u biti, na putu za Austriju kada su ga u vlaku zaustavili policajci i rekli da ne može dalje. To je bilo 29. prosinca 2015. g. i tada im je rekao da želi azil. Prvo je dva i pol mjeseca proveo u prihvatilištu u Kutini, a onda je prešao u prihvatilište u Zagrebu, hotel Porin, i u ožujku 2016. g. dobio azil.

Sirijska obitelj morala je napustiti Siriju 2015. g. U Damasku je suprug radio kao odvjetnik, a supruga se brinula za njihovo tada dvoje djece. U Siriji su supruga pozvali da se pridruži vojsci, no on to nije htio jer se nije htio svrstati niti na jednu stranu, htio je biti „sa sobom i svojom obitelji“, no to nije bilo moguće, „morao si odabrati stranu, biti na strani režima ili protiv režima“. Stoga je cijela obitelj morala napustiti Siriju. Prvo su došli u Tursku, misleći da će njihov odlazak iz Sirije biti samo privremen, do trenutka kada se situacija u zemlji ne smiri. U Turskoj je kazivač otvorio sirijski restoran, no budući da nije imao dozvolu za rad, mogao je poslovati samo preko turskog partnera koji se na kraju pokazao kao loš odabir i posao je propao. U Turskoj im se rodilo i treće dijete. Vidjevši da se politička situacija u Siriji ne smiruje, krenuli su prema Europi, s namjerom da zatraže azil. U Grčku su došli u veljači 2016. g. brodom, preko otoka Lesvosa gdje su u kampu u Mytiliniju proveli tjedan dana. Dalje ih je put odveo u Solun (Thessaloniki) i prema makedonskoj granici koju na kraju nisu mogli prijeći; nisu im dali „ući u autobus“ i bili su zaustavljeni u selu Idomeni na grčko-makedonskoj granici. Tamo su proveli četrdeset dana, ne u kampu, već u *džungli*,

„čekajući da vide mogu li proći granicu ili ne jer su tada trajali pregovori između Turske i europskih zemalja. Zatim su odlučili zatvoriti granicu i krenuti s programom premještanja. Mi smo bili među prvima koji su se prijavili na program premještanja“.

Program premještanja usvojila je Europska komisija 2015. g. kao dio Europskog migracijskog programa i on je značio pokušaj raspodjele „tereta“ primanja tražitelja azila između EU članica. Programom je odlučeno da će se tražitelji azila iz Grčke i Italije premjestiti u druge zemlje članice u kojima će se njihov zahtjev za azilom do kraja obraditi i završiti (usp. Jurković 2016). U Grčkoj su tako poslali dosje zahtjeva za azilom sirijske obitelji svim drugim europskim zemljama i „onda, možda nakon mjesec ili dva dana, ponovo su nas pozvali i znali smo u koju zemlju idemo“. Rekli su im da mogu ići u Hrvatsku. O Hrvatskoj nisu ništa znali, osim da je bila tranzitna zemlja na putu za Zapad. Čuli su od ljudi koji su tada prolazili da Hrvatska pomaže ljudima, da pomaže izbjeglicama koji su je prolazili na putu za zapadne zemlje. Na socijalnim mrežama ljudi su pisali da je Hrvatska bila „najbolja zemlja“ od svih tranzitnih zemalja kroz koje su izbjeglice prolazile na balkanskoj ruti, najbolja po načinu kako je primala izbjeglice u njihovom kratkom boravku u zemlji, u tranzitu prema Zapadu. U Hrvatsku su došli 27. kolovoza 2016. g., zrakoplovom čiji je trošak platila Međunarodna organizacija za migracije (IOM). Smješteni su bili u Porin, gdje su zatražili azil. Azil su dobili za dva tjedna, 15. rujna 2016. g. Objašnjavaju da je tako brz postupak odlučivanja bio jer program premještanja „ide brzo“. Cijela obitelj je dobila azil, no djeca su bila prijavljena uz zahtjev oca jer je on, za razliku od

svoje supruge, bolje govorio engleski jezik. U Porinu su proveli jedan i pol mjesec prije nego što su se uselili u stan koji im plaća država. Kažu: „sretni smo jer to [čekanje na stan, op.a.] nije bilo predugo, ljudi sada čekaju dva ili tri mjeseca nakon što 'dobiju pozitiv'“.

Iz gore navedenih priča i kazivanja osoba koje su u Hrvatskoj dobile međunarodnu zaštitu može se izvesti nekoliko zaključaka. Tražitelji azila napustili su svoje domove iz ratnih, vjerskih ili drugih razloga, riskirajući pri tome svoje živote na putu između zemlje svog podrijetla i Europe, odnosno željenog odredišta. Osim što je bio riskantan za život, put izbjeglištva je, kao što se vidi iz iskustva mojih sugovornika, često pun traumatskih doživljaja, bolnih i teških životnih iskustava. Od trenutka odlaska iz svog doma do trenutka dolaska u Hrvatsku znalo je proći i po nekoliko godina i život mojih kazivača u tom periodu uglavnom je bio ispunjen borbom za preživljavanje. Pokazalo se i da većini kazivača željena destinacija u Europi nije bila Hrvatska te da su u Hrvatskoj završili uglavnom jer su ih „uhvatili“ u ilegalnom prelasku granice. Samo je sirijska obitelj odabrala Hrvatsku, kao zemlju koja im je bila ponuđena u okviru programa Europske komisije o premještanju tražitelja azila iz Grčke u druge EU članice. Osim toga, neki od kazivača su se potpuno neplanirano našli u Hrvatskoj o kojoj do tada nisu znali gotovo ništa, eventualno su čuli za nekog hrvatskog nogometaša. Drugi su, kao kazivači iz Sirije, jedino o Hrvatskoj znali to da je, tijekom migrantskih kretanja po tzv. Balkanskoj ruti 2015./2016. godine, slovila kao zemlja koja je najviše pomagala izbjeglicama. Ukoliko se povodi izbjeglištva i život u izbjeglištvu mojih kazivača usporede sa zakonskim okvirom vezanim uz integraciju u hrvatsko društvo i njegovim funkcioniranjem u praksi, može se zaključiti da ni jedan članak Zakona niti jedna mjera Akcijskog plana za integraciju izbjeglica u hrvatsko društvo 2017. – 2019. g. ne odražavaju svjesnost o traumatičnosti i težini životnih iskustava kroz koje su prošle osobe od kojih se očekuju da se integriraju u hrvatsko društvo. Kada bi bilo te svjesnosti, onda bi se vjerojatno i prepoznala potreba za sustavnim, na razini države organiziranim pružanjem stručne psihosocijalne i zdravstvene pomoći osobama koje takvu pomoć trebaju ili bi mogle zatrebati.

5.3. Boravak u prihvatilištima za tražitelje azila

Kazivač iz Pakistana koji je u Porinu boravio 2014. g. u našem prvom intervjuu koji smo imali u studenom 2015. g. rekao mi je da je u Porinu bilo „strašno“ i da su se mnoge loše i dobre stvari tamo događale. Nisu svi ljudi tamo „bili isti“, bilo je i nekih grupa koji su krali, pravili probleme, no njemu je smetalo to što ih sve tretiralo jednako, kao da su svi loši. Dvaput mjesečno bi im dolazili u kontrolu soba, „lupali na tvoja vrata kao da si kriminalac“, pretraživali im i stvari i odjeću i kada bi nešto htjeli reći, rekli su im: „Tišina, ne trebaš govoriti“. Njegovi prvi dojmovi o Hrvatskoj stoga nisu bili dobri. Osim toga, čuli su bili da su u Italiji, Francuskoj, Švedskoj... tražiteljima azila mjesečno davali po 300, 400 eura, tako da se s tim lako moglo živjeti, dok su u Hrvatskoj dobivali „skoro pa ništa“, 100 kuna mjesečno, koje ponekad ne bi ni dobili. No, upoznajući ljude van Porina, stekao je mišljenje da su tu ljudi dobri, a da je zemlja vrlo mirna. Grčka je, u usporedbi s Hrvatskom, veoma nasilna zemlja. U Hrvatskoj nema grupa koje napadaju i tuku ljude, iako postoji rasizam u nekim drugim oblicima. No, u Hrvatskoj si siguran, možeš hodati u 4 ili 5 ujutro, a da te nitko ne dira. U Grčkoj, ako hodaš ulicama iza ponoći, možeš imati problema.

Kazivač iz Senegala u Porinu je proveo između osam i devet mjeseci prije nego je dobio pozitivnu odluku na zahtjev za azil. Sjeća se da je tamo sudjelovao u aktivnostima koje su organizirali Crveni križ, CMS i druge organizacije. Dvaput tjedno je igrao nogomet, a ponekad bi došao i u kreativnu radionicu koju je u Porinu vodio Crveni križ. Ponekad je i s njima išao na izlete koji su organizirali, u Karlovac i Sisak. Učio je i hrvatski jezik u Porinu, tijekom dana je tečajeve držao Crveni križ, a navečer volonteri CMS-a. U svim tim aktivnosti sudjelovao je s vremena na vrijeme, kako bi mu brže prošlo vrijeme u prihvatilištu, ali u biti i nije se puno kretao dok je bio tamo (osim što se bavio sportom) jer je želio biti sam i imati vremena za razmišljanje o tome gdje je. Ne u smislu lokacije, već u smislu svoje životne situacije i što treba učiniti. U Porinu je prvo dijelio sobu s drugim tražiteljem, poslije je ta osoba otišla i bio je sam, što mu je odgovaralo. Prije svog dolaska u Hrvatsku, o zemlji je čuo samo u vezi nogometa.

Bongo iz Konga pohađao je u Porinu radionice koje su tamo bile organizirane. Smatra da integracija prvenstveno podrazumijeva učenje jezika pa je u Porinu išao na tečaj jezika. Osim toga, malo se bavio jogom, a sudjelovao je i u drugim aktivnostima koje su u prihvatilištu organizirali Crveni križ, CMS i drugi. Na primjer, išao je u obilasku grada i izlete s njima. Za njega je, kaže, to bilo jako važno. Sjeća se da je otprilike pet mjeseci pohađao tečaj jezika, imao

je i ispite, prolazio i bio „stvarno odličan u tome“. U Porinu je upoznao i ljude s kojima je ostao prijatelj. Neki više nisu u Hrvatskoj, a drugi jesu i s njima se i dalje viđa.

Prince iz Nigerije, čije sam priče o životu u prihvatilištu slušala na radionicama za djecu koje je kao predsjednik i član Društva Afrikanaca u Hrvatskoj vodio po školama, svoj život u prihvatilištu u Kutini pričao je kroz tužna i smiješna sjećanja koja su ga iz tog razdoblja pratila. Jednom je prilikom bio u kafiću u Kutini u kojem ga vlasnik nije htio poslužiti jer je crnac. S druge strane, to su i sjećanja na početke svog učenja hrvatskog jezika od ljudi koje je susretao. Kao komunikativna osoba, lako je uspostavljao kontakte pa je počeo učiti hrvatski jezik na način da zapisuje riječi i izraze koje bi čuo od prolaznika ili osoba s kojima je dolazio u kontakt. Tako je jednom pričao sa starijom ženskom osobom (bakicom, kako kaže) koju je pitao: - *Baka, kako si?* A ona mu je odgovorila: - *A kako? Baka k'o baka!* Zaključio je i zapisao da, kada ga netko pita kako je, odgovor bi trebao dati u takvoj formi, znači reći „Prince k'o Prince“. Više puta sam se uvjerila da su ovu anegdotu jako dobro prihvaćali ljudi koji bi se prvi put susreli s njim i slušali ga kako priča, a posebno djeca u školama koja su se na tu priču od srca i u sav glas smijala. Sljedeća je anegdota isto tako uvijek bila dobro prihvaćena, a to je anegdota u kojoj zabuna ima centralno mjesto. Naime, kazivač je u kafiću naručio *čaj od šupka* jer je krivo shvatio iz neke televizijske emisije kako se ispravno kaže *šipak* koji je tako postao *šupak*. Namjerno odabrane ili ne, ovakve anegdote pomagale su ukloniti barijere između *njih, ljudi odavde*, koji se prvi put susretali s kazivače, azilantom, i njegovom pričom, i *njega* kao *Drugoga* pa sam tako, nakon nekoliko susreta „njih“ i „njega“, od tih njih, i meni nepoznatih ljudi, čula mišljenja koja bi se mogla sažeti u oblik ovih izjava: „on je u redu“ ili „ovakvi su dobrodošli“.

Prince je o danima provedenim u prihvatilištu, neposredno prije no što je dobio rješenje o svom zahtjevu za međunarodnom zaštitom, u dokumentarnom filmu „Putnici“ (Žaja 2014) rekao i ovo:

„Očekivao sam nešto jer sam tri dana prije toga sanjao da me netko nazva i rekao: *Prince, zahtjev ti je odbijen. Moraš napustiti Hrvatsku*. Nakon što sam sanjao da sam dobio taj dokument, snuždio sam se. Očekivao sam nešto. Prijatelji su me pitali što me muči. Rekao sam da sam ružno sanjao, da su mi odbili zahtjev. Pitali su me što ću učiniti. Pomislio sam, svi napuštaju ovu zemlju, čak i ako ih ne odbiju. Odgovorio sam da ne znam. Ne želim otići. Možda će im trebati dodatno objašnjenje pa ću opet objasniti. Nisam ni dovršio rečenicu kad su me pozvali: *Prince!* Tako su me dozvali u snu. Rekli su da me odvjetnica želi vidjeti. Odvjetnica je došla i rekla da je stigla odluka. *Znam.* –

Znaš? Tko ti je rekao? – Sanjao sam da je stigla. Odbili su me. – Nisu. Dobio si azil! – Nisam. – Ma jesi!“.

O životu tražitelja azila i razlici između statusa tražitelja i osobe koja je dobila zaštitu, Prince je rekao i ovo:

„Nemate oca, majku, narod. Nitko ne govori vaš jezik. Osjećate se kao nitko i ništa. Azilantski je život takav da ne osjećate da ikamo pripadate. Izdvojeni ste. U autobusu se svi okreću od vas. U kafiću nitko ne želi sjesti pokraj vas. Kad želite ući u klub, trebaju vam isprave. Ako nemate isprave, morate otići. Iskaznica azila nije dovoljna. Tko ste zapravo? Nitko. Ali sada sam netko, imam ime. Svi mi se obraćaju imenom s isprave i to je lijep osjećaj.“

Od svih kazivača s kojima sam pričala, najkraće se u prihvatilištu zadržala sirijska, peteročlana obitelj: mjesec i pol dana proveli su u Porinu, u kolovozu i početkom rujna 2016. godine. Na pitanje kako su provodili vrijeme tamo, kazivač, otac obitelji, rekao je: „Možete zamisliti kako smo provodili, u jednoj sobi“, no dodaje i da je situacija bolja nego u Grčkoj, „ali situacija u Porinu nije dobra, jer je pretrpano, puno je ljudi tamo“. Kaže da nije bilo aktivnosti u koje su se mogli uključiti (poput učenja jezika, kreativnih radionica) jer su bili ljetni praznici za one koji su takve aktivnosti vodili. Jedino su djeca bila dva-tri sata u igraonicama koje je organizirao UNICEF. Kada su u Porinu nakon ljetne pauze ponovo započele aktivnosti, oni su već bili van prihvatilišta. Dodao je još: „mrzim Hrvatsku ljeti, nitko nije ovdje, stvarno je prazno, osjećam da je prazno. Osjećam se izolirano“.

Navedena kazivanja pokazuju da boravak u prihvatilištima za tražitelje azila predstavlja teško iskustvo i određeni nastavak traumatskih iskustava koja su doživjeli na putu od zemlje svog podrijetla do Hrvatske. Sama činjenica da su tražitelji azila značila je za te osobe izoliranost, a s druge strane teško su prihvaćali da ih se sve tretira jednako i to u negativnom svjetlu: „kao da su svi loši“. Život u prihvatilištu u Kutini za jednog od kazivača značio je i neugodne susrete s lokalnim stanovništvom koje je otvoreno pokazivalo rasnu netrpeljivost prema njemu. S druge strane, kazivači su pohađali i neke od aktivnosti koje su bile organizirane u prihvatilištima, a najviše su učili hrvatski jezik, bavili se sportom ili ponekad išli na izlete. Sve im je to pomagalo da im vrijeme u prihvatilištu brže prođe. Osim toga, jezik su učili jer su bili svjesni da je on preduvjet ili početak integracije. Svoja iskustva iz doba života u prihvatilištu i početke učenja hrvatskog jezika neki su od kazivača kasnije koristili kao način približavanja,

građenja društvenih mostova (usp. Ager i Strang 2004 i 2008) s domaćim stanovništvom i način da, pričajući anegdote koje su izazivale smijeh kod onih koji bi ih prvi puta vidjeli, ostvaruju interakcijske dimenzije integracije (usp. Penninx i Garcés-Mascareñas 2016a:13). No, neka kazivanja govore i o tome kako aktivnosti u prihvatilištima prestaju tijekom ljetnih mjeseci iako život tražitelja azila u prihvatilištu ne poznaje „ljetnu stanku“ kakvu uzimaju organizacije koje provode aktivnosti provođenja slobodnog vremena tražitelja azila u prihvatilištima. Takvi prekid aktivnosti produbljuju osjećaje praznine i izoliranosti kakvi su osjećaji koji uglavnom prate živote osoba dok čekaju na azil. Kazivanja su pokazala i da se među tražiteljima azila u prihvatilištu razmjenjuju informacije o tome kakvi su uvjeti života tražitelja azila u drugim europskim zemljama. One su utjecale na loš „imidž“ Hrvatske među tražiteljima azila jer je jedna od takvih informacija koja je cirkulirala među tražiteljima bila ta da druge zemlje (kao što su Švedska, Francuska) daju mjesečno više od dvadeset puta veće iznose financijske pomoći tražiteljima azila od onih koje im daje Hrvatska.

5.4. Dobivanje azila i ostvarivanja prava koja imaju osobe pod međunarodnom zaštitom

Provodeći dvoipolgodisnje istraživanje, susrela sam se i pričala s više osoba koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj. Neke od njih sam redovito viđala te napravila s njima jedan ili više polustrukturiranih intervjua, u razmaku od godine ili više dana. Življena iskustva tih osoba o dobivanju azila, ostvarivanju prava koja im pripadaju, ali i drugim pitanjima koja su se otvorila ili nametnula, a bila su vezana uz temu integracije, donosim u nastavku, u obliku pojedinačnih priča azilanata. Osim polustrukturiranih intervjua, priče su nastale na temelju kombinacije dvije strategije kvalitativnih istraživanja koje sam koristila: sudioničku i ne-sudioničku tehniku spoznavanja (usp. Potkonjak 2014:71). Sudioničkom metodom sam nastojala steći znanje dijeleći s osobama pod međunarodnom zaštitom njihove životne situacije koje se tiču njihove integracije u hrvatsko društvo (na primjer kroz volontiranje s jednom od organizacija koja pomaže tražiteljima azila i azilantima), a ne-sudioničku tehniku koristila sam kada sam nastojala biti distancirana od situacije promatranja, no ne i prikrivena, te sam se suzdržavala od interakcije (na primjer sudjelovanje u školama na aktivnostima koje je vodilo Društvo Afrikanaca u Hrvatskoj). Rezultate obje metode opisujem kao dijelove pojedinih priča o kazivačima. Kod dvojice kazivača, Princea iz Nigerije i Adama iz Somalije, obuhvatila sam i prikaze šire zajednice imigranata u kojoj su ili aktivistički sudjelovali (Prince i Društvo

Afrikanaca u Hrvatskoj) ili koje su spontano stvorili oko sebe družeći se s ljudima iz svoje zemlje podrijetla (Adam i Somalci u Zagrebu).

5.4.1. „Ako nemaš prijatelja, ovdje možeš umrijeti“

Kazivač Kamran iz Pakistana bio je prva osoba koja je dobila međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj koju sam upoznala i koja mi je kasnije bila ključni informant, ali ne u smislu osobe koja bi imala „jaku simboličku poziciju“ unutar zajednice azilanata (usp. Potkonjak 2014), već u smislu povezivanja s drugim azilantima te je tako bio neka vrsta osobe koja mi je otvarala vrata prema drugima. Kamrana sam upoznala u veljači 2015. g. u Kulturno-informativnom centru u Zagrebu, na tribini o izbjeglicama. S njim sam poslije imala tri intervju a i više neformalnih razgovora vođenih tijekom naših individualnih susreta ili događanja na kojima smo oboje sudjelovali, kao što su prezentacije kulinarskog kolektiva i zadruge Okus doma, u kojoj se poslije bio i zaposlio.

Tijekom našeg prvog intervju a, u studenom 2015. g., Kamran mi je rekao da je u Hrvatskoj gore dobiti azil nego biti tražitelj azila. Naime, kada tražiš azil, smješten si u Porinu i tamo ti svaki dan daju jesti, a kada dobiješ azil, daju ti stan na korištenje i 800 kuna mjesečno, što je malo. Dobio je azil i dozvolu boravka na pet godina i rekli su mu da će nakon osam godina od dobivanja azila moći dobiti hrvatsko državljanstvo, no ne zna što će se konkretno dogoditi kada mu istekne dozvola boravka koja traje pet godina, to mu nitko nije objasnio.

Dobio je stan na korištenje, no proveo je još osam mjeseci u Porinu nakon što je dobio azil, čekajući na stan i tada nije imao pravo na nikakvu novčanu naknadu, niti 100 kuna koje je dobivao kao tražitelj azila. U travnju 2015. g. ušao je u iznajmljeni stan i mogao je tamo ostati još jednu godinu i 4 mjeseca, a da mu najam i režije plaća država. U MUP-u su mu rekli da će u stanu koji dobije na korištenje imati televizor i slične stvari, no, prema njegovim riječima, toga nije bilo u stanu, čak nije imao ni dovoljno tanjura i čaša. Gazdaricu je samo jednom vidio u osam mjeseci koliko je do tada stanovao u tom stanu i nije bio u kontaktu s njom. Nije htio pitati za televizor, nije ga trebao, rekao je, jer „uskoro ću morati otići“.

Rekli su mu da se svaki mjesec dana mora prijaviti na HZZ, ali nije to shvatio ozbiljno, pogotovo kada je vidio kako su mu svaki mjesec obećavali da će uskoro useliti u stan, a to se

produžilo na osam mjeseci čekanja. Isto tako, bio je i bolestan i jedan se mjesec nije javio HZZ-u, nakon što su ga „izbrisali iz sustava“. Kada se uselio u stan, nije primao nikakvu financijsku pomoć i morao se snalaziti za novac, kod prijatelja, nekih udruga, a često je išao jesti kod prijatelja. Od rujna 2015. g. počeo je dobivati novčanu pomoć od 800 kuna. Kada sam ga pitala da li mu je HZZ našao posao, odgovorio je: „Oni ništa ne nalaze.“

Od onoga što država pruža za integraciju, ništa nije smatrao stvarno korisnim. Smatrao je da samo ima slobodu da izađe iz zemlje jer ovo nije bila njegova sanjana zemlja. „Moram otići u neku dobru zemlju i tamo raditi, da pomognem svojoj obitelji jer su oni meni do sada puno, puno puta pomogli“. Hrvatska nije bila njegova zemlja iz snova jer ništa tada nije imao za raditi u njoj, samo je „jeo i spavao, jeo i spavao“, a ponekad je 800 kuna potrošio prije no što je došla sljedeća mjesečna financijska pomoć pa je tada morao ići jesti kod prijatelja.

U doba našeg prvog intervjuja nije se osjećao dobro kao azilant i sjećao se još iskustava iz vremena prvih dana svog boravka u Hrvatskoj:

„Ako si tražitelj azila, ako kažeš da si tražitelj azila, ljudi ne žele s tobom komunicirati... ljudi iz Hrvatske. Ako im kažeš da si izbjeglica, čak se ne žele ni rukovati s tobom“.

To mu se puno puta dogodilo; kada bi išao u neke klubove, kada bi pričao s djevojkama ili općenito ljudima, pitali bi ga odakle je. Odgovorio je da je iz Pakistana. Oni bi rekli: „OK, ti si izbjeglica, azilant. Ne želimo pričati s tobom“. Zato, kaže, oni [misleći na azilante, op. a.] ponekad ne otkrivaju svoj identitet, odakle su i slično. „Čak ni moji susjedi ne žele razgovarati sa mnom jer znaju što sam, samo mi nekad kažu *bok*“. Teško je naći i posao jer ljudi ne vole „drugu boju kožu“. Ako lažeš ljudima odakle si i kakav je tvoj status ovdje, „sretni su s tobom“. Kaže im zato da je turist iz neke afričke zemlje jer, kaže, izgleda kao Afrikanac [otac mu je podrijetlom iz Afrike, op.a.]. Ako im kažeš istinu, kažu: „OK, *bye-bye*, vidimo se sutra. A sutra nikad ne dođe“, što ga navodi na smijeh. Jedino oni koji vole ljudska bića, kako kaže, ne reagiraju tako.

No ipak većina ljudi koje susreće su dobri ljudi, ne diskriminiraju ga. Ovdje je već stekao i mnoge dobre prijatelje. Nekađ s njima izlazi preko vikenda, a nekađ ga i posjećuju. Kao razliku u druženju s prijateljima ovdje i u njegovoj domovini kaže da se u Pakistanu ne moraš najaviti prijateljima kada ih želiš vidjeti i ne moraš dogovoriti sastanak s njima, kao ovdje. Inače, vrijeme uglavnom provodi u stanu, gleda filmove na mobitelu. Njegov tipičan dan

u Hrvatskoj je tada bio opisao kao „jedenje i spavanje“ i poneki izlazak s prijateljima, kada su oni bili slobodni naći se s njim. Osim toga, ne može ni ići van jer nema novca za izlaske. Dodao je: „Ako nemaš prijatelja, ovdje možeš umrijeti“.

Za Hrvatsku misli i da je vrlo lijena zemlja, ljenija od Pakistana. Kaže: „Vrlo su spori. Sustav je vrlo spor“, pri tome misleći na administraciju, koja je po njemu sporija nego ona u Pakistanu, koja je već jako loša. Ako u Hrvatskoj trebaš neki potpis, čekat ćeš ga dva-tri mjeseca.

Kada je dobio azil, rekli su mu da treba učiti hrvatski jezik, no to je tada mogao samo s volonterima nekih organizacija, kao što je CMS. No nije se osjećao ugodno tako učeći jezik, a i oni nisu bili profesionalni u tome. Ipak, u jesen 2015. g. počeo je ići na tečaj hrvatskog jezika koji su vodili profesori hrvatskog jezika i pohađao ga je dvaput tjedno. Naveo je da je to bilo dobro jer su tečaj držali „profesionalci“. Smatra da je hrvatski jezik jako težak za naučiti. Išao je u školu dva ili tri mjeseca, razumije neke stvari, ali je hrvatski jako teško govoriti, težak je izgovor. Njegovi učitelji jezika nisu pričali engleski jezik pa je to još otežavalo njihovu komunikaciju i njegovo učenje hrvatskog jezika. Smatra i da bi hrvatski jezik trebali učiti u školi svaki dan, a ne samo dva puta tjedno. Na hrvatskom se još ne može sporazumijevati s ljudima, već priča engleski. No hrvatski nekad koristi u trgovinama, ali više iz zabave, misleći pri tome da ga ne priča dobro pa time izaziva smijeh kod hrvatskih sugovornika.

Ponekad njega i druge azilante u školi gdje uči hrvatski jezik pitaju zašto se ne koncentriraju na učenje jezika, na što oni govore: „Nemamo što za jesti, a vi pričate o jeziku?“. Rekao mi je i da neki od tih učitelja niti ne znaju da oni imaju azil, već samo misle da su stranci. Dodao je i da nitko od azilanata koje zna ne želi ostati u Hrvatskoj. Ima prijatelje u Švedskoj koji su tamo dobili azil i oni dobivaju oko 800 eura mjesečne pomoći.

U Pakistanu je profesionalno igrao kriket i bio je poznat kao dobar igrač. Ovdje se pridružio jednom klubu, ali oni nisu igrali profesionalno, već samo iz zabave. Tu je upoznao i neke druge ljude iz Pakistana, no nema ih puno, nekih 5 ili 6, od kojih su neki isto dobili azil. Sve dokumente je izgubio u Turskoj, uključujući i diplomu srednje škole koju je završio u Pakistanu. Mogao bi zatražiti da mu se diploma pošalje iz Pakistana, no to mu u Hrvatskoj ne treba: „Što mogu s tim napraviti ovdje?“. Dodao je da, ako bi išao sam tražiti posao, odmah bi te odbili: „Pitaju te: - *Pričaš li hrvatski?* Kada im kažem: - *da, malo, malo*, odmah mi odgovore

da trebaju osobu koja priča hrvatski. Puno je puta tako“. U Hrvatskoj su i male plaće, prema njegovim riječima oko 300 eura, a u Grčkoj je mjesečno zarađivao oko 2.000 eura. Radio je u trgovini u kojoj je prodavao cigarete. Novac je trošio na sebe i slao ga kući, svojim. Razlog zašto nije dobro naći posao ovdje je i taj što time gubiš mnoga prava koja imaš; ne dobivaš više 800 kuna mjesečno, moraš si plaćati sam režije za stan. To je bar čuo od prijatelja koji su se našli u takvoj situaciji. On bi volio raditi bilo koji posao koji je dobro plaćen. Mogao bi raditi kao konobar ili u kuhinji, ili poslove čišćenja. U Pakistanu je puno korupcije, ali posao možeš naći za jedan sat. Tamo ne moraš uopće ni razmišljati o poslu jer znaš da ćeš ga lako naći. A u Hrvatskoj naći posao je jako teško.

S roditeljima, braćom i sestrom i prijateljima kontaktira ponekad preko Skypea. „Život u Pakistanu je prekrasan, jer imaš obitelj, imaš prijatelje, provodiš vrijeme s njima i sa svojim bližnjima i rođacima... a ovdje si sam. Nemaš nikakve obaveze, nemaš obitelj, možeš samo jesti i spavati, jesti i spavati. I ponekad je to kao zatvor... jer nemaš što raditi.“

Misli da u Hrvatskoj trebaju promijeniti sustav vezan uz izbjeglice i tražitelje azila. Kaže da Europska unija mjesečno plaća hrvatskoj vladi po 1.000 eura za svakog tražitelja azila, a oni dobivaju oko 10 eura. U drugim EU zemljama je puno više prilika koje se nude azilantima, a administracija je puno profesionalnija od hrvatske administracije. To je čuo od volontera iz Njemačke koji su proveli nekoliko dana u Hrvatskoj, proučavajući sustav integracije. „U Njemačkoj ako imaš azil, tamo si kralj. Imaš novaca, nađu ti posao i živiš svoj život kao normalna osoba, kao normalni Nijemci.“

Hrvatska bi po njemu trebala azilantima dati više mogućnosti: mogućnosti za zaposlenje, više financijske pomoći, a ako se baviš nekim sportom, trebali bi ti i u tome pomoći. „Znam mnoge profesionalne nogometaše iz Porina, a nitko im ne pomaže“.

Zna da i Hrvati teško žive, nemaju posla i pate. Zato želi otići iz ove zemlje negdje druge i živjeti dobrim životom. No Hrvatska je bolja od drugih zemalja jer je mirna zemlja. Jednog dana će se vratiti ovdje, pokrenuti neki posao, na primjer restoran. Naveo je i da je zahvalan hrvatskom Ministarstvu koje mu je dalo mogućnost da putuje u druge europske države jer ima putovnicu azilanta.

Nakon tog našeg prvog razgovora, Kamran je bio otišao u Austriju, kako bi pokušao naći posao, no nije uspio, potrošio je novce koje je imao, proveo tamo deset dana i na kraju mu je neka udruga iz Austrije financirala autobusnu kartu da se može vratiti u Hrvatsku. Prije no što je našao tu udrugu, išao je po crkvama u Beču jer „ljudi misle“ da crkve ponekad pomažu ljudima. No u crkvi nije naišao na pomoć, ali je onda naišao na Crveni križ koji mu je pomogao, stavio ga u prenoćište za beskućnike i dao mu jesti. Kada se nakon tog kratkog boravka u Austriji vratio u Zagreb, počeo je povremeno kuhati s Okusom doma, kada bi ga oni zvali. U ožujku 2016. g. imali smo drugi intervju, čiji je fokus bilo njegovo sudjelovanje u Okusu doma, koje opisujem u sljedećem poglavlju. Tijekom razgovora mi je rekao da je tečaj hrvatskog jezika prekinut i da je do tada naučio nešto malo od hrvatskog jezika. Smatrao je tada da organizacije kao što su CMS, Crveni križ i slično, nisu korisne u integraciji. Misli da bi možda država trebala nešto učiniti, kao prvo naći posao azilantima i osigurati im tečajeve jezika jer „Mi samo ovisimo o tim organizacijama kao što su JRS, CMS, Crveni križ... a oni ne daju ništa.“ Oni samo „jedu novac“, dobro žive, voze dobre automobile, a njih smatraju proizvodima. Na primjer, pitao ih je da mu nađu gdje bi mogao igrati kriket, nisu to učinili. I s Okusom doma ga je povezao jedan migrant iz Afrike, a ne netko „domaći“.

Zna oko 20-ak ljudi koji su dobili azil i otišli iz Hrvatske i rade negdje drugdje. I tada je mislio da ovdje nema ničega za azilante. Rekao je da država ne bi trebala zaustavljati ljude ovdje, u smislu da ih prisiljava da traže azil u Hrvatskoj već bi ih, poput Srbije, trebala pustiti da idu dalje ako već zna da im ne može osigurati posao i normalne uvjete za život. Rekao mi je i da u drugim zemljama EU ne može raditi na osnovi dokumenata koje je dobio u Hrvatskoj (dozvole boravka i putovnice) i zato je rekao da mnogi odlaze iz Hrvatske i skrivaju dokumente koje imaju i rade poslove na crno. Zna da to nije rješenje, ali kaže da ti ljudi barem tako zarađuju neki novac.

Mislio je i dalje da su Hrvati dobri, ali i oni pate i nemaju novaca niti posla, a čuo je da je prijatelj njegovog prijatelja čak počinio samoubojstvo jer nije imao posla. Čuo je mnoge priče da se ljudi u Hrvatskoj ubijaju jer nemaju što za jesti ili nemaju posao.

U rujnu 2016. godine Kamran se zaposlio u zadrugi Okus doma i tamo je trenutno jedan od troje zaposlenih kuhara, radi na poslovima pripreme i posluživanja hrane. Početkom kolovoza 2017. g. ponovo smo se vidjeli par puta. Rekao mi je tada da je sretan. Naučio je kako preživjeti u Hrvatskoj, vjeruje u sebe, ali u druge ne. Nije siguran bi li htio ovdje ostati za stalno,

a što će se dogoditi kada mu istekne pet godina dozvole boravka na osnovi azila, ne zna. Kada mu je isteklo pravo na korištenje stana koji mu je država plaćala (dvije godine od datuma dobivanja azila, tj. „uručenja odluke“ o dobivanju međunarodne zaštite), nastavio je živjeti u tom stanu i plaćati stan zajedno s jednim prijateljem koji se bio doselio k njemu u stan, no prije par mjeseci mu je gazdarica rekla da mora iseliti jer će stan prodati. Tada je tri mjeseca tražio drugi stan. Rekao mi je da su ljudi rasisti i ne žele iznajmljivati stanove strancima. Rekao je i da slobodno napišem da mu ni „lokalni“ prijatelji nisu pomogli u traženju stana, samo su obećavali, a od toga nije bilo ništa. Dodao je: „ljudi samo pričaju, pričaju...“. Na kraju je preko Pakistanca svojih godina koji živi u Zagrebu našao stan. No, već je znao da će morati mijenjati stan jer mu je taj bio daleko ne samo od posla, već i od grada. Kamran je i dalje igrao kriket, i to ne samo s hrvatskim klubom, već je igrao i za slovensku i austrijsku reprezentaciju. Upravo su ga čekale utakmice sa slovenskom profesionalnom ligom koja će, ako postigne dobre rezultate, od Međunarodnog vijeća za kriket dobiti novčana sredstva za promociju kriketa u Sloveniji. Tada bi mogao dobiti veći angažman u slovenskom timu i, ako mu prijatelji tamo pomognu pronaći posao u Sloveniji, vjerojatno bi prihvatio takvu ponudu. Rekao je i da mu suigrači kriketa u Hrvatskoj puno pomažu i da se na njih može osloniti više nego na one koji su se glasno ili javno izjašnjavali kako azilantima pomažu u integraciji.

5.4.2. Prvi predsjednik Društva Afrikanaca u Hrvatskoj

Moj kazivač iz Nigerije, Prince, došao je u Hrvatsku u prosincu 2011. godine i u srpnju 2012. godine dobio međunarodnu zaštitu. Često se pojavljuje u hrvatskim medijima, a sudjelovao je i kao panelist na međunarodnim konferencijama o migracijama koje je organizirala Europska komisija i druge institucije. Radio je i dvije godine u poduzeću čiji je vlasnik hrvatski general Ante Gotovina koji ga je, prema kazivačevim riječima, vidio na televiziji u vrijeme kada nije imao posao, kontaktirao ga (preko CMS-a) i ponudio mu posao na uzgajalištu tuna u Biogradu na moru. Prince je taj posao bio prihvatio i živio u Biogradu na Moru sve do tzv. izbjegličke krize u jesen 2015. g., kada je njegov aktivistički duh prevagnuo te je napustio mjesto radnika na brodu i uzgojitelja tuna. Vratio se tada u Zagreb, uključio u pomaganje izbjeglica te ostao i do kraja ovog istraživanja uključen u humanitarni rad, kao dio međunarodnog tima Liječnika svijeta (*Medecins du Monde*). Bio je i jedan od pokretača osnivanja udruge Društvo Afrikanaca (www.dah.hr) u Hrvatskoj i njen prvi predsjednik.

Prvi put sam vidjela Princea 8. travnja 2015. g., na otvorenju izložbe fotografija Ane Mihalić u Centru za kulturu Trešnjevka (Cekate) u Zagrebu. Izložba naslovljena „Tu i tamo“ bila je na neki način cijela posvećena Princeu i sastojala se od fotografija kojom je autorica bilježila Princeovu svakodnevnicu u Hrvatskoj, kao i njegova sjećanja na djetinjstvo, život prije i tijekom izbjeglištva. U sjećanje s izložbe urezala mi se jedna fotografija, Princeova glava iznad vode na kojoj je nejasno je li živ ili je mrtav.

Fotografija 1: Plakat projekta "Azil u Hrvatskoj – zaštita ljudskosti", izvor: www.cekate.hr (detaljna mrežna stranica navedena je u Literaturi)

To je bila i fotografija odabrana za plakat cijelog projekta „Azil u Hrvatskoj – zaštita ljudskosti“ čiji je izložba bila dio, a projekt su provodili Cekate, CMS i Iskra - Centar za edukaciju i savjetovanje. Princea međutim nisam upoznala na izložbi niti sam ga upoznala te, 2015., godine, budući da je tada još živio na moru. Upoznala sam ga u siječnju 2016. godine. Poslala sam mu poruku preko Facebook na koju je isti dan odgovorio i sutradan smo se već našli. Zanimao me je njegov rad u Okusu doma i radionice kuhanja koje su se održavale u sklopu te inicijative, ali i njegov rad u Društvu Afrikanaca u Hrvatskoj (DAH), čiji je bio predsjednik. Ponudila sam mu svoje poznavanje pisanja projekata i unutar više od godinu i pol dana, koliko traje naše poznanstvo dok pišem disertaciju, nekoliko puta smo se našli na temu prijave DAH-a na neki od natječaja za udruge, a na jednom smo natječaju čak i imali uspjeha i DAH je dobio novce od Grada Zagreba za sufinanciranje aktivnosti tijekom trajanja Dana izbjeglica 2016. g. u Zagrebu.

Princea sam puno puta viđala, prateći njegov rad i nastupe u javnosti i njegove raznorazne aktivnosti. Vrlo brzo nakon što smo se upoznali postala sam i članica DAH-a.

Njegov aktivistički duh, duh borca za ljudska prava i osobe koja pomaže ljudima, brzo je došao do izražaja nakon što je dobio u Hrvatskoj azil. U dokumentarnom filmu „Putnici“ (Žaja 2014) o tome govori: „Želim pomagati ljudima. Želim promijeniti nečiji život jer se i moj život promijenio. Ali budući da sam preživio, mogu nešto poduzeti. Mogu pomoći drugima da se ovdje osjećaju kao kod kuće“.

Osim što pomaže tražiteljima azila u prihvatilištima, odlučio je, s nekolicinom istomišljenika Afrikanaca, osnovati udrugu koja će pomagati Afrikancima u Hrvatskoj. Potrebu za osnivanjem takve udruge objasnio je ovim riječima: „Vjerujte mi, svaka osoba iz Afrike koju vidite ima određeni potencijal. Svi su vješti u nečemu. Oni su sjajni ljudi. Ima i Hrvata bez predrasuda koji to prepoznaju“. Prva skupština udruge Društvo Afrikanaca u Hrvatskoj održana u travnju 2014. godine. Sjedište Udruge registrirano je na adresi CMS-a, Selska cesta 112a, a članovi CMS-a pomogli su osnivačima DAH-a napisati statut Društva na hrvatskom jeziku i u skladu s propisima i običajima pisanja statuta udruga. U DAH-ovom statutu tako piše da je Udruga „osnovana u cilju promicanja, razvitka i unapređenja:

- društvene povezanosti među afričkim grupama i pojedincima u Republici Hrvatskoj kako bi spriječila osjećaj i posljedice izolacije, socijalne isključenosti ili rasizma,
- pogodne okoline za udruživanje, savjetovanje i međusobnu podršku osobito članovima koji su nezaposleni,
- osobnog razvoja i društvenog angažmana kroz aktivnosti koje uključuju odgovarajuća znanja i vještine koje proizlaze iz tradicionalne afričke kulture kao što su glazba, umjetnost, tradicionalni zanati, običaji,... i dr., a osobito ona koja potiču zapošljavanje i samozapošljavanje,
- podržavanje afričke kulturne baštine kroz društvene aktivnosti u kontekstu života u Republici Hrvatskoj u suradnji s organizacijama sličnih ili sukladnih ciljeva te podržavanje održivog razvoja i zaštite okoliša uz zagovaranje socijalne pravde i osobnih sloboda,
- aktivnog pridonosa društvenom, obrazovnom, tehnološkom i političkom razvoju Afrike i Republike Hrvatske,
- međusobnog razumijevanja među članovima udruge i zajedničko djelovanje kao skupine za napredak i predstavljanje Afrike,
- promicanja i predstavljanja pozitivne slike Afrike i njezinih kulturalnih vrijednosti,
- prikupljanja informacija koje su važne i korisne Afrikancima,

- promicanja suradnje udruge i drugih udruga i organizacija u Republici Hrvatskoj i svijetu koje dijele slične ciljeve,
- posredovanja u komunikaciji sa osobama i službenim tijelima Republike Hrvatske i afričkih zemalja u skladu sa mišljenjima, željama i težnjama članova udruge,
- međusobnog informiranja i edukacije hrvatskih državljana i državljana afričkih zemalja o političkim procesima i demokratskim načelima navedenih zemalja,
- informiranja Afrikanaca u Republici Hrvatskoj o mogućnostima ostvarivanja prava te omogućavanje sudjelovanja svojih članova i drugih Afrikanaca u Republici Hrvatskoj na različitim susretima i događanjima koji se tiču afričke kulture i tradicije kao i onih koji su pogodni za integraciju u hrvatsko društvo“.

U statutu DAH-a piše i da „Društvo sukladno ciljevima djeluje na području kulture i umjetnosti, ljudskih prava i međunarodne suradnje“.

Prince je izabran za predsjednika Društva, na kojoj je funkciji ostao do proljeća 2017. godine, kada ga je zamijenila žena podrijetlom iz Kenije (koja nije osoba pod međunarodnom zaštitom već živi u Hrvatskoj jer se udala za muškarca iz Hrvatske), a za potpredsjednika Društva izabran je Bongo iz Konga.

Premda DAH nije odabran kao posebna studija slučaja u okviru ovog istraživanja (zbog kompleksnosti materije i opsega koje bi imalo takvo dodatno istraživanje), Prince je u okviru DAH-a provodio, zajedno s drugim članovima Društva, mnoge aktivnosti koje su utjecale na *domaće* ljude barem na način da su se dodatno informirali o Africi i možda prestali razmišljati unutar uskih okvira i netočnih predodžbi kako se radi o siromašnom kontinentu. Tijekom sudjelovanja s promatranjem na brojnim događanjima DAH-a koja su bila organizirana od početka 2016. godine pa sve do srpnja 2017. g., suočila sam se s činjenicom da članove DAH-a koji su podrijetlom iz Afrike⁴⁰ najviše smetaju odnosno čude dvije predrasude, obje posljedice neznanja: prva je da su sve afričke zemlje iste i sve odreda siromašne, a druga je da ih ljudi u Hrvatskoj pitaju stvari koje je jedan od članova DAH-a u dokumentarnom filmu „Putnici“ ilustrirao na ovaj način: „Čudno je kad sretnoš neke klince koji te pitaju odakle si. Kažeš im da si iz Afrike, a oni će na to: Držiš li majmune u kući? Živiš li sa slonom?“. Osim majmuna i slonova, ljudi obično misle da u Africi i lavovi hodaju po cestama.

⁴⁰ Napomena: DAH okuplja i članove koji nisu podrijetlom iz Afrike.

Prince i članovi DAH-a najviše su posjećivali škole, gdje su pričali djeci o Africi ili pripovijedali afričke bajke, što je uglavnom bilo popraćeno bubnjanjem na tradicionalnom afričkom instrumentu džembi. Godine 2016. na ovakve su susrete odlazili uglavnom tri člana DAH-a: Prince, Bongo iz Konga i kazivač iz Senegala. Sudjelovala sam na više takvih događanja, a izdvojit ću jedno održano 2017. godine, u sklopu festivala priče „Afrička bajka“ u jednoj osnovnoj školi u zagrebačkim Dugavama, u svibnju 2017. godine. Na njemu je Prince pričao i animirao djecu, a Bongo iz Konga je bubnjao. Djeca su bila učenici šestog razreda, uzrasta oko 12 godina. Prince im je pričao na hrvatskom jeziku o Africi, kontinentu s 54 zemlje, na kojem samo u njegovoj rodnoj Nigeriji živi više od 200 milijuna stanovnika, pripadnika oko 550 plemena, koji govore otprilike isto toliko jezika. Majka mu je sa sjevera zemlje, a otac s jugozapada. Majka mu priča *hausa* jezik, otac *hausu* i *yorubu*, a Prince, osim ta dva, priča još i dvadeset drugih nigerijskih jezika. Djeca su u tišini slušala, skoro otvorenih usta, a jedan je učenik uzviknuo: „Vi ste savršeni!“. Prince je dalje pričao kako je došao u Kutinu, „uzeo olovku i papir i učio hrvatski, od ljudi, od volontera, s TV-a“. Ispričao im je anegdote o baki i o čaju od šipka: „vidio sam na TV – žena daje mužu čaj od šupak... pa su mu rekli: „budala, nije šupak već šipak“. Djeca su se glasno smijala, bila razdragana, a kada je tijekom pričanja Princ ubacio poneki „kaj“, njihov smijeh bi se samo pojačavao. No, rekao im je i da im želi nešto reći o rasizmu i ksenofobiji te ispričao sljedeću priču. Treći tjedan svog boravka u Hrvatskoj izašao je van prihvatilišta u Kutini. Jedan čovjek je vozio bijeli golf i usporio auto kada ga je vidio. Nije razumio što mu priča, no po licu je znao da ono što mu je rekao nije bilo dobro. Na to je Prince dodao da su u Africi ljudi sretni i veseli čak i ako nemaju što jesti jer su tako odgojeni. Osim toga, odgojeni su da poštuju svoje roditelje. Vraćajući se priči iz Kutine, rekao je da mu je čovjek iz auta dobio: „pičku materinu crnac, što tražiš ovdje, marš!“ A Prince je na to odgovorio: „Fala. Hvala.“. I još mu je čovjek rekao: „majmun“. Kada je saznao što mu je sve taj čovjek rekao, bio je loše volje. Ispričao im je i priču kako ga u kafiću nisu htjeli poslužiti, zbog čega se također osjećao loše. Djeca su bila ozbiljna i zamišljena kada im je to pričao. No nakon šest mjeseci je dobio azil i došao u Zagreb. Priča: „Ako si stranac, ići ćeš na Glavni kolodvor jer vidjet ćeš tamo možda nekoga tko je kao ti – stranac“. Sjedio je tako na klupi kod Glavnog kolodvora i do njega je došlo dijete koje je počelo skidati boju s njegove ruke. Dotrčala je do njih djetetova majka koja mu se ispričala i objasnila da njena kći jako voli Afriku, da se njena sestra često maskira u Afrikanku i bojâ tamnom bojom kožu te da je na taj način djevojčica – trljanjem Princeve kože – pokušala provjeriti skida li se boja, odnosno da li je Prince pravi crnac. Prince je rekao učenicima da mu je to bio najsretniji dan otkad je bio došao u Hrvatsku jer je „dijete voljelo Afriku i crnce“. To je opet razveselilo učenike dugavske škole.

Dalje im je rekao: „U Kutini, kada su me pitali: Prince, tko si ti? Rekao sam: nitko – ljudi mi ne žele prodati piće“, no u Nigeriji on je bio dio kraljevske obitelji jer je stvarno princ, a ovdje to nikoga nije briga. No sada misli da je netko i ovdje. Škola u kojoj su taj dan bili bila je 56. po redu škola u kojoj su DAH-ovci predstavili Afriku. Afrika nije samo zemlja siromaštva, već i bogatih. U nekim mjestima u učionicama prokišnjava voda, ali ima i moderno opremljenih učionica. No, u Africi su djeca u školama uvijek sretna. Za kraj, rekao je djeci da će pjevati i plesati, a kako njegova majka taj dan ima rođendan, otpjevat će jednu pjesmu i za njegovu mamu. Djeca su se počela dizati sa stolica, postavljajući se jedan do drugoga u oblik kruga u sredini kojega je stao Prince i počeo im objašnjavati kako idu „plesni“ koraci i koje riječi trebaju za njim ponavljati. Učenici, njih dvadesetak, bili su veseli, razdragani, smijali su se i svi, baš svi su sa zanimanjem pratili pokrete koje im je pokazivao Prince te su za njim ponavljali riječi pjesme koja se sastojala od nekoliko riječi i lagane melodije. Po izlasku iz knjižnice, u kojoj se odvijalo ovo otprilike polusatno afričko druženje, učenici su zadovoljno komentirali između sebe da su Prince i Bongo, kazivač iz Konga, koji je na kraju svirao djembe, „baš kul (*cool*)“ osobe.

U srpnju 2017. g. Princeu je isteklo pet godina od kada je dobio azil i produžena mu je dozvola boravka. Rekli su mu da se ne može prijaviti za dobivanje stalnog boravka jer je trebao proći ispit u Croaticumu – „Centru za hrvatski kao drugi i strani“ na Filozofskom fakultetu u Zagrebu⁴¹, gdje su mu rekli da tada, u srpnju, nije bilo moguće polagati taj ispit. Početkom rujna 2017. g. Prince je u partnerstvu s prijateljem iz Nigerije, koji je također živio u Hrvatskoj, otvorio u centru Zagreba afrički restoran i bar, „African Cuisine & Bar“. Osim u restoranu, i dalje je radio za Liječnike svijeta i za Društvo Afrikanaca u Hrvatskoj.

5.4.3. „Život je tamo gdje ljudi žive“

Kazivača iz Senegala upoznala sam u srpnju 2015. godine, na rođendanu Kamrana iz Pakistana, u dvorištu stana koji je Kamranu iznajmila i plaćala „država“. Kazivač iz Senegala i Bongo iz Konga bili su gosti na rođendanu, kao i ja. Razgovarali su na francuskom jeziku, što mi je odmah bio signal da se upoznam s njima i poticaj da im se pridružim u razgovoru. Započeli smo razgovor na temu predrasuda ljudi u Hrvatskoj o crncima. Rekli su mi kako mnogi *domaći* ljudi nisu bili otvoreni niti započeti razgovor s njima, a kamoli interesirati se o njima, njihovoj

⁴¹ <http://croaticum.ffzg.unizg.hr>

zemlji ili razlozima zašto su napustili svoje zemlje. Obojici je bilo smiješno, u smislu začuđujuće, to što su ih ljudi s kojima su se susretali obično pitali „što tu rade“, u Hrvatskoj iz koje „navodno“ svi odlaze i u kojoj nema perspektive. Sjećam se da su me time potaknuli na razmišljanje o nama samima: kako jedan diskurs, naoko prihvaćen od većine i većinom nametnut u medijima, vlada i kontinuirano kruži među ljudima: diskurs koji govori da se u ovoj zemlji ništa ne može napraviti niti uspjeti i da u njoj nema perspektive, posebno one za mlade, već se stoga treba iseliti i sreću pronaći u nekoj „boljoj“ zemlji Europske unije. S druge strane, Senegalac i Kongoležanin, obojica u svojim srednjim 20-ima, željeli su tu ostati i takav diskurs Hrvata nikako nisu mogli shvatiti.

Nakon našeg druženja na rođendanu, kazivača iz Senegala vidjela sam opet nakon nekoliko mjeseci, kada sam došla na radionicu kuhanja koju sam dobila kao nagradu (engl. *perk*) za sudjelovanje u skupljanju financijskih sredstava za osnivanje zadruge Okus doma, koja će biti detaljnije opisana u sljedećem poglavlju. Po dolasku na radionicu u razgovoru s kazivačem na francuskom jeziku vidio me je redatelj Igor Bezinović i odmah me pitao bi li s kazivačem iz Senegala kuhala i pričala i bi li nas oni mogli snimati jer su došli tamo da ga snimaju za dokumentarni film na kojem su radili. Naime, Igor Bezinović je tamo bio dio ekipe Hrvatske radiotelevizije (HRT-a) koja je snimala emisiju o Zagrebu u koprodukciji City Folka⁴². Kazivač iz Senegala bio je jedan od tri protagonista te emisije o Zagrebu u 2016. godini. Ne razmišljajući puno o tom prijedlogu, pristala sam, što je možda bila i moja spontana reakcija pristojnosti, budući da ne volim biti snimana. To pristajanje mi je suzilo prostor za sudjelovanje s promatranjem, ali mi je dodatno omogućilo prostor za daljnje upoznavanje kazivača i pitanja koja su mi se tada otvorila, što detaljnije objašnjavam u poglavlju o Okusu doma.

Nakon te radionice i snimanja za HRT, dogovorila sam s kazivačem iz Senegala prvi intervju koji smo održali u ožujku 2016. godine. U njemu sam ga uglavnom ispitivala o njegovom kuhanju za Okus doma. Ipak, saznala sam i neke druge informacije o njemu. O razlozima napuštanja Senegala nije htio govoriti, samo je rekao da će mi to reći „možda drugi put“. Nisam puno saznala niti o njegovom putu iz Senegala do Hrvatske, samo to da je neko vrijeme prije Hrvatske proveo u Grčkoj. Pitala sam ga planira li ostati u Hrvatskoj, na što je, uz lagani osmijeh, odgovorio: „Planiram li? Živim ovdje.“ Shvatila sam poslije da je takvo pitanje većini azilanata na neki način neumjesno, a svakako im smeta. Kazivač mi je dalje rekao:

⁴² City Folk je 28-minutni dokumentarni serijal u produkciji “Eurovision Intercultural and Diversity Group“, o kojem će detaljnije biti riječi u sljedećem poglavlju i studiji slučaja o Okusu doma.

„Život je tamo gdje ljudi žive, to je moja filozofija... Svagdje možeš naći svoj put... Moj život je svagdje, ali živim u Hrvatskoj... Osjećam se dobro, osjećam se sjajno, osjećam se sretno u Hrvatskoj, osjećam sebe“,

objasnivši da se osjeća dobro upravo stoga što može biti ono što je i zato mi je rekao da zahvaljuje Bogu. Rekao mi je i da bi se mogao preseliti u neki manji grad na obali, kada bi imao uvjete za život tamo. Jednom drugom prilikom mi je objasnio da se u Senegalu uvijek mogao kupati u oceanu i da mu to ovdje nedostaje.

U vrijeme mog prvog intervjua s njim, njegovo je zapošljavanje u Okusu doma bilo pitanje dana. Osim toga, igrao je za Nogometni klub Zagreb 041 i bio prilično zaposlen. Na pitanje kako bi ocijenio utjecaj pojedinih faktora i aktera na njegov trenutni život u Hrvatskoj, rekao je da bi, budući da ne želi biti „ni hipokrit niti egoist“, prvo spomenuo državu koja mu je dala *papir*, koja mu je dala azil, koja je vjerovala u njega. Zatim je spomenuo CMS jer je preko te organizacije upoznao ljude s kojima se danas druži, a onda je spomenuo i svoj vlastiti utjecaj. Sebe može staviti i izvan toga jer u biti sve ovisi o njemu, „ako me država vidi, ako mi i vjeruje i da mi *papir*, da mi šansu za započeti novi život, onda im se mogu odužiti, mogu im se zahvaliti. I isto tako mogu zahvaliti ljudima, a sve ljude koje susrećem, sve dobre ljude, to je kroz CMS“. Prema njegovom mišljenju tada, ono što nije bilo dobro u integraciji je učenje jezika. Prvo je učio hrvatski jezik s volonterima CMS-a, zatim u organizaciji države. Tada mi je rekao da malo govori hrvatski. Završio je „prvi“ hrvatski, kako je rekao, i tih je dana trebao krenuti na „drugi“ hrvatski i nastaviti učiti jezik. Prvi stupanj je prema njegovom sjećanju trajao šest ili sedam mjeseci (od svibnja ili lipnja do srpnja 2015.g. pa onda od rujna te godine do veljače 2016. g.), koliko je trebao trajati i drugi stupanj. No u našem drugom intervjuu saznala sam da do tog drugog stupnja učenja hrvatskog jezika nikada nije došlo.

Nadalje, rekao mi je da integracija prvo ovisi od same osobe, a onda su tu i drugi ljudi i hrvatsko društvo koji imaju ulogu u integraciji, u smislu njihove otvorenosti prema azilantima. „Oni nude dobrodošlicu, dobri su, ali trebaju više...“ objašnjavajući da se to „više“ odnosi na kulturu, sport, glazbu, predstave i sl. koje bi uključivali azilante i lokalno stanovništvo. Smatra da bi trebao postojati i međunarodni klub u Zagrebu gdje bi svirala afrička, arapska i druga glazba. Ako država ne bi mogla financijski podupirati takav klub, onda bi trebala barem dati prostor gdje bi se takve večeri ili međunarodni događaji odvijali.

Drugi intervju sam s kazivačem iz Senegala imala početkom kolovoza 2017. godine. Pričali smo na francuskom jeziku. Ponekad bi, kao znak da se nečemu nada, dodavao svojim izjavama riječ *Inshallah* – „dao Bog“. U nijednom trenutku razgovora nije odavao ljutnju ili zabrinutost ili bilo koju emociju koja bi ga na neki način izbacila iz ravnoteže, iako su pojedini iskazi bili takvi da su barem u trenucima odvijanja događanja koje je opisivao mogli izazvati određene negativne emocije. Povod mog drugog intervju s njim bilo je saznati kako je teklo ostvarivanje njegovih prava nakon što je dobio pozitivnu odluku o azilu te općenito kako je proživljavao svoju integraciju u hrvatsko društvo.

Odluku o tome da je dobio azil priopćila mu je osoba iz MUP-a, uz pomoć prevoditeljice za francuski jezik, objašnjavajući mu: „sve što smijem i sve što ne smijem raditi, ono što je dobro i što nije dobro... procedure, itd“. Dobio je i brošuru na francuskom jeziku koju je poslije i pročitao. U tjednu nakon što je dobio pozitivno rješenje na zahtjev za azilom, službenica MUP-a išla je s njim u sve institucije u koje je trebao otići kako bi ostvario prava koja su mu, kao osobi pod međunarodnom zaštitom, pripadala: pravo na osobne dokumente, pravo na prijavu na Hrvatski zavod za zapošljavanje i traženje zaposlenja preko njih, pravo na socijalnu pomoć, pravo na besplatni prijevoz u gradu. Putovnicu je poslije sam išao zatražiti jer, kako kaže, ona nije toliko bitna koliko prvi dokument koji je dobio, dozvolu boravka. Na nju je čekao oko dva tjedna. U HZZ-u je njegov referent govorio francuski jezik, a u Centru za socijalnu skrb sporazumijevali su se na engleskom jeziku. Pravo na smještaj ostvario je oko mjesec dana poslije. Stan mu je našao JRS-a, a jedan od njihovih volontera pokazao mu je stan koji su za njega našli. Stan mu se svidio i uselio se u njega. Crveni križ ga je opskrbio s prehrambenim namirnicama za otprilike prvih mjesec dana života u stanu.

Preko HZZ-a nije našao zaposlenje, no jednom mjesečno išao je kod svog referenta tamo koji bi ga pitao: „Ima li što novo?“, na što bi on odgovarao: „Ne, nema ništa novo“. Ponekad bi mu davao adrese na koje bi trebao zvati, do određenog datuma. Rekao mi je i ovo: „OK, ti poznaješ sustav. Imao sam obavezu javljati se svaki mjesec i odlaziti tamo i poštovao sam tu obavezu“. Nije previše nade polagao u pronalazak posla putem HZZ-a, a nije, kako kaže, niti potpuno ovisio o toj instituciji te je odlazio tamo samo kako bi izvršio svoju obavezu.

Preko CMS-a je dobio informaciju o jednom poslu u agenciji za komunikacije, kako ju je nazvao, u Zaprešiću. Posao koji je tamo radio sastojao se u tome da unosi podatke (na engleskom jeziku) u kompjuer. Radio je za njih dva tjedna, period koji naziva „stažom“. Posao

nije nastavio raditi jer je došlo do nesporazuma, agencija se trebala seliti i njemu su rekli da će mu se javiti kada se presele. Nitko mu se nije više javljao, a poslije je od CMS-a saznao da su iz agencije rekli da se on nije njima javio. Na moje pitanje jesu mu platili dva tjedna koliko je radio za njih, odgovara da nisu te da o tome nije ni razmišljao. Nakon toga, radio je volonterski na raznim događanjima i kuhanjima u organizaciji Okusa doma, a zaposlio se u zadruzi otprilike godinu dana nakon što je dobio azil.

U Centru za socijalnu skrb trebao je dostaviti dokumente na osnovi kojih mu se odobravala mjesečna novčana pomoć od 800 kuna. Prvi put kada je došao u Centar i ostavio tražene dokumente, rekli su mu da će za dva tjedna ili mjesec dana dobiti rješenje i novac. Kako se dva mjeseca nakon toga ništa nije događalo, otišao je vidjeti što je s njegovim dosjeom. Rekli su mu da je dosje u centrali i da ne odlučuju oni, već da trebaju čekati na rješenje centralnog ureda. No, nazvali su potom i rekli mu da ima pravo na 1.000 kuna jednokratne pomoći, za dva prva mjeseca od njegova zahtjeva prije no što mu redovnih mjesečnih 800 kuna ne počne stizati na račun. O takvom postupanju administracije komentirao je da on nije netko tko bi trčao za njima i vukao ih za rukav. Smatra da bi administracija trebala znati što joj je posao i raditi taj posao. Na administraciji je da zna:

„da momak koji je ovdje nema mamu, tatu, sestru, brata; sam je, nema obitelj ovdje. I nema posao. Dakle, ako si socijalna pomoć i radiš tu vrstu posla, trebalo bi misliti na to.... tako barem ja mislim. Da radim u socijalnoj službi i da mi dođe netko tko je došao izvana, za koga znam da nema posao, ne poznaje jezik, a ovdje je, treba jesti, spavati... i donio je cijeli dosje kako bi dobio pomoć, ne bih gubio njegovo vrijeme dva ili tri mjeseca. Za mene, to nije ljudski [pravi pauzu u govoru]...

Što će jesti? ... Shvaćaš? ...

To je njihov posao, to je administracija koja je takva; ti si Hrvatica, poznaješ administraciju ovdje. Dakle... To često kažem ljudima koji me pitaju takva pitanja: ti si Hrvat, odrastao si ovdje, znaš kakva je hrvatska administracija. Dakle, tako je kako je.“

Nadalje, kaže da su mu prvog dana kada je dobio azil rekli da ima pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu te da je dovoljno, kada ide doktoru, pokazati svoju osobnu iskaznicu i oni će znati da je kao azilant pokriven zdravstvenim osiguranjem. Rekao je da, srećom, nije bio bolestan pa zapravo i ne poznaje dobro kako funkcionira zdravstveni sustav, no jednom je bio u bolnici, obavili su pregled i nakon toga su mu rekli da pregled treba platiti. Morao im je

objašnjavati da ima pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu, što je trebao potom i dokazivati i odlaziti poslije na više mjesta po „papire“ kako bi ga oslobodili plaćanja tog jednog pregleda u bolnici. No, sada kada je zaposlen, dobio je i iskaznicu zdravstvenog osiguranja i više ne bi trebao imati probleme kod ostvarivanja tog prava.

O nastavku obrazovanja u Hrvatskoj nije se raspitivao niti je razmišljao o tome jer ne zna dobro hrvatski jezik. Što se tiče prava na učenje hrvatskog jezika, u ožujku 2016. godine završio je prvi stupanj, no dokaz o tome nema. Drugi stupanj koji je tada trebao započeti nije bio pokrenut. Ne zna niti razumije zbog kojih je razloga tečaj bio odgođen, neki su rekli da je to bilo zbog promjene vlasti pa je trebalo čekati. Početkom 2017. nazvali su ga i rekli da se opet pokreće tečaj jezika i da dođe u školu za strane jezike. No, kada je došao tamo, rekli su mu da je to samo za „nove“ osobe koje su dobile azil, a ne za njih koji su ga prije dobili. Drugim riječima, organiziran je bio samo početnički tečaj hrvatskog jezika. Komentirao je to ovako: „O tome ne želim raspravljati, ne želim više misliti o tome. Ako sam ovdje i ako živim ovdje, možda ću jedan dan govoriti hrvatski, a ako ne govorim hrvatski, nema problema“, objašnjavajući da može komunicirati s ljudima i na engleskom ili francuskom jeziku. Ako će biti prilike da svojom vlastitom voljom i vlastitim sredstvima nauči hrvatski jezik, učinit će to, ali ne želi ovisiti o nekom drugom kako bi naučio jezik jer nije igračka i ne odobrava da ljudi zbog čega gube njegovo vrijeme, što su učinili kada su ga prvo zvali da dođe u školu za nastavak učenja jezika da bi mu potom tamo rekli da je tečaj samo za „nove“. Rekao je da nije dobio potvrdu da je završio prvu razinu jezika i ne zna kakve uopće administracija ima podatke o njegovom učenju jezika. Na prvom tečaju koji je pohađao bilo ih je u početku sedam, osam, možda i više, da bi do kraja ostala samo dvojica, Bongo iz Konga i on. Bio je na tom tečaju od početka do kraja, pisao je i test, rekli su mu da je prošao, no nije dobio diplomu. Rekli su im da će ih nazvati da im daju diplomu, ali ih nisu nazvali. Zaključio je da o tome ne želi više govoriti.

Završio je krajem 2016. g. program osposobljavanja za kuhara u Pučkom otvorenom učilištu u Zagrebu, koji je financirao Crveni križ. Pozvali su ga bili i rekli da postoji mogućnost osposobljavanja te ga iz ponuđenih programa pitali koji bi program htio pohađati. Odabrao je program iz područja osposobljavanja za kuhara. Završio ga je, položio ispit i dobio diplomu. Osposobljavanje mu je pomoglo da postane glavni kuhar u Okusu doma, u zadruzi čiji je do tada bio član i istovremeno zaposlen kao kuhar.

O svom sudjelovanju u vjerskim ili nekim drugim organizacijama rekao mi je da u džamiju ide, ali ne redovito već samo kada ima vremena, tako da tamo nije upoznao nove ljude. Rekao mi je i da nije član Društva Afrikanaca u Hrvatskoj u smislu da je platio članarinu. Ne može reći ni da li je ili nije član tog Društva jer samim tim što je Afrikanac znači da mu pripada: „Prihvatili su me otvorenih ruku, pozvali da dođem i došao sam, pričali smo... To su moji prijatelji, volim ih i podržavam u tome što rade.“ Kada je imao vremena, sudjelovao je u aktivnostima DAH-a. Prije je imao više slobodnog vremena, no u vrijeme našeg drugog intervjua više nije imao toliko puno slobodnog vremena. Smatrao je i da DAH nije imao nikakvu ulogu u njegovoj integraciji.

Nakon što mu istekne dozvola boravka, znao je da može podnijeti zahtjev za produženjem. Nije tada mislio da bi mogao podnijeti zahtjev za državljanstvom, kada dođe vrijeme za to.

Pred kraj našeg drugog intervjua rekao mi je da je odlučio da više neće davati intervjue jer je imao potrebu misliti na druge stvari. Dao je do tada 30, možda i 50 intervjua, ljudima koje više ne bi ni prepoznao da ih vidi na ulici. Davao je bio intervjue jer je htio prenijeti ljudima svoju poruku, koju su, dodao je, možda neki shvatili, a drugi ne.

5.4.4. Umjetnik-glazbenik iz Konga

Kao i prethodnog kazivača, Bonga sam upoznala na Kamranovom rođendanu. Predstavio se kao umjetnik, glazbenik. Nastavila sam ga viđati na sastancima DAH-a i događanjima koje je DAH organizirao po školama, knjižnicama i drugim mjestima. Ponekad je pjevao na koncertima jednog hrvatsko-afričkog benda ili je svirao bubnjeve na afričkim večerima koje je DAH organizirao u nekom od zagrebačkih klubova. Na festivalu Afričke bajke pričao je djeci priče iz Afrike, zanimljivo i potpuno uživljeno u ulogu pripovjedača koji želi riječima i gestama stvoriti atmosferu mjesta o kojemu priča.

Znali smo se susretati i na piću u zagrebačkom kafiću Krivi put, gdje je najčešće dolazio sa svojom djevojkom, volonterkom CMS-a. Dolazio je često i na utakmice NK Zagreba 041, posebno 2016. godine, gdje je često na tribinama bubnjao zajedno s ostalim bubnjarima i bio okružen navijačima koji su pjevali.

Kada bismo se vidjeli, uvijek bismo pričali i nalazili temu za razgovor i zafrkanciju. Spajao nas je francuski jezik. Naime, Bongo nije baš dobro poznao engleski jezik pa je s govornicima francuskog jezika uvijek lakše komunicirao. Osim toga, činilo mi se da nije osoba koju zanimaju neobavezni razgovori s drugima i koja bi, priče radi, nalazila bilo kakvu temu za razgovor s drugima. S druge strane, svi su mu uvijek govorili „king Bongo“ (ili „kralj Bongo“) i često bi ponavljali njegove riječi-dosjetke koje bi izgovarao ili na francuskom jeziku ili bi bile slične francuskom jeziku.

Sudjelovali smo zajedno i na „strateškom planiranju“ koje je za DAH organizirao CMS, a osim DAH-a u isto vrijeme, ali odvojeno „strateško planiranje“ imao i je Okus doma. „Planiranje“ je trajalo cijeli jedan vikend, od petka navečer do nedjelje popodne, a odvijalo se na jednom seoskom i turističkom gospodarstvu u Svetom Križu Začretje, 40-ak kilometara udaljenom od Zagreba. Dosjetka koju je Bongo koristio tijekom tog vikenda i koju je ubacivao u razgovore tada bila je da je on „Kukunjungu“, stariji brat Kirikoua, lika iz crtića poznatog u cijeloj Središnjoj Africi. Dosjetki se posebno smijala djevojka iz „drugog“ Konga, kako je rekao Bongo kada mi ju je predstavio: Kongo-Brazzavillea ili Republike Konga, koja je također pričala francuski kao i Bongo i bila članica DAH-a koja je u Hrvatsku došla kao studentica. Na tom „strateškom planiranju“ Bongo je aktivno sudjelovao, pokazujući interes prvenstveno za ono u čemu je i do tada sudjelovao u DAH-a: glazbi, kulturi i obrazovanju mladih. Na članove DAH-a je gledao kao na pokretače kulturne razmjene između Afrike i Europe te neku vrstu edukatora i promotora Afrike u hrvatskim i europskim školama. Kada se među članovima DAH-a postavilo pitanje koliko se imidž Društva treba vezati uz izbjeglice jer nisu svi članovi DAH-a podrijetlom iz Afrike bili izbjeglice, već migranti koji su u Hrvatskoj studirali ili bili vjenčani za osobe iz Hrvatske, Bongo je komentirao: „nije loše biti izbjeglica. To je ime, a bit je da znaš tko si“. Što se tiče njega, on se predstavljao kao izbjeglica jer je to bio njegov status. No, DAH pomaže i studentima i sve aktivnosti Društva su za njega bile potrebne i korisne.

S Bongom sam imala intervju u svibnju 2017. godine. Po boji i visini glasa samo ponekad bi tijekom razgovora pokazivao da ga sjećanja na ono što priča ili nerviraju ili neznatno izbacuju iz takta. Sjećao se dana kada je primio obavijest da je dobio azil. Noć prije, bio je četvrtak, spavao je kod prijatelja koji je već bio dobio azil i živio u stanu. U petak ujutro, oko 9:30, nazvao ga je prijatelj koji je s njim dijelio sobu u Porinu i rekao mu da su ga došli tražiti u sobu i da što prije dođe u Porin. Postojao je „sistem“, ili „taktika“, kako kaže, u Porinu koju su već poznavali: ako si dobio azil, zvali bi te ujutro, a ako je rješenje bilo negativno, zvali bi

popodne. Kada je došao u Porin, već je bilo 13 sati, prevoditeljica za francuski jezik već je otišla i u administraciji su mu rekli da dođe u ponedjeljak. No na recepciji je vidio ljude koji su mu vikali: „Ej, Bongo, kako si Bongo, gdje si?“, pa je već i iz toga mogao nešto zaključiti. Osim toga, bio je uvjeren da će dobiti pozitivno rješenje svog zahtjeva za azil jer „sam znao što pričam i to što pričam bila je istina“. Kada su mu uručili rješenje o azilu, objasnili su mu koja su mu prava i dali mu brošuru o integraciji na hrvatskom jeziku, s prijevodom na francuski jezik. U MUP-u, u Petrinjskoj ulici u Zagrebu, išao je izvaditi osobnu kartu i putovnicu. Stan je dobio na korištenje tek četiri mjeseca nakon dobivanja azila, sredinom studenog 2015. g. Traženje stana je trajalo tako dugo jer je bilo ljudi koji su prije njega dobili azil pa je prvo njima trebalo naći stan. Prvo su mu predložili stan koji se nalazio 35 kilometara dalje od Zagreba. To mu je JRS predložio jer oni traže stanove za one koji dobiju azil i predlažu ih MUP-u. Kada su mu iz JRS-a rekli da treba čekati na stan jer stanove traže i drugima koji su prije njega dobili azil, Bongo im je rekao: „OK, otići ću u Centar za socijalno, sam, da im kažem da si mogu sam tražiti stan.“. To je i napravio i dobio je od Centra za socijalnu skrb odobrenje da si može sam naći stan. Našao ga je uz pomoć prijatelja. To je bio stan za koji je maksimalni iznos mjesečnog najma mogao biti 1.500 kuna, koliko je plaćala država, a uz tu cijenu najma država je plaćala i sve režije vezane uz stan. Službenici iz Centra za socijalnu skrb došli su vidjeti stan koji je našao i potpisali ugovor o najmu s vlasnicom stana. U tom stanu je i ostao živjeti nakon što mu je isteklo pravo na dvije godine najma stana kojeg plaća „država“ od trenutka dobivanja azila. Osim stana, imao je i pravo na 800 kuna mjesečne pomoći od „države“, sve dok se nije zaposlio. Za primanje tog novca trebao je otvoriti račun u banci. Sjeća se:

„Ono što je bilo malo čudno je da ljudi koji rade u banci nisu znali... poslije sam shvatio da je ljudima koji rade u banci tu na Čnomercu bilo prvi put da vide crnca koji je došao otvoriti račun u banci, kao azilant. Sumnjali su. Previše je bilo procedura: 'Ne... moramo zvati šefa, moramo zvati našeg odvjetnika...'. To me je začudilo jer azilant je netko tko ima sva prava, osim možda pravo glasanja na izborima. Ali imam sva prava.... Rekli su mi: moramo nazvati odvjetnika banke da provjerimo... ja sam rekao: u redu, ne žurite, uzmite si vremena...“.

Iz banke su ga nazvali tek nakon dva ili tri dana da mu kažu da ima pravo otvoriti račun u banci i dobiti bankovnu karticu. Kaže da je shvatio takvo ponašanje ljudi iz banke jer mnogi ne razumiju što znači biti azilant, osoba koja je dobila zaštitu ove zemlje. „Netko tko je zaštićen, postao je na neki način građanin te zemlje. Jer je pod zaštitom te države. Ali oni to ne razumiju, razni ljudi...“. Kada je išao u Pariz posjetiti rođaka, u zračnoj luci je imao komplikacija. Pokazao

je hrvatsku putovnicu na kojoj piše: „Ženevska konvencija 1951“, što bi im odmah trebalo značiti da je to putovnica azilanta, osobe koja ima međunarodnu zaštitu. „Ja sam hrvatski azilant. Hrvatska mi je dala zaštitu. Dakle, azilant sam u Hrvatskoj i pet godina imam puna prava na sve. Mogu putovati van zemlje, vratiti se. Vidjeli su na mojoj avionskoj karti da putujem na pet dana...“. No žena na granici je gledala njegovu putovnicu, zvala naokolo telefonom i držala ga pred šalterom nekoliko minuta. No ne krivi ih, „možda su prvi puta tada vidjeli putovnicu azilanta“ i „možda misle da samo Hrvati imaju pravo na hrvatsku putovnicu“.

Na HZZ-u su mu predlagali uglavnom poslove koji mu nisu bili interesantni, a bili su to i poslovi na području Dubrovnika, Zadra. No, oni (misleće na ljude u HZZ-u) su radili svoj posao, davali mu adrese koje treba kontaktirati, a na njemu je bilo da odluči hoće li te poslodavce kontaktirati ili ne. Cijelu godinu su ga jednom mjesečno zvali iz HZZ-a da ga pitaju što je novo i da mu kažu da im se opet javi za mjesec dana. Zvao ga je službenik koji je pričao francuski jezik. Nije baš najbolje pričao francuski, ali ga je Bongo razumio. Bio je ljubazna osoba, želio je pomoći i poticao je Bonga da nađe posao. U Centar za socijalnu skrb nije išao sam jer tamo nitko nije pričao francuski jezik, išao bi tamo s prijateljima.

Zna da ima sva prava osim pravo glasanja na izborima jer nema hrvatsko već kongolsko državljanstvo. Sva prava su mu i „dali“. Išao je i na tečaj hrvatskog jezika tri mjeseca, na kojem je bio jedan od dvojice koji su tečaj odslušali do kraja. „Svi ostali su pobjegli“. Trebao je uslijediti i nastavak tečaja, no za njega i njegova prijatelja, kazivača iz Senegala, koji su jedini iz njihove grupe bili završili prvi tečaj, to nije bilo moguće jer su im rekli da samo „novi“ azilanti imaju pravo na tečaj. Imali su želju da nastave, Bongo je čak i obavijestio svog šefa na poslu da će imati navečer tečaj i dogovorio s njim da radi tada u jutarnjoj smjeni, no rekli su im u školi da, nažalost, nemaju pravo na nastavak tečaja jer je MUP rekao da je tečaj samo za „nove“ azilante. Prvi tečaj su imali dva puta tjedno po dva puna sata, što je značilo da su završili otprilike 70 sati hrvatskog jezika. Na to je Bongo dodao da su trebali imati tečaj koji uobičajeno traje 6 mjeseci, a on je na tečaj išao tri mjeseca. Njemu je, dakle, ostalo još tri mjeseca tečaja jer država plaća šest mjeseci, no ne može to pravo dobiti i zato smatra da je to na neki način diskriminacija jer „novi“ azilanti imaju pravo na tečaj, a oni koji su par mjeseci tečaja već odradili nemaju pravo na nastavak tečaja.

U vezi zdravstvenog osiguranja kaže, kada trebaš otići u bolnicu ili neku kliniku, da je „to još uvijek katastrofa“ jer nemaju iskaznicu zdravstvenog osiguranja, a većina bolnica ne zna

ili ne prihvaća njihove osobne isprave azilanta kao dokaz da im je zdravstveno osiguranje pokriveno. No, otkada radi, dobio je karticu zdravstvenog osiguranja i sada nema problema. No, dok nije imao karticu, bio je kod doktora jer je imao bolove, a tamo su mu bili rekli da dođe sljedeći tjedan.

„Nekome tko ima bolove, koji je jako bolestan i treba mu hitno pomoć, kažeš da dođe sljedeći tjedan? Dakle, može umrijeti, a tebe nije briga za strance? ... Prvo se treba pobrinuti o bolesnom, a procedure poslije dolaze... Doktoricu nije bilo briga za nas... netko može umrijeti zbog previše procedura“ .

Prema njegovim riječima ne uzimaju u obzir osobu. „Deontologija medicinske struke je prvo zbrinuti bolesnike. Zakletve koje su dali prvenstveno se odnose na brigu oko osobe.“. Otišao je onda na hitnu pomoć i tamo su mu izvadili zub. „No, da sam slijedio procedure te prve klinike, mogao sam umrijeti.“. Rekao je da ne vjeruje da bi tako postupali prema Hrvatu jer, da tako postupaju, „vi biste počeli ubijati ljude“.

Rekao mi je da u Kongu započeo studij kaznenog prava, no nije ga uspio završiti. Na pitanje da li je imao kakvu diplomu uz sebe kada je došao u Hrvatsku, odgovorio je: „Kako bih mogao imati kada sam bio u bijegu?“.

Na pitanje zna li da može upisati visokoškolsko obrazovanje ovdje, odgovorio je sljedećim riječima:

„Ali ja ne znam pohađaju li ljudi koji su prije mene dobili azil neko sveučilište ovdje. Ne, nitko. Previše je procedura. Kažu vam da imate pravo, ali previše je procedura oko toga, nepotrebnih blokada. Ne poznajem niti jednog azilanta koji studira ovdje na sveučilištu i da vlada to plaća. To znači da ne mogu ići tim putem. Mogao bih probati, ali uzalud bih potrošio vrijeme. Ne na sveučilištu, već zbog nepotrebnih procedura: idi tamo-vamo... umorio bih se, a za ništa“.

No zato je završio tečaj za vozača viličara, kako bi se mogao zaposliti i „zaradivati svakodnevni kruh, da bi preživio“. Taj mu je tečaj omogućila i platila vlada, posredstvom Crvenog križa. Bilo je više azilanata kojima je bila ponuđena ta mogućnost osposobljavanja, a mogli su birati između više programa, odnosno profesija. On je odabrao tečaj za vozača viličara jer je mislio da bi mu nešto u tehničkoj struci moglo pomoći lakše doći do posla, „umjesto da

tražiš stvari koji bi ti se mogle iskomplikirati i provedeš negdje pet godina za ništa [misleći na pohađanje nekog fakulteta, op. a.]. Ja to zovem „kraći put“.“

Tečaj za vozača viličara trajao je tri mjeseca: dva mjeseca su bila predavanja i mjesec dana prakse, vožnje viličara u jednoj tvornici blizu Samobora, gdje proizvode viličare. Tako je završio tečaj u listopadu 2016. g.. Pokazalo se da je odabir bio dobar jer je ubrzo, dva mjeseca nakon toga, preko jedne agencije koja pomaže azilantima (zaboravio joj je ime), našao posao vozača viličara u jednom poduzeću. Tamo je već radilo četiri ili pet njegovih poznanika azilanata i jedan od njih mu je rekao da traže u poduzeću radnika i da se javi agenciji preko koje se vršilo zapošljavanje. Kasnije sam saznala da se ne radi o agenciji, već prethodno spomenutoj udruzi RCT koja pomaže azilantima.

Sjeća se da, kada je prvi dan došao na novi posao, žena koja je tamo radila rekla mu je: „Ja te poznajem! Sviraš djembe s DAH-om po školama... Vidjeli smo te na televiziji, poznajemo te“. Dali su mu „papire“ koje je trebao ispuniti i tjedan dana poslije zvali su ga da ide napraviti liječnički pregled i tako je počeo tamo raditi. Spominje da azilanta koji mu je rekao za taj posao na kraju nisu pozvali da za njih radi. Kada je počeo raditi, bilo mu je malo teško, upoznati rad sa svim mašinama, a sada (pet mjeseci nakon što radi tamo) je dobro, već se adaptirao. Kolege i direktori su, kaže, opušteni s njim. „Ono što je važno je da treba biti radnik, poštovati pravila na poslu i bit ćeš dobar sa svima“. Na poslu priča hrvatski jezik i snalazi se na hrvatskom jeziku.

Bongo je inače umjetnik i glazbenik. Radi kao vozač viličara zbog poštovanja samoga sebe i kako bi zaradio za kruh. Kako vidi, biti glazbenik u Hrvatskoj, „to ne funkcionira“; ovdje nije kao u Francuskoj, Belgiji ili Njemačkoj. U Hrvatskoj umjetnici-glazbenici se ne cijene, čak u Africi ljudi te profesiji žive bolje, a neki su i milijunaši. Nije siguran niti da hrvatsko ministarstvo zaduženo za kulturu i umjetnost zaista pomaže umjetnicima. Prema njegovom mišljenju, glazbenici i umjetnici su ovdje napušteni. Postoje talentirani ljudi u Hrvatskoj, no vlada im ne pomaže. No, umjetnost također doprinosi društvu i donosi puno novca. Ona predstavlja i ponos, no hrvatska vlada previše razmišlja u okvirima tradicionalnog sustava, tradicionalne glazbe. S vremenom se, dodao je, to može promijeniti.

Bongo dalje priča da je rođen kao umjetnik, ima umjetničku krv i uvijek će biti umjetnik. Ono što sada u Hrvatskoj radi, radi da bi preživio. „Ali moj život, to je glazba“. Pjevač i je instrumentalist: svira djembe, gitaru, bubnjeve, te je i glazbeni aranžer.

Dvije je godine član DAH-a i nedavno je postao potpredsjednik Društva. Sudjelovao je na puno aktivnosti DAH-a, na primjer predstavljajući Afrike u školama u Zagrebu i van Zagreba. Kao član DAH-a sudjelovao je na i konferencijama na temu migracija, uključujući i jednu koja se održala u Bruxellesu. DAH je imao utjecaja na njegovu integraciju u hrvatsko društvo, na primjer preko DAH-a je upoznao puno novih regija i dijelova Hrvatske. Isto tako, zahvaljujući imenu DAH-a dobio je posao jer ga je žena u poduzeću prepoznala kao člana DAH-a, kao umjetnika koji je svirao u školi koju je pohađala njena kćerka, a ona je došla u školu na događanje koje je tamo imao DAH i zapamtila njegovo lice. I kada su se vidjeli u poduzeću gdje je došao pitati za posao, on nju nije znao, ali ona mu je rekla: „Ja te poznajem, ti si bio u *toj-i-toj* školi, svirao si djeci, bilo je super“. Stoga smatra da je dobio posao zahvaljujući DAH-u i zato je ponosan što je član DAH-a.

Za pet godina moći će obnoviti svoj boravak ovdje. Imat će pravo i zatražiti državljanstvo, no nakon što prođe osam godina da ovdje boravi. No za dobivanje državljanstva treba poznavati jezik i zato se on trudi naučiti hrvatski. Čak je počeo i davati intervjue na hrvatskom. Kolege na poslu se čude da govori hrvatski, a ne francuski jezik. Ono što ne razumije na hrvatskom, pita i objašnjavaju mu. „Dakle, stvarno se trudim“, zaključio je naš razgovor.

5.4.5. Somalci u Zagrebu

Za Adama i grupu Somalaca čula sam u proljeće 2016. g., kada sam išla u Porin, kao volonterka jedne nevladine udruge i tamo kratko vrijeme učila tražitelje azila hrvatski jezik. Čula sam za njih kao o mladićima koji su bili vrlo zainteresirani za učenje jezika i, u usporedbi s drugim tražiteljima azila, već su ga nešto i govorili. Svaki od njih je imao već kopirani udžbenik za učenje hrvatskog jezika, za što se trebalo potruditi (jer kopija nije bilo) i prvenstveno pokazati interes pa onda i s nekim od volontera dogovoriti nabavku kopije. Mnoge druge tražitelje azila i nije zanimalo toliko učenje jezika koliko činjenica da im je dolazak volontera iz nevladine udruge u večernjim satima značio mogućnost da nekog novog upoznaju ili provedu vrijeme u druženju van svoje sobe u prihvatilištu („hotelu“).

Kako je došlo do mogućnosti da se za Dane izbjeglica u lipnju 2016. g. organizira neko događanje koje će uključiti azilante ili tražitelje azila, predložila sam da volonteri nevladine

udruge organiziraju prezentaciju Somalije u nekom javnom prostoru, otvorenu svakome, koju bi pripremili i držali sami azilanti, dok bi im volonteri samo pomogli. Do realizacije prezentacije je i došlo, nju su održali Adam, koji je već imao azil, zajedno sa svojim prijateljem, tražiteljem azila iz Somalije, Mohamedom, a održala se u zagrebačkom Književnom klubu Booksa. Klub je bio ispunjen ljudima koji su bili zainteresirani da od samih Somalaca čuju nešto o njihovoj zemlji. Na prezentaciju su došle i tri mlade žene, Somalke koje su čekale na azil u Porinu i jedna djevojčica, nećakinja jedne od njih. Mlade žene su posebno privukle pažnju prisutnih jer su sve bile svečano odjevene, u haljinama do poda, na glavi su imale hidžab, a na rukama i ušima somalski tradicijski nakit. Nisu pričale engleski jezik, a nisu učile ni hrvatski. Djevojčica je, za razliku od njih, učila u Porinu hrvatski jezik i već se mogla lako sporazumijevati na njemu, tako da nam je prevodila, uglavnom ono što sam ja pitala njih jer su mlade Somalke bile povučene i, činilo se, stidljive. Na prezentaciju Somalije u Booksi došla je i ekipa HRT-a i emitirala prilog o tom događanju uživo, za emisiju „Hrvatska uživo“, intervjuirajući tražitelja azila iz Somalije. Adama nisu intervjuirali jer je došao nešto kasnije, budući da je na događanje iz Porina vodio lijepo uređene žene i djevojčicu, a išli su javnim prijevozom. Kasnije te večeri Mohamed mi je poslao email u kojem mi se zahvalio što sam ih potaknula na predstavljanje svoje zemlje, napisavši da će taj događaj pamtiti cijeli život. Hrvatsku je napustio dva mjeseca poslije jer nije dobio azil. U organizaciji UNHCR-a i Crvenog križa, bio je jedan od protagonista izložbe „Što smo ostavili iza nas?“ koja se održavala u lipnju 2016. godine u zagrebačkom Muzeju prekinutih veza. U Muzeju je bio izložen plišani medvjedić otkinutog uha. Rekao mi je da ga to podsjeća na brata kojega su ubili, što on osjeća kao otkinuti dio sebe. Uz medvjedića bio je izložen tekst koji je Mohamed napisao. Hrvatski prijevod teksta, objavljen u brošuri koja je bila tiskana uz izložbu, glasi ovako:

„Moj je brat bio vozač. Vozio je autobus pun ljudi, među njima i novinara koji je fotografirao i objavio priču. Saznali su tko je vozio autobus tog dana, saznali su za putnika novinara, sačekali su mog brata da se vrati u grad i oduzeli mu život. Proglasili su moju obitelj špijunima i zbog toga sam napustio svoju zemlju. Moj me brat zvao tog dana i rekao da mi ima nešto reći kad se vrati. Htio bih da mogu razgovarati s njim i smijati se kao nekad. Znam samo da sam beznadan – osjećam da ležim u lijesu – ne mogu izaći, zaključano je. Imam potrebu nešto dati, da se pozdravim, da završim priču“⁴³.

⁴³ Izvor: Katalog izložbe „Što smo ostavili iza nas? Priče izbjeglica“, Hrvatski Crveni križ i UNHCR, 2016.g.

Mohamed je dobio dva negativna rješenja nakon čega su mu rekli da mora otići iz Porina, a u sudskom rješenju je pisalo da mora napustiti Europski gospodarski prostor. Brzo je našao put kojim je, preko Italije, stigao u Njemačku, gdje je ponovo podnio zahtjev za azil.

Drugog Somalca koji je dobio azil, Adama, nastavila sam povremeno viđati u Zagrebu, sve dok nije bio otišao u Austriju i Njemačku, kako je rekao, u posjetu rođacima i prijateljima. Vratio se par mjeseci nakon toga u Zagreb, a nedugo nakon povratka sam ga i intervjuirala. Zamolila sam ga i da pita Somalku koju sam upoznala na navedenoj prezentaciji Somalije u Booksi i koja je tada već imala azil i živjela u Hrvatskoj, bi li htjela sa mnom popričati na temu integracije u hrvatsko društvo. Adam ju je pitao, no rekao je da ona nije htjela pričati sa mnom jer nije znala engleski jezik, samo somalski. Čak i kada sam pokušala održati taj razgovor uz Adamovo prevođenje, nije pristala razgovarati. Nisam od Adama čula niti da je pohađala obavezni tečaj hrvatskog jezika koji se održavao u proljeće 2017. g. Ostale dvije Somalke i djevojčica, nakon što su dobile azil, otišle su iz Hrvatske u Njemačku.

S Adamom sam intervju održala u svibnju 2017. g., u prostoru restorana Islamske zajednice u Zagrebu. Za susjednim stolom sjedio je čovjek kojeg ja nisam poznavala, ali Adamu je bio itekako poznat. Rekao mi je da je to bio Aziz Alili, glavni imam Međžlisa Islamske zajednice Zagreb. Dok je još bio u Somaliji, Adam je imama Alilija slušao, uglavnom preko mobitela, kako čita Kur'an jer je imam Alili poznati *kurra hafiz*, odnosno stručnjak za učenje Kur'ana.

Adamov vokabular na engleskom jeziku nije bio bogat tako da su njegovi odgovori uglavnom bili kratki, koristio je riječi koje je znao, opširnih opisa nije bilo. Često sam postavljala dodatna pitanja ili bih mu dodatno opisivala ono što me je zanimalo.

Rekao je da je brzo dobio odgovor na zahtjev za azil: za samo dva mjeseca i dvadeset i jedan dan. To je bilo 21. ožujka 2016. g. Sjeća se da je mu je taj dan, oko tri sata popodne, jedan od zaštitara došao u sobu i rekao da siđe na recepciju Porina gdje mu je jedna osoba iz vlade, kako kaže, rekla da je dobio azil. Taj isti dan ujutro jedan od njegovih cimera (a bila su ih četvorica u sobi), također iz Somalije, dobio je „negativno“. Kada su njega pozvali, bio je zabrinut jer je mislio da će možda i njemu odbiti zahtjev za azilom. No, kada je čuo da je dobio azil:

„Ne znam, ne mogu reći što sam osjećao, ne mogu zamisliti što sam osjećao, to je bilo jako, jako lijepo za mene“.

Bio je sretan. Sjeća se da od uzbuđenja nije niti zahvalio muškarcu koji mu je rekao da je dobio azil i da treba potpisati neki dokument, vjerojatno potvrdu da je primio obavijest. Tri ili četiri dana nakon toga pozvali su ga opet i tada su mu objasnili koja sve prava ima. To mu je prevođeno na somalski jezik. Dobio je i knjižicu na engleskom jeziku, „Welcome to Croatia“ (hrv.: „Dobrodošli u Hrvatsku“) i nešto na hrvatskom jeziku, no ne sjeća se više što. Rekli su mu da će dobiti stan na korištenje na dvije godine i da će primati mjesečno 800 kuna pomoći. Rekli su mu da se nakon dvije godine mora sam snaći i za stan i za sve ostalo.

„Rekli su mi: imaš prava kao i hrvatski ljudi, ići u školu i slično“.

Sljedećih dana su mu pomogli i išli s njim u policijsku stanicu kako bi izvadio osobnu kartu. Kaže da u Porinu rade dvije ženske osobe koje se bave tim stvarima. Pokazao mi je ispravu koju je dobio. Dokument se zvao „dozvola boravka“, a vrijedio je do početka svibnja 2021. g. Pod vrstom dozvole, pisalo je azil, a pod državljanstvom je pisala kratica SOM, za Somaliju.

Imao je i putovnicu koju mi je pokazao, crvene je boje, slična običnim hrvatskim plavim putovnicama, osim što na naslovnici korica piše: Konvencija od 28. srpnja 1951. Slova na Adamovoj putovnici već su bila izlizana, tako da sam dijelove datuma (28. srpnja) tek kasnije odgonetnula, tražeći slične putovnice na internetu.

Kaže da mu je i službenica iz MUP-a pokazala i druge ustanove u koje je trebao ići: Centar za socijalnu skrb, HZZ. Kako mu je stan koji je dobio na korištenje bio blizu Centra za socijalnu skrb, službenica MUP-a mu je samo pokazala zgradu Centra u koju se trebao prijaviti kako bi dobivao mjesečnu financijsku pomoć. Tamo je imao problema sa sporazumijevanjem jer osoba koja ga je primila, starija gospođa, nije dobro govorila engleski. Rekli su mu da godišnje ima i pravo na dodatnih ukupno 2.500 kuna za potrebe školovanja ili neku drugu potrebu, no kaže da je vrlo teško „prijaviti se za te novce“ jer je teško opisati, odnosno objasniti za što trebaš te dodatne novce. Prva uplata 800 kuna sjela mu je tri mjeseca nakon što je podnio zahtjev u Centru za socijalnu skrb. No prvi mjesec je dobio 1.000 kuna jednokratne novčane

pomoći, a te novce je, nažalost, bio izgubio. Znao je i da, ako se zaposli i prima plaću veću od 2.500 kuna, morat će plaćati za stan onoliko kuna koliko njegova plaća prelazi tih 2.500 kuna.

Rekli su mu i da ima pravo na školovanje, na zdravstvenu skrb. No kaže da nije imao to pravo jer kada je jednom išao kod doktora, pitali su ga za zdravstvenu iskaznicu, a on je nije imao. Pomogao mu je Prince koji je radio za Liječnike svijeta i preko njih je došao do doktora. No sada je imao zdravstvenu iskaznicu koju je dobio uz pomoć RCT-a.

Kaže da su mu rekli da će nakon pet godina dobiti dozvolu trajnog boravka. No zna za jedan slučaj da je osoba nakon pet godina dobila negativno rješenje, tako da ne zna što će biti kada mu istekne pet godina međunarodne zaštite ovdje. No nada se da će nakon pet godina što je tu dobiti dozvolu stalnog boravka, a nakon osam godina boravka može dobiti državljanstvo. Od tih osam godina zna da ovdje mora živjeti ukupno pet godina. Osim toga, morat će znati sve o Hrvatskoj, o kulturi, jako dobro govoriti hrvatski jezik, a to će sve dokazivati polaganjem testa za dobivanje državljanstva. To je sve pročitao u knjižici koju je dobio kada je dobio azil.

Kada je bio u Njemačkoj par mjeseci prestala mu je stizati novčana mjesečna pomoć od 800 kuna jer se nije javljao na HZZ. Sada kada se vratio rekli su mu da mora ponovo sve iste dokumente podnijeti kako bi nastavio primati novčanu pomoć.

Nedavno je bio započeo tečaj hrvatskog jezika u trajanju od 70 sati koji vlada plaća. Tečaj je krenuo od početka, iako on već poznaje osnove hrvatskog jezika. Već je u Kutini s volonterima CMS-a učio hrvatski jezik, što je nastavio i u Zagrebu.

U Somaliji je završio srednju opću školu (poput hrvatske gimnazije). Nije imao nikakvu diplomu iz škole. Možda bi mogao doći do diploma, no ne zna i nije siguran bi li mu se ta diploma ovdje priznala. Volio bi tu ići na fakultet, studirati računovodstvo ili medicinu. No znao je da prvo mora naučiti dobro hrvatski jezik. Do sada je već bio završio program osposobljavanja za autolakirera na Pučkom otvorenom učilištu u Zagrebu. Crveni križ ga je nazvao i rekao za taj program nakon što je jedan drugi Somalac prijavio, no nije na kraju htio pohađati program pa je Adam umjesto njega upisan. Tamo je završio 120 sati školovanja, od lipnja do rujna 2016. g. Profesor je predavao na engleskom jeziku, a s njim je program pohađao samo još jedan Iraćanin. Test je bio na hrvatskom jeziku, no uspio ga je položiti jer se radilo o zaokruživanju točnih odgovora. U okviru programa imao je praksu u jednoj autoradionici i još

je u kontaktu s kolegom s kojim je tamo radio, čuju se preko poruka na mobitelu. Pokazao mi je uvjerenje koje je dobio. Na njemu je, između ostaloga, pisalo da je njegovo obrazovanje koje je prethodno završio bila osnovna škola.

Tada kada smo razgovarali nije imao posao niti išta od posla na vidiku. Rekao je da bi prihvatio svaki posao. Točnije, svaki posao koji mu dopušta njegova religija, islam. Objasnio je to kroz primjer: ne bi mogao raditi u nekom restoranu ako bi posao uključivao rad sa svinjskim mesom. Ne bi mogao raditi niti u barovima gdje toče alkohol. Otprilike sam već znala da Adam nije pio niti je pušio; pet se puta dnevno molio, redovito je petkom išao u džamiju i jednom je prilikom rekao da zna cijeli Ku'ran napamet. Držao se striktno posta u doba Ramazana, a u našem posljednjem susretu koji se dogodio nakon intervju rekao mi je da je te godine (2017.) počeo raditi u doba Ramazana. Radio je od 6 do 14 sati, te dva puta tjedno pohađao tečaj hrvatskog jezika i odmah nakon njega, navečer, trčao bi na tečaj engleskog jezika, na drugoj lokaciji u gradu. Rekao je da mu je bilo teško jer je po cijele te dane bio i postio, ali da je izdržao.

U travnju 2016. g. dobio je na korištenje stan. Kaže da je prije toga sam otišao u Centar za socijalnu skrb i zamolio ih da mu brzo nađu stan. Stan je dobio za nekih dvadesetak dana. Nije ga niti išao vidjeti prije no što je potpisao ugovor o najmu jer, kaže, mrzio je biti u Porinu i htio je što prije otići od tamo. Osim toga, mislio je: „ako dobijem mjesto gdje mogu spavati i mjesto gdje si nešto mogu skuhati, to mi je dovoljno“. Crveni križ mu je dao hranu kada je uselio u stan.

Kaže da je član DAH-a, saznao je o toj udruzi jer se, nakon što je dobio azil, počeo upoznavati s mnogo novih ljudi u Zagrebu. Rekao je da ide na sastanke DAH-a i da im pomaže, kada trebaju pomoć.

Ovdje mu je dobro, no nedostaje mu obitelj koja je u Somaliji (majka, otac, braća i sestre) i zabrinut je za njih jer ne žive u miru niti im je život dobar. Nije siguran može li ih dovesti u Hrvatsku, no pokušat će to napraviti kada dobije posao i kada sredi svoj život. Čuo je da je samo u Italiji moguće spajanje obitelji u smislu da dijete koje ima azil dovede tamo i svoje roditelje, braću i sestre.

Zna da će sljedeće četiri godine biti ovdje, no nakon toga ne zna što će biti. U Njemačkoj je bio par mjeseci kod rođaka i rekao da je tamo puno Somalaca, koji organiziraju zajednička druženja. Postoje i organizacije Somalaca koje pomažu Somaliji, na primjer kada je bila suša prije par mjeseci. Pokušao je naći posao u Njemačkoj, no to nije bilo moguće jer su mu rekli da treba imati dozvolu stalnog boravka u Hrvatskoj kako bi u Njemačkoj mogao raditi. Može raditi samo u Hrvatskoj.

Rekao je da su mu u Hrvatskoj do tada najviše pomogli volonteri CMS-a jer je među njima stekao mnoge prijatelje s kojima se razumio i koji su mu pomagali. Dodao je i da nije dobivao pomoć od neke druge organizacije. Učenje jezika nije bilo dovoljno, organizirano samo s volonterima. Puno je puta pitao za tečaj, no nikako nije mogao ostvariti to pravo do maloprije. No mislio je da je 70 sati tečaja bilo malo. Osim toga, na tečaju su učili iz početka, a on je već osnove poznavao. Na pitanje o traženju posla, rekao mi je da su mu u HZZ-u davali adrese poslodavaca kojima bi se on javljao, no nije se ništa događalo nakon njegove prijave. Neki su poslodavci tražili vozačku dozvolu (koju on nema) ili bi uzimali njegov broj telefona, a poslije mu se nisu javljali. No planirao je pitati Rehabilitacijski centar za stres i traumu (RCT) za posao, znao je da oni pronalaze posao azilantima. Dodao je i da ovdje moraš sve sam plaćati ako ti nešto treba. Na primjer, misli da će se prijaviti na Croaticum i platiti učenje jezika jer želi naučiti dobro govoriti hrvatski jezik. Kada ga nauči, misli da će biti „adaptiran“ i da će mu „jako lijepo“ biti ovdje.

Zadnji put kada sam bila kod Adama u stanu, u kolovozu 2017. g., kako bih mu donijela kompjutersku opremu koju više nisam koristila a njemu je trebala, u stanu sam zatekla jednu djevojku iz Zagreba, još jednog Somalca, a nedugo nakon toga stigao je i drugi Somalac. Adam mi je tada rekao: „otvorit ću somalski ured kod sebe“. Pohvalio mi se i da je na testu hrvatskog jezika dobio sve same odlične ocjene, i na pismenom i na usmenom dijelu. Polagao je ispit u srpnju 2017. godine i još je čekao da dobije diplomu. Rekao mi je i da su mu rekli da će ga zvati za nastavak tečaja. U to vrijeme već je dva-tri mjeseca radio u jednoj tvornici na poslovima šivanja jastuka. Kako mi je objasnio, to je bio posao na traci: svaki je imao svoj dio posla oko šivanja, odnosno punjenja jastuka. Dobio je bio već prvu plaću, no nije znao tko mu je tu plaću isplatio: RCT preko kojega je došao do tog posla ili poduzeće u kojem je radio. Dodao je da će morati otići u banku i pitati tko je isplatio plaću. Plaća mu je bila oko 2.500 kuna tako da nije morao nadoplaćivati za stan koji mu je plaćala država i koji je još uvijek imao na korištenje.

5.4.6. Sirijska obitelj

Sa sirijskom obitelji stupila sam u kontakt preko AYS-a, u kolovozu 2017. g., te smo se samo jednom našli u stanu čiji je najam plaćala „država“ i imali intervju. Preko volonterke AYS-a dobila sam broj telefona od oca obitelji koji je odmah i bez razmišljanja pristao na intervju i pozvao me je u njihov dom gdje su me na vratima stana srdačno dočekali on, njegova supruga i dvoje manje djece, a treća djevojčica, koja je u drugoj sobi bila završavala sređivanje za gošću, kako su mi roditelji rekli, pridružila nam se malo poslije.

Nakon našeg uvodnog upoznavanja, započela sam razgovor s pitanjima o tome što se događalo kada su dobili azil u Hrvatskoj. Pričao je uglavnom muškarac jer je njegova supruga slabije znala engleski, ali je nešto već govorila hrvatski jezik, no sudjelovala je u cijelom razgovoru i ponekad bi nekim kraći informacijama nadopunjavala supruga. U Siriji je suprug radio kao odvjetnik, a supruga je bila domaćica, no sada je u Hrvatskoj tražila posao jer je obitelji trebao dodatni izvor zarade, a djeca su bila mala i već su par mjeseci išla u jedan lokalni vrtić.

U kolovozu 2016. g., jedan od policajaca u Porinu, gdje su čekali na odluku o azilu, došao im je u sobu i rekao da dođu u određeno vrijeme na recepciju. Tamo su ih dočekale dvije službenice i rekle da su dobili pozitivno rješenje na zahtjev za azil te im je jedna od njih u jednoj od službenih prostorija u Porinu pročitala prava i obaveze, koji im je na arapski prevodio ovlašteni tumač. Rekli su im da imaju prava i obaveze kao bilo koji drugi hrvatski građani. Što se tiče obaveza, uz smijeh je rekao da „kada započnete svakodnevni život, znat ćete sve... To je poput jezika – kultura, zakoni, o svemu učite“. Nakon što su dobili odluku o dobivanju azila u Hrvatskoj, osoba iz MUP-a pratila ih je samo do mjesta gdje se izdavala dozvola boravka, a sve ostalo su odradili sami, na primjer prijavu na HZZ, prijavu za besplatni gradski prijevoz, podnošenje zahtjeva za stan i za novčanu pomoć u Centru za socijalnu skrb. Dobili su jednokratnu pomoć od Centra i onda su čekali dva mjeseca dok im na tekući račun banke ne sjedne mjesečni iznos pomoći. Kada je suprug počeo raditi i dobio prvu plaću, obavijestio ih je o tome i u Centru su donijeli odluku da više nemaju osnove za primanje socijalnu pomoć.

Suprug je počeo raditi u odvjetničkom uredu u Zagrebu u studenom 2016. g., a država im je i dalje plaćala najam stana i režije za stan (zbog malog iznosa plaće s obzirom na veličinu obitelji). Dobili su i od Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje (HZMO-a) pravo na doplatak za djecu. Djeca su zadnjih šest ili sedam mjeseci išla u vrtić koji je za njih bio

besplatan, plaćao ga je Grad Zagreb zbog visine prihoda koji su kao obitelj imali „jer sada sve ovisi o mojoj plaći“, kako je rekao suprug. U vrtiću su djeca provodila po pet ili šest sati dnevno. Rekli su da im je to jako važno jer bi bilo problema da djeca ne idu u vrtić: „bili bi zaglavljani u kući i ništa ne bi radili“. Najstarija kći „svaki dan donosi nove riječi kući“ i pita roditelje: znaš li što ova riječ znači?“. Ona već dobro razumije i govori hrvatski jezik. Supružnici iz Sirije su također išli na tečaj hrvatskog jezika i dobili diplomu na kojoj piše da su završili „šesti modul učenja“. Kada sam ih pitala što to znači, nisu bili sigurni da znaju, rekli su mi da su bili „malo napredniji“ od drugih jer su počeli učiti hrvatski jezik prije nego što je taj tečaj bio organiziran. Učili su ga preko RCT-ova dva volontera koji su im dolazili u stan i učili ih hrvatski jezik. Tako da, kada su počeli taj službeno organizirani tečaj na proljeće 2017. g., bili su malo napredniji pa nisu završili A1, već možda A2 stupanj. No nisu znali kako je netko u školi jezika odlučio im dati diplomu završenog šestog modula. Rekli su mi da i drugim polaznicima to nije bilo jasno. Možda su ipak završili B1 stupanj. Jer znaju i dosta riječi i gramatiku dobro, samo ih ne koriste baš najbolje. Nisu znali hoće li država organizirati nastavak tečaja. No RCT još uvijek organizira besplatne sate hrvatskog jezika, dva puta tamo odlaze i ima ih šestero koji uče jezik. Tijekom ljeta tog tečaja nema, ali opet će početi u rujnu i pohađat će ga i suprug i supruga.

Stan u kojem trenutno žive našla im je organizacija AYS. Dva ili tri dana nakon što su dobili rješenje da im je odobren zahtjev za azil, nazvala ih je osoba koja radi u toj organizaciji i rekla im da ona ima stan za najam i ako žele da ga mogu vidjeti. Stan im se svidio, no morali su čekati mjesec dana prije no što su se uselili u stan zbog administrativne procedure: pripreme ugovora o najmu i potpisivanja ugovora. Imali su ključeve od stana, no nisu htjeli useliti dok se ne potpiše ugovor.

Kaže da imaju pravo na zdravstvenu skrb ovdje, no za njih su različite procedure. Nemaju iskaznice, pa doktori ne znaju kako da se ponašaju prema njima, kažu im „morate čekati, pa vas je sram, ako na primjer tražite besplatne lijekove“. Kazivač dodaje da ne razumije zašto im ne izdaju zdravstvene iskaznice osim da im odlazak kod doktora učine složenijim. No otkada radi, on ima zdravstvenu iskaznicu i planira na osnovi nje zatražiti iskaznice i za djecu i suprugu.

Suprug je bio odvjetnik u Siriji, radio je na područjima trgovačkog i građanskog prava. Objasnio je da u Siriji nije bilo kao ovdje, da se specijaliziraš za jedno područje prava. U Hrvatskoj je našao posao u jednom odvjetničkom uredu, preko osobe iz AYS-a u čijem stanu

žive. Ta je osoba na svojim Facebook stranicama objavila *post* da jedna obitelj iz Sirije traži posao, da je suprug pravnik, govori engleski, te da traži bilo kakav posao. Njeni prijatelji su to prosljedili i tako je vlasnik odvjetničkog društva u kojem suprug sada radi reagirao na tu objavu i rekao da imaju posao za njega, na pola radnog vremena. Ta osoba iz AYS-a im i dalje puno pomaže. Uvijek ih pita: „Trebate li nešto? Mogu li vam kako pomoći?“.

Supruga je i dalje na HZZ-u i teško joj je naći posao jer ne govori dobro hrvatski niti engleski. Misle da bi mogla raditi neke jednostavne poslove, kao što je pranje ili peglanje rublja ili pakiranje stvari. Ne bi mogla raditi u kafiću, na primjer, jer nosi hidžab, a to je „na neki način zabranjeno u ovoj kulturi“. Iz HZZ-a su im slali informacije o otvorenim radnim mjestima, suprug je slao prijave za suprugu, objašnjavajući u kakvoj su situaciji, no nitko im nije odgovorio na prijave. To smatra „normalnim“: „Pošalješ svoj CV, ako te žele zaposliti, kontaktirat će te, a ako ne, neće te kontaktirati“. Trenutno AYS planira organizirati programe osposobljavanja gdje bi azilante učili kako raditi neke poslove, na primjer poslove dadilje, majstora za pizzu, kuhare. To bi trebalo krenuti sljedeći mjesec i supruga će ići na to jer, „ako imaš više diploma ili certifikata, lakše ćeš naći posao“.

Imaju prijatelje iz svih organizacija koje rade s izbjeglicama. Suprug smatra da u Hrvatskoj postoji stvarna potreba da nevladine organizacije na organizirani način pomažu ljudima, kako bi im olakšali život ovdje. Na primjer, potrebna je pomoć s prevođenjem. Svagdje gdje dođeš moraš znati hrvatski ili engleski jezik, a mnogi ljudi koji su u Porinu govore samo arapski ili farsi tako da stvarno imaju problema: kada trebaju nešto napraviti ili negdje otići, ne znaju kako da to naprave, čak možda ne znaju ni kako koristiti Google karte. Trebala bi stoga postojati organizacija koja će im pomoći oko obavljanja raznih procedura nakon što dobiju azil. Mnoge organizacije govore da to rade:

„ali kako to rade? Odete tamo i kažu vam: trebate otići tamo i tamo. Ponekad vam pomognu, ali jedna osoba [koja obično radi u takvoj organizaciji, op.a.] nije dovoljna“.

Ljudi trebaju biti plaćeni da rade takve stvari jer se na slobodno vrijeme volontera ne može uvijek računati. Ljudi koji rade za plaću u organizacijama bi trebali raditi taj posao, a ne da ih se treba moliti da pomognu. U Grčkoj je moj kazivač radio kao volonter za neke organizacije, između ostalog radio je kao prevoditelj za SAMS (*Syrian American Medical Society Foundation*), ali je i dobivao „malu plaću“ za svoj rad. Dok ovdje, „sada, ljeti, nikoga

nema u Zagrebu i ako netko treba pomoć, tko će mu pomoći? Ne znam“. I onda bi ta osoba koja treba pomoć trebala zvati okolo, možda i deset ljudi koje poznaje da vidi nije li tko dostupan za pomoć.

U odvjetničkom uredu u kojem radi kazivač obavlja administrativne poslove, uglavnom šalje elektronsku poštu na engleskom jeziku klijentima. Kaže da je zadovoljan s poslom i nada se da su i oni zadovoljni s njim. Osim toga, „vrlo su strpljivi sa mnom, nemam puno zadataka i kada napravim pogrešku, koje uvijek radim, vrlo su strpljivi i kažu: u redu, nema problema“.

„Nadam se da možemo nastaviti živjeti ovdje i pronaći normalan život. Znaite, mi smo ovdje počeli novi život, vrlo je teško kada započnete novi život, ali mi smo ga započeli, počeli smo ići naprijed i nadamo se da možemo nastaviti tako“.

Ako će si moći organizirati život nakon još godine dana koliko imaju na korištenje stana na način da budu neovisni, ostat će ovdje. No, ovdje su plaće jako niske i nisu dovoljne za obitelj da preživi. Njihova obitelj treba najmanje 1.000 eura mjesečno da bi mogla imati „ne normalan, već manje od normalnog života“. Stoga traže i posao za suprugu i posao za njega koji bi radio uz posao koji sada radi na pola radnog vremena, pa će vidjeti što će biti. Ako će naći dobre poslove, ostat će, a ako ih ne nađu, morat će odlučiti što će napraviti, možda će otići „van u migraciju“, uz smijeh kaže, „kao Hrvati“.

O priznavanju studija prava koji je završio u svojoj domovini rekao mi je da bi trebao dvije godine ovdje studirati, kao redovan student, prije no što mu priznaju diplomu prava iz Sirije. To ne može napraviti jer mora raditi, a ne studirati. Nije se previše ni raspitivao o tome jer je znao da tim putem nije mogao ići.

O trenutnom poslodavcu i kolegama na poslu rekao je da su jako srdačni, ali shvatio je da ga u biti ne trebaju, da mogu naći nekog boljeg od njega, a on je tamo radio jer su mu željeli pomoći. Iako to oni nisu nikada spomenuli, kada im je on rekao to što misli, odgovorili su mu:

„nemoj to govoriti, ti radiš dobre stvari za nas, u budućnosti ćeš raditi puno vrijeme za nas... Uvijek me ohrabruju, ali znate, osjećate drugačije“.

No, ipak, misli ako to odvjetničko društvo dobije klijenta iz neke arapske zemlje, onda će im on biti jako koristan. Na poslu su ga, inače, samo pitali za diplomu, no nije ju trebao

donijeti i pokazati im iako je diploma kod njega, a dao ju je i prevesti na hrvatski jezik. Na to se dodao:

„Znate, jednom, dok sam prijateljski pričao sa svojim šefom, on mi je rekao: 'znaš, mislio sam da si star 55 ili 60 godina jer si pravnik s troje djece'. Mislio je i da ne znam kako se koristi internet ili šalje elektronička pošta... Rekao mi je da je mislio da ja nemam nikakvog iskustva... Često ljudi iz europskih zemalja ne znaju ništa o arapskim zemljama općenito ili o Siriji. Kažu [mu ovdje u Hrvatskoj, op.a.]: OK, znali smo o Siriji da INA tamo investira u naftu, i znali smo da je „treća zemlja“, kao zemlja trećeg svijeta“.

Njegov šef ima 37 godina. Još jednom je naglasio da su mu on i njegovi suradnici samo željeli pomoći, što je bila za kazivača „velika stvar“.

U razgovoru smo došli i do pitanja poduzetničke klime u Hrvatskoj, na što mi je kazivač rekao da nije dobro investirati u Hrvatskoj, jer „nimate dobro poslovno okruženje za investicije“. Susreo je nekoga iz predstavništva Katara u Hrvatskoj i pitao ga: „zašto ne ulažete ovdje? Možda vam mogu pomoći“. Odgovorio mi je da u Hrvatskoj nema stabilnosti, misleći na hrvatsko gospodarstvo, da se zakoni preko noći mijenjaju. Oboje smo se složili da je razumijevanje kulture jako bitno u međunarodnom poslovanju, na što je kazivač dodao da je važno znati kako se ponašaju, kako vode poslove vaši klijenti. Uz smijehak je dodao i da ne bi glasao na izborima u Hrvatskoj ni kada bi imao pravo na to jer „imate kompleksnu situaciju u politici“.

„Ja uvijek kažem da je država ili vlada Hrvatske prihvatila ljude, rekli su: ok, mi ćemo prihvatiti 1.600 ljudi u okviru programa premještanja, ali nisu spremni prihvatiti tražitelje azila. Sada tek počinju raditi na tome, suočiti se s tim kao s nečim ozbiljnim.“

Dodao je i da prije nije puno ljudi tražilo azil u Hrvatskoj niti ga je dobilo tako da je to sve novo za Hrvatsku, no Hrvatska je „sretna“ jer nije puno ljudi prihvatilo tu doći i tražiti azil. Do tada je, prema njegovim saznanjima, tek 19 ljudi prihvatilo doći u Hrvatsku kroz program premještanja i dobiti tu azil, a trebalo bi ih biti 1.600 u tri godine koliko traje taj program. No, godinu i pol nakon njegovog pokretanja, samo je 19 ljudi došlo u Hrvatsku: „Zato želim reći da smo mi došli našim vlastitim izborom, nismo ekonomski migranti, stvarno smo u lošem položaju i trebamo samo sigurno mjesto.“

Kada su im u Grčkoj rekli da u okviru programa premještanja mogu ići u Hrvatsku, mogli su reći da ne žele ići u tu zemlju i onda bi trebali čekati na odlazak u neku drugu zemlju.

„Ali samo smo htjeli naći sigurno mjesto gdje ćemo živjeti, nismo tražili neku bogatu zemlju. Dakle, mi nismo ekonomski migranti“.

Ljude koje su tu kao tražitelje azila deportirali iz drugih zemalja nisu zadovoljni i oni, nažalost dobivaju negativna rješenja. Ali: „sada ljudi počinju razmišljati na bolji način, kažu: OK, samo trebamo sigurno mjesto kako bismo u njemu živjeli. Jer, znate, nitko nam nije pružio dobrodošlicu, gdje god idemo, kažu: vi radite probleme u našoj zemlji, a imamo već dosta problema... Nismo zadovoljni s vama“. To su im odgovorili u svim zemljama, no europske države su najbolje, kaže, „iako imaju dosta problema, mnogi njihovi građani nisu zadovoljni kada nas primaju, no ipak su nas te zemlje prihvatile“, iako je to bilo tek nakon „što smo stavili svoje živote u opasnost i sami sebi rekli: umrijet ćemo ili ćemo doći“ (*we'll die or we'll arrive*). No znali su da, jednom kada dođu, da će im reći da su dobrodošli. Međutim, druge zemlje, sve arapske zemlje i neke druge koje ih nisu htjele, nisu rekle da su dobrodošli već da nisu dobrodošli, da su kriminalci. Sirija je prije primala sve ljude koji su imali probleme u svojim zemljama: Palestince, Iračane, Libanonce... bili su otvorili svoju zemlju i rekli im da su dobrodošli.

„I znate, lakše je ako živite u zemljama u vašem susjedstvu: isti jezik, ista kultura, sve je slično. Ovdje je drugačija kultura, morali smo prihvatiti mnoge nove ideje koje možda prije nismo prihvaćali ili o kojima možda nismo ni razmišljali.. a sada ih moramo prihvatiti i suočiti se s njima“.

U susjedne su zemlje mogli ići samo u izbjegličke kampove i tamo izolirano živjeti bez ikakvih prava, i to u slučaju da ih ne deportiraju u Siriju.

Vraćajući se u razgovoru na njihovu situaciju u Hrvatskoj, kazivač je dalje rekao:

„Uvijek uspoređujem svoju situaciju u Siriji i tu. U usporedbi s drugim ljudima koji su tu dobili azil, ja sam u savršenom položaju jer imam posao, plaća mi je bolja nego njihova... Imamo prijatelje kao što smo mi, također peteročlanu obitelj kao mi iz Sirije, oni su dobili 1.900 kuna, a ja imam plaću od 3.000 kuna i to nije dovoljno. Uz dječji doplatok od 1.500 kuna, to nije za nas dovoljno. A što je s njima?“

Kada bi organizacije koje rade s izbjeglicama ovdje imale više aktivnosti, „pravih aktivnosti“, kako ih zove, mogao bi raditi za njih. Kada usporedi situaciju u Grčkoj i ovdje, ovdje nema aktivnosti za tražitelje azila i azilante. Misli da je AYS najbolja organizacija jer imaju i svoju trgovinu u Novom Zagrebu kroz koju azilantima i tražiteljima azila doniraju stvari, odjeću, higijenske potrepštine. Dok je bio u Grčkoj, dobio je ponudu za posao od jedne organizacije tamo koja je radila s izbjeglicama. No, uvjet je bio da u Grčkoj zatraže azil, a rekli su mu bili da će u Hrvatskoj lakše dobiti azil nego u Grčkoj. Mislio je da će u Hrvatskoj lako naći i posao i nije mogao zamisliti da su ovdje plaće jako loše, gospodarstvo jako loše, pričao mi je uz smijeh. Mislili su da je u Grčkoj gospodarstvo u lošem stanju, no tamo ljudi žive bolje nego ovdje. To zaključuju na osnovi svoje situacije tamo i ovdje. Tamo je suprug kao volonter SAMS-a zarađivao mjesečno 600 eura. Osim toga, nikad nisu bili u kampovima u Grčkoj. Pozivale su ih i ugošćivale grčke obitelji koje bi dolazile u organizaciju koja je pomagala izbjeglica i nudile smještaj izbjeglicama na dva ili tri tjedna. Tako su oni boravili kod tih obitelji, a kada je počeo raditi za SAMS, iznajmio je stan, ali ilegalno jer nisu imali dokumente. Kazivač mi je rekao i da je otvorio na Facebooku stranicu na arapskom jeziku, Azil u Hrvatskoj. To je napravio zato što su oni, prije no što su došli u Hrvatsku, pokušali saznati nešto o situaciji azilanata ovdje, no ništa nisu mogli naći na arapskom jeziku. Stoga je on sâm odlučio otvoriti Facebook stranicu i informirati ljude o situaciji i životu azilanata u Hrvatskoj.

5.4.7. Azilant u Prihvatištu za beskućnike

U Prihvatištu za beskućnike Hrvatskog Crvenog križa u Velikoj Kosnici pored Zagreba boravilo je od 2013. g. do kraja kolovoza 2017. g. ukupno šest azilanata. To sam saznala u razgovoru sa socijalnom radnicom koja je tamo zaposlena. Objasnila mi je da je Prihvatište privremeni smještaj, što znači da osoba koja se tamo smješta ostaje ondje

„u pravilu do šest mjeseci ili do godine dana, ovisno o potrebama. Međutim, to se produžuje. Mi preko Centra za socijalnu skrb dobivamo zahtjev za smještaj, kada je netko tako u potrebi, i onda nakon toga se, kada primimo osobu, dobivaju uputnice koje Vam izgledaju na način da na njoj piše od kada do kada ta osoba smije ovdje biti. I onda ako postoji dalje potreba, nakon što prođe, istekne taj datum, to vrijeme na koje su nam uputili neku osobu, ako postoji potreba, onda se to produžuje. Na još šest mjeseci ili tri mjeseca... tako da imamo tu ljude koji nam tu budu i godinama“.

Azilanti su tamo bilo kratko, a jedan je samo ostao pune dvije godine. Jedno vrijeme nisu imali nikoga od njih, sve do kolovoza 2017. g. kada su primili tri osobe. Od trojice koji su do sada otišli iz Prihvatilišta svi su se zaposlili i rade. Ne ostaju s njima u kontaktu, osim s jednim jer je bio uključen u kreativne radionice pa je i dolazio na njih i nakon što je izašao iz Prihvatilišta. No, kako je počeo raditi, tako nije imao puno vremena i prestao je i njihov kontakt.

U Prihvatilištu osobe imaju osiguran cjelodnevni smještaj. U svakoj sobi su 4 kreveta, ali dok je ljeto po dvije osobe su smještene u sobi. Po zimi je drugačije jer ima više ljudi pa sobe budu popunjene. Ljudi koji su tamo smješteni imaju osigurana tri obroka dnevno, doručak i večeru u Prihvatilištu, a ručak im je organiziran u Pučkoj kuhinji Dobri dom koja je u zgradi do Prihvatilišta. Imaju praonicu rublja gdje jednom tjedno *korisnici* Prihvatilišta mogu odnijeti svoj veš na pranje, a svaka dva tjedna mijenja se posteljina, dok im se mjesečno dijele higijenske potrepštine. Kada su ljudi smješteni tamo, gube pravo na mjesečnu novčanu pomoć od Centra za socijalnu skrb.

Tri socijalne radnice, psihologinja i voditelj rade u Prihvatilištu. Od Centra za socijalnu skrb dobivaju socijalnu anamnezu o osobi: „nešto o toj osobi, kakav je to bio život, kako je završio tako, na cesti ili bilo gdje drugdje“. Centar im dostavlja i potvrdu od liječnika opće prakse o zdravstvenom stanju te osobe, kako je objasnila socijalna radnica, da vide „koje su dijagnoze“ koje osoba ima, kako bi znali kako se trebaju prema svakome postaviti, na primjer da ne bi stavili osobu u sobu s nekim s kim bi mogla ući u konflikt.

U Prihvatilište ne može netko doći „s ceste“, iako socijalna radnica kaže da i tako dolaze pa ih onda upućuju u Centar za socijalnu skrb. Prilikom mog prvog dolaska u Prihvatilište, jedne nedjelje popodne, u razgovoru s osobom koja radi na porti, na moj komentar da imaju lijepe pse koji su se igrali oko portirnice, odgovorio je da im ljudi ostavljaju u Prihvatilištu pse, ali ne na način da ih pitaju hoće li primiti psa, već ih samo izbace iz automobila i odu. Ostavljaju im i mačke, rekla mi je naknadno socijalna radnica.

Prihvatilište nudi osobama smještenim u njemu i neke aktivnosti, kao što su kreativne radionice. No, socijalna radnica je rekla da one nisu ništa obavezno. Imaju i informatičku radionicu s četiri računala gdje *korisnici* mogu ići na internet ili pretraživati i javljati se na posao. No njihov je interes slab i puno se truda mora ulagati kako bi ih se motiviralo da se uključe u takve aktivnosti ili da, na primjer, sudjeluju u uređenju okoliša oko Prihvatilišta.

Naime, nakon što prođe kratki period prilagodbe na život u Prihvatilištu, saznala sam da osobe koje su tamo kao da „malo potonu“, jer Prihvatilište nudi smještaj svim „kategorijama ljudi“ iz socijalne skrbi; tamo su smještena i djeca i ljudi od 87 godina, razvedeni, oni koji su izdržavali zatvorske kazne, bivši ovisnici...

U kolovozu 2017. g. imali su 108 *korisnika*, a preko zime znaju imati do 160 ljudi, koliki je i smještajni kapacitet Prihvatilišta. Prema riječima socijalne radnice, u Hrvatskoj je 13 prihvatilišta za beskućnike, a većina njih su manjih kapaciteta, vode ih udruge ili Caritas, te su neka samo prenoćišta, što znači da ne nude cjelodnevni smještaj kao Prihvatilište u Velikoj Kosnici.

Azilanti koji su do sada koristili ovaj oblik smještaja govorili su hrvatski jezik – „nije to baš sjajno“, ali mogli su se s njima sporazumijevati, „malo na engleskom, malo na hrvatskom“. Nekima su prilagođavali jelovnik jer nisu jeli svinjetinu.

U kolovozu 2017. g., kada sam prvi puta došla u Prihvatilište, tamo su bila smještena trojica azilanata. Preko socijalnih radnica, dvojica su pristala na razgovor sa mnom, dok mi je za trećeg azilanta, podrijetlom iz Maroka, socijalna radnica rekla da nije htio razgovarati. Kada sam došla na razgovor s dvojicom azilanata, jednog ponedjeljka ujutro, u 9 sati, saznala sam da se jedan od njih, podrijetlom iz Ruske Federacije, nije vratio preko vikenda u Prihvatilište iz Istre gdje mu je RCT netom prije bio pronašao posao. Tako sam održala intervju samo s jednom osobom, azilantom podrijetlom iz Afganistana. Pričali smo na hrvatskom jeziku koji on nije baš dobro znao, a engleski jezik je govorio podjednako hrvatskom, tako da je komunikacija bila otežana. Kazivač je rođen 1975. g., a iz Afganistana je otišao prije 29 godina, u dobi od 13 godina. Prvo je 15 godina živio u Iranu, tamo mu se i rodilo dvoje djece no supruga i djeca su se morala vratiti u Afganistan. On je i prije njihova povratka u Afganistan otišao u Grčku, 2003. g., gdje je radio jedanaest godina, no Grčku je morao napustiti jer nije imao radnu dozvolu odnosno „papire“. U travnju 2014. g. došao je u Hrvatsku i zatražio azil. Prije Hrvatske bio je u Makedoniji, Srbiji, Mađarskoj, Italiji, Francuskoj, Njemačkoj. Došao je i do Švicarske gdje je bilo: „finger to Mađar, deport to Mađar“ [otkrili su da je otisak prsta ostavio u Mađarskoj pa su ga deportirali u Mađarsku, op.a.]. Mađari su ga onda vratili u Srbiju iz koje je u „velikom kamionu“ ilegalno putovao preko Hrvatske prema Sloveniji, no zaustavili su ga na granici između Hrvatske i Slovenije. U Hrvatskoj je zatražio azil i bio je smješten u Porinu. Tamo je godinu dana čekao na azil koji je dobio u kolovozu 2015. g. Jednu godinu je živio u

iznajmljenom stanu na trošak države, a onda je jednu godinu bio u zatvoru, u zagrebačkom Remetincu. Tamo je bio jer je imao „problema s Uskokom“. Iako nisam inzistirala na pitanju zašto je imao te probleme, iz kazivačevog objašnjenja shvatila da sam da je bio optužen za suradnju s krijumčarima ljudi. U trenutku našeg razgovora već je jedan mjesec bio na slobodi. Kako više nije imao pravo na stan, preko Centra za socijalnu skrb došao je u Prihvatilište za beskućnike. Prije nego su ga primili u Prihvatilište, spavao je u parku.

Dok je čekao na azil u Porinu, rekao je da tamo nisu bili dobri uvjeti za učenje jezika, a ono što je naučio od hrvatskog jezika naučio je u zatvoru: „od ljudi, pričem, pišem...“. Nakon što smo se nasmijali i on i ja kako je jezik naučio u zatvoru, dodao je da je problem jer „nimate školu“, misleći da ne može tu ići u školu kako bi naučio jezik, iako bi htio ići. U Afganistanu je završio šest godina osnovne škole.

Ovdje sada traži posao, ali posla nema. Ili mu kažu da je plaća 2.000 ili 3.000 kuna, a od toga ne može živjeti jer samo za najam stana treba platiti 2.000 kuna. Može raditi kao vozač kamiona i kao mehaničar, ali posla nema. Kada je živio u Grčkoj, radio je u prijevozničkom poduzeću, kao vozač kamiona. U Grčkoj mu je bilo dobro, „ali nimate papir, dokument“. Pokušao je s hrvatskim dokumentima azilanta dobiti posao u Grčkoj, ali ne priznaju takve dokumente. Rekao je da s dokumentima koje ima ne može raditi ni u Njemačkoj niti drugdje. U Hrvatskoj mu je izdata i vozačka dozvola za više kategorija vozila, na osnovi međunarodne vozačke dozvole koju je imao.

Kaže da nema doktora, već tri godine koliko je u Hrvatskoj nema doktora. Srećom, nije ni bio bolestan. Problem je i što u Hrvatsku ne može dovesti svoju obitelj. Nema ni novaca da pokrene taj postupak. No, kaže da je to samo problem u Hrvatskoj, da je na primjer u Francuskoj i Italiji moguće da osobe ostvare pravo na spajanje obitelji. Pitao je JRS i Crveni križ, ali rekli su mu da ne može dovesti u Hrvatsku svoju obitelj. Sada čeka posao, piše molbe i šalje emailom – „kako se zove to? CV“, kaže. Objašnjava da mu je jedna organizacija za azilante pomogla napisati životopis, a saznala sam, nakon naknadno postavljenih pitanja, da se radi o RCT-u . Ali još se ništa nije dogodilo, nije našao posao. Dodaje: „ali ja imam problema jer moje tijelo ne radi, samo spava, samo spava.. ja volim raditi [pravi stanku u govoru, op.a.]... imam problema“. Kasnije je opet ponovio da ima puno problema. Već su četiri godine kako ne radi, „nema para“, od Crvenog križa dobiva odjeću, a sve drugo „nema ništa“. Zbog kazivačevog

slabijeg poznavanja hrvatskog jezika nije mi bilo moguće ulaziti u detaljnije razgovore oko određenih aspekata njegova života koji je proveo u Hrvatskoj nakon što je dobio azil.

Rekao mi je i sljedeće: „Ja čekam, još čekam jedan mjesec, imam sud“, objašnjavajući da mu mobitel još nije vratila policija i kada to riješi, pitat će svoje roditelje da mu pošalju novce i otići će van, u Njemačku i tražiti „drugi azil“. Dodaje da nije dobro da je dobio dokumente u Hrvatskoj, a ne može raditi. U Njemačkoj ili drugoj zemlji kažu da azilanti dobivaju posao. Rekao je i da zna ljude koji su tu dobili azil i otišli van, tražili „drugi azil“. Ako tu ne nađe posao, tako će i on morati napraviti i onda u hrvatskoj „ambasad“ vratiti hrvatske dokumente. Osim toga, kaže da u Njemačkoj azilanti imaju 450 eura pomoći mjesečno, dobiju kuću, sve. Tamo te pitaju: „Šta radiš? Kamion? Sve ima, sve“, objašnjavajući da ti tamo nađu onaj posao za koji kažeš da znaš raditi. Ima tamo „puno familija, puno prijatelja“, tako da zna kako to tamo funkcionira. U Hrvatskoj tražitelju azila daju 100 kuna mjesečno, a zemlja od EU dobiva novce i to za svaki dan 50 do 60 eura po tražitelju azila. A nema ništa. „Daj mi posao, ja neću sve, samo daj posao“, no „nema ništa“. Svaki mjesec ide u socijalno i „daj mi, daj mi, molim te“, a od toga nema ništa. Kada je izašao iz zatvora tražio ih je pomoć u Centru za socijalnu skrb, odobrili su mu 400 kuna i na papiru taj novac ima, ali još ga nije dobio. Zaključuje da je sve to politika. Sve zemlje imaju problem u politici. U njegovoj je zemlji problem politika: „moja zemlja sada: ideš, radiš, normalno“, ali ima problema jer bi bio mrtav da se vrati, zbog njegovoj oca. „To je to“, zaključuje. Još jedan mjesec će čekati i, ako ne bude posla, morat će otići u neku drugu zemlju gdje ima posla.

5.4.8. Ostvarivanje prava osoba pod međunarodnom zaštitom: komparativna analiza proživljenih iskustava

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, kako je navedeno u prethodnom dijelu teksta, priznaje osobama pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj dvanaest skupina prava. Prvo navedeno pravo u Zakonu, pravo na boravak u Republici Hrvatskoj, kao osnovno pravo za ostvarivanje svih drugih prava, ostvaruje se odmah po dobivanju međunarodne zaštite. Svim kazivačima su u ostvarivanju tog prava pomagali službenici MUP-a zaduženi za integraciju osoba pod međunarodnom zaštitom, tako što su s njima išli u policijsku upravu gdje bi im se izdala dozvola boravka. Od ostalih jedanaest područja prava, na četiri područja se moji kazivači u polustrukturiranim intervjuima nisu posebno osvrnuli, što je posljedica toga da se to pravo ili ostvaruje (pravo na slobodu vjeroispovijesti) ili da još uvijek nisu bili u prilici posegnuti za

ostvarenjem tog prava (pravo na besplatnu pravnu pomoć u slučaju odluke nadležnog ministarstva o prestanku ili poništenju međunarodne zaštite, pravo na vlasništvo nekretnine i pravo na stjecanje hrvatskog državljanstva). Ipak, ostvarenje prava na slobodu vjeroispovijesti koje osobi „jamči slobodu življenja i odgoja djece u skladu s njegovim vjerskim uvjerenjima“, upitnim se pokazalo kod kazivača iz Sirije koji su smatrali da supruga ne bi mogla raditi određene poslove jer nosi hidžab, što je, prema njihovom tumačenju, „na neki način u ovoj kulturi zabranjeno“.

Pravo na spajanje obitelji osobe koja dobije međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj pokazalo se kao pravo koje se, prema svjedočenjima kazivača, ne ostvaruje. Nisu svi kazivači spomenuli to pravo kao problematično područje, a oni koji su ga spomenuli (Adam iz Somalije i kazivač iz Afganistana) ili nisu bili sigurni mogu li ga ostvariti ili su smatrali da ga je nemoguće ostvariti.

Pravo na smještaj koje bi podrazumijevalo smještaj u stanu čiji najam i režije plaća država na razdoblje od dvije godine od „dana uručenja odluke o odobrenju međunarodne zaštite“, pokazalo se kao pravo koje se ostvaruje, ali ne od navedenog dana uručenja odluke, već od dana kada im Centar za socijalnu skrb pronađe stan ili potpiše ugovor o najmu stana s najmodavcem kojega su kazivači sami našli. Do trenutka ulaska u iznajmljeni stan osobe pod međunarodnom zaštitom imaju pravo i dalje boraviti i hraniti se u prihvatilištu za tražitelje međunarodne zaštite. Slučaj sirijske obitelji koja je sama našla stan i mogla se useliti u njega od dana kada su dobili azil pokazao je da je barem mjesec dana trebalo proći dok se nije obavila administrativna procedura, za vrijeme koje su boravili u Porinu. Neki su od kazivača na stan čekali više (čak i do osam) mjeseci, a za to vrijeme nisu imali pravo na novčanu pomoć na temelju prava iz područja socijalne skrbi. Neke od organizacija (JRS, AYS) pomagale su u pronalasku stanova, no može se zaključiti da ostvarivanje prava na smještaj ne funkcionira na način koji bi bio zadovoljavajući za osobe koje su dobile međunarodnu zaštitu. Naime, nastavak boravka u prihvatilištu za tražitelje azila značilo je produženje života u okruženju koje je za većinu kazivača predstavljalo teško životno iskustvo (usp. De Vroome i Van Tubergen 2010) te su svi što prije htjeli otići od tamo. Osim toga, čekanje na ostvarivanje prava na smještaj značilo je i nemogućnost ostvarivanja prava iz područja socijalne skrbi jer sve dok osoba ne useli u unajmljeni stan koji plaća država nije imala pravo primati novčanu pomoć od Centra za socijalnu skrb. Ovo pokazuje da, suprotno tvrdnjama Agera i Strang (2004, 2008), u Hrvatskoj postoji određena hijerarhija važnosti i uvjetovanosti područja koje obuhvaća integracija osoba

pod međunarodnom zaštitom u hrvatsko društvo. Pokazalo se dalje i da su na ostvarenje prava na socijalnu skrb moji sugovornici morali čekati, po mjesec dana, a najčešće dva mjeseca, te da nisu bili upućeni u sva prava koja im pripadaju, kao što je, na primjer, iznos jednokratne novčane pomoći ili su smatrali da se teško dokazuje potreba za takvom jednokratnom pomoći.

Pravo na rad osobe pod međunarodnom zaštitom mogu ostvariti od kada dobiju međunarodnu zaštitu na način da se zaposle kod nekog poslodavca ili samozaposle. Svjedočenja kazivača ukazala su na nekoliko problema vezanih uz ostvarivanje ovog prava. Prvi je problem tržište rada u Hrvatskoj gdje ili nema dovoljno poslova koji bi mogli obavljati azilanti (jer ne poznaju dovoljno dobro hrvatski jezik) ili je rad slabo plaćen pa ne omogućuje osobama pod međunarodnom zaštitom pokrivanje osnovnih životnih troškova. Drugi problem je bio taj da su azilanti teško ostvarivali pristup poslodavcima bez pomoći „domaćih“ posrednika u obliku nevladinih organizacija ili pojedinaca (društvenih mostova, prema Ager i Strang 2004). Treći je problem, kako je pokazalo ovo istraživanje, bio taj da se državna institucija koja bi im trebala pomoći u traženju posla, Hrvatski zavod za zapošljavanje, pokazala neučinkovitom u traženju posla i neprilagođenom potrebama kazivača te bi im nudila poslove koji su bili ili izvan mjesta njihova boravka ili neusklađeni s njihovim znanjima i vještinama. Svi kazivači koji su bili pronašli posao pronašli su ga ili putem nevladinih organizacija ili preko prijatelja i poznanika. Osim toga, nitko se od njih nije pokušao samozaposliti, jedino je Prince, pet godina od dobivanja azila, s prijateljem otvorio restoran. Istraživanje je pokazalo i da su se kroz određeno vrijeme svi kazivači uspjeli zaposliti (osim dvoje, koje i nisam pratila tijekom dužeg vremenskog perioda) te da su se i neki koji su otišli u druge, „bogatije“ europske zemlje (Austrija, Njemačka) vratili u Hrvatsku kada su uvidjeli da se s dokumentima osobe koja je dobila međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj ne mogu legalno zaposliti u tim zemljama. Svi kazivači koje sam pratila tijekom dužeg vremenskog perioda uspjeli su se zaposliti u razdoblju kraćem od godine dana, pri čemu kod većine njih prethodno stečena stručna sprema nije imala utjecaja na dobivanje posla na kojem su se zaposlili (usp. Pittaway et al. 2009, De Vroome i Van Tubergen 2010). Dvojici njih je veći utjecaj na zapošljavanje imalo stručno osposobljavanje koje su završili u Hrvatskoj (za kuhara i vozača viličara), a samo je jedan kazivač uspio dobiti posao u struci (odvjetničkom uredu), ali na niže rangiranoj poziciji od one za koju je u svojoj državi podrijetla stekao obrazovanje.

Pravo na zdravstvenu zaštitu pokazalo se jednim od spornih područja ostvarivanja prava osoba pod međunarodnom zaštitom. Naime, iako imaju to pravo, zdravstvene ustanove odnosno

zdravstveni djelatnici nisu upoznati s tim te postoje administrativne barijere ostvarivanja tog prava (nemogućnost uvođenja osobe u informatički sustav koji prati pacijente i preko kojega se dalje procesuiraju potrebe pacijenata). Takva situacija dovodi do toga da su pojedini kazivači čak smatrali da nemaju pravo na zdravstvenu zaštitu ili su znali da će to pravo steći zapošljavanjem, kada bi kao zaposlene osobe dobivali zdravstvene iskaznice koje su im omogućavale „administrativni“ ulazak u informatički sustav zdravstvenih ustanova.

Pravo na obrazovanje, tj. nastavak obrazovanja pokazalo se kao drugo sporno područje primjene zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti jer su svi kazivači svjedočili ili o automatskom nepriznavanju prethodno stečenih kvalifikacija (na primjer, u ustanovama za obrazovanje odraslih upisivali bi im završene osnovne škole u diplome koje su dobivali nakon osposobljavanja, iako su završili u svojim zemljama srednju školu) ili nemogućnosti nastavka školovanja zbog nepriznavanja prethodno stečenih kvalifikacija ili administrativnih barijera pri upisu na fakultete, kao što je nepoznavanje hrvatskog jezika. Neki nisu ni razmišljali o nastavku školovanja jer je „previše procedura oko toga, nepotrebnih blokada“.

I na kraju, preostalo pravo koje osobe pod međunarodnom zaštitom imaju u Hrvatskoj je pravo na pomoć pri integraciji. Prema kazivačima, ova bi pomoć trebala uključiti pravo na učenje jezika, koje u biti Zakonom nije definirano kao pravo, već kao obaveza i to obaveza pohađanja tečaja hrvatskog jezika, povijesti i kulture. Učenje jezika, bilo da je ono shvaćeno kao pravo ili kao obaveza, jedno je od ključnih područja integracije kako su ga shvaćali moji kazivači, koje je osnova za ostvarivanje svih drugih prava i integracije u hrvatsko društvo, a ujedno je područje koje je problematično i na koje su se svi žalili. Prema njihovim svjedočenjima i iskustvima, učenje jezika nije se provodilo sustavno, nije im bio omogućen dovoljan broj sati učenja jezika, nije se prepoznavalo da su neki od njih već započeli s učenjem jezika dok su još bili tražitelji azila, a učenje povijesti i kulture nitko od njih nije ni spomenuo da su prošli ili prolazili. Većina kazivača je smatrala da je hrvatski jezik težak i da bi im kao pomoć u integraciji trebalo biti omogućeno da jezik češće i više uče. Neke nevladine organizacije organizirale su učenje jezika no to je često puta bilo na razini volontera koji nisu nužno profesori jezika ili nije bilo organizirano na sustavan način koji bi onda kazivači prepoznali kao ozbiljnu zamjenu za nedostatno učenje jezika organizirano preko državnih institucija ili financirano iz državnog proračuna. S druge strane, plan integracije za osobe pod međunarodnom zaštitom koji se spominje u Zakonu, kao dio prava na pomoć pri integraciji u društvo, nitko od kazivača nije spomenuo tijekom naših intervjua ili neformalnih razgovora.

Osim usporedbe prava koja im zakonski pripadaju s onim kako su moji kazivači proživljavali i doživljavali njihovo ostvarenje, dodala bih i sljedeće zaključke koji su proizašli iz istraživanja, a odnose se na pomoć pri integraciji u društvo, ako se taj termin shvaća šire od samog značenja koja mu pripisuje Zakon. U institucijama u koje su se kazivači trebali prijaviti ili javljati kako bi ostvarivali pojedina osnovna prava koja im pripadaju (Centar za socijalnu skrb i Hrvatski zavod za zapošljavanje) nije bilo prevoditelja koji bi im pomagali u komunikaciji s državnim službenicima, već su ovisili ili o pojedinom službeniku koji bi govorio engleski (u HZZ-u i francuski) jezik ili bi odlazili u te institucije u pratnji „lokalnih“ prijatelja koji bi im onda pomagali sporazumjeti se, zatražiti ili ostvariti pravo koje im pripada. Kada je riječ o ostvarivanju prava koja imaju, državni službenici bi osobama pod međunarodnom zaštitom znali davati informacije koje su im bile važne, a koje bi se poslije pokazale netočnima (na primjer, informacije o vremenu dobivanja prvog iznosa novčane pomoći iz prava o socijalnoj skrbi) ili bi im obećavali nešto što se onda mjesecima nije ispunjavalo (na primjer, pronalazak stana u kojem su trebali živjeti dvije godine nakon dobivanja azila). Takvo je ponašanje državne uprave navelo jednog od kazivača na zaključak da ne treba shvaćati državnu upravu ozbiljno pa je tako bio automatski uklonjen iz registra Hrvatskog zavoda za zapošljavanje jer se jedan mjesec nije javio toj instituciji s informacijom da je i dalje nezaposlen. To ne bi ni bio problem da prijava na HZZ ne povlači za sobom pravo na ostvarenje novčane pomoći od Centra za socijalnu skrb, koju je on tako bio izgubio. Pokazalo se da i drugi segmenti državne službe ili nisu osjetljivi prema onima kojima bi trebali biti u službi ili nisu upućeni u prava koja je državna uprava, kojoj sami pripadaju, dala osobama pod međunarodnom zaštitom. Primjer za to su zdravstveni radnici kojima su procedure važnije od čovjeka kojega nešto boli te policajci u međunarodnoj zračnoj luci koji ne prepoznaju putovnicu osobe pod međunarodnom zaštitom misleći možda „da samo Hrvati imaju pravo na hrvatsku putovnicu“. Oba primjera ukazuju na tendencije koje je Herzfeld (1992:108) sažeo ovim riječima: „birokrati si pripisuju moć prihvaćanja građana u okviru nacionalne predodžbe, a služe i kao kumovi i gazde koji kontroliraju definiciju onoga što jest, a što nije ispravan oblik, u oba smisla te riječi: apstraktnom i birokratskom“.

5.5. Što je integracija za osobe pod međunarodnom zaštitom i kako ih prihvaća lokalna zajednica?

Integracija se kao pojam spominje u hrvatskim zakonima i drugim zakonskim aktima, na prezentacijama institucija i organizacija, raznim europskim i drugim strategijama, stručnim člancima... no meni je bilo važno čuti što pod integracijom podrazumijevaju moji kazivači, osobe koje bi se trebale integrirati u hrvatsko društvo. U ovom dijelu rada stoga donosim njihova mišljenja o integraciji, kao i njihova kazivanja o tome kako se osjećaju, prihvaćeno ili ne, u hrvatskom društvu i osjećaju li se u Hrvatskoj sigurno.

„Treba se integrirati jer ti živiš tu, to je novi život“

Kazivač iz Senegala mi je rekao da riječ integracija za njega ima dosta značenja koja može prihvatiti, ali ne sva. Za njega je integracija nešto što je važno:

„Kada se nalaziš u zemlji koja nije tvoja zemlja, trebaš se integrirati, upoznati kako ljudi žive, trebaš upoznati zakone... kako bi se osjećao dobro u toj zemlji. Kao prvo, treba poštivati zemlju koja nije tvoja zemlja, a kao drugo treba se integrirati jer ti živiš tu, to je novi život. Na primjer, u našem je slučaju to normalno; integriraš se kako bi se adaptirao, kako bi imao posao, kako bi upoznao ljude... Dakle... to je normalno.“

U integraciji za njega prvo mjesto zauzima jezik. Iako s ljudima s kojima se druži uglavnom ne govori hrvatski, već engleski ili francuski jezik, kada bi se našao u sredini gdje ljudi govore samo hrvatski jezik misli da bi se snašao i komunicirao s njima jer toliko dobro već poznaje jezik.

Drugi aspekti integracije se, po njemu, nalaze u domeni kulture, za što kaže da se ne radi o tome da se nauči kultura, već da se „treba pokušati razumjeti kulturu“ jer „nitko ne može naučiti moju kulturu“, može samo probati razumjeti je. On pokušava razumjeti hrvatsku kulturu na način da si postavlja pitanja onda kada vidi nešto što mu nije poznato ili nešto što ne razumije kada uspoređi sa svojom kulturom ili načinom na koji je odgajan. Kada vidi takve razlike pita se je li to normalno ili nije normalno. Ima puno stvari koje oni (misleći pri tome na Senegalce) ne razumiju ili ne rade, a ovdje ih ljudi rade, i to može biti i u pozitivnom i negativnom smislu.

Ne navodi primjere za to, samo je rekao da je puno takvih, različitih stvari, tj. razlika u kulturama.

Kada smo se dotakli pitanja tko sve ima važnosti u integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj, rekao je da prvu ulogu ima osoba koja je dobila azil jer o njoj ovisi želi li se ili ne ona integrirati u društvo. Onda slijede organizacije kao što su JRS, Crveni križ, CMS, NK Zagreb 041. To su organizacije koje on poštuje jer „barem rade nešto“, pokušavaju učiniti nešto. Ali druge, velike organizacije, kao što su UNHCR, UNICEF... za njih čak ni ne zna postoje li u ovoj zemlji. Ne zna. Možda JRS ili druge organizacije koje je naveo rade za te velike svjetske organizacije, ali on to ne zna. I na kraju dodaje da je njemu ipak na prvom mjestu Okus doma koji nije organizacija, već zadruga.

Ali ipak, naglasio je, sve ovisi o osobi, sve druge organizacije i država su „bonus“, tu su „da ti pokažu put“. Isto tako, za njega potpuna integracija ne postoji.

Što se tiče države, Republike Hrvatske, i dalje poštuje to što je imala „hrabrost i obvezu“ dati mu, na osnovi onoga što im je rekao, dozvolu boravka i priliku da ovdje pokuša živjeti. No dodaje i da je apolitičan, nije ljubitelj (*fan*) države i ne želi ovisiti o državi ili administraciji.

Rekao je i da se u Hrvatskoj osjeća dobro, ima prijatelje, snalazi se, radi. Preko posla koji radi upoznaje i dosta novih ljudi koji su *cool*, a ponekad i izlazi i tada isto upoznaje ljude koji su *cool*. Nikad ga u Hrvatskoj nisu fizički napali, ali je imao verbalne napade koji su ga povrijedili. Takve stvari ne prihvaća i u takvim verbalnim rasističkim napadima znao bi se obraniti. U jednoj od takvih situacija koja se dogodila u Zagrebu, tijekom dana, dvojica su ga vrijeđala zbog boje kože, no napadači su, srećom za njih ili za njega, kako kaže, pobjegli, jer tko zna što bi bilo da ih je uhvatio. Policija ga je jednom zaustavila i pitala za isprave. To je bilo u večernjim satima. Inače, po mrkloj noći baš i ne hoda ulicama grada. Čuo je i puno priča o slučajevima rasne diskriminacije u Zagrebu i Hrvatskoj.

Integracija kao adaptacija u sustav u kojemu ljudi žive

Kazivač Bongo iz Konga rekao mi je da je integracija na neki način adaptacija u sustav u kojemu ljudi žive.

„To je vrlo, vrlo važno. Svagdje u svijetu. Ako ne govoriš francuski, a dođeš u Francusku, jednostavni primjer, koju ćeš prvu stvar napraviti ako želiš komunicirati s ljudima? Naučit ćeš jezik. Adaptirat ćeš se u njihov stil. Pokušat ćeš razumjeti kako oni žive. Ako idu u lijevo, ti ćeš ih kao prvo slijediti, kako bi razumio kako žive“.

Tako, kada je ovdje došao, iako prije nije ni znao da hrvatski jezik uopće postoji, bio je obvezan naučiti reći „dobar dan“, „kako si“, „kak' se zoveš“, i druge „male“ riječi: „daj mi“, „molim te“. To je, po njemu, jako važno. Kada ne razumiješ što ljudi govore, izgubljen si, objasnio je. Zato je po njemu prva važna stvar za integraciju jezik. On ti omogućuje da razgovaraš s ljudima, da im se približiš. Druga važna stvar je adaptacija jer se trebaš prilagoditi stilu kojim ljudi žive u zemlji u kojoj si došao. Smatra da je potrebno prvo razumjeti kako stvari funkcioniraju u toj zemlji, a to razumijevanje se događa kada upoznaješ ljude, kada cirkuliraš među njima. Nakon dvije i pol godine što je tu, smatra da je postigao otprilike sedamdeset-postotno razumijevanje hrvatske kulture.

U njegovoj integraciji svaka je organizacija, odnosno volonteri raznih organizacija, imala neki mali udio i na to im je zahvalan. Preko njih je naučio osnove hrvatskog jezika, pomogle su da mu da shvati dosta stvari. Volonteri CMS-a učili su ga hrvatski jezik, JRS ga je vodio na izlete, s Crvenim križem je učio engleski i vježbao jogu, s CMS-om je išao prvi put u Rijeku. Preko tih izleta je shvatio da je Hrvatska mala, ali da ima lijepih mjesta i gradova. O Hrvatskoj je, inače, prvi put čuo preko svjetskog prvenstva u nogometu. Nogometaš Davor Šuker je bio jako poznat u Africi i imao je tamo puno obožavatelja. Zahvaljujući njemu, kaže, Afrikanci su počeli shvaćati da postoji zemlja koja se zove Hrvatska. Kaže da danas još uvijek puno ljudi, čak u Francuskoj, ne zna gdje je Hrvatska. U Belgiji su ga pitali gdje mu je taj otok na kojem živi, Hrvatska. Oni koji su čuli za Hrvatsku, rekao je Bongo, uglavnom su čuli za zemlju preko nogometa.

Najveći problem u integraciji smatra to što ne može nastaviti učiti hrvatski jezik preko „države“, a za to ima želju, „potrebu i žed“, kako kaže. Za one koji dolaze i koji se trebaju integrirati kaže da mogu primijeniti put kojim su on i neki njegovi prijatelji išli od kada su dobili azil u Hrvatskoj. Naveo je primjer učenja jezika. Na prvom stupnju hrvatskog jezika bilo je ih na početku četrnaest, a ostala su do kraja njih dvojica. Sasvim je normalno, po njemu, da ministarstvo neće plaćati tečaj onima koji ga ne žele pohađati. Ti koji su odustali su lijeni, ne shvaćaju što je važno.

Kazivač podrijetlom iz Konga osjeća se dobro u Hrvatskoj jer, da nije tako, već je mogao otići negdje drugdje. Bio je u Francuskoj i u Bruxellesu, gdje ima puno prijatelja i ljudi koji poznaju njegovu umjetničku vrijednost, no vratio se ovdje jer živi ovdje.

„Ovo je zemlja koja me prihvatila, ponosan sam što sam u Hrvatskoj i što živim u Hrvatskoj. Bilo da je gospodarstvo u rastu ili padu, ovdje sam“.

Policija ga je tri puta zaustavila i tražila dokumente; jednom je bio sa svojom djevojkom koja se jako naljutila na policiju što baš njega zaustavlja, no on joj je rekao da se smiri i da ih pusti da rade svoj posao. Drugi put su ga zaustavili za Staru godinu, u večernjim satima, bio je blizu zgrade u kojoj živi njegova djevojka. Kombi s četiri ili pet policajaca koji su bili u njemu usporio je kada su njega opazili na ulici. Dvojica policajaca u civilu su izašla iz kombija, a on ih je na hrvatskom pitao: „Ima problem?“. Rekli su mu: „Oh, nema problema. Govori hrvatski?“, na što je odgovorio: „Pomalo“. Razumjeli su da se radi o muškarcu koji tu živi. Na kraju su mu se ispričali i otišao je. Nije htio to ni spomenuti svojoj djevojci jer je znao da bi se ljutila. Ispričao joj je to tek nakon dva dana. Treći put je vidio da ga slijedi auto, također u dijelu grada u kojemu živi njegova djevojka, auto se zaustavio ispred njega i izašli su policajci u civilu koji su mu pokazali značku. Pitao ih je na hrvatskom: „Što je problem“, a oni su se čudili: „Govori hrvatski?“. Na to komentira: „ako mi dolaziš sa svojim zastrašivanjem, ja ću ti docirati“. Tražili su ga isprave, zvali nekoga da provjeri njegovo ime i onda su mu vratili dozvolu boravka, ispričavajući se da samo rade svoj posao. No, to ga ne smeta, smatra to normalnim, jer „to su policajci, rade svoj posao“. S druge strane, s nepoznatim ljudima na ulici nije imao problema.

„Svaki put kada misliš o sebi osjećaš se kao stranac“

Za kazivače iz Sirije integracija znači da se treba prilagoditi novoj kulturi, a u tome nalaze i pozitivne i negativne stvari, no sve to treba prihvatiti kao novu kulturu.

„To je teško, ne možeš zaboraviti svoju *staru* kulturu, svoja prava vjerovanja... sada svagdje gdje idem izbjeglica sam... OK, ljudi s nama komuniciraju i ne spominju da smo izbjeglice, ali svaki put kada misliš o sebi osjećaš se kao stranac i nikad nećeš biti

kao građanin.... Ne kažete mi kada gledate u mene da sam izbjeglica, ali ja jesam izbjeglica, ja sam stranac.... Gledate u mene kao da sam strana osoba, strana kultura, strano ljudsko biće“,

smiješeci se nastavlja:

„ništa ne znate o meni i teško nam se predstaviti, pokazati ljudima da nismo ono što mislite, da smo kao vi, možda smo imali bolje živote nego ih tu imamo, ali to ne možete [dokazati, op.a.]... jer nitko vas nije stvarno poznao prije... OK, mogu reći: ja sam pravnik, no kako možete znati da je to istina. Mogu vam pokazati diplomu, no ona može biti lažna“.

Kada su živjeli u Siriji, imali su i oni izbjeglice tamo i zna kako su tada oni mislili o njima. Osjeća, vjeruje da je tako sada isto s njima. Čita komentare ljudi na internetu i kaže:

„ako želite saznati prava osjećanja ljudi, trebate gledati ljude kada su ljuti, tada će reći istinu, ništa drugo“.

Tako je po njemu u svim zemljama. To je integracija za njega i zaključio je: „Mrzim integraciju“ objašnjavajući da to kaže jer možda mrzi svoju sadašnju situaciju, nije s njom zadovoljan. Mrzi biti izbjeglica, ali to je istina, tj. to je ono što je, i ne može to promijeniti.

Kada odu u neki gradski park, na primjer, osjećaju da nisu kao ti drugi ljudi tamo, nisu u svojoj domovini. Možda na njih nitko ne gleda kao da su stranci, ali oni se tako osjećaju.

Naglasio je da se ipak ovdje osjeća dobro, ljudi im pomažu, nije osjetio rasizam, ali ne može reći ni da su zadovoljni, dodajući da novac u tome ne igra nikakvu ulogu. Supruga i kazivač se smiju kada oboje govore da nisu zadovoljni. Teško im je to objasniti, možda jednom ako se vrate u Siriju bit će zadovoljni. Ni kazivačeva majka i brat koji su azil dobili u Francuskoj nisu zadovoljni iako tamo imaju sve, stan, plaće, dozvole stalnog boravka... no bez obzira na to nisu zadovoljni. Možda to ovisi i o osobi; bili su bogata obitelj, imali su sve, puno sadržaja, prijatelja, a sada ne mogu ništa; ne mogu kupiti auto, ljeti ne mogu ići nigdje.

Cijeni što ga je Hrvatska primila, ljudi su dobri prema njima, no želi se vratiti u svoju zemlju, iako ne zna kada će to biti moguće. Na to dodaje: možda da ga pitam za pet godina, reći će mi da treba hrvatsko državljanstvo jer će mu djeca biti Hrvati, neće biti Sirijci, jer će njihova

kultura, prijatelji, djetinjstvo biti u Hrvatskoj. On se toga ne boji već smatra da je to dobro, pogotovo je dobro za budućnost njihove djece.

Europljani su pogriješili što nisu dopustili da Sirijci ulažu u Europu u vrijeme kada su imali novac, na početku rata. Možda bi i ovdje situacija bila drugačija da su dopustili ljudima da ulažu i da pokažu da se mogu sami uzdržavati ovdje. No Europljani ne vole da Arapi ili muslimani dolaze u Europu, kažu: to su muslimani, „no muslimani nisu loši ljudi“. Na svako loše ponašanje kažu: „svi su Arapi isti“, ali ne gledaju na dobre stvari.

Za osam godina ako ostane tu i ako dobije državljanstvo za njega će biti isto – misli da će se i dalje osjećati izbjeglica i stranac. Na kraju kaže da ipak ne može opisati što je integracija. Iako sada kaže da je integriran: djeca idu u vrtić, žena traži posao, on radi, imaju normalan život, ali nisu zadovoljni. Uvijek se sjećate i nedostaje vam ono što ste imali kod kuće: djetinjstvo, rođaci, obitelj; to je kao da ste umrli i rodili se ponovo, ali kao odrasli koji imaju sjećanja.

U integraciji im je najviše pomogla država jer im je dala stan na korištenje i smatra da bi te dvije godine koliko im država plaća najam stana trebale biti dovoljne za svakoga, možda bi u nekim situacijama trebali 3,4 ili 6 mjeseci više od te dvije godine, no to bi trebalo biti dovoljno. Kazivač vjeruje da ako su tu dvije godine i ne rade ništa i „ne možemo naći ovdje stabilnost i ovisiti o nama samima, znači da ne zaslužujemo da živimo ovdje“.

Ono što je nedovoljno potpomognuto u integraciji je učenje jezika – to je prema kazivaču prva stvar kada govorimo o integraciji: naučiti jezik, naučiti o kulturi – kako ljudi misle, kako se ponašaju. Ovo što sada imaju na tom području nije dovoljno. Imali su jedan tečaj u trajanju od dva i pol mjeseca ili 70 sati. To nije dovoljno „za bilo što“ i ne znaju hoće li s tim nastaviti, misli da neće, nastaviti će učiti hrvatski s ljudima iz RCT-a. A ako ne prakticiraš jezik, ne možeš ga naučiti. Na poslu kazivač priča engleski jezik.

Rekao je da u Hrvatskoj nema puno izbjeglica i to je možda razlog zašto nema više aktivnosti ili organizacija koje su prisutne, na primjer, u Grčkoj. Možda, po njemu, i hrvatska država nema dovoljna novca da pomogne izbjeglicama pa im zato i ne daje azil; to mi mogao biti glavni razlog zašto ljudi dobivaju negativna rješenja. Ne mogu naći za njih stanove i čuo je da za 20% ljudi koji dobiju azil država ne može naći smještaj. Dodaje da bi ljudima trebalo

možda pomoći naći posao pa da se sami snalaze za smještaj. Možda bi velike firme kao što su trgovački lanci mogli imati treninge za azilante i zaposliti ih i to bi onda bila brza integracija i snizili bi troškove države za izbjeglice.

„Integracija? Hm...”

Kada sam Adama iz Somalije pitala o integraciji i što ona za njega znači, prvo mi je rekao: „Što?“, kao znak da nije dobro čuo riječ, a kada sam mu ponovila tu riječ, odgovorio je: „Ništa ne razumijem“. Onda je malo razmišljao i rekao: „Integracija, integracija...upoznati ljude, učiti o njima, adaptirati se, to?“. Nakon kraćeg razgovora na tu temu, zaključili sam da je integracija kao koncept kazivaču bila nepoznat pojam. No rekao mi je da se u Hrvatskoj osjeća sigurno. Ipak, imao je jednom problema, navečer je bio s još dva Afrikanca na cesti i neka grupa mladića dovikivala im je nešto, ne sjeća se više što, i htjeli su se potući s njima. No oni nisu gledali u njih niti im išta odgovarali, samo su otišli svojim putem.

Na pitanje o integraciji postavljeno kazivaču iz Afganistana i što znači ta riječ za njega, odgovorio mi je samo: „ne, ne“. Budući da je slabije govorio hrvatski i engleski jezik, nismo mogli dublje ući u diskusiju niti sam saznala zašto mi je dao takav odgovor. On se osjeća dobro u Hrvatskoj: „dobra klima, dobro sve, dobri su ljudi, ali ne radim“, nema posla.

Kamran iz Pakistana rekao mi je da mu nitko nije pomogao u integraciji u društvo, da se on sam integrirao. Naučio je kako preživjeti u Hrvatskoj, vjeruje u sebe, ali u druge ne. Ipak, kada sam ga pitala da li mu je stan koji je imao na korištenje dvije godine nešto značio, kao pomoć, ipak je potvrdio da mu je stan bio od pomoći. Hrvatski jezik uči „s ulice, od ljudi“. Tečaj koji je pohađao prije dvije godine nije bio završio do kraja i nema diplomu, a o novom tečaju koji je počeo u proljeće 2017. g. nije znao ništa. Rekao mi je i da je jednom imao neugodnost, na zagrebačkom Trgu bana Jelačića u večernjim satima čekao je tramvaj i jedan je čovjek, star oko 40 godina, došao do njega i pitao ga je zašto je ovdje. Odgovorio mu je da ne želi s njim pričati, na što mu je ta osoba rekla da se ne boji policije i pokazao mu je mali nož koji je imao sa sobom. Kazivač je na to samo otišao dalje svojim putem.

Prince iz Nigerije, čija su iskustva s lokalnom zajednicom već opisana, rekao mi je jednom zgodom da je najveći problem što „nas vlada ne vidi“, objašnjavajući to time što niti imaju priliku dovoljno sati učiti hrvatski jezik, niti mogu nastaviti školovanje na fakultetima jer ministarstvo zaduženo za obrazovanje umjesto da olakša, otežava stvari. Osim toga, glavni problemi uključenja azilanata u društvo su i manjak financijskih sredstava, otežan pristup tržištu rada, nemogućnost spajanja s obitelji, siromaštvo, neprihvatanje lokalne zajednice. Za ovo zadnje je naveo primjer da, kada trebaš unajmiti stan i ako ne znaš dobro jezik, ljudi uglavnom odgovaraju: „oprosti, ne izdajem stan strancima“. Rekao je i da mu je otac pričao, kada je još bio u Nigeriji, da ako želi ići u Europu, neka ide u Jugoslaviju, tj. države bivše Jugoslavije. No, kada je tu došao, vidio je da nije onako kako mu je otac govorio, da ljudi nisu otvoreni prema Afrikancima. Kao primjer je naveo da mu je jedna žena u zagrebačkim Dugavama rekla da joj se baka onesvijestila kada je vidjela crnce u Dugavama.

Iz navedenih mišljenja kazivača, može se zaključiti da za većinu njih integracija ovisi o samoj osobi koja se nalazi u društvu ili kulturi koja nije njena (novoj kulturi), da integracija podrazumijeva poštovanja prema toj novoj kulturi te učenje jezika i razumijevanje kulture. Integracija znači i upoznavanje kako ljudi žive, upoznavanje zakona; adaptaciju u sustav u kojem ljudi žive i prilagodbu stilu života što se postiže na način da se krećeš među ljudima koji žive u tom društvu. Poznavanje jezika je pri tome ključno ako se želiš približiti ljudima u čije društvo ulaziš, adaptirati se, integrirati. Osim što integracija ovisi o svakoj osobi pojedinačno, iz kazivanja se može zaključiti i da su nevladine organizacije koje pomažu u integraciji korisne i pri tome ne pomažu sve svima, već neke pomažu nekima (o tome zašto je tome tako, trebalo bi utvrditi neko daljnje istraživanje). Kazivači se u Hrvatskoj uglavnom osjećaju dobro, no par njih je, uglavnom oni afričkog podrijetla, doživjelo rasističke verbalne napade u Zagrebu, a neke od njih je i bez razloga zaustavljala policija na cesti i tražila isprave. Jedan od kazivača pokazuje i da je Hrvatska od prije dvadesetak godina slovila u Africi kao zemlja koja prihvaća Afrikance, a kada je tu došao, vidio je da se to promijenilo pa se tako možemo pitati i o promjenama hrvatskog društva o kojima nam mogu svjedočiti Drugi. Zanimljivo je i da se sirijska obitelj u Hrvatskoj osjeća dobro, ali mrze svoj status izbjeglica i nezadovoljni su (suprug i supruga), a to nezadovoljstvo je najviše vezano uz činjenicu da su izgubili dom i morali napustiti svoju zemlju u kojoj su imali sve, dok u Hrvatskoj nisu sigurni hoće li si uspjati osigurati dovoljno financijskih sredstava za život kada im država više ne bude plaćala najam stana u kojemu žive.

5.6. Zaključna razmatranja

Svi kazivači, osobe koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj, prije dolaska u Hrvatsku prošli su više ili manje teška i traumatična životna iskustva, o kojima su neki imali potrebu govoriti, a drugi nisu željeli ni govoriti niti ih se prisjećati. Osim toga, prije dobivanja azila svi su proveli od mjesec pa do godine i više dana u prihvatilištu za tražitelje azila gdje im je život bio sveden na čekanje, spavanje, jedenje i eventualno sudjelovanje u nekim aktivnostima zajedno s drugim tražiteljima azila. Referirajući se na prethodno poglavlje, glavni zakonski dokument i planirani Akcijski plan za integraciju tih osoba u hrvatsko društvo ne odražavaju svjesnost ne samo o prethodnim traumatičnim iskustvima osoba koje „treba“ integrirati, niti o različitim kulturnim, društvenim, vjerskim, obrazovnim, političkim i inim znanjima i iskustvima koja su sa sobom donijele te osobe i koja mogu biti i jesu potpuno drugačija od onih koja su ih dočekala u hrvatskom društvu. Kako je kazivač iz Sirije rekao: „To je teško, ne možeš zaboraviti svoju *staru* kulturu, svoja *prava* vjerovanja“.

Većina njih o Hrvatskoj prije svog, uglavnom slučajnog i neplaniranog, dolaska ovdje nije skoro ništa znala, eventualno su čuli za zemlju jer se ona spominjala u kontekstu nogometa i pojedinih nogometaša. Neki su svjedočili i o netrpeljivosti dijela hrvatskog društva prema strancima, posebno izbjeglicama: „ako im kažeš da si izbjeglica, čak se ne žele ni rukovati s tobom“, a drugi o rasizmu u društvu: „p* materinu crnac, što tražiš ovdje, marš!“. Iako drugi kazivači nisu tako izričito iskazivali primjere neprihvatanja azilanata i Drugih, mnogi neformalni razgovori koje sam tijekom istraživanja vodila s raznim osobama potvrdili su da prikazana stajališta nisu iznimke, već prisutna ponašanja pojedinaca ili grupa u hrvatskom društvu. Čak će i policijski službenici zaustaviti crnca koji samo prolazi ulicom grada, ne pokazujući nikakve znakove problematičnog ponašanja, i tražit će ga da pokaže identifikacijski dokument, što bijelcu najvjerojatnije ne bi učinili.

Ukoliko usporedimo teorijske okvire i dimenzije integracije (usp. Penninx i Garcés-Mascareñas 2016a, Ager i Strang 2004 i 2008) s iskustvima kazivača, može se reći da je svako identificirano područje integracije u Hrvatskoj pokazalo nedostatke u sustavu i u konačnici loše utjecalo na život azilanata u Hrvatskoj, stavljajući ih u poziciju marginalizacije i siromaštva. Teško se zapošljavaju, teško nalaze smještaj, pristup obrazovanju im je omogućen samo na područjima osposobljavanja za niskokvalificirane poslove, a o pristupu na fakultete niti ne pomišljaju. Jedan je od kazivača rekao da je glavni problem u integraciji taj da „nas vlada ne

vidi“, objašnjavajući to time što niti imaju priliku dovoljno sati učiti hrvatski jezik, niti mogu nastaviti školovanje na fakultetima jer ministarstvo zaduženo za obrazovanje „umjesto da olakša, otežava stvari“. U zdravstvenom sustavu nailaze na probleme i ovisе o dobroj volji pojedinaca ili nekih organizacija da im pomognu doći do doktora koji bi ih primio ili u rješavanju „papirologije“ do koje ne bi ni dolazilo da sustav funkcionira, a Zakon se provodi. To dovodi do toga da neki od azilanata misle i da nemaju pravo na zdravstvenu skrb jednako kao i svaki drugi hrvatski građanin. O indiferentnosti birokracije (usp. Herzfeld 1992) kada „postupaju“ s azilantima najbolje govore dva svjedočenja kazivača:

„Nekome tko ima bolove, koji je jako bolestan i treba mu hitno pomoć, kažeš da dođe sljedeći tjedan? Dakle, može umrijeti, a tebe nije briga za strance? ... Prvo se treba pobrinuti o bolesnom, a procedure poslije dolaze... Doktoricu nije bilo briga za nas... netko može umrijeti zbog previše procedura“;

„Da radim u socijalnoj službi i da mi dođe netko tko je došao izvana, za koga znam da nema posao, ne poznaje jezik, a ovdje je, treba jesti, spavati... i donio je cijeli dosje kako bi dobio pomoć, ne bih gubio njegovo vrijeme dva ili tri mjeseca. Za mene, to nije ljudski.“.

Nadalje, područja društvenih veza važnih za integraciju (Ager i Strang 2004, 2008) u Hrvatskoj samo djelomično funkcioniraju: teško je govoriti o vezama unutar etničke zajednice jer je jako malo pripadnika pojedinih etničkih grupa kojima pripadaju azilanti u Hrvatskoj, a društveni mostovi ili veze s članovima lokalne zajednice funkcioniraju manje ili više uspješno. Stajališta kazivača o tome kreću se od toga da nevladine organizacije koje sudjeluju u integraciji „samo jedu novac“, dobro žive, voze dobre automobile, a azilante smatraju proizvodima; preko toga da mnoge organizacije pomažu azilantima, no „kako to rade? Odete tamo i kažu vam: trebate otići tamo i tamo. Ponekad vam pomognu, ali jedna osoba [koja obično radi u takvoj organizaciji, op.a.] nije dovoljna“; do stajališta jednog od kazivača koji je izjavio da je sve dobre ljude koje zna upoznao isključivo preko jedne organizacije. Međutim, društveni mostovi stvoreni između kazivača i pojedinaca u hrvatskom društvu, dakle interakcijska dimenzija integracije, pokazali su se ključnima za integraciju. S druge strane, društvene povezanosti s institucijama i službama državne i lokalne vlasti kreću se uglavnom u okvirima svladavanja opisanih administrativnih barijera.

Faktori koji bi trebali pomoći u integraciji (facilitatori prema Ager i Strang, 2004) - jezik i znanje o kulturi te sigurnost i stabilnost - ne funkcioniraju, počevši već od one razine koja bi trebala biti prva u provedbi tih elemenata integracije: učenje jezika i kulture nije osigurano ili je osigurano u nedovoljnom broju sati i nije prilagođeno potrebama azilanata, dok se ponekad stabilnost i sigurnost ne osigurava ni na razini države koja je odobrila međunarodnu zaštitu azilantima. Na primjer, policajci na granici u zračnoj luci nisu upoznati s postojanjem putovnice azilanta odnosno izbjeglice: „možda misle da samo Hrvati imaju pravo na hrvatsku putovnicu“, ponašajući se pri tome kao birokrati koji si pripisuju moć prihvatanja građana unutar nacionalne predodžbe koju su po osobnom nahođenju stvorili (usp. Herzfeld 1992:108). Od preostalih faktora integracije prema Ager i Strang (2004, 2008), prava koja osobe pod međunarodnom zaštitom imaju pokazala su se većim dijelom kao prava koja te osobe imaju samo „na papiru“, a provedba im je porozna, dok je državljanstvo za sve moje kazivače uglavnom bilo nešto o čemu (još uvijek) nisu razmišljali.

Od onih dimenzija integracije koje različiti autori navode (Esser 2001, Heckmann i Schnapper 2003, Penninx i Garcés-Mascareña 2016a), a koja se ne preklapaju s već gore navedenim područjima integracije, identifikacijska dimenzija integracije je nešto što se, prema iskazima kazivača, kreće od potpune nemogućnosti identificiranja s društvom u koje bi se trebali integrirati, izražene kroz stavove da se mora otići iz „ove“ zemlje jer u njoj nema posla, preko nemogućnosti prihvatanja pozicije izbjeglice i stranca u društvu: „gledate u mene kao da sam strana osoba, strana kultura, strano ljudsko biće“, do stajališta da je život sada tu i da se treba integrirati jer „ti živiš tu, to je novi život“.

Interakcijska dimenzija integracije (Esser 2001 i Heckmann i Schnapper 2003 prema Penninx i Garcés-Mascareña 2016a) pokazala se ključnom na razini stvaranja društvenih mostova s lokalnim stanovništvom i to s pojedincima koji su kazivačima postali prijatelji ili s poznanicima i pojedincima koji su bili spremni pomoći, na primjer kada je bila riječ o pronalasku stana i dobivanju posla. Važnost interakcije s lokalnim stanovništvom pokazala se ključnom i za promjenu stava osoba pod međunarodnom zaštitom o lokalnom stanovništvu među kojima osim „mrzitelja Drugih“ ima i dobrih ljudi. Kod pojedinih kazivača upravo takvi pojedinci, koji nisu nužno vezani ni uz državne službe niti uz nevladine organizacije koje pomažu u integraciji, imali su ključnu ulogu u olakšavanju njihova života u Hrvatskoj (na primjer, Kamran se mogao osloniti na suigrače kriketa više nego na bilo koju instituciju ili

organizaciju, a Princea je poznati hrvatski general zaposlio jer je iz medija saznao da mu je potreban posao).

Moje istraživanje, nadalje, pokazalo je i međusobne utjecaje pojedinih područja integracije: uspostavljene ili neuspostavljene društvene veze s članovima lokalne zajednice utječu na rezultate koji se postižu na području smještaja, zapošljavanja, obrazovanja. Pokazalo se i da možemo govoriti o egzistencijalnoj dimenziji integracije u hrvatsko društvo, a nju čini poznavanje hrvatskog jezika i pronalazak posla koji će biti dovoljno plaćen da pokriva elementarne životne potrebe i troškove osoba pod međunarodnom zaštitom, kao što su najam stana, režije za stan i troškovi života pojedinca ili obitelji. Takvu egzistencijalnu dimenziju drugi teoretičari ne spominju, možda zbog činjenice što su provodili istraživanja u zapadnoeuropskim zemljama koje su zemlje višeg životnog standarda. To su i zemlje koje izbjeglicama omogućuju početnih 300 odnosno 600 sati učenja jezika i kulture (usp. De Vroome i Van Tubergen 2010, Valenta i Bunar 2010), za razliku od Hrvatske koja trenutno osobama kojima odobri međunarodnu zaštitu nudi početnih, povremeno organiziranih, 70 sati učenja hrvatskog jezika.

Provođenje istraživanja kroz razdoblje od dvije i pol godine pokazalo se i bitnim za uočavanje promjena koje se događaju u životima pojedinih osoba pod međunarodnom zaštitom, ali i promjena njihovih stavova o tome kakav je život azilanata u Hrvatskoj, a kakav je u drugim zemljama Europske unije. Tako su tijekom vremena pojedine osobe prolazile faze od teškog življenja i depresivnih razmišljanja do osjećanja da su „sada sretni“ te su se tijekom vremena mijenjali njihovi stavovi o odlasku u druge zemlje Europske unije (EU) jer bi im tamo život bio lakši. Neki od njih su i otišli u drugu EU zemlju, ali su se i vratili nazad u Hrvatsku, nakon što su uvidjeli da s dokumentima azilanta dobivenim u Hrvatskoj nije lako odnosno moguće naći posao koji ne bi bio rad u sivoj ekonomiji.

Pojedini kazivači (Prince, Kazivač iz Senegala, Bongo) željeli su sudjelovati u tome da se svijest o izbjeglicama i drugim kulturama u društvu proširi te su stoga sami pokrenuli nova društva ili kreirali nove aktivnosti, kao na primjer Društvo Afrikanaca u Hrvatskoj i aktivnosti predstavljanja Afrike djeci u školama. Interakcija s djecom, kroz edukativne priče o Africi, smijeh, glazbu i ples, pokazala se tako kao jedno od najučinkovitijih sredstava u razbijanju predrasuda i stereotipova o Drugima te time utjecala na shvaćanje da je integracija osoba pod

međunarodnom zaštitom ne samo međunarodna obaveza Hrvatske, već i obostrano koristan proces u kojem dobivaju svi uključeni.

Kazivanja osoba pod međunarodnom zaštitom značajna su jer nam pokazuju i sliku hrvatskog društva koje je od 2009. g. bilo obilježeno gospodarskom recesijom. Nakon ulaska u Europsku uniju, 2013. g., ubrzo je uslijedilo i emigriranje hrvatskog stanovništva⁴⁴, budući da više nije bilo prepreka, u obliku radnih dozvola, za zapošljavanje hrvatskih državljana u drugim zemljama Unije. Prema kazivanjima mojih sugovornika, hrvatsko društvo je u razdoblju provođenja istraživanja obilježavalo i netrpeljivost prema Drugima, koja se iskazivala u obliku rasističkih verbalnih napada koje su neki kazivači doživljavali. Post-recesijsko razdoblje u Hrvatskoj koje je obuhvaćeno istraživanjem (2015. – 2017.) obilježeno je općenito lošim društveno-ekonomskim stanjem u zemlji u kojoj je teško bilo naći posao za plaću koja bi pokrivala elementarne životne potrebe ljudi koji u Hrvatskoj nemaju vlastiti prostor za stanovanje već ga moraju unajmljivati. Kazivačima je bilo i neshvatljivo zašto Hrvati ne razumiju da oni žele živjeti u Hrvatskoj, a susretali su se i s predrasudama i neznanjem čak i obrazovanih osoba o zemljama Bliskog Istoka i Afrike (npr. da su ljudi iz Sirije osobe bez iskustva koje dolaze iz „trećeg svijeta“, ili predrasudama da su sve afričke zemlje i svi Afrikanci siromašni te da ljudi u Africi žive zajedno s majmunima ili slonovima). Pokazalo se i da Grčka, na primjer, zemlja koja se u stranim medijima najčešće ocjenjuje kao zemlja u velikim gospodarskim problemima (usp. Hope 2017), nudi više poslovnih prilika i mogućnosti za izbjeglice, te da je, za kazivače, Hrvatska u samo jednoj stvari bila bolja od Grčke: dala im je međunarodnu zaštitu. No ta zaštita postaje upitno korisna kada osoba ne može naći posao, a taj „papir“ van Hrvatske, u zemljama Europske unije, ekvivalent je samo propusnici za putovanje, ne i radnoj dozvoli.

⁴⁴ Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (www.dzs.hr), u 2016. g. iz Republike Hrvatske (RH) je 36.436 osoba odselilo u inozemstvo, a broj osoba koje su se iz inozemstva doselile u RH iznosio je 13.985.

6. STUDIJE SLUČAJA: OKUS DOMA I NK ZAGREB 041

Dvije lokalne inicijative, jedna kulinarsko-jezična zadruga, a druga nogometni klub, od svojih početaka naglašavale su da im je jedan od glavnih ciljeva podrška integraciji izbjeglica u hrvatsko društvo. Stoga su od početka mog istraživanja integracije osoba pod međunarodnom zaštitom studije ova dva slučaja bile sastavni dio mog terenskog rada i praćenja tih dvaju inicijativa koje je uključivalo sudjelovanje s promatranjem, provođenje polustrukturiranih i otvorenih intervjua s osobama povezanim uz ove dvije (nevladine) organizacije, od kojih je jedna zadruga, a druga sportska udruga. Odabrane su i stoga što je njihov angažman na integraciji obuhvaćao aktivno uključivanje azilanata u njihov rad, odnosno ova zadruga i udruga nisu samo radile s izbjeglicama, već su izbjeglice radile ili djelovale u njima.

6.1. *Okus doma*

Slučaj koji ću prvi analizirati je inicijativa i zadruga Okus doma⁴⁵ koja okuplja izbjeglice (azilante i tražitelje azila) koji trenutno žive u Hrvatskoj, ostale migrante, te volontere i aktiviste Centra za mirovne studije u Zagrebu⁴⁶. Premda je predznak zadruge „kulinarsko-jezični“, moje istraživanje je obuhvatilo samo njenu kulinarsku komponentu, a razlog je taj što nisam sudjelovala u tečaju arapskog jezika koji je bio organiziran u vrijeme kada sam provodila cjelokupno istraživanje koje je osnova ovoga rada. Dodatni razlog je taj što je zadruga Okus doma od početka do kraja mog istraživanja bila poznata upravo kao kulinarska zadruga, kako joj i ime sugerira.

Studija slučaja o Okusu doma nastala je kao rezultat mog sudjelovanja na brojnim događanjima na kojima se prezentirala hrana iz Okusa doma (npr. Dan izbjeglica, Dan migranata, doček Nove godine...) i sudjelovanja na dvjema radionicama kuhanja na kojima sam, osim promatranja, napravila etnografsko bilježenje te propitala stavove prisutnih o kuharima, hrani i atmosferi na radionicama. Osim toga, pomoću polustrukturiranih intervjua zabilježila sam četiri življena izbjeglička, integracijska i kuharska iskustva. Cilj mi je bio saznati

⁴⁵ www.okus-doma.hr

⁴⁶ Okus doma bila je tema članka koji sam, zajedno s Marijetom Rajković Ivetom, mentoricom mog doktorskog rada, napisala tijekom svog doktorskog studija. Rad je u prosincu 2016. g. objavljen u časopisu *Studia ethnologica Croatica*, vol. 28/1 i ovdje su navedeni dijelovi članka nadopunjeni informacijama prikupljenim nakon njegove objave.

svakodnevne prakse pripremanja hrane, razloge uključenosti u Okus doma, odabir hrane koju pripremaju, po čijem receptu, itd. Od četiri kazivača, tri su već bila prisutna u prethodnom poglavlju: kazivač iz Pakistana, Nigerije i Senegala, dok je četvrta osoba bila tražiteljica azila iz Sirije. Osim kuhara, dodatno sam intervjuirala i polaznike radionica, propitavši ih o razlozima i iskustvima njihova sudjelovanja na njima. Također sam intervjuirale i jednu od inicijatorica pokretanja zadruge Okus doma i tadašnju koordinatoricu zadruge⁴⁷.

Istraživanje je provedeno korištenjem etnografije pojedinačnog (Abu-Lughod 1991) i metode utemeljene teorije (Charmaz 2011) s ciljem razvijanja istraživačkih pitanja, a ne njihova linearnog “potvrđivanja” (Emerson et al. 1995).

Tijekom istraživanja pratila sam i medijsku produkciju koja je poslužila za realizaciju dvostruke etnografske prakse (Wittel 2004:19). Prema njoj, jedna se sastoji u tome da etnograf sudjeluje, tj. istodobno je prisutan u društvenoj situaciji koju promatra, a druga je svrha razotkrivanje konteksta, pa time i kompleksnosti, pri čemu potencijal etnografske metode leži u onome što Geertz naziva “gustim opisom” (Geertz 1998). Cilj je bio predstaviti kompleksnost recepcije inicijative za integraciju izbjeglica u hrvatsko društvo; kompleksnost koja proizlazi iz dva načina pristupanja istraživanju ove inicijative: s jedne strane, to je promatranje sa sudjelovanjem na prezentacijama hrane i na radionicama kuhanja, intervjuiranje njezinih polaznika i kuhara, a s druge strane, analiza diskursa članaka i komentara ispod članaka objavljenih na internetu.

Nadalje, cilj mi je bio i istražiti omogućuje li kolektiv Okus doma izbjeglicama zadržavanje kulturnih odnosno prehrambenih navika, promicanje vlastite kulture i samim time umanjivanje distinkcije između države podrijetla i mjesta useljavanja. Za to je pomogla transnacionalna paradigma u okviru koje se promatraju migrantske prakse i društveni odnosi koji nadilaze državne granice odnosno kojima migranti povezuju države/mjesta rođenja/življenja i sadašnjeg/novog boravka (usp. Levitt i Glick Schiller 2004, Faist et al. 2013). Transnacionalni socijalni prostori i polja podrazumijevaju da, unatoč velikim prostornim udaljenostima i granicama zemalja, određene društvene interakcije pokazuju tendenciju globalnog intenziviranja (Glick Schiller et al. 1992). Kroz studiju slučaja o Okusu doma

⁴⁷ Intervjui su održani u veljači i ožujku 2016. g.

propituje se tako uloga ovog kolektiva u stvaranju transnacionalnih, tj. transkontinentalnih društvenih prostora.⁴⁸

U brojnim radovima posvećenim transnacionalnim praksama hrana pripremljena po poznatim receptima, nošenje namirnica i gotovih proizvoda od “kuće” do novih domova, pokazali su se neizostavnim segmentima (Povrzanović Frykman 2010; Povrzanović Frykman i Humbracht 2013; Petridou 2001; Gadže i Rajković Iveta 2015). Budući da hrana stimulira gotovo sva osjetila i tako rekreira iskustva doma gotovo u potpunosti, u studiji ovoga slučaja ona je bila promatrana u funkciji kontinuiteta i povezanosti s domom. Zbog sposobnosti da rekonstruira osjetni totalitet doma i onoga poznatog, istraženo je može li hrana pomoći u simboličkoj obnovi svijeta koji postaje fragmentiran promjenom zemlje stanovanja (Petridou 2001). U dosadašnjim istraživanjima pokazalo se da je hrana mnogo više od prehrambenog proizvoda jer ljudi biraju, kuhaju i serviraju određene obroke zato što pomoću njih evociraju sjećanja, obilježavaju važne datume i prezentiraju svoj identitet (Gadže i Rajković Iveta 2015). Pored toga, ljudi iz istoga društvenog, tj. kulturnog kruga imaju jednake asocijacije na određeni tip hrane, stajališta o njoj, jednaka znanja i prehrambene navike, što sve čini kulturu prehrane (Contreras i Gracia Arnaiz 2005:37). Migrantske grupe ne zaboravljaju prehrambene navike jer hrana ima važnu biološku, simboličku i afektivnu ulogu. Kroz studiju slučaja cilj mi je bio saznati pomaže li hrana sačuvati sjećanja, bûde li recepti i jela pripremljena na poznati način osjetila koja potiču prenošenje kulture, te ima li pojedina hrana emotivnu ulogu kod imigranata (Ibid.).

6.1.1. Priča o hrvatskom Okusu doma

Kolektiv Okusa doma nastao je u okviru projekta *Kvalitetnim rješenjima k integraciji izbjeglica*.⁴⁹ Ovo se istraživanje bavilo Okusom doma u značenju koje je prezentirano na

⁴⁸ Zbog specifičnosti izbjegličkih migracija, transnacionalna je paradigma samo djelomično primjenjiva. Naime, zbog prirode prisilnih migracija, izbjeglice se uglavnom nalaze u prostoru “između” dviju država, dvaju državljanstva... usp. Petrović (2014); De Genova (2002); Fassin (2005); Huysmans (2000). Takav aspekt promatranja izbjeglica uključenih u kolektiv Okusa doma i općenito azilanata u hrvatskom društvu ostaje temom nekoga budućeg rada.

⁴⁹ Više vidi na: <http://www.okus-doma.hr/hr/info/o-nama> (pristup 3. 3. 2016.). Tijekom proteklih desetak godina (pot)projekt Okus doma bio je dio šire kampanje, tj. programa koje je CMS provodio u nekoliko faza pod različitim imenima (više vidi na: <http://www.cms.hr/hr/vise-o-programima>; pristup 3. 3. 2016.). Spomenimo realizaciju

njihovoj Facebook stranici⁵⁰ koja je i najkorištenije sredstvo njihove *online* komunikacije sa širom javnosti. Na njoj se Okus doma predstavlja kao socijalna zadruga koju vode izbjeglice, migranti i volonteri, ali istodobno je Okus doma i grupa pojedinaca koji su se okupili oko zajedničkih interesa u hrani i kuhanju. U publikaciji pod naslovom *Okus doma* (Bužinkić 2014:s. n.) piše da je Okus doma “istraživačko-gastronomsko-kulinarski projekt koji nas upoznaje s kulturom, običajima i društvima podrijetla izbjeglica u Hrvatskoj bilježeći njihova sjećanja na dom, mirise i okuse njihove kuhinje. Ovaj je eksperiment razmjena životnih priča i kulinarskih umijeća izbjeglica i ljudi iz Hrvatske.”⁵¹

„Okus doma je istraživačko-gastronomsko-kulinarski projekt koji nas upoznaje s kulturom, običajima i društvima podrijetla izbjeglica u Hrvatskoj bilježeći njihova sjećanja na dom, mirise i okuse njihove kuhinje. Ovaj je eksperiment razmjena životnih priča i kulinarskih umijeća izbjeglica i ljudi iz Hrvatske“ (s korica publikacije *Okus doma*, 2014).

Iz intervjua s kazivačicom koja radi u Centru za mirovne studije (CMS), saznala sam da je hrvatski Okus doma nastao po uzoru na slične ideje realizirane drugdje u svijetu, primjerice u Velikoj Britaniji i Australiji, i njihove takozvane azilantske ili izbjegličke kuharice. Te su kuharice objedinjavale recepte izbjeglica, a cilj im je bio senzibilizirati zajednicu, poticati ljude da kušaju jela drugih kultura te na taj način upoznaju te kulture i time razbijaju predrasude ljudi o izbjeglicama. CMS je već 2003.g. počeo raditi s izbjeglicama i pričati s njima o tome kako žive, koji su bili njihovi snovi i kako se oni ostvaruju. Na početku su uočili da je osnovno bilo izgraditi s tim ljudima povjerenje, a ono se počelo graditi na način da su ljudi oko CMS-a i izbjeglice kuhali jedni drugima kave, družili se s njima, a potom počeli i skupljati njihove priče i recepte. Prva priča i recept zabilježeni su 2006. g., a do 2014. g. skupili su ih trideset, od kojih je dvadeset objavljeno 2014. g. u publikaciji „Okus doma“. Sve priče nisu objavljenije zbog osjetljivosti situacije pojedinih izbjeglica (azilanata i tražitelja azila). Prema riječima kazivačice, priče su reprezentativne jer

„pokazuju tko sve može biti izbjeglica, da to može biti i mlađi i stariji muškarac, da to može biti osoba s invaliditetom, a izbjeglica možeš biti i onda kada na računu imaš

radijskog spota *Integracija počinje razumijevanjem*, televizijski spot *Porijeklo hrane*, kuharicu *Okus doma*, istoimeni dokumentarni film autorice Martine Globočnik, itd.

⁵⁰ Adresa Facebook stranice Okusa doma: <https://www.facebook.com/okusdoma> (pristup 21. 8. 2017.).

⁵¹ Premda se različito nazivlje povezuje uz Okus doma, u tekstu koristim termin “kolektiv” jer taj naziv možda najbolje opisuje Okus doma kao predmet ovog istraživanja.

milijun dolara i onda kada nemaš nijedan dolar. Izbjeglica možeš biti u teškom siromaštvu i u teškoj bijedi, a negdje drugdje gdje dođeš možeš postati bogat zbog znanja koje si ponio sa sobom.“

I dalje je objasnila:

„Okus doma nije samo dokumentiranje priča, Okus doma je zapravo prostor u kojemu su ljudi bili spremni na dijalog jedni s drugima, u kojemu su ljudi bili spremni učiti jedni od drugih i gdje smo zapravo kao neku vrstu artikulacije onoga što oni jesu izabrali kuhanje, podučavanje jezika i neku vrstu interkulture razmjene. Krenulo je s kuhanjem, između tražitelja azila, azilanata i studenata Mirovnih studija u okviru kojeg smo pokrenuli kolegij *Emancipacija kulturnog pluralizma u vrijeme izbjeglištva*, a prije toga kolegij *Migracije i azil* – neki od studenata su kuhali za Dane izbjeglica, za 1. maj, itd., a studenti su se pripremali na taj način da su i dokumentirali svoje priče iz djetinjstva, odnosno bilježenje sjećanja kako su im bake, djedovi, roditelji pripremali jela kojih se oni sjećaju i koje vrste emocija u njima one pobuđuju...“.

U okviru Okusa doma do sada su provedene mnoge radionice i promotivne aktivnosti na kojima su imigranti⁵² pripremali i prezentirali hranu iz svojih država podrijetla. Ta su događanja organizirale udruge civilnog društva, škole i međunarodne organizacije (npr. UNICEF, UNHCR, Crveni križ...).

Kazivačica koja je bila jedna od pokretača osnivanja zadruge rekla je i ovo:

“Okus doma uživa veliku podršku javnosti – dobar je za cijelu zajednicu jer kulinarsko i jezično kompetencije nisu prijeteće i ugrožavajuće. To je nešto oko čega se predrasude i stereotipi razbijaju – to je velika prednost Okusa doma. Ljudi isto vide da se izbjeglice trude da nešto rade, da ne žele biti na teret države“.

Nakon što je registrirana zadruga u ožujku 2016. g., kolektiv Okus doma počeo je nuditi i uslugu dostave hrane. Od osobe koja je bila koordinatorka zadruge u proljeće 2016. g, saznala sam da su hranu iz Okusa doma naručivale uglavnom nevladine organizacije, društveno-kulturne ustanove, udruge aktivne na području rada s mladima i međunarodne organizacije. Registriranje zadruge i opremanje kuhinje bilo je omogućeno sredstvima prikupljenim na

⁵² Iako je primaran cilj inicijative Okus doma, koji se najviše promovira u javnosti, pomagati izbjeglicama, na brojnim događanjima pokazalo se da je ona otvorena i za sve druge imigrante.

uspješno provedenoj *crowdfunding* kampanji (kampanji javnog prikupljanja sredstava posredstvom interneta), u listopadu 2015.g.. Na njoj su prikupljena financijska sredstva (ukupno 19.000 američkih dolara) za koja su zauzvrat donatori dobili razne poklone (engl. *perks*), kao što je sudjelovanje na radionici/tečaju kuhanja koju je vodio kolektiv Okus doma. I sama sam sudjelovala u toj kampanji i zauzvrat kao poklon dobila sudjelovanje na tečaju kuhanja. Drugi sam tečaj ili, bolje, radionicu, dodatno platila kako bih još jednim sudjelovanjem s promatranjem dobila dodatne uvide u aspekte Okusa doma koje sam željela istražiti.

Do rujna 2017. g. Okus doma se bavio uglavnom onim aktivnostima kojima se bavio i na početku svog djelovanja kao zadruga: pripremanjem i dostavom hrane za veći broj osoba, a hranu su pripremali u unajmljenom prostoru kuhinje smještenom u Sesvetama. Hrana se mogla naručiti preko Facebook-stranice zadruga ili pozivom na broj telefona (mobitela) koji je na toj stranici bio naveden⁵³. Otvaranje restorana planirali su tek za par godina.

6.1.2. Radionice kuhanja Okusa doma

Na prvu radionicu kuhanja predbilježila sam se u studenom 2015. godine, sudjelujući u prikupljanju novčanih sredstava za opremanje kuhinje zadruga, u okviru spomenute *crowdfunding* kampanje. Radionica se održala u subotu, 13. veljače 2016. g. na Opatovini u Zagrebu, u unajmljenom prostoru za kuhanje, „Kuhaoni“. Odmah po dolasku na radionicu, ekipa Hrvatske radiotelevizije (HRT), koja je također bila tamo, primijetila je da pričam s jednim od kuhara, Senegalcem, kojeg sam tada već poznavala. Budući da smo oboje govorili francuski jezik, pitali su me da li bih kuhala s njim i istovremeno razgovarala o hrani koju priprema i o svemu ostalom što mi padne na pamet. HRT ekipa je tamo bila jer je snimala dokumentarni prilog o ovom kuharu za „City Folk“, 28-minutni dokumentarni serijal u produkciji „Eurovision Intercultural and Diversity Group“, koji se prikazuje u više zemalja, a portretira ljude koji žive u europskim gradovima. Svaka emisija serijala donosila je priče iz jednog dana života tri iznimne (posebne ili drugačije) osobe koje žive u jednom europskom gradu, s tim da je jedna od te tri osobe trebala biti stranog podrijetla. Cilj je ovog dokumentarnog programa bio napraviti protutežu predrasudama i stereotipnim idejama o imigrantima i drugim

⁵³ Adresa Facebook stranice: <https://www.facebook.com/okusdoma/?fref=ts>.

strancima na način da ih se predstavi kao jedinstvene individue, bez obzira na njihovu boju kože ili podrijetlo⁵⁴.

Pristala sam na prijedlog novinara koji su radili priču o zagrebačkom „City Folku“⁵⁵ kuhati s kazivačem iz Senegala, uz uvjet da mi ostave slobodu promatrati i druge kako kuhaju; dobila sam mikrofon, pridružila se njegovoj radnoj kuharskoj ploči te su radionica i snimanje započeli.

Na radionici je bilo šest radnih timova; po jedan ili dva kuhara – migranta u timu s dva ili tri polaznika radionice. Kuhala su se etiopijska, libijska, nigerijska, pakistanska, sirijska i senegalska jela. Atmosfera na radionici je bila vrlo opuštena, vladalo je pozitivno i prijateljsko raspoloženje, lako je bilo sa svima stupiti u kontakt i pričati, a tri sata kuhanja su vrlo brzo prošla. Na kraju smo svi kušali pripremljena jela, a nakon toga većina nas je otišla i na dodatno druženje i piće u obližnji kafić. Motiv dolaska polaznika s kojima sam naknadno obavila intervjue bili su šaroliki: Ana je poznavala jednog azilanta od prije, znala je kakve poteškoće ima u Hrvatskoj, posebno oko pronalaska posla i zato je došla „financijski poduprijeti ovu hvalevrijednu inicijativu“. Marija je radila na jednom projektu nevladine organizacije u Čakovcu kojem je cilj bio poboljšati uvjete života u Hrvatskoj ljudi koji su državljani trećih zemalja, a dio projekta odnosio se na potporu Okusu doma: sudjelovali su u opremanju njihove kuhinje i prikupili neka druga sredstva. Ona je povela i tri svoje kolegice volonterke na radionicu. Ivan je došao na radionicu sa suprugom, a sudjelovanje na radionici su im darovali prijatelji za Božić jer vole kuhati i putovati. Lana je svoj motiv sudjelovanja na radionici ovako opisala: „Cimerica me je pitala hoću li volontirati na radionici, za ACT⁵⁶, a kada mi je objasnila o čemu se radi, odmah mi se svidjela ta ideja da upoznam nove ljudi i nove kulture. A i kad sam tamo došla i kad sam čula da je jedan od kuhara iz Senegala, bila je prilika da malo pričam francuski.“

Dojmovi polaznika radionice bili su jako pozitivni, što su potvrdili i dodatni intervjui koje sam, s nekima od njih, naknadno provela.

„Atmosferu bih opisala kao opuštenu, zabavnu, prijateljsku... kao kad s prijateljima kuhaš doma. Jako lijepo. I mislim da je «moj» kuhar bio najbolji [mислеći na kuhara iz

⁵⁴ Izvor: <http://www3.ebu.ch/projects/tv/documentary/city-folk.html>.

⁵⁵ Emisija „City folka“ o Zagrebu, 2016. g.

⁵⁶ ACT je kratica koja se koristi za Autonomni Centar - ACT, udrugu građana iz Čakovca.

Pakistana, Kamrana, op.a.]. Ne znam zašto, ali je zbilja bilo zabavno kuhati i družiti se s njime. Jako zanimljiva ličnost... Čim krenu u radionice ozbiljnije, voljela bih to ponoviti. Zašto? Dijelom jer mi je zbilja bilo lijepo i zabavno iskustvo, neočekivano opušteno, dijelom jer mi se sviđa poduprijeti ljude u tome što rade. Rad, imati posao, a time i financijsku sigurnost je ipak neka osnova svega; ne možemo (barem koliko toliko pristojno) živjeti od zraka i sunca. Ovo su sve mladi i radišni ljudi za koje sam skoro pa sigurna da teško dobivaju priliku na našem tržištu rada. Treba ih podržati u tome da rade nešto“ (Ana, 35 godina, agronomka, rođena u Münchenu, živi u Zagrebu).

„Moja početna očekivanja su bila profesionalna: bilo mi je bitno da volonterke koje sam dovela budu prihvaćene, da se druže, da se dobro uklape. Kada je krenulo, sve je lako teklo jer je sve bilo dobro organizirano. Osobno: cijela stvar je bila odlična jer je bila prijateljska atmosfera. Dio zadatka je bilo da pričamo s njima i da se družimo; činilo mi se da su svi jako dobre volje, da nije bilo problema u komunikaciji. Bili smo jako dobro prihvaćeni i cijela ta priča oko hrane je vrlo prijateljska, stvara obiteljsku atmosferu – otvara prostor za dijalog. Hrana je, čini mi se, sredstvo koje najbrže povezuje ljude. Bilo mi je jako ugodno, lijepo i treba ih podržati... Žele otvoriti zadrugu – prostor da se samozaposle – što je jako bitno – ne žele biti na teret drugih u Hrvatskoj već žele tu ostvariti svoju egzistenciju – to je nešto što bih i privatno podržala“ (Marija, 32 godine, radi u Autonomnom Centru - ACT u Čakovcu).

„Super zanimljivo je bilo, naučio sam nova jela, družio se s novim ljudima, upoznao nove ljude – jednostavno volim takve stvari. Nadao sam se vidjeti kako pripremiti nova jela i to se desilo, očekivao sam upoznati nove ljude i pri tome nešto naučiti – sve se to desilo... Sviđa mi se inicijativa, nalaze ljudima posao, pri tome imamo priliku upoznati nešto novo, upoznati nove ljude... sviđaju mi se takve stvari“ (Ivan, 32 godine, informatičar, živi u Zagrebu).

„Bilo je interaktivno i, budući su ljudi s kojima smo kuhali dosta otvoreni i vole pričati, bilo je stvarno jedno jako lijepo iskustvo. Nisam imala baš velika očekivanja, mislila sam čak da će mi možda biti malo dosadno jer nisam znala kakav je profil ljudi i kako se oni ponašaju u interakciji s drugima, bila sam malo skeptična, no to se sve promijenilo kada sam došla tamo... To je jako dobar način da se migranti, u biti azilanti, pokušaju integrirati u naš čitavi kulturološki sistem i mislim da je to napravljeno na najbolji

mogući način jer je glavni instrument korišten upravo hrana – hrana je nešto najbliže ljudima, nešto bez čega ne možemo živjeti... kada dvije osobe nemaju ništa zajedničko iz dvije različite kulture, hrana bi im mogla biti zajednička“ (Lana, 22 godine, studira u Zagrebu).

Iako su motivacije dolaska na radionice (želja za pomoći, volonterizam, poklon, imigrantsko iskustvo) i predznanja o imigrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila bila različita, prema navedenim iskazima zaključuje se da su svi polaznici nakon radionica bili iznimno zadovoljni jer su ugodno i zanimljivo proveli dan, stekli nova iskustva u prijateljskom okruženju, učili o drugim kulturama, konzumirali novu hranu, ali su i sudjelovali u integraciji azilanta u hrvatsko društvo, prihvaćajući njihovu hranu/kulturu i dajući im mogućnost da kuhaju/rade. Međutim, ne možemo zanemariti činjenicu da neki od komentara, premda pozitivni, u pozadini sadrže diskurs da “te” ljude (dakle: *njih, druge, drugačije*) treba podržati i da oni ne žele biti “na teret” Hrvatskoj, da je lijepo da “im” nalaze posao (neki drugi, a ne azilanti sami sebi), te da je ovo dobar primjer da se azilanti “pokušaju integrirati”. Izraz “pokušaj integriranja” *a priori* asocira na nešto čemu je ishod neizvjestan.

Ghassan Hage (2000) pišući o „fantazijama“ *Bijele* nadmoći u multikulturnom društvu dekonstruira odnose moći koji se nalaze u pozadini ponašanja i govora onih koji se smatraju *upravljačima* nacionalnog prostora, bilo da su oni nacionalistički ili multikulturno i *kozmopolitski* nastrojeni. *Upravljače* nacionalnog prostora nalazimo i u pozadini diskursa polaznika radionica Okusa doma: domicilno stanovništvo jest to koje sebe smatra pozvanim dati (neformalno) odobrenje azilantima da rade, da pokažu da nisu na teret državi (naciji) i da se pokušaju uklopiti u “naše” društvo. Prema Hageu (Ibid. 45), postoje najmanje dva načina pripadanja nacionalnom domu (naciji): prvi je *pasivno pripadanje*, a drugi *vladajuće pripadanje*. *Pasivno pripadanje* pokazuje onaj tko sebe smatra da “pripada naciji”, u smislu da je njezin dio pa time i očekuje imati pravo korištenja nacionalnih resursa, pravo „uklapanja u naciju” ili se u njoj “osjeća kod kuće”. “Pripadam naciji” jest otprilike stav takvih *upravljača* nacionalnog prostora. S druge strane, *vladajuće pripadanje* (koje nije ekvivalent formalnoj upravi države ili vlade) osjeća onaj koji vjeruje da ima pravo nad nacijom što uključuje vjerovanje da ima vlasništvo nad pravom da doprinese (čak i samo svojim *legitimnim* mišljenje o unutarnjoj i vanjskoj politici nacije) upravljanju tom istom nacijom tako da ona ostaje “njegov/njezin dom”. “Ovo je moja nacija” jest, prema Hageu, formulacija onih koji osjećaju

vladajuće pripadanje naciji. Premda “tolerantni”⁵⁷ i prijateljski raspoloženi prema azilantima i tražiteljima azila, izjave polaznika pokazuju da oni govore s pozicije *pasivnog pripadanja* nacionalnom prostoru koji nas je okruživao dok smo kuhali s azilantima i tražiteljima azila na radionicama Okusa doma.

19. ožujka 2016. g. sudjelovala sam na još jednoj radionici „Okusa doma“ koja se održala u Centru za kulturu prehrane u Zagrebu. Ovaj put je moja pažnja bila usmjerena na sve kuhare i polaznike i radionicu kao cjelinu, koja bi se mogla opisati kao spoj ugodnih mirisa i okusa, raznih zvukova, miješanja hrvatskog i engleskog, a ponekad i francuskog jezika. Malo je svirala muzika s radija, a potom, kada se kuhanje zahuktalo, zvuk nape miješao se s razgovorima svih prisutnih i sa smijehom; ponekad se čulo udaranje dlanova po stolovima, pljeskanje dlanova o dlan (*give me five* – znakom, kada je netko nešto smiješno rekao ili zaključio s odobravanjem drugih). Svi su dobili i stavili pregače na sebe (neke s natpisom „Okus doma“); kuharica iz Etiopije i kuhar iz Senegala imali su marame na glavi, kuhar iz Pakistana kapu, a kuhar iz Nigerije je bio ošišan skoro na ćelavo. Polaznici (učenici) su se međusobno upoznawali kroz razgovore, pričali priče o iskustvima s drugim nacionalnim kuhinjama i jelima, priče s raznih putovanja. Hrvat je pričao Francuskinji o tome kako je sir *camembert* u Belgiji bio drugačijeg okusa (i jeftiniji) od *camemberta* kojeg tu, u Zagrebu, nalazi. Francuskinja je pak njemu, na solidnom hrvatskom jeziku, pričala kako, kada bi odlazila u svoju rodnu Normandiju, uvijek bi tražila po trgovinama *zagrebački sir* („koji je super“), budući da je *zagrebački Dukat* bio u vlasništvu francuskog *Lactalisa*. No, do sada još *zagrebački sir* nije našla u trgovinama u Francuskoj. Oboje su se složili da u Francuskoj kod stola i jedenja vrijedi „manje je bolje“ dok tu, u Hrvatskoj, prevladava „balkanski mentalitet“: što više to bolje, svega treba biti u velikim količinama.

Kako se sve više kuhalo, temperatura je u kuhinji rasla, a poznati i manje poznati mirisi hrane i začina širili su se prostorijom. Mirisi etiopijskih začina, pa korijandera, kima, kumina, luka, peršina, leće s kurkumom, kajenskog papra, crnog papra, namaza od kikirikija... širili su se kuhinjom i cijelim prostorom nekadašnjeg stana, a sada Centra za kulturu prehrane. „Uh, sline mi idu“ – komentirala je jedna od polaznica. Sjeckao se luk; cvrčala paprika na ulju; radio je mikser meljući razne sastojke. Jedna je kuharica dozivala kolegu, s kojim je pak drugi, visoki kuhar podrijetlom iz Nigerije pričao preko glava drugih; puno je bilo dozivanja, traženja ovog-

⁵⁷ “Tolerancija” je također jedan od ključnih termina koje propituje Hage (2000).

i-onog sastojka ili pribora za kuhanje; ljudi su se dodirivali, slučajno (jer je prostor bio uzak) ili namjerno, njih dvoje-troje nagnutih glava gledali su u jednu posudu i pričali ili ispitivali jedni druge o jelu koje se kuhalo, isprobavali hranu koja je još bila u loncima. Lupali su kuhinjski pribori, šušale vrećice sa začinima, klopotala po kuhinjskom podu papuče jedne od kuharica. Jednom je kuharu kipjelo jelo, a druga je kuharica greškom sipala previše soli u svoj lonac; no sve je, na kraju, spašeno. Ovaj kratak *gusti opis* (Geertz 1998) samo je dio atmosfere na radionicama koje su bile vrlo opuštena; u prijateljskom raspoloženju lako je bilo sa svima stupiti u kontakt i pričati, a tri sata kuhanja vrlo su brzo prošla. Na kraju su svi prisutni kušali i uživali u pripremljenoj hrani te bili sretni što su sudjelovali na radionici. Kada se sve pojelo, malo se i zaplesalo, na etiopijsku i libijsku glazbu puštenu preko *Youtubea* na prijenosnom računalu. Nakon toga, većina nas je otišla i na dodatno druženje i piće u obližnji kafić.

Fotografija 2: Radionica Okusa doma, 2016. g., snimio: Igor Bezinović

6.1.3. Priče i jela kuhara Okusa doma

Svrha mojih sudjelovanja s promatranjem nije bila samo promatrati radionice iz blizine nego i biti u interakciji s onima koje istražujem, postavljati im pitanja i stjecati uvid u živote koji se otkrivaju pred nama (Hine 2004:33). Osim što sam na prvoj radionici kuhala zajedno s kazivačem iz Senegala, na obje radionice sam (a posebno na drugoj) pratila što drugi kuhari

rade i što kuhaju. Na radionicama sam dogovorila i naknadne, pojedinačni intervjue s kuharima: Princeom iz Nigerije, Kamranom iz Pakistana, Hayom iz Sirije i kazivačem iz Senegala. Njihova izbjeglička, integracijska i kuharska življena iskustva donosim u nastavku.

Prince iz Nigerije

Prince, kojega sam već predstavila u prethodnom poglavlju, vjerojatno je jedan od medijski najekspoziranijih osoba koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj. Sada u ranim 30-im godina, od mladosti je bio aktivista, a iz Nigerije je bio prisiljen otići zbog političkih razloga i prijetnje životu (opisanih prethodno). Po njegovim riječima, on ovdje, za razliku od Nigerije, može spavati „zatvorenih očiju“.

Prince je od malena naučio kuhati jer u Nigeriji kuhaju i muškarci i žene. Hrana je nešto što mu najviše nedostaje od kuće. Dio inicijative Okusa doma postao je već krajem 2012. godine, kada je s njima podijelio svoj recept i priču, a zatim i počeo kuhati na prezentacijama koje su organizirali.

“Okus doma je slično tome kao da dođeš u jedan veliki hotel i kažu ti: 'Oh, mi imamo međunarodna jela' – to znači da [Okus doma, op. a.] predstavlja različitost. Ljudi uvijek trebaju probati nešto novo, steći više iskustva, saznati ili približiti se... drugim kulturama... Za mene, to je stvarno integracija... Kada ima hrane, kada se hrana kuha, kada se stvori neki glazbeni događaj, kada ljudi pokušaju predstaviti što jedu i što rade – u zajednici kao što je Hrvatska to stvara manje rasizma i manje svih tih loših stvari. Mislim da smo dotakli umove mnogih ljudi na način da su počeli razmišljati da su migranti nešto dobro... Ove mi aktivnosti znače mnogo... pomažu u nastojanju da unesemo ravnotežu u našu situaciju, a ne da nas se smatra strancima...”.

Za radionice Okusa doma Prince obično priprema *jollof* rižu – rižu s rajčicama i crvenim paprom koji se kuhaju zajedno s mesom. To je regionalno jelo, tipično za etničku zajednicu (prema riječima Princea: pleme) Yoruba u Nigeriji. Iz Yorube, jugozapadnog dijela Nigerije, potječe Princeov otac, pa se time smatra da je i on od tamo, iako je rođen na sjeveru Nigerije. Prema Princevim riječima, u Nigeriji vrijedi pravilo: otkuda ti je otac, otuda si službeno i ti.

“Rođen sam u Josu i rekao bih: ja sam iz Josa, to je moja pokrajina; no onda bi mi drugi rekli: ne, ti si iz one pokrajine iz koje je tvoj otac“.

Jollof riža je jelo koje se obavezno sprema u posebnim prilikama: “Ako ne kuhaš *jollof* rižu kada imaš neko događanje, ono neće biti kompletno. Ljudi će o tome pričati: 'Možda su siromašni, možda ne znaju što rade... To je jednostavno jelo, koje nikada ne jedeš sam. Ako ga jedeš sam, to će te jelo umarati, osjećat ćeš se osamljeno i depresivno'.” Budući da Prince u Zagrebu ne nalazi potrebne začine *ogiri* i *shombo*, umjesto njih koristi drugu vrstu papra, što jelu daje drugačiji okus. To mu ponekad smeta i stoga mu ih prijatelji iz CMS-a kupuju u Beču u *tropical shopu* u kojem pronalaze i druge namirnice iz afričkih zemalja. Objašnjava da, budući da je azilant, ne želi imati kontakte s Nigerijom, u smislu da mu netko od tamo šalje namirnice, i kaže: “Jedem ono što vidim.” No, nastoji ne jesti sam, jer mu je to strano.

“Većinu svog života u Nigeriji jeo sam sa svojom obitelji, sa svojim prijateljima. Ali ovdje, na početku, osjećao sam se usamljeno, vrlo, vrlo usamljeno. Jeo sam sâm i nisam osjećao što jedem. Nisam osjećao okus hrane. To nema smisla. Jedem zbog samog hranjenja i kako ne bih obolio. Kasnije, nakon što sam bio u Zagrebu jednu godinu, pokušao sam osnovati udrugu i mnogo je ljudi dolazilo k meni. I sada se sjećam da sam uvijek kuhao kada bi netko dolazio kod mene... Uvijek kuham. Jer to je to. Sada sam usvojio ovu kulturu odavde, da jedeš sam. No nije dobro jesti burek, jesti pizzu na cesti – to nije zdravo, nije normalno. Nikad, nikad, nikad nije dobro jesti na taj način... Znaš, hrana znači mnogo, ne radi se tu samo o jelu. Jestu hranu [s drugima, op. a.] znači mnogo – ima u tome i duhovnosti. Ali zašto jesti sam? U Africi se kaže da si poput životinje ako jedeš sam. U Africi promoviramo harmoniju između ljudi, a onda i poštovanje.”

Za Princea je kuhanje za Okus doma u veljači 2016. g. bio hobi, a možda je, kako mi je rekao, to mogla postati i njegova profesija, za što bi trebalo dobiti i posebnu diplomu i ići u školu. Nije bio siguran hoće li se to dogoditi jer je radio još mnoge druge stvari, no svaki slobodan trenutak koji je imao rado je koristio za Okus doma. Rekao mi je bio tada da mu je Okus doma donio i neke promjene u život. Naime, 2012. godine, kada je počeo kuhati u ovom kolektivu, ljudi su pojeli sve što je skuhao i dolazili su po još, što ga je ugodno iznenadilo: “Hrvati jedu nigerijsku hranu – pa to je super!”. Ova spoznaja se može protumačiti kao trenutak ostvarenja interakcijske dimenzije integracije (usp. Penninx i Garcés-Mascareñas 2016a). Prince je uvjeren da se hranom mogu mijenjati mišljenja i upoznavati prijatelji. Hrana je utjecala i da se njegove predodžbe o Hrvatskoj, kao zatvorenoj zemlji ne previše sklonoj

“drugačijima”, promijene. Osim toga, u jednom od novinskih članaka stajalo je ovo njegovo mišljenje o Okusu doma:

“Za projekt »Okus doma« mogu milijun puta reći – to je to! To je projekt koji će potvrditi Zagreb i Hrvatsku kao zemlju integracije. Tako će od Europe do Amerike svi znati da Hrvatska ima izbjeglice koje su osnovale *catering* i potom restoran. Zahvaljujući ovom projektu, mi koji smo došli možemo pokazati bogatstvo naše kulture, naš način života. Ovo nam je prilika da pokažemo što smo! Ja sam tako sretan da, ako radim i deset poslova, a treba učiniti nešto za Okus doma, odmah ću napustiti sve i doći!... Iz ovog će izaći puno dobrih priča. Na jelovniku će biti svega. Tako i treba biti, to miješanje kultura. Okus doma je jedina prava integracija koja postoji u Hrvatskoj. Integracija, uključivanje u društvo u kojem neće biti rasizma. Genijalna je to stvar koja se dogodila izbjeglicama” (Pavić 2016).

Do kraja provođenja ovog istraživanja, Prince se nije bio zaposlio u zadruzi već je bio angažiran radom u organizacijama koje pomažu azilantima i migrantima. Početkom rujna 2017. g. otvorio je, zajedno s još jednim prijateljem iz Nigerije koji je živio u Hrvatskoj, prvi afrički restoran i bar u centru Zagreba.

Kamran iz Pakistana

Kamran, kazivač kojega sam također predstavila u prethodnom poglavlju, za Okus doma je saznao preko mobilne aplikacije *Viber* i grupe koja je pod tim imenom bila aktivna na toj mreži, a posredstvom svog prijatelja Davida iz Nigerije koji je bio član te grupe. Kamran je krajem 2015. g. počeo povremeno kuhati za Okus doma. Inače profesionalni igrač kriketa, rekao mi je da bi mogao biti i profesionalni kuhar jer je učio kuhati od svog ujaka koji u Pakistanu ima restoran. Kuhao je i u Grčkoj i Makedoniji, gdje je boravio prije dolaska u Hrvatsku. Nije imao diplomu kuhara jer ona u Pakistanu nije potrebna da bi se kuhalo u nekom restoranu. Na radionici kuhanja pripremio je *kormu* i *kheer*, tipična pakistanska jela, spremivši ih prema receptu svoje mame i ujaka. Nije ih, inače, pripremao sam sebi otkad je boravio u Hrvatskoj jer su to skupa jela, a ni sve sastojke nije mogao naći u Zagrebu. Na primjer, nije bila dostupna mješavina začina koji se koriste kod pripreme *korme* (*korma masala*) pa je zato svoje jelo na radionici nazvao „*korma bez korme*“. Umjesto *korme* upotrijebio je *garam masalu*, koju je

dobio od organizatora radionice, no niti ti začini nisu bili, prema njegovim riječima, “originalni”. U Pakistanu puno koriste začina i, kada kuhate začinjenu hranu, cijela kuća miriše, “to je prekrasan miris, to je stvarno lijepo, a ovdje je to nemoguće imati”.

U Zagrebu je uglavnom jeo hrvatsku hranu jer, kako je već navedeno, za pripremu pakistanske hrane nije lako naći potrebne sastojke, a njihova narudžba od roditelja iz Pakistana bila bi preskupa. Izdvojio je jedino laku i jeftinu pripremu pakistanskog kruha, čije je sastojke potrebne za pripremu lako nalazio u Hrvatskoj. Kada je jeo taj kruh osjećao se „kao kod kuće“. Istaknuo je da se dobro osjećao i kada je pripremao kruh, podsjećalo ga je to na obitelj i dane koje je proveo u domovini. Na izbjegličkom putu živio je u Grčkoj i Makedoniji. U Grčkoj je kuhao na isti način kao u Pakistanu jer je ondje mogao kupiti začine i ostale sastojke. Smatrao je tada da bi se u Hrvatskoj bolje hranio kada bi imao posao jer bi tada mogao od prijatelja iz Grčke naručivati začine i sastojke za spremanje pakistanske i azijske hrane koju je navikao jesti: “Azijska hrana je ukusna, nije kao ovdje bezukusna. Koristimo mnogo začina, a začini su dobri za zdravlje.”

Tijekom istraživanja koje sam provodila, Kamranova su se razmišljanja o Okusu doma mijenjala, od skeptičnih prema jako pozitivnima – ova potonja bila su u vrijeme intenzivnijeg kuhanja za Okus doma i sudjelovanja na raznim događanjima gdje je Okus doma bio prisutan. U veljači 2016. g. Kamran o Okusu doma nije imao najbolje mišljenje, smatrao je da se radi o zatvorenoj grupi ljudi kojima je teško pristupiti. Htio je stalno kuhati s njima i da mu to postane i izvor dohotka, no na njegova pitanja o takvoj mogućnosti nije bilo jasnog i pozitivnog odgovora od onih koji su vodili Okus doma. Ipak, preko ljudi iz Okusa doma našao je bio početkom ljeta 2016. g. posao kuhara na moru, na kojemu je ostao kraće vrijeme. Prekinuo je taj posao jer nije imao slobodnog vremena i šefica je, kako mi je objasnio, zadirala u njegovu privatnost, na primjer tako što je komentirala način na koji se oblači u vrijeme dok nije radio u kuhinji. Vrativši se u Zagreb, krajem tog ljeta uspio se zaposliti u Okusu doma kao kuhar, nakon što su neki kuhari prekinuli svoj radni odnos sa zadrugom. Godinu dana kasnije, u kolovožu 2017. g., radio je i dalje u Okusu doma, ali je i redovitije nego prije igrao kriket, u kojem je postizao rezultate i dobivao nagrade na natjecanjima i van Hrvatske (u Sloveniji, Austriji). Rekao mi je da je konačno bio sretan sa svojim životom u Hrvatskoj. O Okusu doma mi je tada bio rekao da misli da bi zadrugu trebalo voditi kao posao, a ne kao „priču“, kako mu često kolege znaju odgovoriti kada komentira pojedine postupke zadrugara ili izrazi mišljenje u kojem bi smjeru način poslovanja trebao ići. Naime, prema Kamranu, članovi zadruge s kojima

radi pričaju o Okusu doma kao o „priči“, a ne biznisu. On nije član zadruge niti ga je itko pitao bi li htio biti član zadruge, već je samo zaposlenik u zadruzi. No, kaže da je ipak zadovoljan što radi u Okusu doma jer „oni trebaju mene i ja trebam njih“. Dobrim smatra i to što putuje s Okusom doma po cijeloj Hrvatskoj, gdje kuha i upoznaje nove ljude.

Na Kamranovu je primjeru došla do izražaja važnost interakcije i veza s domicilnim stanovništvom koje su bila posredovane preko aktivnosti provođenih u organizaciji Okusa doma. Tako bismo mogli govoriti o dvije vrste veza koje se mogu stvarati unutar društvenih mostova, kako su veze izbjeglica s članovima lokalne zajednice definirali Ager i Strang (2004, 2008) i koje su važne za osjećaj integriranosti: veze između izbjeglica i lokalnih organizacija kao što je Okus doma i veza između izbjeglica i pojedinaca - članova lokalnih zajednica koji ne pripadaju niti jednoj organiziranoj lokalnoj skupini. Pri tome prve vrste mostova mogu voditi za stvaranju drugih. Intenzitet interakcije s lokalnim stanovništvom uvjetovao je i Kamranova raspoloženja želi li ostati u Hrvatskoj ili otići iz zemlje. Što je ta interakcija bila intenzivnija, on je bio zadovoljniji svojim životom u Hrvatskoj, a vrijedilo je i suprotno: manje interakcije pa time i više neaktivnosti, značilo je za njega da bi trebao otići iz Hrvatske. Protokom vremena pokazalo se da je interakcijska dimenzija proširena, odnosno učvršćena jer se zaposlio u Okusu doma, ostvarivši tako i ekonomsku dimenziju integracije (usp. Penninx i Garcés-Mascareñas 2016a, 2016b). Putovao je s tim kolektivom, što mu je omogućilo upoznavanje novih ljudi i krajeva Hrvatske te doprinijelo osjećanju da je (konačno) sretan u Hrvatskoj.

Haya iz Sirije

Haya je imala 38 godina i podrijetlom je bila iz Sirije. U Hrvatsku je došla u rujnu 2015. godine kako bi zatražila azil i osigurala bolju budućnost za djecu. Tri godine prije toga boravila je u Hrvatskoj jer je sa suprugom Libanoncem imala restoran u Zagrebu. U veljači 2016. g. živjela je u Zagrebu s troje djece (kćeri od 15 godina i dva sina blizanca od 10 godina), a suprug je radio u Moskvi. U vrijeme kada smo imale intervju, u ožujku 2016. g., nadala se da će dobiti azil i ostati u Hrvatskoj.

Za Okus doma Haya je bila saznala na jednoj prezentaciji o Siriji i rekla im je da se želi pridružiti kolektivu. Motiv njenog uključenja u Okus doma bio je taj što pomažu izbjeglicama, htjela je biti od pomoći, a voljela je i kuhati i atmosferu koja se stvara kada ljudi kuhaju.

Na radionici je pripremila sirijsku salatu *fattoushe* te *shish barak* s rižom, prema maminom receptu. To su jela koja je i inače često pripremala svojoj obitelji u Zagrebu. Oba su jela vrlo omiljena u Siriji, ali i na cijelom Bliskom istoku. Kod pripreme je koristila začín *sumac* koji je donijela iz Sirije i arapski kruh koji je kupila u orijentalnoj trgovini u Zagrebu koju drže njezini prijatelji iz Sirije. Haya je u Zagrebu kuhala na isti način na koji je kuhala u Siriji i sve je sastojke kupovala u Zagrebu. Istaknula je da njezinu djecu i nju ta hrana podsjeća na lijepe uspomene na život u Siriji. Osim začina, iz Sirije je donijela i druge sastojke za kuhanje te domaće proizvode, npr. *kishk* (slično hrvatskoj zimnici). Rekla mi je da će nakon što potroši zalihe *kishka* tražiti od roditelja iz Sirije da joj ga pošalju u Zagreb.

Voljela bi biti profesionalna kuharica, no za to joj je potrebna diploma. Htjela bi kuhati sirijsku i libanonsku hranu, no svjesna je bila da takva hrana u Zagrebu nije tražena. Međutim, u usporedbi s njenim prijašnjim boravkom u Zagrebu, sada je smatrala da su se ljudi više otvarali prema novim kulinarskim kulturama. Navela je da tome doprinosi i Okus doma, koji je smatrala korisnom inicijativom za stvaranje dobre atmosfere između azilanata i domicilnog stanovništva. Ona se, inače, osjećala dobro u Hrvatskoj, tu je bila sigurna, a smatrala je i da ljudi prihvaćaju “druge” na dobar način. Osim toga, u zagrebu joj je bilo i lako živjeti. Njena djeca su išla u hrvatsku školu i drugi učenici su ih dobro prihvaćali. Nadala se da će dobiti priliku da nastavi živjeti u Hrvatskoj: “Sretna sam što sam ovdje u Zagrebu, za mene je to lijep grad. Imam i hrvatske prijatelje ovdje, stvarno dobre ljude, dobronamjerne i nadam se da ću dobiti pozitivnu odluku [na podneseni zahtjev za azil, op. a.]”.

Kada sam je vidjela par mjeseci nakon našeg intervjuja, rekla mi je da su dobili odbijenicu na zahtjev za azil (*negativ*) i da su se žalili. Još par mjeseci nakon toga čula sam da je njena žalba i dalje bila u postupku odlučivanja, a da je ona i dalje s djecom živjela u Zagrebu, gdje su djeca pohađala školu i već jako dobro govorila hrvatski jezik.

Hayina priča pokazuje koliko je za tražitelje azila bitna uključenost u društvo, u smislu da lokalnoj zajednici u kojoj se nalaze budu od koristi, radeći ono što najbolje znaju i istodobno surađujući s drugima koji žive u istoj sredini. To je istovjetno rezultatu do kojeg su došli Pittaway et al. (2009) istražujući integraciju izbjeglica iz afričkih zemalja u Australiji pa se može zaključiti da su potreba ljudi da budu korisni i aktivni članovi društva kao i potreba za suradnjom s drugima univerzalne ljudske potrebe.

Kuhar iz Senegala

Kuhar iz Senegala kazivač je čija su integracijska iskustva u hrvatsko društvo također opisana u prethodnom poglavlju. On se s Okusom doma susreo već prve godine svog dolaska u Hrvatsku, 2014. g., jer ga je netko iz tog kolektiva tražio recept i pitao o hrani koju jedu u Senegal. Poslije nekoliko mjeseci napravili su knjigu i u njemu je bila kratko navedena priča o njemu i recept koji im je dao. Sudjelovao je i u nekim drugim aktivnostima Okusa doma, a za Dane izbjeglica u lipnju 2015. g. je prvi put kuhao za njih. Za njega Okus doma:

“... znači mnogo stvari: novu obitelj za mene, novi kolektiv, sjajne ljude koje susrećem i odličnu ideju. Ideja je odlična jer je puna poruka, znači novu revoluciju za mene..., mnogo poruka: pokazati ostatku ovih ljudi da smo mi jedno i da možemo... dijelimo hranu, različitu hranu i hranu koju jedemo iz jednog tanjura, a to znači jedinstvo, ujedinjenje svakoga, od bilo kuda. Možemo dijeliti da pokažemo da možemo učiniti nešto... To je jedan od mojih razloga [zašto sudjelujem, op. a], jer to vidim kao veliku ideju, dobre stvari koje su za mene jako važne, znaš... Jedinstvo, mir, ljubav... Nova obitelj i radiš ono što želiš”.

Iz ovog kazivanja može se zaključiti da kolektiv Okus doma za azilante označuje jaku društvenu integraciju, a osjećaj pripadanja odnosno “stvaranja nove obitelji” pokazatelj je interakcijskog i identifikacijskog aspekta integracijskog procesa. Kazivač iz Senegala voli kuhati, a dati ljudima jesti za njega je nešto sjajno. Htio bi biti profesionalni kuhar, ali istodobno ne vjeruje u pojam *profesionalnosti* jer “stvari bi trebale biti prirodne u tebi... Znam tko sam, znam svoje kvalitete i znam što sve mogu učiniti – znam koji je moj nivo, ono što je u meni”. Kuhao je s tetom s kojom je odrastao pa i nju, uz svoju biološku majku, zove mamom. Na radionici je pripremio *couscous* (*thiéré* na njegovu jeziku, wolofu) od žitarica s mesom, paprikom i lukom. U Senegal su ga često jeli i pripremali na razne načine, što on i danas prakticira u svom novom domu u Zagrebu. Unatoč nekim zamijenjenim sastojcima (npr. ulje od kikirikija zamjenjuje sa suncokretovim uljem), na radionici ga je pripremio prema bakinom receptu, na isti način kako ga pripremaju za senegalski nacionalni praznik. Odabirom pripreme jela koje je neizostavno za senegalsku proslavu državnog praznika, ali prema bakinu receptu, uočljivo je da je kuhar iz Senegala stvara transnacionalno polje (usp. Levitt i Glick Schiller, 2004).

U Zagrebu se nije hranio jednako kao u Senegal zbog nemogućnosti nabave jednakih namirnica, a nije koristio ni zamjenske sastojke jer tada ne bi dobio okus koji želi. Objasnio je

da ne želi da mu iz Senegala išta šalju jer je to bilo skupo, uz riječi: “Mogu svagdje preživjeti”. No zadržao je naviku jedenja rukama iz jedne zdjele kao “kod kuće” jer su “ruke iskonska žlica, iskonska vilica, iskonski nož”, a jesti iz jednog tanjura za njega znači:

“... to je kao da smo jedno... ne brinemo jesi li bolestan ili ne, jesi li različit... Nikad neću oboljeti ako dijelim hranu s nekim – to je za mene ljubav, a ljubav se ne može miješati s ničim drugim, ničim lošim... Samo idi i operi se, sjedni i jedi... Mi ne dijelimo ljude, podjela je i počela otuda: jedan tanjur, dva tanjura, tri tanjura... Dijelimo se i toga nismo ni svjesni... Jedna posuda za hranu znači: mi smo jedno”.

Tijekom izbjegličkog puta živio je u Grčkoj i tamo je jeo “normalno”, kao u Senegalu, jer ondje postoje trgovine s afričkim namirnicama. Neposredno nakon našeg prvog intervjua (u veljači 2016. g.) zaposlio se u zadruzi Okus doma, uskoro je dobio i diplomu o završenom programu osposobljavanja za kuhara i postao je glavni kuhar zadruga. Može se zaključiti da, osim što je kolektiv ovom azilantu omogućio društvenu, interakcijsku i identifikacijsku dimenziju integracije s usporednim transnacionalnim pripadanjem, on mu je omogućio i ekonomsku integraciju.

Kazivač iz Senegala često se puta pojavljivao u medijima kao netko tko predstavlja Okus doma. Bio je prisutan na Facebook ili mrežnim stranicama Okusa doma ili na drugim internetskim stranicama koje su pisale o njemu ili o Okusu doma.

Na mrežnim stranici Okusa doma (www.okus-doma.hr) početkom kolovoza 2016. objavljen je tekst o njemu i njegova fotografija. U tekstu, na hrvatskom jeziku, pisalo je, između ostalog, i ovo:

„Rođen sam u Dakaru (Senegal) 1990. godine, a većinu svog djetinjstva proveo sam na jugu Senegala gdje sam živio sa ujakom i ujom. Roditelji te ostalih petero braće i sestara sam posjećivao tjedno. Završio sam srednju školu, planirao i studij ali su se stvari u mom životu neočekivano promijenile, sudbina mi je očito namijenila nešto drugačiji put. Senegal sam napustio sa 19 godina a u Hrvatsku stigao u srpnju 2014. godine. Nekoliko mjeseci sam proveo u Porinu, Prihvatilištu za tražitelje azila a kada mi je azil odobren preselio sam se na Borongaj.

Još u Porinu sam upoznao ljude iz CMS-a s kojima sam između ostalog razgovarao o kuhanju, hrani i pridružio se aktivnostima Okusa doma, projekta proizašlog iz CMS-a,

jer zapravo jako volim kuhati i izrazito me veseli razmjenjivanje recepata i druženje s različitim ljudima...

Uz pomoć Okusa doma završio sam i školu za kuhara na Pučkom Otvorenom Učilištu jer vjerujem da se u kuhinji uvijek može bolje i da je svakako dobro imati i formalno obrazovanje. Hrvatski jezik već prilično dobro razumijem, s govorom se ponešto mučim ali ide nabolje s vremenom. Pomoglo mi je što sam pohađao tečaj hrvatskog jezika a ne sumnjam da će mi svakodnevna komunikacija na poslu i u društvu još olakšati. Od jezika inače govorim svoj materinji wolof, francuski, engleski i grčki.

S obzirom da jako volim trčanje i nogomet sretan sam i što mogu reći da sam član nogometnog tima Zagreb 041, u kojem između ostalih igraju i azilanti i tražitelji azila. Tu sam spojio dva hobija koja volim a i stekao mnogo novih prijatelja. Uglavnom, dani su mi prilično popunjeni uz kuhanje, nogomet i učenje pa ono slobodno vrijeme koje preostane najradije provodim u društvu prijatelja.

Iako mi obitelj, prijatelji i moja zemlja prilično jako nedostaju, mogu reći i da mi je lijepo u Hrvatskoj. Radim i okružio sam se dobrim ljudima pa ne osjetim pretjerano neke probleme o kojima mi pričaju drugi stranci, azilanti i oni koji ga žele zatražiti ovdje. Uvijek mi je teško čuti nesretne priče pa osjećam da i sam imam misiju pomagati na koji god način mogu. Kroz Okus doma imam upravo tu priliku.“

Tijekom drugog intervjua koji sam s kazivačem iz Senegala imala početkom kolovoza 2017. godine, pitala sam ga da li je on autor tog teksta na što mi je, nakon mojih dodatnih objašnjenja o čemu se radi i njegova razmišljanja zna li uopće o čemu se radi, odgovorio da nije. Rekao mi je da „on ne piše o sebi“, možda je nešto rekao i onda su po tome napisali. Rekao je i da to nije ni vidio niti pročitao i da ne zna tko je to napisao. Pitao me je „sve je ružičasto?“, misleći na ono što je napisano u tekstu i dodao da on nije takav. No, po konverzaciji koju smo o tome vodili, zaključila sam da mu i nije bilo bitno što o njemu u tekstu piše. Jednom drugom zgodom mi je rekao da nikada ne gleda priloge koji su o njemu snimani jer ih ne voli gledati. No, bez obzira što njemu nije bilo bitno što i kako o njemu negdje piše, iznenadila me činjenica da se o njemu na mrežnim stranicama Okusa doma piše u prvom licu, a da pri tome on sam nije autor tog teksta. Zašto bi netko Drugi (najvjerojatnije netko tko pripada „lokalnom“ stanovništvu) pisao tekst umjesto njega kada je on sam sposoban to napraviti na francuskom ili

engleskom jeziku, a onda taj tekst samo netko može prevesti na hrvatski jezik? Kako bi traženje odgovora na ovo pitanje premašilo opseg ovog istraživanja, ostavljam ga otvorenim za neka druga istraživanja, posebno ona koja bi se bavila ulogom lokalnih organizacija u radu na integraciji izbjeglica ili, šire, radu i s tražiteljima azila i azilantima.

Na Okus doma je kazivač iz Senegala gledao kao na način da se nešto napravi, nikad o tome nije imao ideju ili osjećaj da će jednog dana biti zaposlen u Okusu doma. On je član zadruga i ako je član zadruga to znači da treba sudjelovati,

„jer je to ideja koju prihvaćam, ideja koju volim. To je ljubav. Nikad nisam pomislio da ću jednog dana primiti plaću od Okusa doma. To sam volio, čak i da sam imao druge poslove za raditi, bio bih tu. Jer to je „stvar“ (fr: *la cause*) koju volim, „stvar“ koju zadruga brani i koja mi se sviđa, koju volim“.

Rekao mi je i da su tijekom zadnje godine rada zadruga stekli brojne nove klijente, uglavnom organizacije civilnog društva, no i poduzeća i privatne osobe, pa čak su i ministarstva počela od njih naručivati hranu. Neki koji su kuhali za Okus doma više ne kuhaju, no ostali su članovi zadruga koja ukupno ima 15 osoba. Bivši kuhari koji su članovi zadruga dolaze na skupštinu i redovite sastanke zadruga. Za pet godina kazivač iz Senegala bi htio vidjeti Okus doma kao zadrugu u kojoj radi petnaest ili dvadeset ljudi koji su migranti ili azilanti; to mu je želja, „to bi bilo dobro“.

6.1.4. Transnacionalnost društvenog polja Okusa doma

Četiri predstavljena kazivača kuhara (trojica muškaraca i jedna žena) osobe su koje žive u transnacionalnim društvenim poljima i istovremeno sudjeluju u mnogostrukim transnacionalnim procesima (Levitt i Glick Schiller, 2004:1028) u kojima su sudjelovali i svi akteri uključeni u radionicu kuhanja „Okus doma“. Radionica je bila utjelovljenje društvenog polja, kako ga definiraju Levitt i Glick Schiller (2004:1009), kao „splet višestrukih isprepletenih mreža društvenih odnosa kroz koje su ideje, prakse i resursi nejednako razmijenjeni, organizirani i transformirani“. Radionica nije bila samo tečaj kuhanja: ona je mijenjala stavove polaznika, učvrstila mišljenja kuhara da je njihova hrana dobro prihvaćena, bez obzira na etničku ili bilo koju drugu pripadnost onih koji su je pripremali ili kušali, a svi na njoj prisutni su naučili nešto novo i proširili svoje društveno polje. Pokazala je isto tako ono što su Levitt i

Glick Schiller upozorile da ne smijemo pretpostavljati: da će oni s čvršćim društvenim mrežama biti transnacionalno aktivniji unutar polja od onih sa slabijim vezama, niti da će aktivnosti i identitet onih s indirektnijim vezama biti manje pod utjecajem dinamike unutar polja od onih s direktnim transnacionalnim vezama (Ibid.). Kamran, koji je jedini pokazao određenu skeptičnost prema organizaciji i vođenju Okusa doma dobio je odličnu ocjenu od svoje „učenice“ Ane koja je mislila da je on bio najbolji kuhar na radionici. Drugi intervjuirani polaznici radionice nisu nikoga od kuhara ponaosob spomenuli. Ana mi je isto tako jedina spomenula da ima migrantsko iskustvo: kao mala je živjela s roditeljima, „gastarbajterima“, u Njemačkoj i tamo je odrasla, a došla je na radionicu jer i poznaje otprije jednog azilanta. S druge strane, Lana, koja nije imala nikakva specifična očekivanja niti je znala puno o Okusu doma prije same radionice, uspješno se integrirala u društveno polje stvoreno na radionici, kao i Ana.

Prema Levitt i Glick Schiller (2004:1010), perspektiva društvenog polja otkriva da postoji razlika između načina postojanja ili bivanja u njima, kao suprotnost načinima pripadanja. Načini bivanja odnose se na aktualne društvene veze i prakse u kojima pojedinci sudjeluju, a ne na identitete koje povezujemo ili oni povezuju sa svojim aktivnostima. Nasuprot tome, načini pripadanja odnose se na prakse koje označavaju ili utjelovljuju identitete koji pokazuju svjesnu vezu s određenom grupom. Takve aktivnosti, navele su Levitt i Glick Schiller, nisu simbolične, već konkretne, vidljive aktivnosti koje označavaju pripadanje, kao što su nošenje kršćanskog križa, mahanje zastavom ili odabir određene kuhinje. Ovo zadnje nas upućuje na to da bi se možda radionica Okusa doma mogla pripisati demonstraciji načina pripadanja, no ipak svi narativi i kuhara i polaznika govore suprotno: da su i njihova jela koja su pripremali i cijela radionica bili upravo odraz njihova načina bivanja i kontinuiteta njihova života, tamo i ovdje: u svojoj zemlji porijekla, u nekoj drugoj zemlji u kojoj su (eventualno) boravili prije dolaska u Hrvatsku i u Hrvatskoj. Kako je Povrzanović Frykman ustvrdila (2015: 8), „primijećena normalnost svakodnevnog života održava se kontinuitetom materijalnih praksi na različitim lokacijama. To može biti posredovano stvarima „od tamo“, nabavljenim na drugoj lokaciji, ali i predmetima „poput onih tamo“ nabavljenih *in situ*“. Uz to nitko od kuhara nije posebno naglašavao nacionalni karakter svojih jela, već su to bila uglavnom jela koja su ih asocirala na vlastite obitelji.

Studija slučaja Okusa doma pokazuje da azilanti odnosno izbjeglice nemaju običaj nabavljati hranu iz zemlje iz koje su otišli. Jela koja su pripremali sadržavala su

„transnacionalne“ sastojke koje su oni lakše ili teže nalazili tu, u Hrvatskoj. Kada nije bilo takvih sastojaka, snalazili su se s nekim drugim sastojcima ili su dobivali drugačije okuse. Iako bi bilo dobro da imaju sve sastojke koji su im potrebni za spremanje recepata od kuće, nitko od njih nije pokazao posebno žaljenje za tim, a iz praktičnih razloga nisu ni željeli da im se ti sastojci šalju od doma: Prince zbog svog statusa izbjeglice to nije želio, Kamranu i kuharu iz Senegala bi to bilo preskupo, dok bi Haya naručila od kuće samo onu hranu koju iz praktičnih razloga nije mogla lako sama pripremiti u Hrvatskoj (*kishk*).

Analizirani slučaj Okusa doma potvrđuje da inkorporacija migranata u novu državu i transnacionalne veze nisu binarne suprotnosti te da se migrantsko iskustvo može razmatrati kao kretanje između nove zemlje i transnacionalne inkorporacije, kretanje koje tijekom vremena može mijenjati pravac i intenzitet (Levitt i Glick Schiller, 2004:1011). Možda su najbolji dokaz toj tezi razmišljanja kazivača iz Senegala: “Život je tamo gdje ljudi žive [...]. Moj život je svagdje, ali živim u Hrvatskoj.”

6.1.5. Okus doma na internetskim stranicama

Prema atmosferi na radionicama Okusa doma, iznošenju stavova kuhara i polaznika radionica, moglo bi se zaključiti kako domicilno stanovništvo dobro prihvaća kulturne različitosti i da je Okus doma primjer uspješnog utjelovljenja raznih dimenzija integracije. No, predstavljaju li sudionici radionica hrvatsko društvo ili su oni tek manjina? Odgovore na to moguće je pronaći na internetskim stranicama. Internet je, prema Boyeru (2012:383), jedno od glavnih područja interesa antropologije medija koja se u posljednjih 40-ak godina bavila istraživanjima kako su proizvodnja i primanje objavljenih medijskih tekstova i tehnologija omogućili ili utjecali na procese kulturnog stvaranja i reproduciranja.

“Mogli bismo reći da je ono što vidimo na internetu zbirka tekstova. Na taj način korištenje interneta postaje proces čitanja i pisanja tekstova, a etnografov je zadatak razviti razumijevanje značenja koja su u osnovi tekstualnih praksi” (Hine 2004:36).

Budući da bi opsežna analiza medijskog diskursa o azilantima i Okusu doma premašila okvire ovog rada, cilj je bio propitati izdvojena mišljenja građana prema azilantima uključenima u kolektiv Okusa doma. Istraživanje je provedeno na način da sam tijekom 2015. g. i početkom

2016. g. na internetskom pretražitelju *Googleu* upisivala termin „Okus doma“. Zbog brojnosti članaka, pozornost sam usmjerila na tada recentnije članke, objavljene u razdoblju u kojem je provedeno istraživanje. Iščitavajući desetak tekstova koristila sam tematsku (diskurzivnu) analizu sadržaja (Bryman 2012:528–536) internetskih verzija dnevnih tiskovina ispod kojih su bili komentari, odnosno stavovi “širokog čitateljstva”, koje su čitatelji pod pravim ili lažnim imenima komentirali. U nastavku teksta donosim fragmente nekoliko tekstova koji ocrtavaju kako su se prezentirala događanja vezana uz kolektiv Okus doma te potom komentare koji su ti članci izazvali.

Vecernji.hr objavio je 24. veljače 2015. članak naslova *Emina Bužinkić: Želimo otvoriti restoran u kojem će raditi azilanti* i podnaslova *Želja nam je da to postane mjesto integracije, a profit bi se vraćao izbjeglicama*. Članak je predstavio kratke crtice iz života nekoliko azilanata i tražitelja azila koji trenutačno žive u Hrvatskoj, a potom povijest Okusa doma. Izjava Emine Bužinkić uključila je podatke o broju dodijeljenih azila u Hrvatskoj, o kuharici *Okus doma* te planovima za osnivanje zadruge koja bi poslovala na principu socijalnog poduzetništva i koja bi se u početku bavila kuhanjem i dostavom hrane, a potom otvaranjem restorana koji bi vodile izbjeglice: “Okus doma treba postati mjesto integracije i povezivanja, a ostvareni profit bi se vraćao izbjeglicama u našoj zajednici i drugim marginaliziranim skupinama u društvu”. Uz članak je objavljena i galerija s devet fotografija azilanata, Emine, i jelā čiji su recepti priloženi uz članak (Matijević 2015). Članak je izazvao više komentara koje prenosim sa svim pravopisnim nepravilnostima, a kao što se dalje uočava, većini se čitatelja ti komentari sviđaju (*like*), npr.:

Azilanti idu kući a Emina kao dobra hrvatska građana neka otvori restoran u kojem će raditi nezaposleni socijalni slučajevi hrvatskoj građani a zaradu neka ulažu u pučke kuhinje i prenoćišta. (*novo vrijeme*, like 88%)

Lijepo je i ljudski brinuti se za progonjene. Što je to centar za mirovne studije? Kod nas teče med i mlijeko, nemamo niti jednog nezaposlenog, a svakim danom odlazi izvan države sve više mladih. Možda bi bilo najbolje da svoje djelovanje ostave u MIROVANJU. (*demokršćanin*, like: 81%)

Sve azilanti iz islamskih država. Lijepo će nam povećati natalitet. To je cijena koju placamo za članstvo EU. (*Cupcake*, like 79%)

A kuži naziva, centar za mirovne studije, da čovjek nezna o kome se radi pomislio bi da je to možda neki fakultet, a kad tamo vidi vruga, sjedi dvadesetak seoskih krpalja na državnom kazanu koji imaju samo jedan zadatak, udomit i opremit tzv izbjeglice iz drugoga sela... (*mileudarcina 1*, like 86%)

Ovakovi se ne integriraju oni još traže od nas da mi prihvatimo njihov način života. (*grevilija*, like 80%)

NE hvala!!!!!! Pogledajte kako su se Francuzi usrećili....ili možda Šveđani!!! Užaz šta će nam stranci kad nam naši mladi bježe van TRBUHOM ZA KRUHOM!!!!!! Ovo je vjedna velika izdaja, žele razvodniti nacionalno biće hrvata i to je to!!!!!! (*kriticko razmisli*, like 75%)

“Azilante treba primati ako su stvarno to, ali pod uvjetom da se asimiliraju, da u prvom redu prihvate domaću najbrojniju vjeru - da nam se ne dogodi kao Englezima da im tamo rastu muslimanski teroristi koji mrze sve kršćansko.” (*silverback*, like 75%)

Nadam se da će RH država bankrotirati što prije; građani plaćaju naskuplje poreze da mi se naša država ‘preseravala’ sa ‘centrom za mirovne studije’ ‘socijalnim poduzetništvom za azilante i slično’ .. u RH godišnje gubi desetke tisuća mladih, a država rasipa novac da hrani ove(na kraju pola njih fanovi ISILa ispadne)... ludnica.. otići ćemo u ‘krc’.. (*longestmailevercreatedfortrade*, like 67%).

Nacional.hr objavio je 16. listopada 2015. članak OKUS DOMA Azilanti u Splitu kuhali nacionalna jela. Članak donosi vijest o održavanja gastronomskog showa na kojem su svoja nacionalna jela kuhali azilanti u Hrvatskoj, zajedno s korisnicima Centra za beskućnike udruge MoSt, a povod događanja bila su obilježavanja Svjetskog dana hrane i Dana borbe protiv siromaštva. Članak prenosi riječi E. Bužinkić o Okusu doma te navodi da su se prezentacije do tada održale u Sisku, Kutini, Čakovcu, Rijeci, Puli, te da nakon Splita slijede prezentacije u Osijeku i Vukovaru. U okviru je članka fotografija sa sudionicima događanja, uključujući kuhare iz Nigerije, Etiopije i Senegala. Na članak je reagirao jedan čitatelj koji se potpisao kao Sime Begonja i napisao:

...oti vam novi prijatelji dolaze sa velikim ciljem jeste vidili jucer njihovu parolu u svedskoj KATOLICI ILI SE POMUSLIMANITE ILI UMRITE to im je cilj.

Dobrahrana.jutarnji.hr objavio je 20. listopada 2015. članak o skupljanju novca za zadrugu i fotografiju pod naslovom *Okus doma: nova kampanja koja će pomoći imigrantima otvoriti restoran u Hrvatskoj* i podnaslovom *Plemenita gesta koja spaja nove kulture i nudi novi početak!* Sama inicijativa kratko je opisana, uz poveznicu na kratki (dvominutni) video s jedne od radionica kuhanja, na kojoj su intervjuirani polaznici radionice i kuhari. Na kraju videa jedan od kuhara na engleskom jeziku poziva ljude da sudjeluju u inicijativi kojoj je cilj skupiti 15.000 eura kako bi se kupila oprema za kuhinju zadruga, potrebna za pokretanje biznisa dostavljanje hrane. Ispod teksta su dva komentara:

“A bogati, i ja bih otvorila svoj restoran i vratila se u svoju zemlju. Tko će mi pomoći donacijama????” (*Natalija*);

“Koketne hipsterice koje oblijeću oko mladih crnaca... ma baš se pitam kakva ih kobasa zanima iz domaće kuhinje.” (*Tomislav*).

Iščitavajući navedene članke, možemo zaključiti da su ih autori pisali faktografski, članci su opremljeni brojnim fotografijama, ton prema izbjeglicama, azilantima i svima uključenima u ovaj kolektiv je pozitivan, odnosno riječ je o pozitivnom medijskom diskursu prema Okusu doma. Prema Spitulnik (1993:295), najraširenija i u 1980-ima najdominantnija paradigma procesa masovnih komunikacija jest linearni model sačinjen od tri razine: proizvodnja poruke, prenošenje poruke i primanje poruke, pri čemu se poruka shvaća kao glavna jedinica kulturnog značenja, snažno sredstvo loma ili reproduciranja dominantnih ideologija u društvu. U istraživanju sam promatrala treću razinu: kako su medijske poruke o postojanju i djelatnosti Okusa doma primljene kod čitatelja. Prema navedenim komentarima, vidljivo je da su oni u oštrom kontrastu s iznimno prijateljskim dojmovima polaznika radionice i konzumentima hrane na promocijama i pozitivnim stavovima novinara. Najviše je komentara izazvao prvi članak objavljen na portalu *Večernjeg lista*: svi su komentari bili negativistički nastrojeni, a uz to su uglavnom dobivali i odobravanja (*likeove*) drugih. U stavovima čitatelja u komentarima vidljivi su *realni* čimbenici socioekonomske *prijetnje* koji dolaze od useljenika, a povezani su s ekonomskim interesima (usp. Čačić-Kumpes et al. 2012:314,316), gospodarskom krizom, visokim postotkom nezaposlenosti u Hrvatskoj, iseljavanjem, malim brojem djece, što sve dovodi do promatranja azilanata kao „oduzimatelja“ ionako premalih ekonomskih resursa za potrebe domaćeg stanovništva. S druge strane, vidljivi su *simbolični*

čimbenici (sociokulturna prijetnja) (Ibid.) povezani s kulturom, običajima, vjerom i vrijednostima.

Stuart Hall pita se kako predstavljamo ljude i mjesta koja su značajno drugačija od nas, zašto je “različitost” tako privlačna tema i sporno područje reprezentacije, koji su tipični oblici i reprezentativne prakse koje se koriste kako bi se predstavila “razlika” u današnjoj popularnoj kulturi, kao i otkuda dolaze ti stereotipi (Hall 1997: 225). Možemo li objasniti zašto reprezentacije “različitosti” angažiraju osjećaje, stavove, emocije i mobiliziraju strahove i zebnje kakve smo vidjeli u komentarima čitatelja nekih od članaka? Ljudi koji su na bilo koji način različiti od većine (“oni” nasuprot “nas”), često budu izloženi binarnom obliku reprezentacije “kroz jasno suprotstavljene, polarizirane, binarne ekstreme – dobar/loš, civilizirani/primitivan, ružan / pretjerano privlačan, odbojan-jer-je-drugačiji / privlačan-jer-je-stran-i-egzotičan” (Ibid. 229). Za ovu tezu nalazimo potvrdu u Princeovoj izjavi objavljenoj u jednom novinskom članku: “Crnci imaju shizofren prolaz kod hrvatskih cura. Ili ih privlače bez osobitog razloga osim što su crnci ili ih iz istog vrhunskog razloga odbijaju.” (usp. Dujmović 2015).

Slijedeći argumente Mary Douglas (1966), u većini komentara azilanti su nešto nepoželjno, oni su nešto što uznemiruje poredak unutar hrvatskog društva (kulture). Simbolične granice između kultura održavaju ih “čistima”, dajući im njihovo jedinstveno značenje i identitet. Tamnopusi su kuhari reducirani na pojam azilanata koji su trenutačno oni “drugi”, a budući da su i po svom statusu i po boji kože različiti od “domaćeg” stanovništva, ne trebaju nam jer posla nema ni za “naše”. Tu ulazimo u domenu stereotipa čije je jedno od obilježja upravo praksa “zatvaranja” i isključenja koja simbolički fiksira granice te isključuje sve ono što se ne uklapa, što je različito (Hall 1997:258). Osim toga, treba prvo nahraniti i pobrinuti se za “našu socijalu” prije no što se pomisli na išta drugo osim poruke azilantima da idu negdje drugdje. Komentatori članaka vide višestruke opasnosti/prijetnje: razvodnit će nacionalno biće Hrvata, uzimaju poslove od “naših”, posebno mladih (koji su prisiljeni odlaziti iz Hrvatske) i nametnut će nam muslimansku vjeru. Pri ovom posljednjem rezoniranju nije bitno to što se nigdje u člancima ne spominje religija azilanata. Na navedenim primjerima komentara na članke susrećemo se s intertekstualnošću koja se definira kao akumulacija značenja preko različitih tekstova, gdje se neka slika referira na drugu ili je njezino značenje promijenjeno tako što je pročitano u kontekstu drugih slika (Ibid. 232). Možemo zaključiti da su komentatori članaka o Okusu doma svoje mišljenje stvarali i na brojnim drugim člancima o azilantima (usp.

Župarić-Iljić 2013b), ali i imigrantima općenito (Franc et al. 2010; Šram 2010; Čačić-Kumpes et al. 2012) u kojima autori zaključuju da se azilanti i imigranti percipiraju kao socioekonomska i sociokulturna prijetnja za hrvatsko društvo, da se doživljavaju kao konkurencija na tržištu rada, te da zatvorenost prema kulturnoj različitosti vodi u isključivost domaće populacije prema imigrantima (usp. Župarić-Iljić 2013b:209).

Premda nemaju striktno političku vezu u sebi, neki od negativnih diskursa u komentarima ispod članaka asociraju na prvi tip simboličkog konflikta kojeg je identificirao Simon Harrison jer ih, prema Senjković (2002:274), možemo pročitati kao primjer etničkog i nacionalističkog suparništva koja uvećavaju kulturne različitosti i odraz su negativne taktike “procjenjivačkog natjecanja”. Komentatori članaka verbalno su napadali izbjeglice kao “druge”, svrstavali ih u skupinu onih koji će nam nametnuti muslimansku vjeru, i slično, a i članovi CMS-a su suparnici jer podržavaju takve “druge”, pa su tako i otpadnici od društva “naših” ili su čak žene sumnjiva morala (“koketne hipsterice koje oblijeću oko mladih crnaca”). Možemo utvrditi da u nekim komentarima čitatelja nalazimo i drugi tip Harrisonova simboličkog konflikta, “vlasničko natjecanje”: namjera da se izbjeglice zaposle okarakterizirana je u pojedinim komentarima kao neprijateljsko ponašanje, a pravo na rad u Hrvatskoj i zarađivanje uzimaju se kao važni kolektivni simboli koji prije svega pripadaju većinskoj zajednici, Hrvatima.

Prikazani komentari internetskih članaka o Okusu doma projekcije su stavova anonimnih čitatelja koji, možemo pretpostaviti, nisu bili u interakciji s tražiteljima međunarodne zaštite u Hrvatskoj. Predstavljeni internetski komentari svakako upućuju na dio neotvorenoga hrvatskog društva prema azilantima, kao i ljudima različitih kultura, rasa i vjera. Oni isto tako pokazuju ono što je Hage (2000) nazvao *vladajućim pripadanjem* naciji jer osjećaju da imaju pravo nad nacijom (pa time i *legitimno* mišljenje o azilantima) i njezinim upravljanjem na način da Hrvatska mora ostati “njihov dom”. “Ovo je moja nacija” jest stav koji se može pročitati u pozadini većine (ako ne i svih) internetskih komentara.

6.2. Nogometni klub Zagreb 041

Nogometni klub (NK) Zagreb 041⁵⁸ osnovan je krajem 2014. g., a prva nogometna sezona mu je bila 2015./2016. g. NK Zagreb 041 (u daljnjem tekstu i: Klub) natječe se u Trećoj zagrebačkoj ligi i svoju drugu sezonu, sezonu 2016./2017., završio je na drugom mjestu, u konkurenciji od ukupno deset klubova koji su se natjecali u toj ligi.

Budući da se Klub, između ostalog, zalaže za integraciju izbjeglica u društvo i uključuje tražitelje azila i azilante u svoj rad, počela sam ga pratiti 2015. godine, a početkom 2016. godine sam postala i članica Kluba, povremeno odlazeći na skupštine Kluba koje su se održavale jednom mjesečno. Na utakmice koje su se igrale po sezonama, između rujna i studenog te ožujka i lipnja, odlazila sam češće nego na skupštine, u prosjeku dvaput mjesečno.

Polazeći od Swanbornove definicije studije slučaja (2010:13), istraživanju NK Zagreba 041 pristupila sam kao studiji društvenog fenomena koja se provodi unutar granica jedne društvene grupe i prirodnog konteksta u kojem se proučavani fenomen događa – utakmica, sastanaka, neformalnih druženja Kluba. Promatrajući fenomen unutar određenog perioda (od kraja 2015. g. do rujna 2017. g.) i istovremeno skupljajući informacije o njemu, vodeći računa o njegovom razvoju tijekom određenog vremena, fokusirala sam se na opis i objašnjenja društvenih procesa koji su se otkrivali između osoba koje su sudjelovali u njemu: ljudi s njihovim vrijednostima, očekivanjima, mišljenjima, percepcijama, kontroverzama, odlukama, međusobnim odnosima i ponašanjem. Slijedeći dalje Swanbornovu teoriju o studiji slučaja, obrađivala sam podatke vođena prvotno širokim istraživačkim pitanjem: *Kako Klub doprinosi integraciji azilanata?* te sam nakon nekog vremena formulira preciznija istraživačka pitanja, „držeci jedno oko otvorenim za neočekivane aspekte procesa i suzdržavajući se od prethodno dogovorenih procedura i operacionalizacije“ (Ibid.). U studiji slučaja koristila sam nekoliko izvora podataka, od kojih su glavni bili: dostupni dokumenti (mrežne stranice i prezentacije Kluba, medijski napisi, istraživački radovi), otvoreni i polustrukturirani intervjui s kazivačima s različitim funkcijama u Klubu i udruzi navijača te promatranje sa sudjelovanjem. Preciznija istraživačka pitanja koja su mi se vremenom postavila bila su ona koja su mi se sama otvarala tijekom mog terenskog rada (usp. Charmaz 2011) i istraživačkih nastojanja da zahvatim cjeloviti fenomen NK Zagreba 041 jer mi se jedino tako činilo mogućim dobiti jasnije uvide o

⁵⁸ www.nkzagreb041.hr

nastojanjima i uspjesima Kluba vezanim uz integraciju izbjeglica. Parafrazirajući Geertzovu tvrdnju da antropolozi ne istražuju sela, već istražuju u selima (prema Potkonjak 2014:17), ova studija slučaja je rezultat mojih istraživanja ne (samo) o integraciji izbjeglica unutar NK Zagreba 041, već i istraživanja provedenih unutar tog Kluba. Na taj sam način htjela obuhvatiti sve aspekte Kluba koji su se pokazali važnima za razumijevanje načina njegova funkcioniranja pa time i cilja koji si je postavio: integraciju.

Studija slučaja o NK Zagrebu 041 je rezultat mog sudjelovanja s promatranjem, ali i brojnih razgovora i polustrukturiranih intervjuja koje sam vodila s članovima, navijačima, tražiteljima azila i azilantima koji su na bilo koji način bili povezani s Klubom. U prvom dijelu rada predstaviti ću nastanak Kluba, usko vezan uz navijačku udrugu Bijeli anđeli⁵⁹, a nakon toga način funkcioniranja i pregled aktivnosti Kluba, popraćen etnografskim bilježenjem s nogometnih utakmica na kojima sam prisustvovala. Poseban dio bit će posvećen suradnji s tražiteljima azila i uključenosti azilanata u rad Kluba, što će biti popraćeno kazivanjima dviju osoba pod međunarodnom zaštitom koje su aktivno sudjelovale u nogometnoj ekipi Kluba, od kojih je jedan bio trener, a drugi igrač. Poglavlje završavam s analizom studije slučaja i aspekata integracije koje Klub ostvaruje u svojim nastojanjima da sudjeluje u integraciji izbjeglica u hrvatsko društvo.

6.2.1. Nastanak NK Zagreba 041

NK Zagreb 041 osnovan je kao udruga⁶⁰ u prosincu 2014. godine. Osnivači su bile fizičke osobe, njih četrdesetak, i nekoliko pravnih osoba koji su se skupili na osnivačkoj skupštini održanoj u prostorima Zelene akcije u Zagrebu. Broj članova je od prve skupštine nastavio rasti te je u 2017. godini Klub imao 183 člana. Članovi dolaze iz Hrvatske, Slovenije, Australije, Engleske, Njemačke, Slovačke, Portugala, Sjedinjenih Američkih Država (SAD) te pripadaju raznim društvenim, dobnim, statusnim i drugim skupina. Vrijednosti za koje se Klub zalaže definirane su kao: „protiv modernog nogometa, protiv bilo kojeg oblika diskriminacije,

⁵⁹ www.nkzagreb041.hr/o-nama-who-we-are

⁶⁰ Udruga je „svaki oblik slobodnog i dobrovoljnog udruživanja više fizičkih, odnosno pravnih osoba...bez namjere stjecanja dobiti ili drugih gospodarski procjenjivih koristi“. Vidi više u: Zakon o udrugama (NN 74/2017).

samoupravljanje – autonomno upravljanje, rad u i sa lokalnom zajednicom, integracija, podržavanje inicijativa koje dijele naše vrijednosti, nogomet za sve i svi za nogomet“⁶¹.

Pokret protiv modernog nogometa, kako sam saznala na prezentaciji Kluba održanoj u travnju 2017. g.⁶², pokret je protiv malverzacija i korupcije u nogometnim klubovima, organizacijama kao što su FIFA (Međunarodna federacija nogometnih saveza) i UEFA (Unija europskih nogometnih saveza). To je i otpor prema shvaćanju nogometa kao biznisa, gdje novac ima glavnu ulogu, a igrači su roba koje menadžeri klubova posuđuju drugim klubovima kako bi dodatno zaradili. Prema izjavi člana Kluba koji je držao prezentaciju, vodeći svjetski nogometni klubovi više vode računa o tome kako će zaraditi od svojih putovanja, prava prikazivanja utakmica koja odobravaju televizijskim kućama, te prodaje dresova i ostalih „suvenera“ namijenjenih navijačima. Uz to je bio povezan i porast cijena ulaznica⁶³. Stadioni su se počeli nazivati imenima sponzora, a tendencija je postala i sprječavati navijače da stoje na utakmicama jer se na stolicama na tribinama više zarađivalo. S druge strane, veliki nogometni klubovi su se vremenom zaduživali i dugovi su znali biti po tristo ili petsto milijuna eura. Iako je 2002. g. uveden tzv. „financijski *fair play*“, kojim je određen i dozvoljeni limit zaduženosti od sedamdeset i pet milijuna eura, do kažnjavanja velikih klubova koji su ga i dalje prekoračivali nije dolazilo. Kažnjavani su uglavnom manji, nepoznati klubovi. Kao protest protiv takvog, isključivo profita usmjerenog nogometa, počeli su se u zadnjih desetak godina osnivati brojni novi klubovi čiji su osnivači bili navijača, na primjer F. C. United of Manchester, SV Austria Salzburg, CS Lebowski, HFC Falke. Po uzoru na neke od tih klubova osnovan je i NK Zagreb 041. Ideja je došla od dijela članova navijačke grupe Bijeli anđeli, koji su navijali za NK Zagreb, klub koji je nekada bio dio Prve hrvatske nogometne lige, i koji su bili razočarani s načinom vođenja tog nogometnog kluba, netransparentnosti natjecanja Prve hrvatske nogometne lige te općenito sa stanjem u hrvatskom nogometu⁶⁴. Osim toga, navijači su bili nezadovoljni „autokratskim vođenjem“ NK Zagreba.

⁶¹ Izvor: prezentacija o NK Zagreb 041 i pokretu protiv modernog nogometa održana na Tribini „Protiv modernog nogometa“ u travnju 2017. g. u prostorijama Kluba studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Prezentaciju o Klubu održali su Goran Malić i Bojan Branislavljević, članovi Bijelih anđela i Kluba. Goran Malić mi je nakon događanja poslao prezentaciju koju je koristio i dozvolio korištenje fotografija koje su se nalazile unutar nje.

⁶² Ibid.

⁶³ Primjer koji je naveden na prezentaciji: cijena ulaznice na stadione u Engleskoj je 1990. g. bila četiri funte, 2000. g. dvadeset četiri funte, da bi do 2017. g. narasla na sedamdeset i sedam funti.

⁶⁴ Više na: www.nkzagreb041.hr.

Budući da su se Bijeli anđeli i istoimena udruga tijekom mog istraživanja pokazali kao pojam odnosno grupa važna za Klub, a čija važnost mi nije otpočetak bila jasna, kao ni sama veza Bijelih anđela s Klubom, kada sam tu grupu počela dublje istraživati, pokazala se bitnim ne samo za razumijevanje stvaranja ili funkcioniranja Kluba, već i za rad na integraciji tražitelja azila i azilanata. Naime, članovi Bijelih anđela (koje ću dalje nazivati i samo „Anđelima“), započeli su već oko 2011. g. druženja s izbjeglicama, koje je Klub nakon osnivanja nastavio. Bijeli anđeli bili su i tema nekoliko istraživačkih radova. Iz svih navedenih razloga, Anđeli su postali predmet mog istraživanja unutar studije slučaja o NK Zagrebu 041, a rezultate istraživanja donosim u nastavku.

6.2.1.1. Bijeli anđeli

Bijeli anđeli navijačka su nogometna skupina i registrirana udruga koja je inicirala osnivanje NK Zagreba 041. Prvotno je skupina bila vezana uz odlazak na utakmice i navijanje za NK Zagreb, a nakon što je osnovan Klub, Bijeli anđeli su postali navijači samo NK Zagreba 041. Kako piše na mrežnim stranicama NK Zagreb 041⁶⁵, navijači NK Zagreba ili navijači „Pjesnika iz Kranjčevićeve, razočarani situacijom u svojem klubu“ pokrenuli su novi Klub. „Vraćaju klupski grb, originalne klupske boje, te se nadaju vratiti klub lokalnoj zajednici, te stari sjaj zagrebačkih Bijelih. Ipak pravno to je potpuno drugi klub i on će svoja natjecanja početi iz početka, tj. iz zadnjih županijskih liga grada Zagreba“.

Udruga Bijeli anđeli postoji od 1999. godine, a osnovana je s ciljem pružanja organizirane podrške NK Zagrebu, ali i borbe protiv diskriminacije na nogometnim terenima i promicanja tolerantne navijačke kulture. Anđeli su se protivili ponašanjima navijača koja su uključivala agresivnost, otimanje zastava i slično. Iskazivali su i nezadovoljstvo upravom tadašnjeg kluba za koji su navijali jer je ona bila „politički odabrana, a predsjednik se ponašao diktatorski“. U znak protesta tome, Anđeli su organizirali različite akcije: protestne transparente razvijali su na utakmicama, protestno su skandirali, pisali su i grafite. Pokušali su se učlaniti u NK Zagreb, motivirati ostale ljude na tribinama da se pokrenu i učine nešto da se situacija u tom nogometnom klubu promijeni, no, kako je utvrdio jedan od članova koji je držao prethodno

⁶⁵ Izvor: <http://www.nkzagreb041.hr/nogometno-ime-zagreb-kroz-povijest-the-zagreb-name-through-football-history/nogometno-ime-zagreb-kroz-povijest-the-zagreb-name-through-football-history>.

spomenutu prezentaciju o Klubu, „zahvaljujući općoj apatiji koja vlada u hrvatskom društvu, to nije bilo moguće“.

Navijači su odlazili na turnire van Hrvatske i tamo bi vidali primjere dobre prakse, poput prethodno spomenutih klubova, a posebno CS Lebowski i HFC Falke. „Kada se stvorila kritična masa“, došlo je do ideje osnivanja Kluba, a „pet do deset“ pojedinaca pokrenula su ideju i doveli do osnivanja NK Zagreb 041 na čiju je prvu, osnivačku, skupštinu došlo četrdesetak osoba, koji nisu svi bili članovi Bijelih anđela. Na samim počecima rada Kluba, Anđeli su uglavnom financirali novi Klub i donirali gotovu svu njegovu opremu. Skoro svi članovi Anđela su ujedno i članovi kluba, a od ljeta 2015. g. udruga Bijelih anđela, kao pravna osoba, također je i član NK Zagreba 041. Većina Anđela sudjeluje u raznim radnim grupama Kluba, a pogotovo u radnoj grupi Tribina. Kako piše na mrežnim stranicama Kluba, Anđeli su „trenutno aktivni na svim našim utakmicama: "i grlom, i dlanom, i bubnjem i šalom".“

O Bijelim anđelima pisao je u više navrata Andrew Hodges. Hodges (2015) je na temelju vlastitog članstva u grupi, novinskih isječaka i internetskog foruma grupe istraživao kako se članovi Anđela pozicioniraju na navijačkoj sceni unutar urbano-ruralnih različitosti i s polazišta vrijednosti koje zagovaraju: borbe protiv rasizma i homofobije. Hodges je tada dao i presjek povijesti grupe za koju piše da ima oko 25 članova, bazirajući podatke i djelomično na informacijama s tadašnje mrežne stranice Bijelih anđela⁶⁶ koja više ne postoji. Na novoj mrežnoj stranici Anđela, koja je u biti dio mrežnih stranica NK Zagreba 041, informacija koje navodi Hodges više nema, a jedan od mojih kazivača, član Anđela, rekao mi je da je navijača danas petnaestak, najviše dvadeset. Hodges piše i da se grupa razlikuje od ostalih jer se od 2008. g. usmjerila ka antifašizmu, antinacionalizmu, borbi protiv rasizma, homofobije i drugih oblika diskriminacije u nogometu, a sve je započelo inicijativom „Vratit ćemo Zagreb“ nastalom nakon što se jedna grupa navijača počela suprotstavljati promjenama koje su nastale s dolaskom novog menadžmenta na čelo NK Zagreba 2008. godine. Anđeli su se, prema Hodgesu, od te godine usmjerili prema antifašističkoj i antinacionalističkoj platformi i borbi protiv rasizma, homofobije i drugih oblika diskriminacije u nogometu (Ibid. 3). O Anđelima je Hodges pisao i još u nekoliko svojih drugih članaka (2016a, 2016b), ispitujući aspekte uključenosti u navijačku grupu i sudjelovanje u grupi te istražujući sukobe koji uključuju nasilje i diskurse o „muškosti“.

⁶⁶ www.bijeliandjeli.hr

Tijekom par mjeseci sudjelovanja na utakmicama Kluba, nije mi bila dovoljna jasna uloga Anđela u Klubu, prije i poslije osnivanja Kluba. Na primjer, nisam shvaćala jesam li ja, kao članica Kluba ujedno i „Anđelica“. To mi je razjasnio član Bijelih anđela kojega sam viđala na utakmicama kako animira tribinu: započinje pjesme koje onda pjeva cijela tribina i na neki način vodi navijače u bodrenju (drukanju, kako mi je sam rekao), za Klub. Na jednoj od utakmica Kluba zamolila sam ga da mi izdiktira cijeli tekst jedne od „najpopularnijih“ pjesama koja se pjevala na svakoj utakmici, s posebnim entuzijazmom i glasnim tonovima svih koji su došli gledati utakmicu ili se samo družiti. Izdiktirao mi je pjesmu, povremeno je pjevušeći, kako bi se točno sjetio njenih riječi, a tekst ide ovako:

„Opsjednut sam, više ne mogu misliti, tijelo mi obuzima neki čudan osjećaj.
Zagrebe moj, Zagrebe moj, k'o heroin, k'o droga jebena lediš mi krv u žilama,
Od bijele boje gubim razum ja.
Zagrebe moj, volim te ja, sa svud' se ori pjesma Bijelih anđela.
I Zagreb sim, i Zagreb tam, ti znaj da s nama nikad nećeš biti sam.
Zagrebe moj, Zagrebe moj...“ i dalje su se ponavljali isti stihovi.

Objasnio mi je da je ta pjesma pjevana na tribini NK Zagreba „u Kranjčevićевой“ već 2008. g., kada je on došao tamo prvi put, a misli da je pjesma nastala oko 2007. godine, po uzoru na pjesmu „Horto Magiko“ koju su pjevali navijači grčkog kluba Panathinaikos i koju su preuzeli od njih i brojni drugi navijači u drugim državama. Kasnije sam saznala da su odabrali „Horto Magiko“ jer tada tu navijačku pjesmu nitko u Hrvatskoj nije imao prepjevanu. „Svatko tko je ultras i tko drži za sebe zna za tu stvar“, objasnio mi je navijač.

Klub očima jednog Bijelog anđela

Pišući o poziciji u kojoj se istraživač navijačkih skupina može naći, Hodges i Brentin tvrde da „pisanje iz pozicije duboke i neprekidne uključenosti može stvoriti određene mrtve točke i/ili rezultate unutar nekritičke promocije aktivnosti grupe i suženu sposobnost opažanja različitosti perspektiva unutar i van grupe“ (Hodges i Brentin 2017:3). Tijekom više od godine dana sudjelovanja i promatranja utakmica i svih ostalih događanja vezanih uz NK Zagreb 041 dogodila mi se upravo takva situacija koju sam prevladala na način da me je zaintrigiralo znanje spomenutog navijača kojega mi je i jedan od kazivača-azilanata spomenuo u jednom od naših

intervjua kao osobu koja je bila među prvima koju je upoznao kada je još bio tražitelj azila i sudjelovao u jednoj od nogometnih utakmica organiziranih između „domaćih“ igrača i tražitelja azila koji su bili smješteni u Porinu.

Polustrukturirani intervju koji sam vodila s tim navijačem, članom Bijelih anđela, koji nije bio „formalni“ član Kluba, ukazao mi je na neke različitosti u razmišljanjima koje su postojale unutar Kluba, a koje mi do tada, kao *outsideru* koji se ne razumije u nogomet niti iza sebe ima povijest nogometnog navijanja koja bi bila važna za šire razumijevanje Kluba i njegovih navijača, nisu bile primjetljive. Intervju s kazivačem-navijačem mi je pomogao i izbjeći ono što je Becker (prema Hodges i Brentin 2017:4) ocijenio problematičnim u situacijama u kojima istraživači zauzimaju određene strane: kada sociološki i etnografski opisi dođu do toga da skrivaju ključne aspekte interakcije u grupi kako bi je opisali u posebno pozitivnom ili negativnom svjetlu. Intervju s navijačem mi je razjasnio i ono što sam tek površinski mogla primijetiti u radu Kluba ili na utakmicama: da se za neke vrijednosti Klub zalaže, kao što je integracija izbjeglica, ali ih se baš ne može uvijek vidjeti primijenjene na djelu. Na primjer, izbjeglica često puta ili nije bilo ili ih je bilo malo na utakmicama Kluba koje su se igrale blizu Porina.

Kazivač, član Bijelih anđela, mladić od 25 godina, rekao mi je da je nogomet za njega:

„stvar koja povezuje ljude. Instrument koji ljude i socijalizira i to je ono zašto mi se sviđa... Zašto smo mi, recimo, igrali s azilantima nogomet je zbog toga što uopće nije bilo bitno tko je šta nego je bitna bila samo igra. Meni barem. Meni to puno znači, ja sam cijeli život u nekom nogometu, da li u treningu, da li u praćenju nogometa, nogometnih liga... na kraju krajeva, navijač sam, to me nekako, 'ajmo reći, obilježilo zadnjih sedam-osam godina“.

Dosta je nogometnih klubova koje simpatizira, objašnjavajući mi da je to „k'o prijatelji. Imate puno prijatelja koje simpatizirate, koji su vam dragi, ali uvijek imate nekog prijatelja koji vam je najbolji, na kojeg se možete osloniti“. Kada sam ga pitala koji je za njega takav klub, rekao je da misli da je to još uvijek NK Zagreb, „s Kranjčevićeve“, iako ne ide više na njihove utakmice, „zbog toga što taj klub nije moj više, to više nije moj klub“. No, prati rezultate tog kluba, preko interneta pogleda pokoju utakmicu, a „uživo“ ne zna kada je zadnji put bio „na Kranjčevićevoj“. No ipak ode do stadiona NK Zagreba u Kranjčevićevu ulicu mjesečno jedanput ili dvaput, na prazni stadion, „čisto da se malo podsjeti“. Tamo je na utakmice počeo

dolaziti s 18 godine. Pratio je redovito domaće utakmice, ali je išao i na brojna gostovanja kluba po Hrvatskoj.

Pitajući ga može li mi razjasniti tko su danas Bijeli anđela, objasnio mi je da su oni danas samo navijači NK Zagreba 041. To su ljudi koji su više-manje članovi i Kluba i Bijelih anđela, a Klub se „na kraju razvio u nešto više“. On je samo član Bijelih anđela i njih deset-petnaest, uglavnom preko grupe na Facebooku, dogovaraju se o tome što će raditi na utakmicama Kluba. Promjenu navijanja za prvoligaški na zadnjeligaški hrvatski nogometni klub, kazivač je ovako objasnio:

„Mi smo se maknuli 'ajmo reć' s neke velike pozornice da bi' igrali „po livadama“, seoski nogomet ili, engleski se to zove nedjeljni (*Sunday*) nogomet... [jer u takvom nogometu, op.a.] igrači nisu plaćeni, amateri su, u subotu svi piju i dođu u nedjelju pijani, nadrogirani, nikakvi, debeli... i dođu igrat' nogomet jer vole nogomet. Zato se zove *Sunday*. I jedino nedjeljom mogu igrati jer preko tjedna rade. To bi bio seoski [nogomet, op.a.], a u Engleskoj se to zove *Sunday league*“.

Navijači su se prozvali Bijelim anđelima jer su početkom 20. stoljeća tako zvali igrače zagrebačkog kluba koji su tada igrali „dobar nogomet i imali bijele dresove“. Danas igrače NK Zagreba zovu Pjesnici, jer igraju na stadionu u Kranjčevićevoj ulici koja se zove po hrvatskom pjesniku Silviju Strahimiru Kranjčeviću. Bijele anđele još zovu i engleskim imenom: White Angels Zagreb (WAZ). On koristi nekad WAZ jer je kraće, a na transparentima i na predstavljanim Bijelih anđela koriste se oba imena, na hrvatskom i engleskom jeziku.

Na pitanje da mi objasni razliku između Anđela i Kluba, rekao mi je da misli da su se Bijeli anđeli malo izgubili unutar Kluba jer je Klub postao veći od udruge navijača, više je ljudi uključeno u rad Kluba nego u rad navijačke grupe. No navijači su ti koji su osnovali Klub. On je bio protiv osnivanja novog kluba i zato i nije član Kluba, jer je smatrao da nemaju „masu“, kakvu su na primjer imali navijači zagrebačkog Dinama, Bad Blue Boysi, kada su osnovali svoj klub Futsal Dinamo. On je i dalje skeptičan i pesimističan oko budućnosti Kluba: „pošto mislim da je to prevelika kriška kolača koju mi ne možemo pojesti jer mi imamo premali fond ljudi koji će se baviti Klubom. I to se sad vidi, to se uvijek vidi na utakmicama da fali ljudi oko organizacije tih nekih stvari“.

Objasnio mi je i da je razlika između navijača Bijelih anđela i ljudi koji dođu na teren bodriti Klub ta da su ovi potonji „fanovi“, ljudi koji podržavaju tim i kojima se više sviđa ta neka pozadinska priča oko Kluba: stavovi o antirasizmu, antifašizmu, antidiskriminaciji. „Sve je ljude spojila ta neka ljevičarska špreha, a jako malo ih je spojila navijačka špreha, znači drukanje za Klub“, objasnivši da to znači navijanje za Klub i bodrenje.

„To [navijanje, op.a.] se radi, ali nitko ne smatra da je to nužno, da je to jedino što treba raditi navijačka grupa. Mislim da su oni malo promašili bit toga što znači biti navijač... Mislim da su se ljudi malo odvojili od toga da budu navijači nego su samo simpatizeri nekakvi koji dođu tu i tamo popiti pivu... Ja mislim da kada smo išli na Kranjčevićevu na utakmice da smo puno više bili ekipa, bilo nas je petnaest, a sada nas je na utakmicama oko sto ljudi... ali rijetko tko je navijač od tih sto ljudi. Problem kod navijača je, ja mislim, što su oni previše postali NGO⁶⁷ [izgovara kraticu engleski – en-đi-o, op.a.]... mi se svi borimo protiv nekakvog kapitalizma, protiv nekakve mafije, protiv nekakve nepravde i protiv svi tih nekakvih modernih stvari, i protiv Europske unije... a onda se primaju novci od te iste države, primat će se novci i preko projekata koji su sponzorirani od Europske unije, od Grada Zagreba, na čijem je čelu Milan Bandić kojeg isto, mislim, ne volimo... i onda mi je to sve isto kontradiktorno... Zato sam ja bio protiv osnivanja kluba jer mi ne možemo skupiti petsto ljudi koji će držati taj klub, znači koji će izdvajati svoje vrijeme i da će se klub moći samofinancirati, i kasnije onda, putem nekakvih 'ajmo reći sponzora sam izgraditi. I to ne sponzora da piše na dresu, nego eventualno oko igrališta ili tako nešto... Po meni, ja mislim da smo mi opet ušli u priču oko modernog nogometa i da smo mi opet unutar sistema. Znači mi želimo biti van tog nekakvog sistema koji je korumpiran, van tog sustava ali mi smo i dalje unutar njega i opet ćemo primati pare od tog istog sustava, i prolazit će nam projekti... meni je to nekako promašena bit, i zato se ne želim učlaniti u Klub jer ja sam protiv toga.,,

Na pitanje slaže li se da su Anđeli „ljevičarski ultrasi“ kako ih se opisivalo (usp. Hodges 2015, 2016a, 2016b), kaže da se slaže da su ljevičarski nastrojeni, kaže i za sebe da je ljevičar odnosno antifašista. No ne smatra da su ultrasi. Na pitanje da mi objasni što on podrazumijeva pod ultrasima, rekao je: „Ultrasu su navijači koji idu na svaku utakmicu kluba, i na domaće i na gostujuće utakmice, koji vode računa o izgledu tribine, koji će se transparenti furat', koje će se zastave furat'; brinu se oko navijanja, oko organiziranja putovanja na utakmice... To je jako

⁶⁷ NGO je kratica od engl. Non-Governmental Organisation – nevladina organizacija.

mali broj ljudi koji brine o puno stvari što se tiče tribine, ne nogometnog kluba“. On za sebe ne može reći da je ultras, već je navijač, veliki fan. Tek nakon što će deset i više godina ići na utakmice, moći će se nazivati ultrasom. Do tada je samo navijač koji bodri klub. Anđeli nisu ultrasi jer nemaju ljude koji će voditi kontinuiranu brigu oko tribine, „nitko ne živi taj nekakav mentalitet, tu supkulturu.. jako je malo ljudi... svi se brinu oko toga da budemo ljevičari“, objašnjavajući da bi htio da ponekad ograda na tribini izgleda „apolitično, normalno... čisto da bude jedno pet utakmica za redom da ograda izgleda čisto navijački, znači da bude isključivo za Klub ograda. Ali uvijek imate ljude u udruzi koji žele istaknuti da smo mi ljevičari, ali uvijek...mora biti „antifa“ zastava, uvijek mora biti „Refugees welcome“ [*izbjeglice dobrodošle*], uvijek mora biti „All colours are beautiful“ [*sve su boje lijepe*]“.

Osim toga, nisu ultrasi jer ne stoje iza tih svojih ideala, a i „pola ljudi na tribini ne zna što znači ultras na tribini, pola ljudi ne bi stalo za te ideale iza kojih grupa stoji i zato mi na tribini imamo petnaest navijača. To vam je ono, kad vi gledate ljude i onak', mi gubimo i on bi sad najrađe doma otišao, a baš tad Klub treba najveću podršku. I baš tad kad gubi 5:0 trebate pokazati da ste vi tu. E to su ultrasi, to su ultrasi. Kad' klub gubi 5:0 on će ići na sljedećih dvadeset utakmica.“

Dodaje još: „Izgledamo kao navijači, a ne ponašamo se i ne živimo za to“. On inače prati zbivanja u nogometu, a svjetsku navijačku scenu prati preko internetskih navijačkih stranica. No, „tu je“, misleći na utakmice Kluba, jer dijeli iste vrijednosti kao i Klub: protiv je rasne diskriminacije: „zakaj bi' ja nekog mrzio na temelju njegove vjere, boje kože...?“ i protiv svakog oblika homofobije jer „ja mislim da nema veze tko s kim spava u krevetu, ja mislim da je važno kakav je tko čovjek“.

Na pitanje ima li Zagreb 041 Anđelice, odgovara da ih nema, ali se na utakmicama pojavljuje transparent na kojem je nula (0) pretvorena u ženski znak. No, po njemu: „treba biti grupa koja će stajati iza tog transparenta. I mislim da je to najveći problem što će se mene smatrati primitivnim ako ja kažem da ja želim da te cure stoje iza tog transparenta. Znači da ga one furaju na utakmice i da jedan transparent ne bude jedna cura, nego da bude pet cura iza tog jednog transparenta“. Dodao je da bi ga se smatralo „primitivnim“ da tako nešto izjavi jer bi ga ocijenili kao „seksistu“. I zato on nije podržavao suradnju s „takvim nekakvim“ udrugama jer „se uvijek mora paziti što se priča, uvijek si seksist“.

Kazivanja ovog Bijelog anđela potvrđuju ono što je Hodges (2015) naveo, da su neki članovi Anđela bili kritični prema suradnji s većim organizacijama koje su okupljale udruge navijača, kao prema FSE-u (Football Supporters' Europe), organizaciji koja je pokušavala surađivati s UEFA-om (Union of European Football Associations). FSE je, kao organizacija koja promovira prava nogometnih navijača i pomaže poticanju progresivnih inicijativa u nogometu, prema Hodgesu bio posebno naklonjen Bijelim anđelima. Anđele je FSE odabrao za sudjelovanje u kampanji „Nogometom protiv homofobije“ (Football against Homophobia), premda je Udruga (Bijeli anđeli) bila manja od nekih drugih *ljevičarskih klubova* koji nisu bili odabrani za sudjelovanje u kampanji koja se sastojala od toga da se transparent istoimenog naziva kao i kampanja, koji je putovao Europom, izvjesi na nogometnim utakmicama te od organiziranja kraće radionice na temu nogometa i homofobije koja se održala u Zagrebu, u Autonomnom kulturnom centru Medika. Hodges je u radu prikazao i fotografiju s događanja na kojemu se vidi veći FSE-ov „profesionalniji i jasniji“ transparent i manji transparent Anđela, što po Hodgesu „osvjetljava postojeće ekonomske hijerarhije između dvije organizacije“ (Hodges 2015:8). Pored velikog transparenta stajao je i tražitelj azila, „što čini ovaj doživljaj neobičnim za kontekst Zagreba, gdje rijetko vidate ne-bijele ljude“ (Ibid.). Opisujući jedan drugi događaj, točnije projekt koji su Anđeli 2014. g. završili u suradnji s CMS-om, na temu borbe protiv rasizma kroz rad s tražiteljima azila, Hodges je također pisao o otporu nekih od članova Anđela prema „NGO“-smjeru koji sudjelovanje u takvom projektu nosi, s argumentom da to odvodi udruhu od nogometno fokusiranih aktivnosti na terenu. Drugi članovi su takvu uključenost u projekt pravdali kao način dolaženja do sredstava za opremu koja će se kasnije moći koristiti kao oprema kluba koji se tada već planirao osnovati (Hodges 2015:11).

6.2.2. Organizacija i aktivnosti Kluba

NK Zagreb 041 je osnovan kao prva direktnodemokratski organizirana sportska udruga u Hrvatskoj. Zbog toga su osnivači imali administrativne „zavrzlame“ s Gradskom upravom jer, iako je to zakonski bilo moguće, u praksi gradska administracija nije poznavala udruhu bez predsjednika, zamjenika i sličnih funkcija, kako su to u svom statutu zamislili osnivači Kluba. O tome što znači direktnodemokratski organizirana udruga, na mrežnim stranicama Kluba objašnjeno je na sljedeći način:

„Razlika između predstavničke (posredne) i direktne (neposredne) demokracije je možda za neke vrlo mala, no u praktičnom, filozofskom i političkom smislu postoji ogromna diferencija. Predstavnička demokracija se često trenutno daje za "jednom" demokracijom i to je ona u kojoj svi živimo, jer je gotovo cijeli svijet organiziran na njenim principima... U posredničkoj demokraciji subjekt demokracije (narod neke zemlje, članovi organizacije, kolektiva, stranke) bira svoje predstavnike, u većini slučajeva bira predstavnike koji će ih predstavljati na nekoliko godina (u većini slučajeva četiri). Do problema ove demokracije dolazi jer predstavnici vrlo brzo više nisu pravi predstavnici subjekta, nego počinju predstavljati svoje vlastite interese (svoje osobne ili interese predstavničke elite), te jednom kada budu izabrani više nemaju potrebe svoje postupke opravdavati subjektu koji ga je tamo postavio, niti taj isti subjekt i njihov glas predstavljati... Direktna demokracija pak s druge strane postavlja subjekt demokracije na čelo svih odluka. Ona daje mogućnost svim članovima da jednako participiraju u odlukama koje se donose. Naravno to ne znači da imamo donošenje odluka na stadionu od i sa 50.000 ljudi, već podjelu u manje i različite kolektive koji se bave nekim dijelom društva te o njemu i odlučuju. Direktnodemokratski sustav bi bio onaj koji traži kako veću demokracičnost tako i veću angažiranost svojih članova...“.

Kako nisu uspjeli imati samo skupštinu kao najviše i jedino tijelo odlučivanja i upravljanja, da bi osnovali udrugu koja će imati pravni legitimitet, „osmislili su“, kako dalje piše na mrežnim stranicama Kluba, Savjet Kluba kao koordinatora rada Kluba između skupština, a „to je zapravo sastanak Kluba i koordinacijsko tijelo za članove te ostale sekcije ili ogranke kluba“. Na skupštini, kako sam i sama svjedočila, donose se sve bitne odluke o kojima odlučuju svi prisutni članovi Kluba. Nadalje, Klub ima radne grupe koje su „nosioci cijelog posla“ i u koje se može uključiti svaki član. Radnih je grupa na početku bilo šest da bi se do sredine 2017. g. povećale za još dvije, na trenutni broj od 8 radnih grupa: Administracija i financije, Logistika, Projekti, Tribina, Marketing, Momčad, Ženčad, Klinci.

Klub se financira isključivo članarinama (koja iznosi 150 kuna za fizičke osobe i 300 kuna za pravne osobe), donacijama i novcem koji se dobije za provođenje određenih aktivnosti u okviru natječaja na koje se prijavljuju s partnerima Kluba, uglavnom udrugama civilnog društva. Te udruge su ujedno i pravne osobe, članice kluba: Centar za mirovne studije, Zelena akcija, Klub studenata Fakulteta političkih znanosti, Klub studenata Filozofskog fakulteta, Autonomni kulturni centar, Mreža antifašistkinja Zagreba, Baza za radničku inicijativu i

demokratizaciju i Udruga navijača „Bijeli anđeli“. Klub je do sada surađivao i s brojnim drugim organizacijama, kao što su Hrvatski Crveni križ, Zaklada solidarna, Radio Student, Udruga Krijesnica, Pravo na grad, Isusovačka služba za izbjeglice, itd. Suradivali su i s organizacijama koje djeluju izvan Hrvatske, poput spomenutih Football Against Racism in Europe (FARE) i Football Supporters Europe (FSE). Domaće utakmice Klub igra na terenu NK Zelengaj u Dugavama, gdje je ostvario suradnju i sa svim osnovnim školama (OŠ) smještenim u tom dijelu grada: OŠ Fran Galović, OŠ Gustav Krklec, OŠ Dugave i Waldorfskom osnovnom školom. Van nogometnih utakmica, Klub sudjeluje u raznim aktivnostima, kao što su marševi solidarnosti s drugim udrugama ili inicijativama, na koncertima, turnirima, događanjima na kojima se prikupljaju sredstva za dobrotvorne ili druge svrhe. Budućnost Kluba njegovi članovi vide u osiguranju financijskih sredstava, stvaranju snažnog i stabilnog Kluba uz zadržavanje samoupravljanja, pronalazak vlastitog terena za treniranje i igranje domaćih utakmica, stvaranje juniorskog tima te organiziranje više utakmica, druženja, zabave, te rast broja članova Kluba.

U Klubu je u vrijeme provođenja mog istraživanja djelovala seniorska momčad koja je završila dvije sezone natjecanja u Trećoj zagrebačkoj nogometnoj ligi i imala izgleda za napredovanje u viši rang. Klub je bio krenuo i sa stvaranjem omladinske ekipe te je u proljeće 2017. godine imao 20 dječaka i djevojčica u dobi od 8-12 godina koje je planirao prijaviti na natjecanje u idućoj sezoni, u tzv. kategorijama „zagića“ i „limača“. Djeca koja su se do tada upisala u NK Zagreb 041 uglavnom su bili učenici gore navedenih osnovnih škola s kojima je Klub ostvario suradnju. U školu nogometa Kluba uključena su bila i djeca izbjeglice smještene u Porinu. Školu nogometa vodila je trenerica rođena u SAD-u, koja se u Hrvatsku doselila 2010. g. Osim što je profesionalno igrala nogomet, trenerica je imala i UEFA B licencu za treniranje. Osim djece u Klubu, trenirala je i žensku malonogometnu sekciju Kluba, koju je činilo između 15 i 20 žena, i koja se od rujna 2017. g. planirala prijavljivati na različite ženske nogometne lige i turnire u Zagrebu i van njega.

Prvu službenu utakmicu Klub je odigrao 3. rujna 2015. godine, na terenu Zelengaj u Dugavama. Budući da u trenutku kada su počeli igrati u Trećoj zagrebačkoj ligi nije bilo slobodnih gradskih nogometnih terena, s tadašnjim NK Zelengaj dogovorili su najam terena u Dugavama koji su oni imali na korištenje od Grada Zagreba, kako bi imali mjesto za igranje svojih službenih domaćih nogometnih utakmica. Ubrzo je taj teren postao i jedno od obilježja Kluba jer bi se tamo, kada bi igrao NK Zagreb 041, na tribinama i oko stadiona okupljalo mnogo navijača Kluba, osoba koji podržavaju ideje Kluba, tražitelja azila i azilanata.

Klub se u proljeće 2017. g. javio na natječaj za zakup nogometnog igrališta Zelengaj. Bio je u konkurenciji samo s još jednim klubom, novoosnovanom udrugom koja je nosila slično ime kao prethodni klub koji je bio u najmu tog prostora do tada, NK Zelengaja, i koji je bio u blokadi zbog neplaćenih dugova. NK Zagreb 041 nije prošao na natječaju, unatoč detaljno razrađenom programu rada kojeg su napisali i dvadeset pisama potpore koje su članovi Kluba skupili od udruga i organizacija s kojima Klub surađuje. Teren je dobio neslužbeni nasljednik kluba koji ga je prethodno imao na korištenje, a u biti tek nedavno osnovana udruga. To je za Klub značilo da trebaju dogovoriti najam s njima za novu sezonu. U prethodnom periodu, kada je „stari“ NK Zelengaj imao teren na korištenje, zbog novčanih problema oni taj teren nisu održavali, tako da su članovi Kluba često morali sami kositi travu prije utakmice, ocrtavati linije, a više puta su i sami popravljali dijelove zgrade i zahoda koji su bili uz teren, čistili i krčili obrasle dijelove oko samog terena, i slično. U trenutku završetka mog istraživanja, Klub je dogovorio da će i dalje igrati domaće utakmice na terenu NK Zelengaja.

Vukušić i Miočić (2017) uspoređivali su NK Zagrebu 041 s drugim primjerom hrvatskog nogometnog kluba koji su osnovali navijači u znak protesta prema upravi s kojom se nisu slagali, s Futsal Dinamom. Ustvrdili su da je NK Zagreb 041 jedini ljevičarski hrvatski nogometni klub, kojemu, osim toga, nogomet nije jedini centar fokusa, već su to i razne društvene aktivnosti kao što su „implementacija klasičnih ljevičarskih političkih ideja kao što su antirasizam, antihomofobija, integracija izbjeglica u društvo i općenito rad u zajednici“ (2017:11). Tako su se, prema Vukušiću i Miošiću, navijači Zagreba 041 distancirali od tradicionalnog razumijevanja navijačke supkulture i stvorili nov, „hibridni“ supkulturni identitet u kojem su „aktivistički (politički i socijalni) identitet i identitet nogometnog navijača neodvojivi i oblikuju jaku novu vrstu osnove upravljanja klubom“ (Ibid.). Ne želeći ulaziti u diskusiju o nužnosti ili opravdanosti pripisivanja političkih predznaka vrijednostima kao što su antirasizam, antihomofobija, integracija ili rad u zajednici jer bi ona značajno prelazila okvire ovoga rada, istaknula bih da sam na jednoj od skupština pitala prisutne članove Kluba za njihovo mišljenje o „ljevičarskim“ atributima koji neki istraživači pripisuju Klubu. Jedan od članova mi je na to odgovorio da je Klub apolitičan te da se ne može utjecati na ono što drugi o njemu pišu. Ostali prisutni članovi nisu ništa komentirali na ovo pitanje.

6.2.3. Utkmice Kluba

Odlasci na domaće utakmice Kluba subotom, a ponekad i nedjeljom, postali su mi s vremenom jedna posebna vrsta izlazaka, utoliko posebnija što do tada nisam pratila nogomet, a kamoli išla na nogometne utakmice. Uglavnom sam na utakmice, koje su se održavale na terenu NK Zelengaja u zagrebačkim Dugavama, dolazila sama jer moji prijatelji nisu bili obožavatelji nogometa, no na svakoj od utakmica srela bih nekoga s kim bih popričala, a broj takvih je s vremenom rastao. Uskoro me je i većina članova iz Kluba, koja je dolazila redovito na utakmice, poznavala iz viđenja. Na dosta utakmica nisam ni pratila samu utakmicu, već sam promatrala što se događa oko terena, na tribini i oko stadiona. Na tribinama je uvijek bilo veselo, pjevale su se navijačke pjesme, navijalo se iz sveg glasa, svirali su se bubnjevi ili točnije: bubnjalo se. U nekim trenucima palile bi se i baklje, koje su inače bile zabranjene na utakmicama. Kada sam jednog od članova Kluba pitala tko bi mogao doći kontrolirati imati li na terenu baklji, rekao mi je da bi suci utakmice i delegat iz Nogometnog saveza mogli nešto oko toga napisati u zapisnik, ali da se to nije događalo. Baklje su zabranjene, objasnio je, iz sigurnosnih razloga i zbog opasnosti od požara. Na spomenutoj prezentaciji koju su držali članovi Kluba saznala sam da su na svim utakmicama u Hrvatskoj, bez obzira na rang lige, baklje bile zabranjene, a da se u svjetskom „modernom nogometu“, prvenstveno onom engleskom, navijači ne smiju ni dizati sa stolica niti dizati ruke u znak skandiranja ili veselja kada ekipa za koju navijaju zabije gol. Takve se utakmice snimaju i oni koji krše ta pravila bivaju izgnani sa sljedećih utakmica.

U kućici uz nogometni teren u Dugavama često puta se kuhala hrana, ponekad je za njih došla kuhati i ekipa iz Okusa doma. Kuhao se često puta grah, nekad se peklo i meso, a hrana se jela nakon završetka utakmice. Piće i hrana koji su tamo bili dostupni nisu se prodavali već je svako mogao dati svoj novčani prilog (donaciju) za Klub u zamjenu za hranu ili piće. Kuhari i svi ostali koji su sudjelovali u organizaciji utakmica, kao i svi igrači i trener, radili su taj posao volonterski, bez novčane naknade. U razgovoru s jednim od osoba koje su često znale kuhati na utakmicama u Dugavama, saznala sam da se Klubu pridružio jer ga je pozvao netko tko je već bio u njemu. Ima slične svjetonazore kao i Klub, tu „nema mržnje, svi su dobrodošli, pomažu jedni drugima“. Njemu su, kao pankeru, to bliske vrijednosti. Što se tiče izbjeglica, on je odrastao u Dugavama, gdje je 1980-ih živjelo i dosta ljudi porijeklom iz cijelog svijeta pa se osjećao kao da živi vani, u Amsterdamu. Rekao mi je i ovo: „mi smo pristojni i kod nas neće

biti terorizma, ljudi su tu ipak prihvaćeni. Pogledaj ih tu na tribinama: svi navijaju. Nitko tu nije zadržan, svi su otvorenog uma“.

Na utakmice nisu svi ljudi dolazili u isto vrijeme, prije samog početka igre. Obično bi na njenom početku bilo dvadesetak ili tridesetak ljudi na tribinama da bi postepeno još dolazilo ljudi i do kraja utakmice bi se, na tribinama i uz tribine, u prostoru gdje se posluživala hrana i piće, skupilo između 50 i 100 ljudi. Na nekim značajnijim utakmicama u Dugavama, kao što su bile derbi utakmice ili zadnje utakmica u sezoni, skupilo bi se i do 200 ljudi. Prije početka drugog dijela sezone, u proljeće 2017. godine, Klub je organizirao put na prijateljsku utakmicu koja se igrala u Kloštru Podravskom. Na put je krenulo više od stotinu ljudi, u dva autobusa, a nakon utakmice svi su se družili, jeli, pili i na kraju plesali u restoranu uz stadion.

Na utakmicama bi ime Zagreba skandirali svi na tribinama i van tribina: mlađi i stariji muškarci, žene, djeca, među kojima i djeca izbjeglice koji su na utakmicu došla iz obližnjeg Porina, azilanti i tražitelji azila. Većinom su na tribinama bili muškarci, no bilo je i žena, poneke bi došle s malim bebama i muževima/partnerima. Djeca izbjeglice mahale bi zastavama Kluba i udarala u bubnjeve. Kada bi igrači Kluba zabili gol, svi bi bili sretni, skandirali glasno i više puta „Zagreb, Zagreb“, isprekidano pljeskom dlanova. Većina se navijačkih pjesama referirala na Zagreb. Osim već spomenute obrade „Horta Magika“, stihovi jedne od ostalih pjesama idu ovako: „Samo ti si tako bijel, tako ponosan i lijep, Zagreb, moj svijet. Svijet, neka čuje cijeli svijet, tu ću živjet' i umrijet', Zagreb, Zagreb“.

Na jednoj od utakmica u proljeće 2017. g. došlo je nekoliko dječaka iz Porina, u dobi od oko 8 do 10 godina. Smjestili su se u centralnom dijelu tribine, među odraslima, veselili se, skakali, pričali njemački, hrvatski, farsi... jer su uglavnom bili iz Afganistana, a neko vrijeme su proveli u Austriji da bi potom bili prisilno „vraćeni“ u Zagreb jer su na putu za Zapad prošli kroz Hrvatsku i navodno tu ostavili „otisak prsta“. To sam znala iz nekih drugih razgovora koje sam vodila s odraslima koji su na taj način završili kao tražitelji azila u Hrvatskoj. Na spomenutoj utakmici susrela sam i mog prethodnog kazivača, Bonga, koji je za vrijeme utakmice ili sjedio na tribini i svirao bubanj, ili bi sjedio u prostoru gdje sam tada i ja bila, prostoru gdje se posluživalo piće i moglo se sjediti na foteljama oko stolova. Sjeo je do mene i u jednom trenutku mu je zazvonio mobitel. Rekao mi je da ga zove prijatelj iz Barcelone pa je počeo s njim razgovarati na *lingala* jeziku i objašnjavati mu što se događa na utakmici. Upoznala sam na toj utakmici i Pedra, Portugalca koji živi u Engleskoj. Saznala sam od njega

da mu je to bio drugi put u sezoni kako je sudjelovao na utakmici Kluba. Došao je u Zagreb na vikend, isključivo zbog utakmice. Kaže da je Klub „našao“, znao je za Bijele anđele i saznao da su osnovali Klub. To je bila „ljubav na prvi pogled“, rekao je. Postoje slični klubovi u Engleskoj, na primjer Clapton Ultras, ali mi je objasnio da je u Hrvatskoj našao nešto što je sličnije nogometu kakav se igra i gleda u Portugalu: „više je slobode, sreće.. jednostavno je bolje“. Inače, kada god može on putuje po svijetu, ide na utakmice i posjećuje prijatelje. U jednom trenutku sam ga vidjela kako drži baklju iz koje je šikljao plavi dim, te kako vodi pjesmu, na hrvatskom jeziku, izgovarajući prve dvije riječi, nakon koje je ostatak pjesme pjevala cijela tribina: „Zagrebe moj, volim te ja, lediš mi krv u žilama, zbog plave boje gubim razum ja...“. Jedan od transparenata koji je bio izvješten taj put na ogradi oko igrališta bio je transparent prikazan na donjoj fotografiji: „Izbjeglice dobrodošle“. Osim toga, na ovoj i na drugim utakmicama bili su izvješteni i transparenti načinjeni od tkanine na kojima su na engleskom jeziku pisali natpisi: „Izbjeglice dobrodošle“ i „Sve boje su lijepe“. U prostoru gdje se kuhalo, služilo piće i hrana, u jednom trenutku ušla je bila gospođa koja je skupljala boce. Kuhar ju je pitao: „Kaj treba, gospođo?“ na što je ona odgovorila da skuplja boce. Kuhar je došao do Bongove plastične boce piva, ostatak piva u njoj pretočio u plastičnu čašu i bio je spreman plastičnu bocu uručiti gospođi. No, ona je već bila otišla.

Fotografija 3: igrači NK Zagreba 041, izvor: prezentacija NK Zagreb 041

Sudjelovala sam i na dvije utakmice koje je Klub igrao na drugim terenima, u Podsusedu i Kloštru Podravskom. Na njima nitko nije izazivao Klub u smislu protivničkog navijanja ili verbalnih napada zbog vrijednosti za koje se Klub zalaže. Međutim, kada sam pitala neke od igrača i navijača Kluba o eventualnim incidentima na utakmicama, rekli su mi da ih je znalo biti. Jednom su u Maloj Mlaki, naselju u južnom dijelu Grada Zagreba, Bad Blue Boysi, navijači NK Dinama iz Zagreba, prije utakmice izvjesili transparent „Refugees are not welcome“

[izbjeglice nisu dobrodošle], na što su igrači NK Zagreba 041 rekli da neće igrati sve dok se taj transparent ne ukloni. To su učinili, ali, dodao je moj kazivač, „njihovih navijača je bilo desetak, a naših oko pedeset“. Drugom prilikom, kada je NK Zagreb 041 igrao u Prečkom, pripadnici Bad Blue Boysa dobacivali su im: „pederi“, „ubit ćemo vas“, „vi niste Zagreb“, „bando crvena odlazi iz Zagreba“.

6.2.4. Suradnja s tražiteljima azila i uključenost azilanata u rad NK Zagreb 041

Druženja s tražiteljima azila Bijeli anđeli su započeli i prije osnivanja Kluba, u suradnji s Centrom za mirovne studije. Organizirane su bile utakmice između tražitelja azila i navijača Anđela koji su amaterski igrali nogomet. Jedan od članova Bijelih anđela, primajući u prosincu 2011. g. u Osijeku priznanje „Krunoslav Sukić“ za nenasilnu akciju godine, o Anđelima i akciji za koju su dobili priznanje rekao je sljedeće:

„Za nas su stadioni mjesta veselja i druženja, a ne nasilja i mržnje. Također, želimo ukazati na predrasude koje javnost ima o navijačima - mišljenje da su svi navijači huligani i da žele trgati stolice nisu istinite jer mi smo druga strana navijačke kulture. Akcija za koju smo dobili Priznanje bila je utakmica pod motom *Nitko nije ilegalan* koja je organizirana u suradnji sa *Centrom za mirovne studije* i *Udrugom mladih antifašista*. Željeli smo tražiteljima azila kroz sport ponuditi mali korak prema integraciji u hrvatsko društvo i da ih jednostavno razveselimo. Moto *Nitko nije ilegalan* za nas znači da su tražitelji azila prvenstveno ljudska bića i da im nitko ne bi trebao zabranjivati da u nekoj državi, u ovom slučaju u Hrvatskoj, nađu novi dom.“⁶⁸

Pišući o Anđelima, Hodges (2015) je spomenuo aktivnosti mreže navijača FARE (Football against Racism in Europe) koji su distribuirali male iznose novca za tjedan aktivnosti koji se održavao jednom godišnje, obično u listopadu. Tada bi obično navijačka udruga ili nogometni klub organizirali uglavnom ne-natjecateljske turnire, „na kojima se slikaju sa zastavom FARE-a i promoviraju rasnu jednakost u nogometu“ (2015:7). Tada se, piše dalje Hodges, redovito pozivaju tražitelji azila, „grupa s kojom su Anđeli u redovitom kontaktu“, da sudjeluju na turniru koji se sastoji od timova uglavnom sastavljenih od članova raznih

⁶⁸ Izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=HbeKbgTt-Tw>.

nevladinih udruga i ljevičarskih grupa, kao što su Mladi antifašisti, Anarho-sindikalisti, Queer Sport i drugi.

Od kazivača, člana Bijelih anđela, saznala sam da su utakmice s izbjeglicama i tražiteljima azila igrali navijači koji bi se tom prilikom skupili, a koji su inače igrali rekreativno, kao i on, svako uglavnom u svom kvartu. Rekao mi je:

„Meni je poanta više bila na druženju i upoznavanju drugih kultura. To je meni bilo vrlo bitno. OK, ja sam dosta onak', dosta volim zemljopis pa mi je uvijek bila bitna njihova kultura i te neke stvari su me zanimale i volim, volio sam slušati kad su pričali kako je njima tamo bilo i što su radili, i... ne znam, koliko jezika pričaju... i meni se samo taj nekakav društveno-socijalni angažman sviđao.“

Sjeća se da su pet ili šest puta igrali na igralištu osnovne škole u Slobošini i misli da je prvi organiziran izlet van Zagreba bio izlet u Kutinu (gdje se nalazi prihvatilište za tražitelje azila), gdje su igrali na terenu NK Moslavine, ali to je „bilo kratko“ jer su članovi Anđela taj isti dan išli na utakmicu u Vinkovce, gdje je NK Zagreb igrao protiv Cibalijske. Misli da su taj put Anđeli bili izgubili, rezultat je bio 10:1 za tražitelje azila. Prema njegovom sjećanju, u igranju nogometa i druženju s azilantima sudjelovale su i druge organizacije, poput Antifa Zagreb. FARE bi svake godine organizirao tjedan borbe protiv rasizma, FARE Action Week, i navijačka grupa je u okviru toga radila nogometne turnire. Sjeća se da je bilo takva tri ili četiri turnira i svaki put su bile po dvije ekipe *azilanata*: „Mi smo organizirali turnir i svaki put smo zvali obavezno azilante [misleći i na tražitelje azila, op.a.] kao jednu od ekipa, a mislim da su na svakom turniru bile po dvije ekipe jer su oni, naravno, htjeli igrati“. Anđeli bi taj tjedan borbe protiv rasizma organizirali u tjednu kada bi Prva hrvatska nogometna liga imala stanku jer bi NK Zagreb igrao za reprezentaciju. Naime, navijači su išli svaki tjedan na utakmice NK Zagreba: „od 9. do 12. mjeseca imate 17 tjedana kada ste vi svaki drugi vikend van Zagreba i svaki vikend imate domaću utakmicu“.

Otkad Klub postoji nisu imali takav turnir s tražiteljima azila jer ga nisu imali vremena organizirati i nisu imali dovoljno sredstava. Godišnje Klub potroši oko 50-60 tisuća kuna na obaveze vezane uz sudjelovanje u službenoj (Trećoj zagrebačkoj) nogometnoj ligi, dodajući da je to „sedmi rang natjecanja, to je ful amaterski“. Prije su imali vremena jer nisu bili angažirani oko Kluba, samo su išli na utakmice NK Zagreba. Tada je najveća organizacija bila kako će ići na gostovanje; tko će ići na gostovanje i tko ima auto. „To se dogovori za dva dana, a danas je

briga: tko će polajinati teren, tko će očistiti prostorije nakon utakmice, tko će doći prije utakmice sve postaviti da se može odigrati utakmica, tko će peć', tko će kuhat', tko će pisati zapisnik, tko će voditi administraciju“.

Od kazivača navijača doznala sam da je upoznao mog drugog kazivača, azilanta iz Senegala, kada su išli u Rijeku igrati nogomet. Osim njih dvojice, sjeća se da su u kombiju koji ih je iz Zagreba vozio u Rijeku bila još dva člana Bijelih anđela i petorica tražitelja azila iz Porina (među kojima i Prince, kazivač čija je priča opisana u 5. poglavlju). Razmijenio je tada brojeve telefona s nekima od tražitelja azila i ustvrdio da je tako sve počelo: „I onda je [kazivač iz Senegala, op.a.] saznao da može igrati za naš Klub, i to je to“. Trenera, podrijetlom iz Nigerije, navijač je susreo krajem 2014. g., ali ga je bolje upoznao tek kasnije, kada je počeo službeno trenirati s ekipom Kluba. Misli da je to bilo u veljači ili ožujku 2016. g., kada su počele pripreme za drugi dio sezone. Misli da je trener prije toga trenirao „klinge“ u NK Utrini i da su ga pitali da li bi bio voljan trenirati za Klub pa je on pristao i bio je prvi trener Kluba. Inače, kazivač-navijač nije planirao igrati za Klub, on bio je navijač, no Klubu je tada nedostajao igrač, a on je bio relativno dobar. Osim toga, ne pije i ne puši te je mogao „trčati“, kako kaže. Saznala sam od njega i da je u prvoj sezoni na trening dolazilo dosta tražitelja azila, ali ih nisu mogli sve registrirati. Jedino su Senegalca uspjeli registrirati, a dosta je njih otpalo jer su bili neozbiljni. Rekao je da je tada trening bio u Jakuševcu, a danas je u Odranskom Strmcu, što je daleko od grada i od Dugava pa azilanti i tražitelji azila tamo teško dolaze.

U polustrukturiranom intervjuu s drugim kazivačem, članom Kluba koji je 2016. i 2017. g. bio aktivan u radu s izbjeglicama, točnije djecom izbjeglicama, saznala sam da je rad s izbjeglicama otpočeo, već na prvoj skupštini, bio predviđen kao dio aktivnosti Kluba. To je čak bio jedan od razloga osnivanja Kluba, prema kazivaču i razlog koji je njega, u značajnoj mjeri, motivirao da se uključi u „cijelu priču“. Na početku su treninzi bili u zagrebačkom kvartu Travnom gdje su dolazili i „dečki“ iz Porina. „Čak smo očekivali da će tih igrača biti i puno više, da će to biti skoro izbjeglički klub. Znači, da će većinom igrati izbjeglice plus par domaćih dečki“, pri tome misleći na tražitelje azila jer azilanata tada toliko i nije bilo. To se ipak nije dogodilo, iako ih je na početku, dok su igrali u Travnom dolazilo „pola-pola“, polovicu igrača su činili tražitelja azila, a drugu polovicu „domaći“ dečki. Dva su razloga, prema kazivaču članu Kluba, zašto Klub nije postao „izbjeglički“. Opisuje to sljedećim riječima.

„U početku dok su bili treninzi u Travnom dolazilo ih je barem pola-pola, ako ne i više izbjeglica, znači tražitelja azila, nego što je bilo domaćih dečki. Ali onda kada se to počelo slagati u neku selekciju, kada su počeli malo jači treninzi; jači, mislim, kada su postali to zapravo treninzi i kada to više nije bilo samo igranje na livadi, onda je trener bio nezadovoljan s nekima od njih jer su oni stvarno tamo dolazili povremeno, i kad' hoće i kad' neće. Recimo, trener, on je ovako bio dosta tolerantan, ali nije uopće tolerirao alkohol. Znači ne možeš doći s pivom na trening, a neki su dolazili. I onda je on rekao tim nekim dečkima doslovno iz Porina: - 'ajde nemojte više dolaziti na utakmice; ako ćete trenirati, OK, a ako ne, ne.“

Nakon toga su se neki „uozbiljili“, a neki su prestali dolaziti. Drugi razlog je bio taj da su u Klubu shvatili da je bilo dosta teško „te ljude registrirati u Savezu“, misleći na Hrvatski nogometni savez (HNS). Neki su ipak dolazili i dolaze na treninge iako ih je bilo teško ili nemoguće registrirati u Savezu. FIFA inzistira da kod registracije nogometnog igrača u nekom nogometnom savezu taj igrač mora donijeti ili ispisnicu iz svog matičnog saveza ili potvrdu da nikada nije bio upisan u nogometni savez u svojoj zemlji. Na taj način FIFA želi izbjeći dvojne registracije, kao na primjer da se jedan igrač registrira i u hrvatskom i u bosanskohercegovačkom savezu, kako bi se izbjegle malverzacije i trgovine s igračima. Problem s tražiteljima azila i azilantima je, prema riječima kazivača, „što se oni ne smiju javiti u svoju domicilnu zemlju. Svi su oni pobjegli s razlogom. Vrlo malo njih se smije javiti kući i reći gdje su, većina ne smije, a i da smiju... nemaš koga nazvati“, objašnjavajući da su zadnje navedeni slučaj imali s igračem iz Sirije gdje se, u vrijeme najvećih ratnih razaranja, nitko nije javljao u njihovom nogometnom savezu: „Zoveš neke brojeve i nitko se ne javlja na te telefone“. Neki igrači su uspjeli dobiti neke potvrde, a za druge je igrač Klub uspio postići kompromis s HNS-om da za njih „naš MUP“ izda potvrdu da se „ti ljudi stvarno ne smiju javiti u svoju zemlju, da su tamo u nekom problemu, da su tražitelji azila ili azilanti i da se ne smiju javiti“. Nakon toga bi tim igračima Savez izdao privremenu dozvolu igranja nogometa u Klubu na godinu dana i ako bi im se u tom razdoblju javio njihov domicilni savez, brisala im se dozvola, a ako se unutar godine dana nisu javili, onda se smatralo da je dozvola igranja nogometa izdana za stalno. Problem je bio taj što se svaki slučaj rješavao individualno, postupak je dosta dugo trajao i na kraju se nije znalo hoće li MUP izdati tu potvrdu za tražitelja azila i azilanta ili neće. Kao posljedica toga, „tim dečkima pada motivacija, dolaze na treninge, a ne igraju utakmice“ jer ne mogu biti registrirani igrači Kluba dok se ne riješi pitanje njihove veze s matičnim nogometnim savezom, odnosno ne dobije službena potvrda da oni svoje zemlje

podrijetla ne mogu kontaktirati. Osim toga, postoji i pravilo o tome koliko stranaca može biti u jednom trenutku na terenu. U rangu u kojemu igra Klub u jednom trenutku na terenu mogu igrati najviše dva stranca, točnije ne-EU državljana. Kazivač je komentirao da to ima smisla u velikim klubovima, ali nema smisla u klubovima kakav je Zagreb 041, koji želi upravo „strance“, odnosno posebnu skupinu stranaca uključiti u klub. Osim toga, na ovoj „amaterskoj razini“ na kojoj „nema novaca“, to je „zapravo glupo“. Klub je pokušavao to promijeniti lobiranjem preko HNS-a i preko Ureda pravobraniteljice za djecu jer se i na djecu-igrače u juniorskim ekipama odnose ista pravila o registraciji kao i za odrasle igrače. Kazivač je naglasio i da to sve ima smisla „kada se radi o državama koje su uređene i kada se ne radi o ljudima koji bježe od rata, koji se ne mogu javiti i kada se ne radi o matičnim klubovima gdje novaca nema – onda su ta pravila onako, malo smiješna“. No svi drugi klubovi slični NK Zagrebu 041 u drugim europskim zemljama imaju slične probleme. Na primjer, negdje je dozvoljeno imati pet igrača stranaca, a negdje četiri, no svi imaju isti problem. Neki klubovi, kao što je na primjer Glasgow United (klub za koji igraju samo izbjeglice) riješili su te probleme na način da su s drugim klubovima osnovali paralelnu ligu koja je van njihova nacionalna nogometnog sustava i „ne odgovaraju FIFA-i ni UEFA-i ni ničemu, imaju svoju alternativnu nogometnu ligu i tamo klubovi mogu raditi što hoće, doslovno“. U Hrvatskoj bi to bilo teško jer je NK Zagreb 041 jedini takav klub, uz još možda dva-tri kluba, koji bi bili zainteresirani za takvu alternativnu nogometnu ligu.

S djecom tražitelja azila koji treniraju u Klubu odnos je odličan, no teže je stupiti s njihovim roditeljima u kontakt i animirati ih da, na primjer, dolaze na utakmice Kluba u Dugave. „Najčešće je to zbog jezika“, objasnio je kazivač koji je i bio organizirao neku vrstu roditeljskog sastanka za roditelje djece koja su tenirala nogomet u Klubu, „da znaju gdje im djeca dolaze, da znaju kakav je ovo Klub... i koja je uopće ideja sve te cijele priče“. Organizaciju tog sastanka u Porinu pomogao je JRS, koji je doveo i prevoditelja, no roditelji se uopće nisu bili pojavili na sastanku, odnosno došlo ih je par i oni nisu poslije nikada došli na trening svoje djece, što su članovi Kluba uključeni u ovu inicijativu željeli da se dogodi. No kazivač je to objasnio i time da je uglavnom bilo neuobičajeno da roditelji vode djecu na treninge. Plan Kluba je i da i djeca i punoljetni tražitelji azila iz Porina nastave dolaziti na treninge i zato je Klub tražio teren koji bi bio bliži Porinu. Osim toga, kazivač je smatrao da Klub trebao raditi na tome da u Porinu imaju „dečke“ koji će dovoditi druge tražitelje azila (odrasle i starije dječake) na treninge i utakmice. Što se tiče djece iz Porina, u dobi između 9 i 11 godina, ona su krajem kolovoza 2017. g. jedva čekala da počnu treninzi. Na treninge za njih,

juniore, dolazilo je desetak dječaka iz Porina i 5-6 „lokalnih“ dječaka. Djeca su trenirala na terenu Waldorfske škole koja je blizu Porina i koja im to ništa nije naplaćivala. Klub se odužio Školi na način da je s njima sudjelovao na jednoj od radnih akciji sređivanja terena i prostora oko nogometnog terena.

Ispitujući kazivača da li je više odraslih tražitelja azila i azilanata dolazilo igrati za Klub dok je i trener bio azilant, rekao mi je da je iz razgovara s nekim od igrača na tu temu saznao da nije bilo velike razlike u tome je li trener bio azilant ili ekipu trenira „domaći“ trener, kako je to bilo od početka 2017. g. Rekao je da je možda i bivši trener imao neku „negativnu diskriminaciju“ – bio je „malo žešći“ prema tražiteljima azila da ne ispadne da ih protežira.

Ipak, u drugom dijelu nogometne sezone 2016./2017., na utakmicama Kluba nije bilo igrača koji su dobili azil ili bili u procesu traženja međunarodne zaštite. Do sada su službeno u Klubu bile registrirane dvije osobe koje su u Hrvatskoj dobile međunarodnu zaštitu: jedna je bio trener Kluba, a drugi igrač. Razgovore s njima, o Klubu i temama vezanim uz integraciju, donosim u nastavku.

6.2.4.1. Trener Kluba

Trenera Kluba podrijetlom iz Nigerije, koji je 2015. g. dobio azil u Hrvatskoj, prvi put sam vidjela neposredno nakon što sam odlučila istraživati suvremeno izbjeglištvo u okviru svog doktorskog studija. To je bilo u veljači 2015. godine. Bio je jedan od govornika na konferenciji o izbjeglicama u Kulturnom-informativnom centru u Zagrebu. Nakon toga sam ga viđala na utakmicama NK Zagreba 041, na klupi igrača za vrijeme utakmice, a poslije utakmice se družio s nogometašima i svima koji su došli podržati tim. Kao članica NK Zagreba 041, negdje pred kraj 2016. godine na jednoj od skupština udruge saznala sam da je odstupio s mjesta trenera jer je htio posvetiti više vremena svojoj obitelji. Poslije sam ga viđala na nekim od utakmica Kluba, a na jednoj od njih, u svibnju 2017. godine, pristupila sam mu, objasnila što istražujem i pitala ga bi li htio razgovarati sa mnom. Rekao mi je da trenutno nije bio raspoložen za razgovore na temu izbjeglištva ili integracije te da će možda poslije biti spreman, da mu se javim za dva mjeseca. Početkom kolovoza kontaktirala sam ga porukom preko Facebooka i odmah mi je odgovorio da pristaje na razgovor. Prije razgovora pregledala sam poveznice s interneta u kojima se on spominje i koje sam vremenom bila skupila. U jednoj od njih, iz rujna 2016. g.,

prikazan je video-prilog u kojemu on na hrvatskom jeziku priča kako je nogometaš Davor Šuker jako poznat u Nigeriji, da ga Nigerija voli, a da on sam voli hrvatsku himnu: „Divna je“, intonirajući dio melodije himne. U prilogu se dalje navodi da je 2013. g. iz Nigerije pobjegao u Europu, gdje ga je u Sloveniji policija uhvatila i rekla da ide u Hrvatsku. U Porinu je proveo dvije godine čekajući na azil. U Zagrebu je upoznao i ženu s kojom se vjenčao u listopadu 2016. g. U to vrijeme je radio preko dana kao konobar, a popodne je bio trener ekipe Zagreba 041. Znao je već i za hrvatske popularne pjevače: sviđao mu se Toni Cetinski, a posebno glazba 2Cellos, na koju se lako uspavljivao (Pajić 2016).

U jednom drugom medijskom natpisu o njemu, iz lipnja 2017. g. na engleskom jeziku, na UNHCR-ovim „globalnim“ stranicama (Womack i Balta 2017), saznala sam da ima 35 godina i da je bio profesionalni igrač nogometa kojemu je, dok je još bio mali, uzor bio hrvatski nogometaš Zvonimir Boban. Čak su mu suigrači dali i nadimak „Boban“. Kao profesionalni nogometaš je 2004. g. došao igrati za crnogorski klub Jedinstvo Bijelo Polje, na dvije godine. Tada je prvi puta vidio Europu:

„Puno je stvari bilo drugačije nego u Africi. Bio sam usamljen. Tada sam mislio da bih u Nigeriji imao bolji život i vratio sam se kući. Ali počeo sam žaliti zbog takve odluke. Vjerski su se problemi u Nigeriji pogoršavali. Vidio sam da je u Europi život sigurniji. Zašto sam se vratio?“.

U članku piše dalje da je bio napadnut i proveo neko vrijeme u bolnici te je 2011. g. odlučio drugi puta napustiti Nigeriju, ovaj put kao izbjeglica. „Pobjegao sam s krijumčarima, preko Libije i Mediterana. Postoje stvari o kojima ne želim razgovarati, to je čista istina. To je bio put koji nitko ne bi htio zapamtiti“. Zaustavili su ga u Sloveniji i završio je tamo u prihvatilištu. Rekli su da će njega i neke druge izbjeglice koje su se tamo zatekle poslati u Hrvatsku. Ti drugi su se razbježali, no on je spakirao svoje stvari i čekao. „Mislio sam: ne želim više bježati, dosta mi je. Imao sam dobar osjećaj o Hrvatskoj. Hrvatska je nogomet. Policija mi je rekla da je to bilo prvi put da je netko sjedio i čekao ih, spreman“.

Kada je došao u Hrvatsku, u Porinu je počeo ohrabrivati druge tražitelje azila da počnu igrati nogomet, a Crveni križ im je osigurao teren u susjedstvu Prihvatilišta.

„U nogometu nismo se osjećali kao tražitelji azila već samo kao igrači, koji se bave sportom sasvim prirodno, kao svi ostali.“

U tom članku je pisalo i da je dobio azil, da se oženio Hrvaticom, da trenira djecu nogomet u NK Utrini i odrasle u NK Zagrebu 041, istovremeno radeći posao barmena. Također, pohađao je školu za nogometnog trenera kako bi postao ovlašteni trener Hrvatskog nogometnog saveza.

S tada bivšim trenerom Kluba našla sam se početkom kolovoza 2017. g. Rekao mi je da je upravo bio dobio licencu nogometnog trenera te da je promijenio posao, no i dalje je radio u ugostiteljstvu, sada kao barmen u jednom od najvećih kazina u Zagrebu. Pričao mi je i o svojim shvaćanjima integracije koja po njemu ima više razina, a najveća će razina biti dostignuta kada ga hrvatsko društvo neće doživljavati kao stranca, odnosno kada stranci u Hrvatskoj budu imali položaj ravnopravan domicilnom stanovništvu. Odluku o prestanku treniranja igrača NK Zagreba 041 (posao koji je radio volonterski, bez primanja novčane naknade), rekao mi je, morao je donijeti zbog nedostatka vremena za sve svoje poslovne i obiteljske obaveze te zbog toga što je želio više vremena posvetiti svojoj supruzi. Znao je da to neki članovi Kluba ili igrači nisu bili dobro primili, no on je morao tada donijeti takvu odluku jer nije bio osoba koja bi polovično odrađivala svoje obaveze. Prisjetio se i prvog posla koji je dobio, preko Crvenog križa, posla konobara. Iako je kafić tražio iskusnog radnika i osoba iz Crvenog križa mu je rekla da im kaže kako ima iskustva u konobarskom poslu, on to nije mogao napraviti jer je iskrena osoba i vjeruje da jedino iskrenošću može uspjeti u životu, bilo gdje. Rekao je tako u kafiću da nema iskustva, ali ih je i zamolio da mu daju priliku jer će dati sve od sebe da radi taj posao kako treba. Dali su mu priliku za rad i ostao je u tom kafiću sve dok mu se nije ukazala bolja poslovna prilika. Rekao mi je i da ljudi cijene njegovu iskrenost te da je tako bivši poslodavac, kada je tražio da mu preporuči neku osobu za rad, nije niti obavio razgovor s tom osobom, primio ju je samo na temelju njegove preporuke. Sličan je bio njegov pristup radu kada je trenirao nogometaše NK Zagreba 041: igrači su trebali biti disciplinirani, razmišljati o svojim postupcima prije no što impulzivno reaguju na terenu ili oko terena, te je rekao da nije igrač birao na osnovi toga tko je tražitelj azila ili azilant, već na osnovi toga kakav je tko igrač i kako se ponaša u timu.

Drugi razgovor, točnije intervju, s bivšim trenerom Kluba vodila sam krajem ljeta 2017. godine. Pričali smo o integraciji i njegovim iskustvima nogometnog trenera. Rekao je da smatra da je integracija „veliki proces koji zahtijeva puno strpljenja“ i da se o njoj treba učiti od ljudi koji su bili u sličnoj situaciji jer se drugačije integracija ne može shvatiti: „netko tko živi sa svojim roditeljima i ima sve što mu je potrebno nikad neće shvatiti što je integracija.“ Porin je bila njegova najveća škola u životu, tamo je dobio najviše znanja jer je tamo morao živjeti s

raznim ljudima, iz raznih dijelova svijeta, koji pričaju razne jezike i imaju različite poglede na život. O procesu integracije puno je naučio i kroz nogomet u koji se uključio dok je čekao azil u Porinu. Rekao je: „Kada smo počeli igrati, nije bilo važno otkuda je tko, koje je vjeroispovijesti“, dodajući da su svi igrali zajedno i to je bilo nešto što su radili na vlastitu inicijativu. Sjeća se da su policajci, ljudi iz Crvenog križa i MUP-a gledali njih, tražitelje azila, kako igraju nogomet i to je za njega bilo „jako lijepo“ jer je to bila jedina stvar koja ih je privukla, nešto što su uočili i htjeli pratiti. Kako je kazivač rekao, tražitelji azila su igrali s radošću, a policija ih je gledala i svi su bili sretni. Nakon toga je Crveni križ odlučio plaćati igralište na kojemu su tražitelji azila počeli igrati nogomet.

Kazivač je rekao da su tražitelji azila htjeli da im on bude trener objašnjavajući to svojim karakterom: on je osoba koja sve ljude poštuje i vodi isključivo svoju, a ne tuđe brige, ide svojim putem i drži se svojih principa. To su drugi ljudi prepoznali kod njega, neki ga zbog toga poštuju, a poneki i ne razumiju. Tražitelji azila u Porinu odabrali su ga da ih trenira i pripremi za jedno takmičenje u nogometu u kojem su trebali igrali protiv ekipe koju su činili ljudi iz MUP-a, Crvenog križa i još neki drugi Hrvati, kako je rekao. Igrali su povodom međunarodnog dana izbjeglica, a to je bilo 2013. g. Moj kazivač je vodio tim tražitelja azila, bio im trener i istovremeno igrač, te su pobijedili na takmičenju. Sjeća se da se tadašnjem voditelju Porina svidio način kako je igrao i htio ga je uključiti u jednu policijsku ekipu koja je trebala igrati na nekom nogometnom turniru, protiv drugih timova policajaca. Čak je i počeo trenirati s njima, no budući da tada nije imao azil, ipak na kraju nije mogao sudjelovati na tom takmičenju.

Treninzi s tražiteljima azila, koje je pokrenuo Crveni križ na terenu NK Utrine, održavali su se svaki četvrtak i on bi tada znao u Porinu ići od vrata do vrata i okupljati svaki put tražitelje azila prije treninga, čak i kada je kiša padala. Trenirao ih je profesionalno jer je osoba koja, kada radi nešto, želi vidjeti rezultate. Sudjelovao je s njima u više od sedam nogometnih natjecanja i ponekad bi na jednom natjecanju imao i tri tima tražitelja azila koja je pripremao za takmičenje. Znali bi igrati protiv ekipe roditelja djece koja su inače trenirala na tom terenu i bili članovi NK Utrine. Tražitelji azila su uglavnom pobjeđivali roditelje, a jednom zgodom, prateći treninge koje je vodio kazivač, predsjednik NK Utrine ga je pitao bi li htio trenirati djecu. Kazivač je na to odgovorio da ne poznaje dobro hrvatski jezik i da ne može komunicirati s djecom, no predsjednik mu je rekao da to nije važno, da „nogomet govori samo jednim jezikom“. Dodao je: „to nikada neću zaboraviti i odabrao sam ono što mi je rekao te

počeo trenirati djecu“. To je bilo 2014. godine. Trenirao bi tada ujutro tražitelje azila, a navečer djecu. Često puta je propuštao večeru u Porinu jer je u isto vrijeme imao trening s djecom no bio je, kako kaže, „jako, jako sretan“ jer je to vrijeme provodio kvalitetno, s djecom. Kaže da je „Utrina“ uvijek u njegovom srcu jer su

„to ljudi koji su me prihvatili bez ikakvog razloga, bez interesa, samo iz ljubavi. Tu se ne radi o marketingu, ne radi se o tražitelju azila, već je to samo ljubav. Stalo im je bilo do mene, voljeli su me. Poštovali su me kao ljudsko biće, a ne kao tražitelja azila, ne kao trenera kojeg žele iskoristiti, već kao nekoga koga samo vole. To je nešto što sam vidio u očima tih roditelja... Kada postupaš prema meni iz ljubavi, ja to vidim. Kada prema tebi postupam iz ljubavi, ti isto tako to vidiš. Nitko te ne treba naučiti kako se ponašati prema nekome s ljubavlju... Zato sam bio tako sretan kada su mi dali tu priliku“.

Nakon što je dobio azil pa potom i posao konobara u jednom kafiću, morao je prestati trenirati djecu jer trening djece zahtijeva da trener bude cijelo vrijeme s njima, kada treniraju i kada igraju utakmice. Dva, tri mjeseca nakon što je otišao iz NK Utrine kontaktirali su ga članovi NK Zagreba 041 i pitali bi li htio trenirati njihovu nogometnu ekipu. Pristao je, iako im je rekao da će to biti težak zadatak i da ne zna hoće li ga igrači slušati. Znao je da će to biti drugačije nego trenirati djecu no u isto vrijeme je htio dati svoj doprinos, kao stranac, u smislu integracije. Za razliku od treniranja djece, mogao je prihvatiti trening odraslih jer kod odraslih se unaprijed zna raspored održavanja utakmica, što se kod utakmica djece nije znalo. Osim toga, njegov šef na poslu mu je izašao u susret s rasporedom rada koji je mogao uskladiti s rasporedom treninga i utakmica. Dodao je da „ne bi svaki menadžer pristao na to“.

Trenirati Zagreb 041 bilo je „vrlo, vrlo teško u početku jer sam imao igrače od kojih neki nikada nisu igrali na velikom terenu, neki nisu ni razumjeli što igranje nogometa na velikom terenu znači. Igrali su mali nogomet, no nogomet na velikom terenu je nešto drugo“. Započeli su treninge na terenu u zagrebačkom kvartu Travnom. Rekao je da je s timom htio postići rezultate, a to je bilo moguće samo uz postojanje discipline, dodajući da nije tolerirao nedisciplinu jer je osoba koja općenito ne prihvaća nedisciplinu ni na poslu niti bilo gdje drugdje. Smatrao je da se rezultati ne mogu postizati tamo gdje nema discipline. U nogometu je učio o disciplini od svog trenera, naučio je i da onaj igrač koji ne sluša trenera sjedi na klupi i gleda kako na terenu igraju oni koji su bolji od njega. Dodao je da je sva bit u tome da trener ne može postići rezultate ako ga igrači ne slušaju. Usporedio je to i s bračnim životom: ako

dvije osobe nisu zajedno, tu nema ljubavi; ako svaka slijedi svoju filozofiju, onda ne može biti mira. Tako je i u nogometu: igrači trebaju slušati trenera ako žele imati rezultate jer igraju u timu i ne može svako igrati kako on hoće. To igračima nije bilo uvijek lako prihvatiti, no kada bi na kraju vidjeli rezultate, nisu se imali zbog čega žaliti. Smetalo ga je i što su neki igrači informacije koje su se ticale samo nogometnog tima i koje su trebale ostajati unutar tima, pričali drugima, tamo gdje tim informacijama nije bilo mjesto. To je za njega značilo neprofesionalnost i nelojalnost timu. Ukazao je i na problem koji je uočio u radu Kluba, a to je da stariji igrači nisu blagonaklono gledali na mlađe igrače koje je on htio uključiti u tim bez obzira što griješe, smatrajući da mlađi igrači donose potrebnu energiju i dinamiku nogometnom timu. Osim toga, oni su i budućnost svakog nogometnog kluba. Rekao mi je da ni u zadnjim utakmicama NK Zagreb 041 koje je gledao nije uočio mlađe igrače, dečke od 17, 18 i 19 godina. Na to je dodao: „Ako Klub nema razumijevanje da treba stvoriti prostor za mlađe igrače, ljude iz Hrvatske, stvoriti prostor da igraju, uživaju u igri i da ih se prihvaća s ljubavi, kako će onda stvoriti prostor za strance?“. Misli ipak da iza Kluba stoje dobre ideje i da se samo ne bi smjelo dopustiti da neki „loši momci“ otmu te ideje zbog svojih vlastitih interesa. Isto tako, ako su neki otišli iz Kluba, moj kazivač smatra da bi ih Klub trebao i dalje poštivati i voljeti jer ako nije tako,

„što onda znači to da zastupamo ideje ljubavi, razumijevanja, integracije? Ponekad se ne trebamo složiti, ali svi smo ljudi, trebamo jedni druge poštovati, a ne biti neprijatelji ako se oko nečega ne možemo složiti... Dakle, uvijek treba postojati mjesto za fleksibilnost“.

Dodao je i da, otkad je prestao trenirati Klub, uvijek bi se odazvao kada su ga zvali ili ga pitali da im u nečemu pomogne, kao što je, na primjer, bilo da ih poveže s NK Utrinom. To je činio jer „još uvijek voli Klub“.

Pričajući dalje o svojoj uključenosti u Klub, rekao je da su mu neki članovi govorili da je on identitet Kluba. On to nije htio biti jer bi to značilo da u nogometnom timu nisu svi jednaki, što nije mogao prihvatiti. Od kada je dobio azil, ima pravo živjeti kao i svi drugi hrvatski građani i misli da nitko ne bi trebao biti identitet bilo kojeg kluba: „svako je jednak u ovom Klubu, bez obzira jesi li crn, bijel ili bilo što drugo – ti si igrač ovog tima i član ovog Kluba i ako ne igraš dobro nogomet, nećeš igrati. Ako nisi dobar trener, nećeš trenirati. Ne mogu biti trener zbog identiteta, ne prihvaćam to“. Neki su članovi mislili da bi mu takva identifikacija predstavljala čast, na što on kaže: „prihvaćam da je čast, ali ne želim takvu vrstu časti...“, dodajući da je njegovo životno uvjerenje da je svako jednak i da treba imati jednaka prava. Zato misli da ne

može biti identitet već je netko tko bi trebao biti prihvaćen jer dobro radi svoj posao, a ne iz nekog drugog razloga. Osim toga, nije htio da on bude razlog zašto bi tražitelji azila ili azilanti dolazili igrati za Klub, već bi trebali željeti igrati za Klub zbog samog Kluba. Uostalom, kada ga je Klub pozvao da trenira igrače, on nije došao tamo jer su u Klubu bili tražitelji azila. Došao je tamo na poziv ljudi koji nisu bili tražitelji azila i došao je kao osoba koja poznaje nogomet i ima iskustva u igranju i treniranju. Njegovo je mišljenje da Klub treba stvoriti okruženje povjerenja na terenu gdje će se tražitelji azila osjećati sigurno i htjeti trenirati i igrati za Klub, a to ne može biti samo kroz osobu trenera koji je azilant. On zna da Klub može stvoriti takvo okruženje, ali ga članovi Kluba nikada nisu pitala o toj temi. Prije dolaska u Klub, više od godine dana trenirao je tražitelje azila koji su dolazili iz dvadeset različitih država i naučio je nešto iz tog iskustva. Tražitelji azila moraju imati povjerenje u Klub, osjećati se u njemu ugodno, osjećati se ravnopravno svima ostalima jer se tražitelj azila „nije rodio kao tražitelj azila već kao ljudsko biće“.

Kada je profesionalno igrao nogomet, moj sugovornik nije bio tražitelj azila. Kaže da je tada bio ponosnija osoba jer je kao tražitelj azila vidio neke loše situacije koje su bacale negativno svjetlo na sve tražitelje azila i zato se mnoge osobe ne vole identificirati kao tražitelji azila. Pitanje koje se treba postaviti je ovo: žele li se tražitelji azila uvijek osjećati i biti prihvaćeni kao tražitelji azila? Da biste to shvatili, dodaje, morate biti u stanju razumjeti kako se netko tko je tražitelj azila osjeća. Ako tražitelje azila smatrate kao one koji su slabi, oni će to znati; treba ih tretirati kao ljudska bića, ravnopravna svima ostalima u društvu. Ti se ljudi trebaju osjećati ugodno u vašem društvu i treba shvatiti da im nedostaje kuća, stvari na koje su navikli, kao i to da ne žele da ih se prihvaća uvijek kao slabe. Stav da je netko tražitelj azila i da mu kao takvome treba pomoći nije uvijek ohrabrujući za tu osobu.

O Klubu je rekao da želi i ovo istaknuti: „NK Zagreb 041 će uvijek biti za mene klub koji poštujem“. Pridružio se Klubu jer je želio dati svoj doprinos, bilo da se radi o integraciji ili o tome da budeš aktivan u društvu. Radi se i o tome da svi pomažu svima, a ne da samo Klub pomaže tražiteljima azila jer od trenutka kada počneš razgovarati ili družiti se s nekom osobom, dobivaš nešto od nje. U NK Utrini je bio sretan jer ga nitko nije doživljavao kao tražitelja azila te je još jednom naglasio: „zar se ne čovjeka treba gledati kao na tražitelja azila? Ako je netko u Hrvatskoj pet godina i dalje se smatra tražiteljem azila, zar je to društvo u kojemu želi živjeti zauvijek? Ako je tako, onda promašujemo bit toga što je prava integracija“. Čovjek bi trebao biti prihvaćen kao dio društva, ne uvijek kao tražitelj azila. Kada putuje van Hrvatske viđa

tražitelje azila, jednog je susreo ovo ljeto u Norveškoj, vozača javnog autobusa. Na njega nitko nije gledao kao na tražitelja azila. Njegovo je mišljenje da na čovjeka treba gledati kao na ljudsko biće koje živi, ima obitelj, plaća poreze: „Ako se tako gleda na ljude, možda počinjemo imati pravi pogled. Ali kada u nekome uporno želite vidjeti tražitelja azila, onda ga stavljate u drugu klasu“.

Za njega je integracija slojeviti proces koji se najbolje može opisati na sljedeći način: „Kada se rodi dijete, ono treba naučiti kako sjediti, kako puzati, kako stajati i onda kako hodati. To je proces. I mislim da je tako u svemu u životu, ne samo kada se radi o integraciji, već i o školovanju, zaposlenju“.

Smatra da je život i širi od toga da samo naučiš hrvatski jezik i stekneš ovdje prijatelje; slikovito kaže da on želi u životu i letjeti. Drugim riječima, živjeti u društvu, ali biti i odgovaran za nešto. Dodao je: „ne želim da se na mene gleda kao na slabu osobu... već kao na osobu koja doprinosi društvu. Želim vidjeti tu razinu [integracije, op.a.], a ne da tražitelji azila uvijek rade s tražiteljima azila, kako bi dokazali da su tražitelji azila. Tražitelji azila trebaju raditi i s društvom“. Misli da u Hrvatskoj nije dostignuta ta razina jer je Hrvatska još uvijek u procesu učenja o tražiteljima azila, otkad je postala članica Europske unije.

O sebi kaže i ovo: „Želim da me gledaju kao bilo kojeg drugog hrvatskog građanina koji ovdje živi, koji prolazi kroz iste muke kao i drugi ljudi; želim govoriti o onome što se događa u Hrvatskoj, a ne više o traženju azila“. Kao primjer navodi da želi pričati o smanjenju cijena karata javnog prijevoza u Zagrebu s 10 na 4 kune jer je to za njega bila jedna od značajnih stvari koju je doživio u Hrvatskoj i zbog čega je bio sretan. Dodao je:

„Ako ne živim ovdje i ne osjećam probleme ljudi koji ovdje žive, nisam iskren prema ljudima, nisam iskren prema sebi. To je više od onoga što ljudi misle. Ako negdje živiš, pokušaj biti s tim društvom, radi ono što oni rade, osjeti njihovu patnju i njihovu radost; to znači biti integriran... Kako možeš reći: želim ovo i ovo od hrvatske vlade, a nikad ne gledaš kako ljudi u Hrvatskoj žive?“.

Dodaje i da treba razumjeti društvo u kojem živiš, a ne samo tražiti nešto od tog društva i uspoređivati ga s drugim zemljama. Kaže da mnogi ne žele vidjeti probleme niti ih mogu vidjeti dok ih država hrani. Tek kada počnu raditi i sami iznajmljivati prostor u kojem žive, počinju zapravo uviđati probleme u društvu. Zaključuje da ne vjeruje da je svatko slab, ta

slabost se nalazi samo u umu druge osobe. Misli da si ljudi mogu pomoći, ali i da ne treba limitirati ono što čovjek može. U Africi se kaže da je najviše što možeš pomoći čovjeku je naučiti ga kako biti čovjek.

6.2.4.2. Igrač Kluba

Kazivač iz Senegala (prisutan i u poglavlju o integraciji i u studiji slučaja o Okusu doma), u jednom od naših intervjuua mi je rekao da „Zagreb 041“ nije za njega udruga ili organizacija, već „nogometna ekipa, obitelj“. Oni su ga prihvatili i prije no što je dobio svoje „papire“. Naveo je tri osobe, među kojima i navijača-kazivača, kao osobe koje je prve tamo upoznao i s kojima je išao u Rijeku igrati nogomet. Došli su bili po njega u Porin. To je bilo u doba njegove „prve zime u ovoj zemlji“. Poslije je postao igrač NK Zagreba 041. Igrao je jednu sezonu (2015./2016.) jer nakon toga nije imao puno vremena za treniranje i igranje nogometa. No ostao je u kontaktu s igračima i ekipom oko Kluba, čuju se i povremeno se vide.

Kaže da je NK Zagreb 041 imao udjela u njegovoj integraciji u smislu da su ga ti ljudi primili, prihvatili. Objasnio je to sljedećim riječima: „Slušaj... rođen sam i odrastao sam u obitelji koja voli ljudsko biće [pri tome je pričao s pauzama i naglasio riječ „voli“] i koja poštuje ljudsko biće. Ja sam tako odgajan.“ Za primjer je dalje naveo da ga ne mogu impresionirati nečije titule, već „ako me poštuješ, ako si srdačan i ako me poštuješ, tada ću i ja tebe poštovati“. A ako mu netko da novac, no ne poštuje ga ili ga vidi drugačijim od sebe, onda je to za njega: „good-bye“. Zato kaže da je „041“ za njega obitelj jer prvi dan kada su se upoznali na treningu, kada je tamo vidio 15 osoba iz Hrvatske, između njih se stvorilo takvo ozračje kao da se poznaju pet godina. „Pričali smo, smijali se, bilo je *cool*. Tamo je bilo ljudske topline... to je ono što poštujem... i zato ako kažeš organizacija, ne, to je obitelj, to nije organizacija“.

U intervjuu objavljenom na mrežnim stranicama Kluba, izjava igrača iz Senegala glasila je ovako:

„Svim ljudima koji još nisu bili na našim utakmicama želim reći ovo: ako ste ljudi koji vole – pridružite nam se. Dođite na utakmicu i osjetit ćete osjećaje koji polako nestaju u svijetu, a to su zajedništvo i ljubav, a doma ćete otići puni pozitivne energije i sigurno se vraćate na iduću utakmicu. Lijepi osjećaji i pozitivna energija koju osjećate izazivaju nešto kao ovisnost – dođete jednom i idući put želite doći po još i želite sami sudjelovati

u tome. Tamo možete biti u potpunosti svoji i bit ćete prihvaćeni, bez obzira na vašu rasu, religiju, dob ili rod. Vjerujem da postoji mnogo ljudi koji žele biti sretni i voljeni i nadam se da će se odvažiti doći na utakmicu kako bi na svoje oči vidjeli da je sve ovo istina.“⁶⁹

Kazivač iz Senegala u zadnjoj nogometnoj sezoni nije više bio igrač NK Zagreba 041. Nisam ga vidjela ni na utakmicama, kao navijača ili promatrača. Na pitanje zašto više nije ni igrao ni dolazio na utakmice Kluba, odgovorio je da ima puno posla s kuhanjem i radom za Okus doma.

6.2.5. Analiza studije slučaja NK Zagreb 041

Provedeno kvalitativno istraživanje u NK Zagrebu 041 pokazalo je postojanje pluralizma razmišljanja unutar i oko Kluba koji ukazuje i na različite motive priključenja i ostanka u Klubu ili uz Klub. Naime, pokazalo se da nisu svi koji dolaze navijati za NK Zagreb 041 i članovi Kluba te da neki navijači ne podržavaju nužno sve aktivnosti u kojima žele sudjelovati neki od članovi Kluba (na primjer, financirati rad Kluba kroz sudjelovanje u projektima koje „sponzoriraju“ javni donatori). Iz toga se može zaključiti da su uz Klub povezani višestruki identiteti (pri čemu je identitet istovremeno individualni osjećaj i osjećaj pripadnosti zajednici, usp. Grbić Jakopović 2014:39) zbog kojih se ljudi učlanjuju ili prate njegov rad i dolaze na utakmice nogometnog tima: identitet nogometnih navijača, identitet člana sportske udruge koja se zalaže za određene vrijednosti, identitet simpatizera takvog jednog, „drugačijeg“ nogometnog kluba. Zanimljivo je da su neki od članova Kluba, prema riječima jednog od mojih kazivača koji je bio trener Kluba, htjeli njemu, osobi koja je dobila međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj, pripisati oznaku „identiteta Kluba“, što on nije htio prihvatiti, smatrajući da svi trebaju biti jednaki. Takvo njegovo razmišljanje je, uostalom, bliže direktnodemokratskom načinu kojim se želi upravljati Klubom, u kojem je svaki član ravnopravan u radu Kluba i donošenju odluka. Tako se NK Zagreb 041 pokazao mjestom ispreplitanja različitih identiteta, kao i različitih shvaćanja identiteta pa čak i odbijanja identiteta. Ukoliko Klub promatramo u okviru njegova cilja integracije izbjeglica, može se stoga reći da na identifikacijskoj razini integracije (Esser 2001, Heckmann i Schnapper 2003, prema Penninx i Garcés-Mascreñas 2016a) Klub ima više značenja: jedno je značenje koje toj

⁶⁹ Izvor: <http://www.nkzagreb041.hr/novosti/>.

razini pripisuje trener koji je Klub prihvatio prvenstveno kao prostor profesionalnog djelovanja, gdje će pokazati svoje znanje i iskustvo o nogometu; drugo je značenje obitelji (a ne organizacije) koje je Klub imao za igrača nogometa; a treće je značenje ono koji neki članovi Kluba za njega pretpostavljaju: Klub kao mjesto otvoreno tražiteljima azila i azilantima i njihovoj integraciji u društvo. Kako ovo zadnje značenje ostvariti, ostalo je na neki način nedefinirano, a osim toga čini se da su članovi Kluba koji žele vidjeti provođenje njegova cilja integracije propustili usvojiti saznanja koja sa sobom nosi trener koji ne samo da ima vlastitog iskustva integracije u hrvatsko društvo, već ima i iskustvo rada s tražiteljima azila i azilantima.

Udruga navijača Bijeli anđeli, preteča Kluba, započela je druženja i igranja nogometa s izbjeglicama i tražiteljima azila nekoliko godina prije no što je sam Klub, NK Zagreb 041, osnovan. Za jednog od mojih kazivača azilanata te su aktivnosti bile ključne jer je u tom druženju uspostavio društvene veze s „domaćim“ dečkima koje su se pokazale važnima za njegov osjećaj povezanosti s onim što će kasnije postati Klub, a on njegovim igračem. Ta povezanost koju on opisuje da je jednaka obiteljskoj, događala se na interakcijskoj i identifikacijskoj razini njegove integracije. S druge strane, trener Kluba je takvu, gotovo obiteljsku povezanost, postigao u drugom nogometnom klubu jer je tamo osjetio da ga vole i da ga poštuju kao ljudsko biće, a ne kao tražitelja azila.

Provedeno istraživanje pokazalo je da nogomet može imati važan značaj u onim dimenzijama integracije koje su Ager i Strang (2004, 2008) svrstali u društvene veze (društvene mostove), Penninx i Garcés-Mascreñas (2016) u društvenu dimenziju, a drugi autori (Esser 2001 te Heckmann i Schnapper 2003, prema Penninx i Garcés-Mascreñas 2016) u interakcijsku i identifikacijsku dimenziju integracije. Međutim, istraživanje je pokazalo da nogomet nije samo dio određene dimenzije integracije već da on može biti i više od toga jer ulazi u bit našeg pristupa integraciji koju je moj sugovornik-trener ovim riječima naveo: zar se tražitelj azila uvijek želi tako osjećati? Pokazalo se da nogometni klub može biti mjesto u kojemu se igrač ili trener osjeća ravnopravno svima drugima te bi takvo okruženje trebalo stvoriti i na svim drugim razinama ili dimenzijama integracije: okruženje gdje se osobe pod međunarodnom zaštitom neće više osjećati kao posebna kategorija, već samo kao ljudska bića. Takvo bi okruženje trebale stvariti javne institucije, privatne ustanove, nevladine organizacije, građani... kako bi integracija uopće imala smisla. Nedostatak takvog osnovnog vezivnog tkiva, vidjeli smo u prethodnim poglavljima, može biti uzrokom problema u integraciji, gdje onda ljudi „na papiru“

imaju određena prava, a u stvarnosti se ta pravo ne ostvaruje ili su brojni nepotrebni problemi povezani s ostvarivanjem tih prava.

Studija slučaja o NK Zagrebu 041 pokazala je i da na uspješnost integracije utječe koliko se motivacija onih koji već žive u društvu u koje se trebaju integrirati osobe pod međunarodnom zaštitom poklapa s motivacijom ovih potonjih: kazivač-navijač (ujedno i „domaći“ igrač utakmica s tražiteljima azila) izjavio je da su igrali nogomet s azilantima „jer uopće nije bilo bitno tko je šta nego je bitna bila samo igra“, što je u skladu s onim što je kazivač-trener izjavio: da se u nogometu nisu osjećali kao tražitelji azila već samo kao igrači. Takvo osjećanje bilo je istovjetno onom osjećanju koje je utjecalo na odluku trenera da, premda ne poznaje dobro hrvatski jezik, počne trenirati djecu jer mu je predsjednik nogometnog kluba rekao da „nogomet priča samo jednim jezikom“. Tamo su ga roditelji djece koja su igrala nogomet u klubu prihvatili iz „čiste ljubavi“ i poštovali ga kao ljudsko biće, a ne kao tražitelja azila. Takvo je prihvaćanje treći kazivač, igrač, našao u NK Zagrebu 041 izjavivši da je u Klubu pronašao ljudsku toplinu, zajedništvo i ljubav koji su mu omogućili da se osjeća „svojim“ i zbog toga se osjećao prihvaćen, bez obzira na rasu, religiju, dob ili rod.

U vrijeme kraja provođenja mog istraživanja Klub nije imao ni trenera ni igrača koji su dobili međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj. Osim toga, Klub je i bio na početku nove sezone koja će, po mišljenjima nekih članova i navijača, biti odlučujuća za nastavak njegova rad. Naime, za opstanak Kluba potrebno je da se više ljudi aktivno i ozbiljno uključi u njegov rad. Rezultati ovog istraživanja bi mogli biti poticaj za razmišljanje kako, u cilju opstanka Kluba, odgovoriti na pitanja kao što su sljedeća. Može li Klub osigurati poštivanje svih različitih mišljenja svojih igrača, trenera, navijača, članova... na način da se, na primjer, nitko ne osjeća „primitivnim“ zbog svojih stavova da ne želi uvijek vidjeti „parole“ na tribini ili isključenim ako je mlad igrač koji griješi pa ga stoga ne prihvaćaju stariji igrači nogometnog tima? Želi li se Klub razvijati kao profesionalni nogometni klub koji će napredovati u viši rang natjecanja ili kao klub koji igra „seoski“ ili „nedjeljni“ nogomet? Treba li Klub imati ili odavati dojam da je „ljevičarski“? Može li biti samo nogometni klub koji zastupa univerzalne ljudske vrijednosti? Ukoliko želi u svoj rad uključiti tražitelje azila ili azilante, može li vođenje ili barem osmišljavanje aktivnosti integracije prepustiti ljudima koji su prošli proces traženja azila i prolaze kroz proces integracije? Može li Klub privući nove članove i osigurati potrebno financiranje na način da se izbjegne „NGO-izacija“ u smislu „projektnog“ osiguranja financiranja?

Vjerujući da je opstanak Kluba moguć i da njegova integracijska uloga može biti značajna, zaključujem da se na ovoj studiji slučaja pokazalo da je interakcija (usp. Grbić Jakopović 2014:30) adekvatnija riječ od integracije, odnosno da bez interakcije onih koji nešto rade i onih na koje bi taj rad trebao utjecati ne može biti niti integracije. Drugim riječima, integracije je dvosmjernan proces u kojem svako svakoga mora prvenstveno biti spreman čuti, potom razumjeti i sukladno tome djelovati. Ta dvosmjernost integracije koju, inače, svi rado spominju, a uvrštena je i u dokumente Europske komisije (usp. Penninx i Garcés-Mascareñas 2016a:1) treba biti fokusirana na svaku osobu zasebno od koje se integracija očekuje (a ne na apstraktni pojam izbjeglice), ne zaboravljajući pri tome da „kada u nekome uporno želite vidjeti tražitelja azila, onda ga stavljate u drugu klasu“, kako je rekao kazivač trener. Osim toga, potrebno je neprestano propitivati pozicije moći s kojih govorimo o integraciji, jer, parafrizirajući još jednom kazivača trenera, može li „netko tko živi s roditeljima i ima sve što je potrebno“ u potpunosti shvatiti što je integracija?

6.3. Zaključci o istraženim studijama slučaja

Dvema istraženim studijama slučaja o kolektivima kojima je cilj integracija izbjeglica u hrvatsko društvo pristupila sam na različite načine, što je bilo određeno samom mogućnošću mog bivanja na terenu odnosno uključivanja u rad dva kolektiva. Dok sam relativno lako mogla postati članica nogometnog kluba, uključiti se u Okus doma, za potrebe istraživanja, nisam mogla niti kao kuharica niti kao članica zadruge. Točnije, nisam to ni pokušala. Naime, iz razgovora s jednim od članova zadruge saznala sam da je članstvo bilo zaključeno kada se zadruga osnivala, što je bio i jedan od razloga zašto kuhar, Kamran iz Pakistana, koji se naknadno zaposlio u zadruzi, nije bio njen član, već samo zaposlenik. Stoga sam Okus doma istraživala isključivo kroz radionice na kojima sam sudjelovala, provodeći otvorene i polustrukturirane intervju s azilantima i ne-azilantima uključenim u rad zadruge te ispitujući druge polaznike o iskustvima s radionica te isto tako analizirajući medijsku (internetsku) produkciju o Okusu doma i reakcije čitatelja na nju. S druge strane, istraživanje NK Zagreba 041 bilo je, rekla bih, više terenski produbljeno te je studija rezultat dinamike i smjerova koji su mi se otvarali, neki spontano, a drugi uslijed neprestanog propitivanja i traženja uvijek dodatnih odgovora na pitanja koja su mi se tijekom istraživanja pojavljivala. Obje studije slučaja pokazale su točnost Geertzove tvrdnje u kojoj je konstatirao:

“Analiza kulture intrinzično je nepotpuna. I, što je još gore, što je dublja, to je manje potpuna. To je čudna nauka čije najupečatljivije tvrdnje imaju najnesigurniju osnovu, u kojoj napredovati u vezi s nekim pitanjem znači pojačavati sumnju, i u sebi i u drugima, da ga niste baš dobro shvatili. Ali upravo to, zajedno sa mučenjem finih ljudi glupim pitanjima, znači biti etnograf” (Geertz 1998:44).

Premda se mnoga istraživačka pitanja i o Okusu doma i o NK Zagrebu 041 mogu i dalje otvarati, a posebno kako će teći vrijeme i kako će se razvijati te dvije, rekla bih nove, inicijative (jedna je formalno započela s radom početkom 2015. g., a druga 2016. g.), istraživanje koje sam provela pokazalo je određene rezultate kada je riječ o uspješnosti te dvije inicijative u integraciji izbjeglica; azilanata ili tražitelja azila.

Cilj pokretača zadruge Okus doma bio je kroz kuhanje približiti izbjeglice domicilnom stanovništvu Hrvatske te na taj način razbijati predrasude i stereotipove o njima. Isto bi se moglo reći i o NK Zagrebu 041, koji je to želio postići preko nogometa. I kulinarstvo i nogomet pokazali su se dobrim posrednicima u približavanju domicilnog stanovništva i azilanata ili tražitelja azila jer se s jedne strane hrana smatra „neugrožavajućom“ sponom koja povezuje ljude, a s druge strane su u nogometu svi igrači isti. Hrana može biti jedini zajednički element ljudima koji se ne poznaju (pa time i povezujući element, element stvaranja društvenih mostova, usp. Ager i Strang 2004 i 2008), a u nogometu nije bitno tko je tko, koje boje kože ili vjeroispovijesti jer nogomet „priča samo jednim jezikom“. Ipak, uvjet da „domaći“ uđu u kontakt s tražiteljima azila i azilantima zahtijeva određenu dozu njihove otvorenosti prema „drugima“ jer u suprotnome, pokazalo je ovo istraživanje, dolazi do ostavljanja negativnih internetskih komentara ispod novinarskih članaka ili vrijeđanja na (nekim) nogometnim utakmicama.

Nadalje, i kuhanje za Okus doma i igranje ili treniranje nogometa mogu se shvatiti i kao utjelovljene transnacionalne prakse (usp. Levitt i Glick Schiller 2004) kazivača koje sam u istraživanju intervjuirala i pratila te pokazatelji njihova kontinuiteta bivanja u Hrvatskoj i, na simboličkoj (identitetskoj) razini, u zemlji podrijetla. Na primjeru hrane, jela koja su pripremali kuhari odražavala su ne samo ono što su navikli jesti odmalena nego i njihove osobne poglede na hranu i objedovanje. Za jednog je sugovornika tako bilo “neprirodno” jesti sam, za drugog je prirodno bilo jesti iz jedne posude što je ujedno i simbol zajedništva, dok je treći mislio da je azijska hrana koju je navikao jesti hranjivija i bolja od hrane koju jede u Hrvatskoj. Na primjeru

nogometa, za jednog je kazivača odluka da se ne usprotivi (kao što su učinili drugi) namjeri slovenske policije da ga pošalje u Hrvatsku da ovdje potraži azil imala je veze s nogometom, sportom kojim se u svojoj zemlji podrijetla bavio profesionalno. Naime, na osnovi nogometa on je Hrvatskoj stvorio dobro mišljenje. Osim toga, kao mladom nogometašu, uzor mu je bio jedan svjetski poznati hrvatski nogometaš i čak su mu njegove kolege suigrači u Nigeriji dali nadimak po njemu. Može se reći da se u njegovom slučaju transnacionalno društveno polje (Levitt i Glick Schiller, 2004:1028) počelo stvarati još u zemlji njegova podrijetla i to onda kada nije ni slutio kojim će putem i iz kojeg razloga doći živjeti u zemlju podrijetla nogometaša koji mu je bio uzor.

Prema kvalitativnoj građi dobivenoj istraživanjem dvije studije slučaja zaključuje se da su oba kolektiva dobri primjeri provedbe društvene, kulturne, interakcijske i identifikacijske integracije azilanata, a dvojica su azilanata u Okusu doma ostvarila i ekonomsku dimenziju integracije (usp. Penninx i Garcés-Mascreñas 2016). Sudjelovanje u Okusu doma i NK Zagrebu 041 za jednog je azilanta (člana oba kolektiva) značilo pronalazak „nove obitelji“, dok su drugi kazivači, osobe pod međunarodnom zaštitom, takve identifikacijske dimenzije ostvarivali negdje drugdje. Dvojica kazivača koja su bila vezana ili uz Okus doma ili uz NK Zagreb 041 takva mjesta prihvatanja našla su u drugim sportskim klubovima. Za trenera kazivača to je bio nogometni klub u kojem je trenirao djecu čiji su ga roditelji prihvatili na način da se osjeća voljeno i to ne kao tražitelj azila, a za drugog kazivača je to bio kriket klub gdje je bio „na svome“ i cijenjen jer je, kao nekadašnji profesionalni pakistanski igrač kriketa, iza sebe imao uspješne rezultate koje je nastavio ostvarivati i u Hrvatskoj.

Na osnovi etnografije pojedinačnog (Abu-Lughod 1991), vidljivo je i da je integracija dinamičan proces koji se tijekom vremena mijenja ne samo na razini pojedinca, već i na razini kolektiva pa je onda tako istraživanje u svojim vremenskim odmacima pokazalo istog kazivača koji je prvo bio skeptičan o Okusu doma da bi se poslije zaposlio u zadruzi i bio relativno zadovoljan svojim radom u njoj. Jedan drugi kazivač, koji je bio izrazito optimističan o Okusu doma, izjavljujući da za „projekt“ Okus doma može „milijun puta reći – to je to! To je projekt koji će potvrditi Zagreb i Hrvatsku kao zemlju integracije...“, na kraju nije postao kuhar ili zaposlenik zadruge, već je s prijateljem iz Nigerije u Zagrebu osnovao svoj afrički restoran. S druge strane, NK Zagreb 041 je u prvoj službenoj nogometnoj sezoni imao i trenera i igrača koji su bile azilanti, da bi ih na neki način tijekom vremena „izgubio“ i započeo treću sezonu

samo s „domaćim“ igračima i trenerom. Članovi Kluba, kojemu je jedan od ciljeva djelovanja integracija, svjesni su bili nužnosti propitivanja kako (opet) početi ostvarivati taj cilj.

Prema provedenom istraživanju, možemo zaključiti i da integracija u hrvatsko društvo izaziva kontradiktorne stavove u društvu: s jedne strane, domicilno stanovništvo u direktnim kontaktima s azilantima pokazuje veliku otvorenost prema kulturnim i ostalim različitostima, a s druge strane komentari čitatelja internetskih vijesti i sviđanje tih komentara većini drugih čitatelja te vrijeđanja prisutna na nekim (gostujućim) utakmicama NK Zagreba 041 pokazuju sasvim suprotna mišljenja – društvenu distancu i visoku razinu otpora prema ulasku tražitelja azila i azilanata u hrvatsko društvo. Interakcija između jednih i drugih, koja se pokazala nužnim temeljem integracije, može se smatrati jednim od načina utjecanja na promjenu stavova onih koji sude o ljudima kao o „drugima“ ili posebnoj kategoriji stranaca, a ne kao o ljudskim bićima koja žele živjeti, raditi i biti uspješna kao i većina drugih ljudskih bića, u Hrvatskoj ili drugdje (usp. Pittaway et al. 2009).

Ulogu antropologa u tome dobro je definirao Lévi-Strauss kada je na jednom od svojih predavanja održanih u Japanu 1986. godine rekao ovo:

„Antropolozi su tu kako bi svjedočili da način na koji živimo, vrijednosti u koje vjerujemo nisu jedini mogući; da su drugi načini života, drugi sustavi vrijednosti ljudskim zajednicama omogućili i još omogućuju pronalaženje sreće. Antropologija nas dakle poziva da ublažimo svoju taštinu, da poštujemo druge načine života, da sebe propitujemo upoznavanjem drugih običaja koji nas začuđuju, šokiraju, odbijaju...“ (Lévi-Strauss 2013:32).

Koliko je interakcije važna u integraciji pokazalo se i na primjeru jednog od kazivača, koji se, kuhajući s Okusom doma, iznenadio prvi put kada je vidio da su ljudi u Hrvatskoj pojeli sve što je skuhao. To je za njega značilo obrat u doživljavanju Hrvatske kao zatvorene zemlje ne baš sklone „drugacijima“. S druge strane, interakcija je bila ključna i da voditelj prihvatilišta za tražitelje azila pozove jednog mog drugog kazivača, tada još tražitelja azila, da se kao igrač priključi u policijski nogometni tim. Time je etnografija pojedinačnog pokazala da prihvatilište za tražitelje azila ne mora uvijek biti „područje nesigurnosti“ u kojem se teško gradi povjerenje između tražitelja azila i zaposlenih službenika (usp. Pozniak i Petrović, 2014).

7. ZAKLJUČAK

U ovoj disertaciji istraživala sam osobe koje su u Hrvatskoj dobile međunarodnu zaštitu jer su izbjegle iz svojih zemalja zbog ratnih, političkih ili drugih, životno ugrožavajućih, razloga. Temeljni istraživački pristup mi je bio etnografija pojedinačnog, kojom sam nastojala izbjeći generaliziranja kao potencijalni jezik moći, kako je utvrdila Abu-Lughod (1991), i jezik onih koji stoje sa strane i van onoga što opisuju. Takvu poziciju kao kulturni antropolog nisam htjela zauzeti. Smatram da sam etnografijom pojedinačnog uspjela dobiti dublje i jasnije uvide u ono što su mi bili ciljevi istraživanja: saznati što za same osobe koje su dobile međunarodnu zaštitu znači integracija u hrvatsko društvo, koja su njihova iskustva integracije, kako se hrvatski zakoni koji se odnose na integraciju provode u praksi, te kako pojedine organizacije ili kolektivi sudjeluju u procesima integracije osoba pod međunarodnom zaštitom. Istraživačkim metodama koje sam koristila: promatranjem, sudioničkim promatranjem, polustrukturiranim intervjuima i studijama slučaja, došla sam do sljedećih zaključaka.

Integracija u hrvatsko društvo je dinamičan proces koji ovisi, s jedne strane, o kvaliteti institucionalne infrastrukture koju društvo prihvata osigurava osobama pod međunarodnom zaštitom i, s druge strane, o samoj osobi. Pokazalo se da je od samih osoba u značajnoj mjeri ovisila uspješnost ostvarenja interakcijskih veza s drugim članovima zajednice, od kojih su se ključnima za integraciju pokazali odnosi s domicilnom stanovništvom koje su Ager i Strang (2004) nazvali „društvenim mostovima“. Osim toga, za moje kazivače integracija je uglavnom značila adaptaciju, prilagodbu novoj kulturi, učenje jezika i upoznavanje kulture društva u koje su došli. Za nijednog kazivača, osim sirijske obitelji, Hrvatska nije bila željena destinacija odnosno zemlja u kojoj su htjeli tražiti azil. Čak je i sirijska obitelj prihvatila odlazak u Hrvatsku kao zemlju koju su im predložili u okviru europskog programa premještanja tražitelja azila i izbjeglica iz Grčke i Italije u druge zemlje Europske unije. Institucionalnu infrastrukturu integracije čine zakoni koji se odnose na osobe pod međunarodnom zaštitom i institucije koje provode te zakone. Etnografija pojedinačnog pokazala je da se zakoni djelomično provode, a najmanje se provode u onom dijelu koje su osobe pod međunarodnom zaštitom smatrale nužnima i temeljnima za integraciju: organiziranom učenju hrvatskog jezika. Učenje jezika uz ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu i pristup obrazovnom sustavu pokazali su se najslabijim karikama lanca koji je država zakonski dužna osigurati osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj. Učenje hrvatskog jezika, povijesti i kulture, koje je trebala osigurati država i čije je pohađanje za osobe pod međunarodnom zaštitom čak i zakonska

obaveza, nije se provodilo kontinuirano, a i onda, u rijetkim prilikama, kada su se tečajevi hrvatskog jezika organizirali, provedeni su u trajanju od nedovoljnih 70 sati. Ovakva infrastrukturna podrška može se shvatiti nemarom državnih institucija prema integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom i ukazuje na indiferentnost birokracijske (usp. Herzfeld 1992), a integracija i sam Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti bi se onda mogli shvatiti samo kao nametnuta obaveza proizašla iz članstva Hrvatske u Europskoj uniji, a ne i kao shvaćanje „predstavnik hrvatskog naroda“ da bi Republika Hrvatska ne samo trebala ispunjavati obaveze iz Ženevske konvencije koju je 1992. g. potpisala, već i da bi u trenucima demografskog pada i odlaska radno sposobnih ljudi iz Hrvatske trebalo iskoristiti intelektualni i radni potencijal osoba koje su u Hrvatskoj dobile međunarodnu zaštitu.

Neučinkovitost birokracije i administrativne prepreke na koje su kazivači nailazili, dobivajući objašnjenja za njih od svojih novih prijatelja, članova domicilnog stanovništva, navelo ih je na zaključke koje je jedan od mojih kazivača iskazao na sljedeći način:

„Da radim u socijalnoj službi i da mi dođe netko tko je došao izvana, za koga znam da nema posao, ne poznaje jezik, a ovdje je, treba jesti, spavati... i donio je cijeli dosje kako bi dobio pomoć, ne bih gubio njegovo vrijeme dva ili tri mjeseca. Za mene to nije ljudski... To je njihov posao, to je administracija koja je takva; ti si Hrvatica, poznaješ administraciju ovdje. Dakle... To često kažem ljudima koji me pitaju takva pitanja: ti si Hrvat, odrastao si ovdje, znaš kakva je hrvatska administracija. Dakle, tako je kako je.“.

Istraživanje integracije je tako dalo uvide ne samo u živote osoba pod međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj, već i uvide u funkcioniranje institucija pa time i samog hrvatskog društva. Hrvatsko zakonodavstvo se u istraženom slučaju nije provodilo u cijelosti ili je provođenje ovisilo o političkom kontekstu, a odgovornost institucija u određenim slučajevima skoro pa nije postojala jer kako bi se drugačije mogla objasniti činjenica da je, na primjer, Stalno povjerenstvo za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo još 2014. godine utvrdilo da je Ministarstvo zdravlja „dužno žurno izraditi detaljne upute“ kako će zdravstvene ustanove uvoditi osobe pod međunarodnom zaštitom u informacijski sustav, a prema izjavama kazivača 2017. g. to se još nije bilo ostvarilo, tj. imali su i dalje problema u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu koja im je zakonski pripadala?

Nekima od kazivača (na primjer sirijskim supružnicima) integracija je bila pojam koji nisu voljeli jer ih je ona podsjećala da su izbjeglice, što je za većinu kazivača općenito bio identitet koji su teško prihvaćali. Stoga je istraživanje pokazalo i da se osobe pod

međunarodnom zaštitom ne žele uvijek promatrati kao posebna kategorija, tražitelji azila ili azilanti, te da žele da ih se prihvaća samo kao ljudska bića. Jedan od kazivača izrazio je to na ovaj način:

„Želim da me gledaju kao bilo kojeg drugog hrvatskog građanina koji ovdje živi, koji prolazi kroz iste muke kao i drugi ljudi; želim govoriti o onome što se događa u Hrvatskoj, a ne više o traženju azila“.

Prema izjavama kazivača, svi su oni htjeli sudjelovati u društvu na način da rade, a pronalazak posla koji bi im omogućavao pokrivanje svih osnovnih životnih potreba pokazalo se kao sljedeće problematično područje integracije. Ipak, svi kazivači osim dvije osobe su radili, dakle nisu bili „na teret državi“ kako se često, posebno u internetskim komentarima medijskih natpisa o njima, generaliziralo. U nalasku posla najviše su im pomogle nevladine organizacije i pojedinci, iz tih organizacija ili van njih. Nitko od njih nije našao posao preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, iako su svi, dok su bili u statusu nezaposlenih, bili prijavljeni na Zavod.

Od organizacija i kolektiva koji sudjeluju u integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom kao neka vrsta posrednika između njih i državnih institucija, pokazalo se da neke pomažu nekima pa se može zaključiti da su svi oni korisni u integraciji. Nevladine i međunarodne organizacije koje su kazivači najčešće spominjali da im pomažu, posebno u traženju posla, bile su (prema abecednome redu): Are You Syrious?, Centar za mirovne studije, Hrvatski Crveni križ, Rehabilitacijski centar za stres i traumu Zagreb. Iz toga se može zaključiti da su takve organizacije odrađivale onaj dio posla koji državni službenici nisu uspijevali obaviti. Međutim, iz kazivanja mojih sugovornika uočava se da organiziranu kontinuiranu stručnu poduku hrvatskog jezika niti jedna od organizacija nije nudila te su oni takvu pomoć očekivali da će im pružiti vladine institucije. Neki od kazivača, pozivajući se na iskustva u drugim državama, naveli su da bi organizacija koje pomažu izbjeglicama i azilantima trebalo biti više, odnosno da bi više ljudi trebalo biti zaposleno u njima da se ne događa da ovise o slobodnom vremenu volontera koje su te organizacije najčešće angažirale. Etnografije pojedinačnog (Abu-Lughod 1991) pokazale su i da je u organizacijama koje služe kao podrška u integraciji, od kojih neke za to dobivaju novce iz državnog ili europskog proračuna ili UNHCR-a, nužno osigurati individualni pristup osobama. Kada bi tako postupali, bilo bi im jasno, na primjer, zašto su zvali određeni broj osoba da dođu na pohađanje tečaja jezika, a na kraju se na tečaj upisao manji broj osoba od onih pozvanih. Naime, kako su neki od mojih

kazivača utvrdili, iako pozvani na tečaj jezika, u konačnici ga nisu mogli pohađati jer su im naknadno rekli da tečaj nije bio namijenjen njima, već samo „novim“ azilantima. Stoga je istraživanje pokazalo i nužnost provođenja stvarnog (a ne samo deklariranog) individualnog pristupa osobama pod međunarodnom zaštitom, što bi bilo moguće uz, već spomenutu, plaćenu i kontinuiranu angažiranost osoba koje u organizacijama i institucijama rade na integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom u hrvatsko društvo. Zanimljivo je i da su za integraciju korisni bili i oni kolektivi koji uopće nisu imali integraciju za jedan od svojih ciljeva. Takvima su se pokazali sportski klubovi. Nogomet i kriket, odnosno općenito sport, pokazali su se kao područja s najviše potencijala za integraciju jer oni ne razdvajaju ljude, u njima svi pričaju istim jezikom. I hrana se pokazala sredstvom koje je sposobno približiti one koji se možda ne bi drugim sredstvima približili i započeli komunikaciju. Istraživane studije slučaja, kulinarski kolektiv Okus doma i nogometni klub NK Zagreb 041, pokazali su se tako organizacijama s potencijalom stvaranja prostora u kojima bi veći broj osoba pod međunarodnom zaštitom mogao naći nešto poput obiteljskog okruženja, onoga što je većini kazivača nedostajalo.

Na osnovi dugotrajnosti bivanja na terenu (istraživanje sam provodila od veljače 2015. do početka rujna 2017. g.), zaključila sam i da je integracija dinamičan proces koji se tijekom vremena mijenja ne samo na razini pojedinca, već i na razini kolektiva pa je onda tako istraživanje u svojim vremenskim odmacima pokazalo istog kazivača koji je prvo bio skeptičan o Okusu doma da bi se poslije zaposlio u zadrugi i bio relativno zadovoljan svojim radom u njoj. Jedan drugi kazivač, koji je bio izrazito optimističan o Okusu doma, izjavljujući da je to „projekt koji će potvrditi Zagreb i Hrvatsku kao zemlju integracije...“, na kraju nije postao stalno angažirani kuhar i zaposlenik zadruge, već je s prijateljem iz Nigerije u Zagrebu osnovao svoj afrički restoran. S druge strane, NK Zagreb 041 je u prvoj službenoj nogometnoj sezoni imao i trenera i igrača koji su bili azilanti, da bi ih tijekom vremena „izgubio“ i započeo treću sezonu samo s „domaćim“ igračima i trenerom.

Ukoliko usporedim rezultate istraživanja s teorijama na koje sam se u radu oslanjala, zaključila bih da se od svih dimenzija integracije u hrvatskom kontekstu pokazala najvažnija interakcijska dimenzija (usp. Esser 2001 i Heckmann i Schapper 2003, prema Penninx i Garcés-Mascareñas 2016a), pri čemu mislim na interakciju osoba pod međunarodnom zaštitom s domicilnim stanovništvom i stvaranje društvenih mostova između njih (usp. Ager i Strang 2004). Interakcijska dimenzija bila je ključna za stvaranje mišljenja kod kazivača da u Hrvatskoj ima dobrih ljudi (iako se većina od njih susrela s verbalnim rasističkim napadima i

ljudima u institucijama i organizacijama koji im nisu bili od pomoći) kao i za ostvarenje prava koja im pripadaju, a koja ne bi ostvarili da nisu imali „lokalne“ prijatelje. Bila je, nadalje, nekima ključna i za brže nalaženje adekvatnog stana koji su im državna tijela trebala osigurati te za pronalaženje posla. Moje je istraživanje ukazalo i na međusobne utjecaje pojedinih područja integracije, suprotno tvrdnji Ager i Strang (2004) o nepostojanju hijerarhije važnosti područja bitnih za integraciju. Naime, uspostavljene ili neuspostavljene društvene veze (mostovi) s članovima lokalne zajednice utjecali su na područja njihove integracije koja su se odnosila na smještaj, zapošljavanje i obrazovanje. Pokazalo se i da možemo govoriti o egzistencijalnoj dimenziji integracije u hrvatsko društvo, a nju čini poznavanje hrvatskog jezika i pronalazak posla koji će biti dovoljno plaćen da pokriva elementarne životne potrebe i troškove osoba pod međunarodnom zaštitom, kao što su najam stana, režije za stan i troškovi života pojedinca ili obitelji. Takvu egzistencijalnu dimenziju drugi teoretičari ne spominju, možda zbog činjenice što su provodili istraživanja u zapadnoeuropskim zemljama koje su zemlje višeg životnog standarda. To su i zemlje koje izbjeglicama omogućuju početnih 300 odnosno 600 sati učenja jezika i kulture (usp. De Vroome i Van Tubergen 2010, Valenta i Bunar 2010), za razliku od Hrvatske koja trenutno osobama kojima odobri međunarodnu zaštitu nudi početnih, povremeno organiziranih, 70 sati učenja hrvatskog jezika.

Kao sažetak navedenog, istaknula bih da je nužno da hrvatske institucije preuzmu odgovornost koju imaju i osiguraju provođenje Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti u njegovoj cijelosti, na način da provođenje Zakona olakšava integraciju osoba pod međunarodnom zaštitom u hrvatsko društvo. Pri tome je važan i nastavak suradnje između vladinih institucija i nevladinih i međunarodnih organizacija, ali i suradnja svih njih s osobama koje su dobile međunarodnu zaštitu u Republici Hrvatskoj. Ta se suradnja treba graditi i njegovati na temelju stvaranja povjerenja i okruženja u kojemu će se te osobe osjećati sigurno i zaista prihvaćeno, kao individualna ljudska bića, koja žele i mogu dati doprinos hrvatskom društvu, a ne isključivo kao tražitelji azila, azilanti ili izbjeglice.

Istraživanje je otvorilo i mnoga pitanja koja bi neka druga i daljnja istraživanja trebala odgovoriti. Neka od tih pitanja su sljedeća. Kako pristupiti ženama koje su odbijale intervjuje na temu integracije i kako se one integriraju u društvo? Kako teče integracija osoba koje ne poznaju ni hrvatski ni engleski niti bilo koji drugi jezik na kojemu bi se mogli sporazumijevati s domaćim stanovništvom? Kako se djeca integriraju u društvo? Mogu li djeca izbjeglice, koja brzo uče jezik, pomagati svojim roditeljima u integraciji u hrvatsko društvo? Itd. Uspoređujući

dosadašnja provedena europska empirijska istraživanja s ovim radom, osim dolaženja do sličnih rezultata (integracija kao proces učenja kako prihvatiti novo društvo i kako u njemu biti prihvaćen, usp. Mestheneos i Ioannidi, 2002) i naslućivanja rezultata koje bi istraživanja u Hrvatskoj u skoroj budućnosti mogla pokazati (imigranti kao jeftina radna snaga, usp. Pajnik, 2012), može se zaključiti da je nužna povezanost istraživača iz raznih društvenih i humanističkih disciplina, ne samo unutar Hrvatske, već i na europskoj razini, na daljnjim istraživanjima integracije osoba pod međunarodnom zaštitom u društvo i pojedinih aspekata te integracije.

Namjera mogeg rada bila je proširiti i produbiti područje kulturnoantropoloških istraživanja na način provođenja sustavne kulturnoantropološke analize integracije osoba pod međunarodnom zaštitom u hrvatsko društvo, koja do sada nije bila provedena obuhvatom svih dimenzija koje se smatra da integracija obuhvaća. Cilj mi je bio istražiti područje koje je i prema europskim autorima općenito premalo istraživano (usp. Wouters i Labrecht 2008, Stuart i Mulvey, 2014): integraciju izbjeglica. Rad je ujedno i odgovor na ono što mi se potvrđivalo tijekom provođenja istraživanja: previše je „Drugih“, uglavnom predstavnika lokalnog stanovništva, koji govore o tome kako jest izbjeglicama, što oni trebaju, žele... a premalo prostora za njihove vlastite glasove i mišljenja o integraciji u hrvatsko društvo. Stoga sam u svom radu upravo htjela dati prostora kazivanjima osoba kojih se integracija najviše tiče: osobama koje su u Hrvatskoj dobile međunarodnu zaštitu. Takvih je osoba sve više i može se očekivati da će njihov broj rasti. Smatram da informacije i kazivanja skupljena u ovom radu te predstavljene analize mogu biti poticaj za poboljšanje provedbe politika integracije i rada institucija i organizacija koje u njoj sudjeluju. Stoga mi je želja da se na taj način one i shvate, a posebno da ih tako shvate svi oni, predstavnici hrvatskih institucija i organizacija, koji su u nekim segmentima obuhvaćeni mojim istraživanjem i radom.

LITERATURA

- ABU-LUGHOD, Lila. 1991. "Writing Against Culture". U *Recapturing Anthropology. Working in the Present*, ur. R. G. Fox. New York: School of American Research Press, 137–163.
- AGAMBEN, Giorgio. 2006. *Homo sacer: Suverena moć i goli život*. Zagreb: Arkzin.
- AGAMBEN, Giorgio. 1995. "Mi, izbjeglice". U *Symposium*, no. 49 (2). Korišten prijevod Ivane Kundid objavljen 2012. g. u *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*, Vol. 11. No.16/17, str. 99-105.
- AGER, Alastair i Alison STRANG. 2008. „Understanding Integration: A Conceptual Framework“. *Journal of Refugee Studies*, vol. 21(2): 166-191.
- AGER, Alastair i Alison STRANG. 2004. *Indicators of Integration: Final Report*. London: Homme Office.
- BARIČEVIĆ, Vedrana. 2015. „Izbjeglička i migracijska pitanja kao izvor trajne krize Europske unije: neuspjeh europskih politika azila i migracija“. *Političke analize*, vol. 6/23: 3-14.
- BARIČEVIĆ, Vedrana. 2013a. *Europeanization of Asylum System and Refugee Protection: Croatian Asylum, and Migration Policies*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- BARIČEVIĆ, Vedrana. 2013b. "Europeizacija azilnih politika i izbjeglička pravca: razvoj hrvatskog sustava azila i zaštita izbjeglica u Hrvatskoj". U *Stranci pred vratima Europe*, ur. Anđelko Milardović. Zagreb: Pan liber i Institut za europske i globalizacijske studije: 111-137.
- BARIČEVIĆ, Vedrana. 2013c. "Europske integracije i usvajanje europskih politika azilne zaštite u Hrvatskoj: prava osoba pod zaštitom i njihova integracija u društvo". U *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj*, ur. Drago Župarić-Iljić. Zagreb: IMIN – CMS – Kuća ljudskih prava, 99–130.
- BENČIĆ, Sandra, BOSANAC, Gordan, MILETIĆ, Goran, PARIĆ, Andrijana i ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago. 2006. *Azil u Hrvatskoj: integracijske politike*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
- BOYER, Dominic. 2012. "From Media Anthropology to Anthropology of Mediation". U *The SAGE Handbook of Social Anthropology*, ur. R. Fardon. London: Sage, 383–392.

- BROCHMANN, Emory i Tomas HAMMAR, ur. 1999. *Mechanism of Immigration Control: A Comparative Analysis of European Regulation Policies*. Oxford: Berg.
- BRUBAKER, William Rogers. 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
- BRYMAN, Alan. 2012. *Social Research Methods*. 4th ed. Oxford – New York: Oxford University Press.
- BUŽINKIĆ, Emina. 2014. *Okus doma*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
- CASTLES, Stephen, Maja KORAC, Ellie VASTA i Steven VERTOVEC. 2002. „Integration: Mapping the Field.“ London: Home Office Online Report 28/03. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110220105210/http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/onlinepubs1.html> (pristup 17.1.2017.)
- CHARMAZ, Kathy. 2011. *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- ČAČIĆ-KUMPES, Jadranka, Snježana GREGUREVIĆ i Josip KUMPES. 2012. “Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj”. *Revija za sociologiju*, vol. 42:305–336.
- ČAPO, Jasna. 2015. „The Security-scape and the (In)Visibility of Refugees: Managing Refugee Flow through Croatia“. *Migracijske i etničke teme*, Vol. 31(3):387-406.
- ČERNELIĆ Milana i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA. 2010. „Uvod. Zapisi iz gornjih Ravnih kotara. Etnološki, povijesni i muzeološki prilozi o Islamu Latinskom, Islamu Grčkom, Kašiću i Podgradini“. U *Zapisi iz gornjih Ravnih Kotara*, ur. Milana Černelić i Marijeta Rajković Iveta. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, FF press, 7-25.
- DE GENOVA, Nicholas P. 2002. “Migrant 'illegality' and deportability in everyday life”. *Annual Review of Anthropology*, vol. 31:419–447.
- DE VROOME Thomas i Frank van TUBERGEN. 2010. „The Employment Experience of Refugees in the Netherlands“. *The International Migration Review*, vol. 44/2: 367-403.
- DOUGLAS, Mary. 1966. *Purity and Danger, an Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. New York: Frederic A. Praeger.
- ELLINAS, Antonis A. 2013. “The Rise of Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece”. *South European Society and Politics*, 18 (4):543-565.

- EMERSON M. Robert, Rachel I. FRETZ i Linda L. Shaw. 1995. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- FAIST, Thomas, Margit FAUSTER i Eveline REISENAUER. 2013. *Transnational Migration*. Cambridge: Polity Press.
- FASSIN, Didier. 2005. "Compassion and Repression: The Moral Economy of Immigration policies in France". *Cultural Anthropology*, vol. 20/3:362–387.
- FAVELL, Adrian. 2001. *Philosophies of Integration: Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave.
- FRANC, Renata, Vlado ŠAKIĆ i Ljiljana KALITERNA-LIPOVČAN. 2010. "Percipirane posljedice doseljavanja i stav prema doseljavanju". *Društvena istraživanja*, vol. 19/3:421–440.
- GADŽE, Paula i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA. 2015. "Okusi i mirisi Hrvatske u Argentini". *Hrvatski iseljenički zbornik 2016*, 151–170.
- GEDDES, Andrew. 2003. *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: Sage.
- GERC, Kliford [i. e. Clifford GEERTZ]. 1998. *Tumačenje kultura I, II*. Beograd: XX vek.
- GIL-BAZO, María-Teresa. 2006. "Refugee status, subsidiary protection, and the right to be granted asylum under EC law". UNHCR Research Paper No. 136, izvor: <http://www.unhcr.org/455993882.pdf> (pristup 12.7.2017.)
- GLICK SCHILLER, Nina, Linda BASCH i Cristina BLANC-SZANTON, ur. 1992. *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences.
- GOODMAN, Sara Wallace. 2010. "Integration Requirements for Integration's sake? Identifying, Categorising and Comparing Civic Integration Policies". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 36/5:753–772.
- GRBIĆ JAKOPOVIĆ, Jadranka. 2014. *Multipliciranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identiteti*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF press.
- GREGUROVIĆ, Margareta, Simona KUTI i Drago ŽUPARIĆ-ILJIĆ. 2016. „Attitudes towards Immigrant Workers and Asylum Seekers in Eastern Croatia: Dimensions, Determinants and Differences“. *Migracijske i etničke teme*, vol. 32/1: 91-122.

- GRUBIŠA, Iva. 2016. *Integracija migranata u prostor grada – studija slučaja kulinarsko jezičnog kolektiva Okus doma*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- HAGE, Ghassan. 2000. *White Nation. Fantasies of White supremacy in a multicultural society*. New York: Routledge.
- HALL, Stuart. 1997. "Spectacle of the 'Other'". U *Representations. Cultural Representations and Signifying Practices*, ur. Stuart Hall. London: Sage, 223–290.
- HAMERŠAK, Marijana, PLEŠE, Iva. 2017. Winter Reception and Transit Center in the Republic of Croatia: An Ethnographic View of the Slavonski Brod Refugee Camp, *Narodna umjetnost*, Vol 54 (1), str. 101-127.
- HECKMANN, Friedrich i Dominique SCHNAPPER. 2003. *The Integration of Immigrants in European Societies. National Differences and Trends of Convergence*. Stuttgart: Lucius & Lucius.
- HERŠAK, Emil. 1998. *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti – Školska knjiga.
- HERZFELD, Michael. 1992. *The Social Production of Indifference: Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy*. The University of Chicago Press.
- HINE, Christine. 2004. "Virtualni predmeti etnografije". U *Etnografije interneta*, ur. Reana Senjković i Iva Pleše. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Ibis grafika, 27–54.
- HODGES Andrew & Dario BRENTIN. 2017. „Fan protest and activism: football from below in South-Eastern Europe“. *Soccer & Society*, June 2017, 1-8, DOI: 10.1080/14660970.2017.1333674
- HODGES, Andrew. 2016a. „The hooligan as ‘internal’ other? Football fans, ultras culture and nesting intra-orientalisms“. *International Review for the Sociology of Sport*, Vol. 51(4), 410 – 427.
- HODGES, Andrew. 2016b. „Violence and masculinity amongst left-wing ultras in post-Yugoslav space“. *Sport in Society*, 19 (2), 174-186.
- HOLLIFIELD, James. 1997. "Immigration and Integration in Western Europe: A Comparative Analysis". U *Immigration into Western Societies*, ur. E. M. Uçarer i D. J. Puchala. London: Pinter, 29–69.

- HUYSMANS, Jef. 2000. "The European Union and the Securitisation of Migration". *Journal of Common Market Studies*, vol. 38/5:751–777.
- JURKOVIĆ, Rahela i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA. 2016. „“Okus doma”: integracija azilanata protkana transnacionalnim procesima i promicanjem kulinarskih tradicija“. *Studia Ethnologica Croatica*, vol. 28/1: 147-178.
- JURKOVIĆ, Rahela. 2016. „Izbjeglička kriza u 2015. godini i Europski migracijski program“. *Računovodstvo i financije*, LXII/2:199-202.
- KASAPOVIĆ, Mirjana. 2013. „Englesko-hrvatski politološki rječnik: Komparativna politika (II)“. *Političke analize*, Vol.4.No.16:67-70.
- KIRKWOOD, Steve, Andy MCKINLAY i Chris MCVITTI. 2014. „'He's a Cracking Wee Geezer from Pakistan': Lay Accounts of Refugee Integration Failure and Success in Scotland“, *Journal of Refugee Studies*, Vol. 28, No. 1:1-20.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. 2013. *Antropologija i moderni svijet*. Zagreb: TIM press.
- LEVITT, Peggy i Nina GLICK SCHILLER. 2004. "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society". *International Migration Review*, vol. 38/3:1002–1039.
- MALKKI, Liisa H. 1995. „Refugees and Exile: From 'Refugee Studies' to the National Order of Things“. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24:495-523.
- MARCUS George E. i Michael M. J. FISCHER. 2003. *Antropologija kao kritika kulture*. Zagreb: Naklada Breza.
- MESIĆ, Milan. 1992. *Osjetljivi i ljuti ljudi: hrvatske izbjeglice i prognanici*. Zagreb: Ured za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.
- MESIĆ, Milan. 1994. „Izbjeglice i izbjegličke studije (Uvod u problematiku)“. *Revija za socijalnu politiku*, sv. 1/2: 113-123.
- MESTHENEOS, Elizabeth i Elizabeth IOANNIDI. 2002. „Obstacles to Refugee Integration in the European Union Member States“. *Journal of Refugee Studies*, vol. 15/3: 304-320.
- MIROŠEVIĆ, Franko. 2011. „Anđelko MIJATOVIĆ, Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.–1978.), Školska knjiga, Zagreb 2010., 270 str.“. *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 43, No. 1:352-358.

- Ó RIAIN, Seán. 2009. "Extending the Ethnographic Case Study". U *The SAGE Handbook of Case-Based Methods*, ur. David Byrne i Charles C. Ragin. London: Sage, 289–306.
- PAJNIK, Mojca. 2012. „Migrants as Cheap Labourers in Europe: Towards Critical Assessment of Integration“. *Migracijske i etničke teme*, vol. 28/2: 143-163.
- PENNINX, Rinus i Blanca GARCÉS-MASCAREÑAS. 2016a. "The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept". U *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors*, ur. Blanca Garcés-Mascareñas i Rinus Penninx. Cham: Springer, 11–30. <http://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-21674-4> (pristup 15. 1. 2017.).
- PENNINX, Rinus i Blanca GARCÉS-MASCAREÑAS. 2016b. „Integration Policies of European Cities in Comparative Perspective: Structural Convergence and Substantial Differentiation“. *Migracijske i etničke teme*, vol. 32/2: 155-189.
- PENNINX, Rinus. 2007. "Integration Processes of Migrants: Research Findings and Policy hallenges". *Migracijske i etničke teme*, vol. 23/1–2:7–32.
- PETRIDOU, Elias. 2001. "The Taste of Home". U *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ur. Daniel Miller. Oxford: Berg, 87–104.
- PETROVIĆ, Duško. 2016. *Izbjeglištvo u suvremenom svijetu: od političkoteorijskih utemeljenja do biopolitičkih ishoda*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- PITTAWAY Eileen, Chrisanta MULI i Sarah SHTEIR. 2009. "'I have a voice-hear me!' Findings of an Australian study examining the resettlement and integration experience of refugees and migrants from the horn of Africa in Australia", *Refuge*, vol. 26:133 – 146.
- POTKONJAK, Sanja. 2014. *Teren za etnologue početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- POVRZANOVIĆ FRYKMAN, Maja i Michael HUMBRACHT. 2013. "Making Palpable Connections: Objects in Migrants' Transnational Lives". *Ethnologia Scandinavica*, vol. 43:47–67.
- POVRZANOVIĆ FRYKMAN, Maja. 2010. "Materijalne prakse bivanja i pripadanja u transnacionalnim društvenim prostorima". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 22:39–60.
- POZNIAK, Romana i Duško PETROVIĆ. 2014. „Tražitelji azila kao prijetnja“. *Studia Ethnologica Croatica*, vol. 26/1: 47-72.

RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta. 2016. "Ženski aspekt iseljništva: od bijele udovice do samostalne migrantice". U: Hrvatski iseljenički zbornik 2017: 183-200. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.

RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta. 2010. *Primorski Bunjevci: migracije (1918.-1939. godine), translokalizmi, akulturacija, identitet*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

REMARQUE, Erich Maria. 2014. *The Night in Lisbon*. New York: Random House Trade Paperbacks.

ROULSTON, Kathryn. 2010. *Reflective Interviewing: A Guide to Theory and Practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage Publications.

SENJKOVIĆ, Reana. 2002. *Lica društva – likovi države*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

SMITH, Ria. 2015. „Trying to Make South Africa My Home“: Integration into the Host Society and the Well-being of Refugee Families“. *Journal of Comparative Family Studies*, Volume XLVI No. 1:39-55.

SPITULNIK, Debra. 1993. "Anthropology and Mass Media". *Annual Review of Anthropology*, vol. 22:293–315.

STEWART Emma i Gareth MULVEY. 2014. „Seeking Safety beyond Refuge: The Impact of Immigration and Citizenship Policy upon Refugees in the UK“. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 40, No. 7:1023–1039.

SWANBORN, Peter. 2010. *Case Study Research: What, Why and How?* London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage Publications.

ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ Nevena, Sanja POTKONJAK i Tihana RUBIĆ. 2016. *Misliti etnografski. Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju i Hrvatsko etnološko društvo.

ŠRAM, Zlatko. 2010. "Etnocentrizam, percepcija prijetnje i hrvatski nacionalni identitet". *Migracijske i etničke teme*, vol. 26/2:113–142.

VALENTA Marko i Nihad BUNAR. 2010. „State Assisted Integration: Refugee Integration Policies in Scandinavian Welfare States: the Swedish and Norwegian Experience“. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 23, No. 4: 463-483.

VUKUŠIĆ, Dino i MIOŠIĆ, Lukas. 2017. „Reinventing and reclaiming football through radical fan practices? NK Zagreb 041 and Futsal Dinamo“, *Soccer & Society*, May 2017, 1-13. DOI: 10.1080/14660970.2017.1333676.

WAUTERS, Bram i Johan LAMBRECHT. 2008. „Barriers to Refugee Entrepreneurship in Belgium: Towards an Explanatory Model“. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 34/6: 895-915.

WITTEL, Andreas. 2004. „Etnografija u pokretu: od terena do mreže i interneta“. U *Etnografije interneta*, ur. Reana Senjković i Iva Pleše. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Ibis grafika, 17–25.

ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago i Dubravka MLINARIĆ. 2015. „Strani maloljetnici bez pratnje u Republici Hrvatskoj: problematika učenja jezika i obrazovanja“. *Migracijske i etničke teme*, vol. 31/3: 333-363.

ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago, ur. 2013a. *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj*. Zagreb: IMIN – CMS – Kuća ljudskih prava.

ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago. 2013b. „Percepcija tražitelja azila u javnosti i medijski prikazi problematike azila u Hrvatskoj“. U *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj*, ur. Drago Župarić-Iljić. Zagreb: IMIN – CMS – Kuća ljudskih prava, 201–220.

ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago i Margareta GREGUROVIĆ. 2013. „Stavovi studenata prema tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj“. *Društvena istraživanja*, vol. 22/1: 41-62.

Internetski izvori

Centar za mirovne studije: www.cms.hr (pristup 3. 3. 2016.).

DUJMOVIĆ, Krešimir. 2015. „Luda priča nigerijskog princa koji je ribario za Antu Gotovinu“. *T-portal.hr*, 20. prosinca. <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/409306/Luda-prica-nigerijskog-princa-koji-je-ribario-za-Antu-Gotovinu.html> (pristup 14. 3. 2016.).

Facebook stranice Okusa doma: <https://www.facebook.com/okusdoma> (pristup 3. 8. 2017.).

Hrvatski crveni križ: <http://www.hck.hr/hr/kategorija/izbornik-tko-smo-povijest-84> (pristup 15. 6. 2017.).

HINA (Hrvatska izvještajna novinska agencija). 2015. "OKUS DOMA. Azilanti u Splitu kuhali nacionalna jela". *Nacional.hr*, 16. listopada. <http://www.nacional.hr/okus-doma-azilanti-u-splitu-kuhali-nacionalna-jela/> (pristup 15. 3. 2016.).

HOPE, Karin. 2017. „The scale of Greece’s economic problems”. *Financial Times*, 6. travanj. <https://www.ft.com/content/12cea50a-19db-11e7-bcac-6d03d067f81f?mhq5j=e7> (pristup 12. 8. 2017.).

MATIJEVIĆ, Božena. 2015. "Emina Bužinkić: Želimo otvoriti restoran u kojem će raditi azilanti". *Vecernji.hr*, 24. veljače. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/emina-buzinkic-zelimo-otvoriti-restoran-u-kojem-ce-raditi-azilanti-99151> (pristup 10. 3. 2016.).

OŽANIĆ, Jasna. 2015. „Evo što vole u Hrvatskoj oni rijetki azilanti koji ostanui živjeti ovdje“. *Tportal.hr*, 8. kolovoz. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/evo-sto-vole-u-hrvatskoj-oni-rijetki-azilanti-koji-ostanu-zivjeti-ovdje-20150803> (pristup 22. 5. 2017.).

PAJIĆ, Marija. 2016. "Protjeran iz svoje zemlje, Celestine je završio u Hrvatskoj kao izbjeglica: sada pred oltar vodi Hrvaticu!". 16. rujna. <http://www.vijesti.rtl.hr/novosti/hrvatska/1965419/protjeran-iz-svoje-zemlje-celestine-je-završio-u-hrvatskoj-kao-izbjeglica-sada-pred-oltar-vodi-hrvaticu/> (pristup 15. 6. 2017.).

PAVIĆ, Siniša. 2016. "Izbjeglice dobro pamte kuhinju svojih majki, a uskoro će je moći okusiti i Zagrepčani". *Novilist.hr*, 3. siječnja. http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Izbjeglice-dobro-pamte-kuhinju-svojih-majki-a-uskoro-ce-je-moci-okusiti-i-Zagrepcani?meta_refresh=true (pristup 10. 3. 2016.).

s. a. 2015. "Okus doma: nova kampanja koja će pomoći imigrantima otvoriti restoran u Hrvatskoj". *Dobrahrana.jutarnji.hr*, 20. listopada. <http://dobrahrana.jutarnji.hr/okus-doma-nova-kampanja-koja-ce-pomoci-imigrantima-otvoriti-restoran-u-hrvatskoj/> (pristup 10. 3. 2016.).

s.a. 2016. "Prisilno raseljavanje dosiže rekordan broj I pogađa 1 od svakih 113 osoba". *UNHCR.hr*, 19. lipanj 2016. <http://www.unhcr.hr/vijesti-i-pogledi/vijesti/165->

[unhcr/news-and-views/news/288-prisilno-raseljavanje-dosize-rekordan-broj-i-pogada-1-od-svakih-113-osoba](http://www.unhcr.org/news-and-views/news/288-prisilno-raseljavanje-dosize-rekordan-broj-i-pogada-1-od-svakih-113-osoba) (pristup 12. 6. 2017.).

UNHCR: <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>

WOMACK Helen i Zsolt BALTA. 2017. "Nigerian footballer scores success as a coach in Croatia". 17. lipanj. <http://www.unhcr.org/news/stories/2017/6/5937c4bb4/nigerian-footballer-scores-success-coach-croatia.html> (pristup 20. 7. 2017.).

Konzultirani zakoni i drugi službeni dokumenti

Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine, e-savjetovanje. izvor: <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=4994> (pristup 15. 5. 2017.).

Izvješće o radu Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo 2014. godini. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2015/233%20sjednica%20Vlade//223%20-%2023b.pdf> (pristup 4. 4. 2017.).

Izvješće o radu Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo u 2015. godini. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Izve%C5%A1%C4%87e%20o%20radu%20Stalnog%20povjerenstva%20za%20provedbu%20integracije%20stranaca%20u%20hrvatsko%20dru%C5%A1tvo%20u%202015.%20godini.pdf.pdf> (pristup 4. 4. 2017.).

Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. tekst na engleskom jeziku: <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10> (pristup 15. 3. 2016.).

Ministarstvo unutarnjih poslova RH. 2015. *Nacrt prijedloga zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti*. https://www.mup.hr/UserDocsImages/SAVJETOVANJE/2015/zakon_medunarodna_i_privremena_zastita/Zakon%20o%20me%C4%91unarodnoj%20zastiti.pdf (pristup 10. 6. 2017.).

Ministarstvo unutarnjih poslova RH. *Statistika*. <http://stari.mup.hr/UserDocsImages/Dokumenti/azil/2017/stat-30-06-2017.pdf> (pristup 25. 8. 2017.)

Vodič kroz integraciju stranaca u hrvatsko društvo. 2015. <https://pravamanjina.gov.hr/integracija-stranaca-u-hrvatsko-drustvo/643> (pristup 5. 6. 2017.)

Zakon o azilu (Narodne novine, 79/2007)

Zakon o državljanstvu (Narodne novine 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/2015)

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (Narodne novine, 70/2015)

Zakon o strancima (Narodne novine 130/11, 74/13)

Zakon o udrugama (Narodne novine 74/2014)

Ostali izvori

Dokumentarni film „Putnici“ redatelja Tomislava Žaje, 2014.g., HRT.

Fotografija plakata objavljenog u poglavlju 5.4.2.: oblikovanje: Irena Frantal, fotografija: Ana Mihalić, izvor: <http://www.cekate.hr/sociokulturni-odjel/percepcija-azilanata-u-hrvatskoj-univerzalna-prava-i-lokalni-problemi/> (pristup 3. 2. 2017.).

„Što smo ostavili iza nas? Priče izbjeglica“. 2016. Hrvatski Crveni križ i UNHCR. Katalog izložbe.

PRILOG A: Akcijski plan za integraciju izbjeglica u hrvatsko društvo 2017. - 2019.

U donjoj tablici prikazan je sažetak *Akcijskog plana za integraciju izbjeglica u hrvatsko društvo 2017.-2019.* – popis svih ciljeva i mjera Plkana te nositelja odnosno sunositelja pojedinih ciljeva i mjera.

<p>I. Cilj: Upoznati osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita s pravima iz sustava socijalne skrbi, te tradicijom, kulturom i kulturnim obrascima u Republici Hrvatskoj</p> <p>Mjera 1.1. Edukativna predavanja u prihvatilištu za tražitelje azila o pravima osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita te tradiciji, kulturi i kulturnim obrascima u Republici Hrvatskoj <i>Nositelj:</i> Ministarstvo unutarnjih poslova; <i>Sunositelji:</i> Hrvatski Crveni križ, Isusovačka služba za izbjeglice - JRS, Centar za mirovne studije i ostale međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva</p> <p>Mjera 1.2. Tematske i edukativne radionice te savjetovanja o pravima i obvezama osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u svrhu njihove integracije u Republici Hrvatskoj <i>Nositelj:</i> Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; <i>Sunositelji:</i> Hrvatski Crveni križ, Isusovačka služba za izbjeglice - JRS, Hrvatski pravni centar i druge organizacije civilnog društva</p>
<p>2. Cilj: Osigurati ispunjavanje preduvjeta za život i suživot u lokalnim zajednicama</p> <p>Mjera 2.1. Imenovanje stručnih radnika zaduženih za ostvarivanje prava osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u sustavu socijalne skrbi <i>Nositelj:</i> Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku; <i>Sunositelj:</i> Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH</p> <p>Mjera 2.2. Provoditi aktivnosti s ciljem podizanja kvalitete života osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku; <i>Sunositelj:</i> nadležna tijela državne uprave, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, organizacije civilnog društva, međunarodne i druge organizacije</p> <p>Mjera 2.3 Dostaviti preporuku jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave da u Odlukama o socijalnoj skrbi obuhvate osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku; <i>Sunositelj:</i> jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave</p> <p>Mjera 2.4. Dostaviti pučkim kuhinjama preporuku da osiguraju prehranu sukladno kulturnim i vjerskim uvjerenjima stranaca odnosno osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku; <i>Sunositelji:</i> jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave</p>

<p>3. Cilj: Upoznati osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita s pravima iz sustava zdravstvene zaštite</p> <p>Mjera 3.1. Informiranje osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita o korištenju zdravstvene zaštite prema Zakonu o obveznom zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj <i>Nositelj:</i> Ministarstvo zdravstva u suradnji s Hrvatskim zavodom za zdravstveno osiguranje</p> <p>Mjera 3.2. Sustavno informiranje (na mjesečnoj bazi) zdravstvenih radnika o okvirima prava iz Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj za osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Ministarstvo zdravstva u suradnji s Hrvatskim zavodom za zdravstveno osiguranje</p>
<p>4. Cilj: <i>Osigurati pristup zdravstvenoj zaštiti</i></p> <p>Mjera 4.1. Prilagoditi informacijski sustav (CEZIH) radi učinkovitog utvrđivanja načina i postupka ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Ministarstvo zdravstva</p>
<p>5. Cilj: <i>Unaprijediti sustav pristupa zdravstvenoj zaštiti</i></p> <p>Mjera 5.1. Posredovanje i pratnja osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita pri zdravstvenim institucijama radi lakšeg razumijevanja djelokruga njihovog rada i prevladavanja jezičnih i kulturoloških barijera <i>Nositelj:</i> Ministarstvo zdravstva</p> <p>Mjera 5.2. Praćenje provedbe ostvarivanja prava osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita propisana Zakonom o obveznom zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj <i>Nositelj:</i> Ministarstvo zdravstva u suradnji s Hrvatskim zavodom za zdravstveno osiguranje</p>
<p>6. Cilj: <i>Unaprijediti zakonsku regulativnu vezano uz područje stanovanja</i></p> <p>Mjera 6.1. Donošenje Zakona o Izmjenama i dopunama Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti u kojem će se definirat nadležnost Središnjeg državnog ureda za obnovu i stambeno zbrinjavanje, a ista se odnosi na osiguranje smještajnih kapaciteta osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Ministarstvo unutarnjih poslova</p>
<p>7. Cilj: <i>Unaprijediti koordinaciju nadležnih tijela u području stanovanja s ciljem žurnog osiguravanja smještajnih kapaciteta za osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita</i></p> <p>Mjera 7.1. Aktivna suradnja Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku sa Središnjim državnim uredom za obnovu i stambeno zbrinjavanje u svrhu žurnog osiguravanja smještajnih kapaciteta za smještaj osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku u suradnji s Središnjim državnim uredom za obnovu i stambeno zbrinjavanje; <i>Sunositelj:</i> Ministarstvo unutarnjih poslova</p>

Mjera 7.2. Aktivna suradnja s Ministarstvom državne imovine u svrhu daljnjeg osiguravanja smještajnih kapaciteta u vlasništvu Republike Hrvatske (aktivnosti vezane za opremanje i adaptaciju stanova u vlasništvu Republike Hrvatske)

Nositelj: Središnji državni ured za obnovu i stambeno zbrinjavanje u suradnji s Ministarstvom državne imovine

8. Cilj: Osigurati provedbu i praćenje plana razmještaja

Mjera 8.1. Objavljivanje javnih poziva za prikupljanje ponuda za najam namještenih stanova ili kuća sukladno planu razmještaja i sukladno odlukama Ministarstva unutarnjih poslova za odobrenje međunarodne zaštite, odnosno korištenjem ponuda u tiskovnim i elektronskim medijima u slučajevima kada ne postoji dovoljan broj smještajnih kapaciteta

Nositelj: Središnji državni ured za obnovu i stambeno zbrinjavanje; *Sunositelj:* Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku i mladih, Ministarstvo unutarnjih poslova

Mjera 8.2. Izrada i vođenje evidencije osoba koje koriste pravo na smještaj

Nositelj: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku u suradnji s Središnjim državnim uredom za obnovu i stambeno zbrinjavanje

Mjera 8.3. Zapošljavanje optimalnog broja djelatnika u Središnjem državnom uredu za obnovu i stambeno zbrinjavanje na poslovima osiguranja smještaja osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Središnji državni ured za obnovu i stambeno zbrinjavanje

9. Cilj: Provoditi učenje hrvatskoga jezika za sve dobne skupine kao prvog preduvjeta uspješne integracije

Mjera 9.1. Osigurati učenje hrvatskoga jezika, povijesti i kulture u svim gradovima u kojima će osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita biti smještene neposredno nakon stjecanja međunarodne zaštite

Nositelji: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, uredi državne uprave, odgojno-obrazovne ustanove, osnivači odgojno-obrazovnih ustanova, ustanove za obrazovanje odraslih

Mjera 9.2. Osigurati provedbu pripremne i dopunske nastave za učenike osnovnih i srednjih škola koji ne znaju ili nedostatno znaju hrvatski jezik

Nositelji: Ministarstvo znanosti i obrazovanja; *Sunositelji:* uredi državne uprave, odgojno-obrazovne ustanove, osnivači odgojno-obrazovnih ustanova

10. Cilj: Unaprijediti pristup obrazovanju svim dobnim skupinama s ciljem nastavka obrazovanja i zapošljivosti

Mjera 10.1. U najkraćem mogućem roku djecu i mlade uključiti u odgojno-obrazovni sustav na svim razinama (predškolski odgoj, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, visoko obrazovanje)

Nositelj: Ministarstvo znanosti i obrazovanja; *Sunositelji:* uredi državne uprave, odgojno-obrazovne ustanove, visoka učilišta, osnivači odgojno-obrazovnih ustanova

Mjera 10.2. Omogućiti osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita koje su upisane na visoka učilišta u RH prijavu na natječeaje za studentski smještaj i državne stipendije za studente slabijeg socijalno-ekonomskog statusa pod uvjetima koji se primjenjuju na državljane RH

Nositelji: Ministarstvo znanosti i obrazovanja

Mjera 10.3. Prilagoditi informacijski sustav za upis na visoka učilišta osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Ministarstvo znanosti i obrazovanja u suradnji s Agencijom za znanost i visoko obrazovanje

Mjera 10.4. Osigurati priznavanje obrazovnih kvalifikacija i ranije stečenih kompetencija osobama (koje zbog kriznog i nesigurnog stanja u zemljama porijekla) ne mogu pribaviti stečene diplome i druge dokumente kojima potvrđuju prethodnu razinu obrazovanja

Nositelji: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, nadležne agencije, odgojno-obrazovne ustanove, visoka učilišta, ustanove za obrazovanje odraslih

Mjera 10.5. Omogućiti osobama starijima od 15 godina koje u svojim zemljama nisu imale priliku završiti obrazovanje besplatan završetak osnovnog ili srednjeg obrazovanja u sustavu obrazovanja odraslih

Nositelji: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, ustanove za obrazovanje odraslih

Mjera 10.6. Osigurati osobama starijima od 15 godina besplatne prekvalifikacije, osposobljavanje i usavršavanje s ciljem bolje društvene uključenosti i izlaska na tržište rada

Nositelji: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, ustanove za obrazovanje odraslih

Mjera 10.7 Informiranje odgojno-obrazovnih ustanova, visokih učilišta i ustanova za obrazovanje odraslih o pravima i obvezama osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Ministarstvo znanosti i obrazovanja; *Sunositelji:* uredi državne uprave, osnivači odgojno-obrazovnih ustanova, organizacije civilnog društva i nadležne agencije iz sustava obrazovanja

11. Cilj: Osnažiti kapacitete i provedbu integrativnih aktivnosti u obrazovnom sustavu

Mjera 11.1. Provoditi stručno usavršavanje i pružati podršku odgojno-obrazovnim i andragoškim radnicima prilikom uključivanja djece i mladih u odgojno-obrazovni sustav te odraslih osoba u sustav obrazovanja odraslih

Nositelji: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Agencija za odgoj i obrazovanje, Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih; *Sunositelji:* organizacije civilnog društva

Mjera 11.2. Osnaživati partnerstvo organizacija civilnog društva i odgojno-obrazovnih ustanova u provedbi projekata interkulturnog obrazovanja te obrazovanja o građanskim i ljudskim vrijednostima

Nositelj: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, odgojno-obrazovne ustanove, organizacije civilnog društva; *Sunositelji:* jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave

12. Cilj: Doprinijeti lakšem ostvarivanju prava na rad

<p>Mjera 12.1. Aktivirati, motivirati i upućivati osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita u program učenja hrvatskog jezika prilikom individualnih savjetovanja u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje (HZZ) <i>Nositelj:</i> Hrvatski zavod za zapošljavanje/ Ministarstvo znanosti i obrazovanja</p>
<p>13. Cilj: Upoznati osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita s pravima i obvezama u sustavu zapošljavanja</p> <p>Mjera 13.1. Informirati osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita o pravima i obvezama u sustavu zapošljavanja <i>Nositelj:</i> Hrvatski zavod za zapošljavanje</p> <p>Mjera 13.2. Savjetovanje i profesionalno usmjeravanje osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Hrvatski zavod za zapošljavanje</p>
<p>14. Cilj: Osnažiti kapacitete zaposlenika u sustavu zapošljavanja za rad s osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita</p> <p>Mjera 14.1. Educirati radnike Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u sklopu redovne edukacije o potrebama i pravima osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Hrvatski zavod za zapošljavanje u suradnji s Uredom za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; <i>Sunositelj:</i> Ministarstvo rada i mirovinskog sustava, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, organizacije civilnog društva</p>
<p>15. Cilj: Provoditi mjere aktivne politike zapošljavanja za osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita</p> <p>Mjera 15.1. Uključivanje osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u mjere aktivne politike zapošljavanja <i>Nositelj:</i> Hrvatski zavod za zapošljavanje</p>
<p>16. Cilj: Unapređenje sustava pristupa zapošljavanju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita</p> <p>Mjera 16.1. Izraditi profesionalni plan traženja posla uzimajući u obzir kvalifikacije osobe i njeno prethodno radno iskustvo te potrebe na tržištu rada i planirati mogućnost daljnjeg obrazovanja osobe kojoj je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Hrvatski zavod za zapošljavanje</p> <p>Mjera 16.2. Temeljem utvrđenih potreba za obrazovanjem financirati obrazovanje nezaposlenih osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita <i>Nositelj:</i> Hrvatski zavod za zapošljavanje</p>
<p>17. Cilj: Osigurati prijenos i razmjenu iskustava u suočavanju s poteškoćama integracije osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita među članicama EU</p> <p>Mjera 17.1. Suradnja i sudjelovanje na sastancima u sklopu Europske integracijske mreže</p>

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH

Mjera 17.2: Suradnja s tijelima državne uprave, organizacijama civilnog društva i međunarodnim organizacijama u regionalnim i međunarodnim projektima i inicijativama za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* sva ostala tijela državne uprave, organizacije civilnog društva, međunarodne i druge organizacije

18. Cilj: Praćenje provedbe integracije osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita hrvatsko društvo

Mjera 18.1. Praćenje provedbe Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita kroz aktivnosti Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo i pripadajuće Radne skupine

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelj:* nadležna tijela državne uprave, organizacije civilnog društva, međunarodne i druge organizacije

Mjera 18.2. Donošenje plana razmještaja jednom godišnje sukladno utvrđenim potrebama za osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelji: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* Radna skupina za operativnu provedbu zadaća Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo

Mjera 18.3. Uspostava mreže kontakt osoba za ostvarivanje prava osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita na lokalnoj razini

Nositelji: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo znanosti i obrazovanja i druga nadležna tijela državne uprave; *Sunositelji:* organizacije civilnog društva, međunarodne i druge organizacije

Mjera 18.4. Podnošenje redovitih godišnjih izvješća Vladi Republike Hrvatske o provedbi Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje 2017. – 2019.

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* Radna skupina za operativnu provedbu zadaća Stalnog povjerenstva za integraciju stranaca u hrvatsko društvo

Mjera 18.5. Uspostava on-line sustava za praćenje Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelji: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH

Mjera 18.6. Treninzi za trenere za uporabu on-line sustava za praćenje Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelji: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* nositelji mjera Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita

Mjera 18.7. Obavješćavanje na mjesečnoj razini Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske kao koordinativnog tijela za integraciju o najnovijim saznanjima o osobama kojim je odobrena međunarodna zaštita

Nositelji: članovi/članice Radne skupine za operativnu provedbu zadaća Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo

19. Cilj: Unapređenje postojećih procedura postupanja i okvira integracije

Mjera 19.1. Izrada Protokola o postupanju prema osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* Radna skupina za operativnu provedbu zadaća Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo

Mjera 19.2. Evaluacija Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* nadležna ministarstva, organizacije civilnog društva, međunarodne i druge organizacije, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave

Mjera 19.3. Izrada novog provedbenog okvira integracijske politike (Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita)

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* Radna skupina za operativnu provedbu zadaća Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo

Mjera 19.4. Izrada i tisak publikacije o evaluaciji Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita te novog okvira budućeg integracijskog dokumenta

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH

Mjera 19.5. Izrada, tisak i osmišljavanje vizualnog identiteta Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita 2017. – 2019.

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH

20. Cilj: Cjelovito informiranje osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita o njihovim pravima i obvezama

Mjera 20.1. Izrada, tiskanje i prijevod kataloga prava i usluga propisanih za osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* Radna skupina za operativnu provedbu zadaća Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo

Mjera 20.2. Izmjene i dopune te tiskanje Vodiča za integraciju stranaca te njegovo prevođenje na potrebne jezike

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* Radna skupina za operativnu provedbu zadaća Stalnog povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo, organizacije civilnog društva, međunarodne i druge organizacije

Mjera 20.3. Osigurati usluge prevođenja za osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita pri ostvarivanju njihovih prava u sustavu socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, stanovanja i zapošljavanja

Nositelj: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Središnji državni ured za obnovu i stambeno zbrinjavanje, Hrvatski zavod za zapošljavanje; *Sunositelji:* organizacije civilnog društva, međunarodne organizacije

21. Cilj: Senzibiliziranje javnosti i smanjivanje društvenih predrasuda u odnosu na osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita

Mjera 21.1. Javna kampanja na nacionalnoj razini s ciljem senzibiliziranja javnosti i smanjivanja društvenih predrasuda

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelji:* nadležna tijela državne uprave, organizacije civilnog društva, međunarodne i druge organizacije

22. Cilj: Senzibiliziranje stručnih djelatnika

Mjera 22.1. Edukacija stručnih djelatnika u sustavu socijalne skrbi, zdravstvu, policiji, tržištu rada, obrazovanju i civilnom sektoru koji su direktno uključeni u pružanje pomoći i zaštite osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelj:* Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo rada i mirovinskog sustava, Hrvatski zavod za zapošljavanje, organizacije civilnog društva, međunarodne i druge organizacije

Mjera 22.2. Edukacija stručnih radnika u sustavu socijalne skrbi imenovanih za rad s osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita radi usvajanja novih znanja i vještina koja bi doprinijela boljoj učinkovitosti rada

Nositelj: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku i Ministarstvo unutarnjih poslova; *Sunositelji:* Organizacije civilnog društva

Mjera 22.3. Kontinuirano informirati poslodavce, sindikate te djelatnike službe zapošljavanja o tome tko su osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita i koja su njihova prava

Nositelj: Ministarstvo rada i mirovinskog sustava, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; *Sunositelj:* Hrvatska udruga poslodavaca, sve sindikalne središnjice

Mjera 22.4. Edukacija zdravstvenih djelatnika u najmanje 2 Doma zdravlja na području grada Zagreba vezano uz osiguranje zdravstvene zaštite osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita

Nositelj: Ministarstvo zdravstva; *Sunositelj:* Hrvatski Crveni križ

23. Cilj: Podržati inicijative medija, civilnog društva i građana u kreiranju prostora za susret, razmjenu i osnovno informiranje o integraciji te uključivanju u hrvatsko društvo

Mjera 23.1. Potpora projektima koji afirmiraju kulturno i umjetničko stvaralaštvo stranaca na amaterskoj i profesionalnoj razini djelovanja

Nositelj: Ministarstvo kulture

Mjera 23.2. Potpora partnerskim programima organizacija civilnog društva u njegovanju i promicanju raznolikosti kulturnih izričaja

Nositelj: Ministarstvo kulture

ŽIVOTOPIS AUTORICE

Rahela Jurković je završila povijest umjetnosti i francuski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, 1996. godine. Završila je i tri magisterija, od kojih je jedan iz marketinga (na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu), a dva iz područja europskih integracija: Europske studije na Zagrebačkom sveučilištu i Sveučilištu Panthéon-Assas (Paris II) i „College of Europe“ (dvojezični, englesko-francuski, studij), sa specijalizacijom iz ekonomije Europske unije. Radila je u privatnom sektoru u Hrvatskoj, stažirala u Europskoj komisiji u Bruxellesu te je sudjelovala na brojnim međunarodnim projektima i radila u međunarodnim institucijama u Hrvatskoj (kao što je Nizozemsko veleposlanstvo u Zagrebu). Od 2008. godine područje njenog rada je projektni menadžment i poslovno savjetovanje. Krajem 2014. godine Rahela je upisala doktorski studij etnologije i kulturne antropologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Tijekom studija sudjelovala je na više konferencija i dvije ljetne škole na temu izbjeglištva i migracija (jednoj održanoj u Sarajevu, a drugoj na otoku Lesbosu, u Grčkoj). Od izlaganja na konferencijama može se izdvojiti 12. SIEF (*Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore*) kongres održan u Zagrebu 2015. g., na kojem je održala izlaganje pod naslovom „All of a sudden, people of all races and customs started to emerge“. Godine 2016. je na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji „Contemporary Migration Trends and Flows on the Territory of Southeast Europe“, održanoj na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, predstavila rad „Citizenship *de jure* vs. Integration *de facto*“ napisan zajedno s mentoricom, prof. Marijetom Rajković Iveta. U svibnju 2017. g. sudjelovala je na međunarodnoj konferenciji „Us vs. Them: Populism, the Refugee Other and the Re-Consideration of National Identity in Central and Eastern Europe“ u Budimpešti, gdje je predstavila rad pod naslovom „Political Discourse on Refugees Compared to Refugees' Individual Stories: Case of Croatia“. Rahela Jurković je članica Hrvatskog etnološkog društva i Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske.

POPIS JAVNO OBJAVLJENIH RADOVA:

JURKOVIĆ, Rahela i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA. 2016. „'Okus doma': integracija azilanata protkana transnacionalnim procesima i promicanjem kulinarskih tradicija“. *Studia Ethnologica Croatica*, vol. 28/1: 147-178.

JURKOVIĆ, Rahela. 2016. „Izbjeglička kriza u 2015. godini i Europski migracijski program“. *Računovodstvo i financije*, LXII/2: 199-202.

JURKOVIĆ, Rahela. 2015. "Johan Leman, Stef Janssens: Human Trafficking and Migrant Smuggling in Southeast Europe and Russia: Learning Criminal Entrepreneurship and Traditional Culture". *Migracijske i etničke teme*, 31/3: 433-435.

LOWDEN, Kevin, JURKOVIĆ, Rahela, MOZELIUS, Peter. 2013. "How to motivate adult learners through e-learning: Some key insights from research case studies". U *Proceedings for the 12th European Conference on eLearning: ECEL 2013*, ur. Mélanie Ciussi i Marc Augier. Academic Conference and Publishing International Limited. 266-272